

T.C.
KALKINMA BAKANLIĞI

BÖLGESEL GELİŞME ULUSAL STRATEJİSİ 2014-2023

“ Daha Dengeli, Topyekûn Kalkınma ”

Kasım 2013

TASLAK

T.C.
KALKINMA BAKANLIĞI

BÖLGESEL GELİŞME ULUSAL STRATEJİSİ 2014-2023

“ Daha Dengeli, Topyekûn Kalkınma ”

BÖLGESEL GELİŞME VE YAPISAL UYUM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Kasım 2013

T A S L A K

BÖLGESEL GELİŞME ULUSAL STRATEJİSİ

İÇİNDEKİLER

Yönetici Özeti.....	1
1 GİRİŞ	14
1.1 Ulusal Kalkınma Hedefleri ve Yeni Bölgesel Politika	14
1.2 BGUS Hazırlık Süreci ve Katılımcılık.....	17
2 BÖLGESEL GELİŞMEYİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI EĞİLİMLER.....	23
2.1 Uluslararası Gelişmelerin Ortaya Çıkardığı Fırsatlar ve Riskler	23
2.2 Dış Ekonomik Coğrafyanın Sunduğu Fırsatlar ve Riskler	24
2.3 Sınır Ötesi ve Bölgeler Arası İşbirlikleri	26
2.4 Bölgesel Gelişme Alanında Dünyadaki Genel Eğilimler	29
2.5 AB Bölgesel Politikasında Gelişmeler ve Türkiye'nin AB'ye Ekonomik ve Sosyal Uyumuna	31
3 TÜRKİYE'DEKİ BÖLGELERİN YAPISI VE EĞİLİMLER	40
3.1 Beşeri Sermaye ve İstihdam	44
3.2 Gelir, Ekonomik Yapı, Girişimcilik ve Yenilik.....	58
3.3 Sosyal ve Fiziki Altyapı, Erişilebilirlik	98
3.4 Dijital Yaşam ve İletişim	109
3.5 Doğal Yapı, Çevre ve İklim Değişikliği	110
3.6 Enerji.....	114
3.7 Kurumsal Yapı ve Sosyal Sermaye.....	116
3.8 Yerleşim Deseni ve Gelişme Eğilimleri.....	124
4 BÖLGELERİN VE YERLEŞİMLERİN SINIFLANDIRILMASI.....	131
4.1 Bölgesel Sınıflama.....	131
4.2 Yerleşimlerin Sınıflandırılması	135
5 BÖLGESEL GELİŞME VİZYONU VE STRATEJİLERİ	144
YERLEŞİM SINIFLARINA ÖZGÜ AMAÇLAR	147
5.1 Metropollerin Küresel Rekabet Gücünün Artırılması.....	149
5.2 Endüstriyel Büyüme Odaklarının Uluslararası Rekabet Gücünün Artırılması	153
5.3 Bölgesel Çekim Merkezleriyle Düşük Gelirli Yörelere Kalkınmanın Tetiklenmesi	155
5.4 Yapısal Dönüşüm İllerinde Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Ekonominin Canlandırılması	160
5.5 Öncelikli Gelişme İllerinin Ülke Geneline Yakınsanması	163
5.6 Kırsal Alanlarda Kalkınmanın Hızlandırılması.....	167
YATAY AMAÇLAR.....	171
5.7 Bölgesel Gelişiminin Yönetişiminin İyileştirilmesi ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi	172
5.8 Kamu Yatırım ve Desteklerinin Bölgesel Gelişme Amaçlarıyla Uyumlaştırılması	175
5.9 Bölgelerin Rekabet Gücünün Geliştirilmesi	179
5.10 Sınır Ötesi ve Bölgeler Arası İşbirliklerinin Geliştirilmesi	188
5.11 Sürdürülebilir Çevre ve Yeşil Ekonominin Desteklenmesi.....	191
5.12 Ulaşım Ağının ve Erişilebilirliğin Geliştirilmesi.....	192
6 UYGULAMANIN KOORDİNASYONU, İZLEME VE DEĞERLENDİRME.....	200
6.1 Uygulamanın Koordinasyonu.....	200
6.2 İzleme ve Değerlendirme	202
EKLER.....	207

Harita, Şekil, Tablo ve Kutular

Haritalar

Harita 2-1: Dış Ekonomik Coğrafya.....	25
Harita 3-1: Düzey 2 Bölgeler Haritası.....	42
Harita 3-2: İllerde Medyan Yaş ve Yaş Dağılımı (2012)	45
Harita 3-3: 2012-2023 Döneminde İller İtibarıyla Beklenen Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı, Miktarı....	46
Harita 3-4: Dönemler İtibarıyla Net Göç Hızı.....	47
Harita 3-5: İllerin Net Göç Hızı Ortalamaları (2007-2012)	48
Harita 3-6: 2007-2012 Dönemi Düzey 1 Bölgeler Bazında Verilen Göç.....	50
Harita 3-7: İller İtibarıyla İşgücüne Katılım Oranı (2011 Yılı)	54
Harita 3-8: İller İtibarıyla İşsizlik Oranı (2011)	55
Harita 3-9: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla Satınalma Gücü Paritesine Göre Ortalama Kişi Başına GSYH (2006-2010; TR=100)	61
Harita 3-10: İller İtibarıyla Bitkisel Üretim Geliri, Bitkisel Üretim ve Canlı Hayvan Varlığı Değerleri (2011, Hektar ve Kişi Başına)	68
Harita 3-11: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla İmalat Sanayinin Genel Yapısı (2009).....	75
Harita 3-12: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla İmalat Sanayinin Teknoloji Yığılmaları (2009)	76
Harita 3-13: Düzey 2 Bölgelerinde Öne Çıkan Sektörel Yığılmalar (2009)	77
Harita 3-14: İhracat Büyüklüğü ve Artış Oranı	79
Harita 3-15: Bölgelerin Dış Ticaret Hacmi ve Büyüme Hızı (2002-2012)	81
Harita 3-16: Organize Sanayi Bölgeleri Alanları ve Doluluk Oranları (2011).....	83
Harita 3-17: Küçük Sanayi Siteleri Doluluk Oranı ve İşyeri Sayısı (2012)	83
Harita 3-18: Küme ve Potansiyel Kümeler	87
Harita 3-19: Marka, Patent, Faydalı Model ve Endüstriyel Tasarım (2012).....	89
Harita 3-20 Düzey 1 Bölgeleri Ar-Ge Harcamaları ve İşgücü (2012)	91
Harita 3-21: Kamu kurumları ve yükseköğretim kurumlarındaki tematik araştırma merkezlerinin illere dağılımı	92
Harita 3-22: 1954-2013 (Mayıs) Döneminde Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının İllere Göre Dağılımı.....	94
Harita 3-23: 2011 Yılı İl Bazında Geceleme Payı ve Yerli-Yabancı Geceleme Sayısı	95
Harita 3-24: 2011 Yılı İl Bazında Yatak Kapasitesi ve 2004-2011 Yatak Kapasitesi Değişimi.....	96
Harita 3-25: Ulusal Pazara Erişim Endeksi (Yayımla).....	104
Harita 3-26: Ulusal Pazara Erişim Endeksi (Cazibe).....	104
Harita 3-27: Havayoluna Erişim Endeksi	105
Harita 3-28: Denizyoluna Erişim Endeksi	106
Harita 3-29: Demiryoluna Erişim Endeksi	106
Harita 3-30: Çok Modlu Erişim Endeksi.....	107
Harita 3-31: En Yakın Hizmet Merkezine Erişim.....	108
Harita 3-32: Kırsal Alanın Erişimi	108
Harita 3-33: GSM Abone Sayısı (Bin Kişi Başına)	109
Harita 3-34: Geniş Bant İnternet Abone Sayısı (Bin Kişi Başına, 2012)	110
Harita 3-35: Türkiye Nehir Havzaları	112
Harita 3-36: Türkiye Tarım Havzaları.....	113
Harita 3-37: Partiküler Madde Ortalama Değeri (2010).....	113
Harita 3-38: Kükürt Dioksit Ortalama Değeri (2010).....	114
Harita 3-39: Elektrik Enerjisi Kullanımının Değişimi ve Sektörel Dağılım (2011).....	115
Harita 3-40: Rüzgâr Enerjisi Kapasite Faktörü Dağılımı	116
Harita 3-41: Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası	116
Harita 3-42: Kalkınma Ajanslarının Kuruluş Yılları	118
Harita 3-43: Bölgelerin Sosyal Sermaye Seviyelerine Göre Gruplandırılması	122
Harita 3-44: Kent Nüfusu	125
Harita 3-45: İllerin Nüfus Büyüklükleri, Kır-Kent Dağılımı ve Nüfus Yoğunlukları.....	126

Harita 3-46: İllere göre kırsal nüfus büyüklükleri (2012).....	127
Harita 3-47: İllerin kırsal çözülme endeksine göre kademelendirilmesi	128
Harita 4-1: SEGE-2011 Çalışmasına Göre Düzey 2 Bölgelerin Gelişmişlik Düzeyi.....	131
Harita 4-2: İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2011)	132
Harita 4-3: Gelir Düzeylerine Göre Bölge Sınıflaması.....	133

Şekiller

Şekil 3-1: Yıllar itibarıyla Türkiye’de Nüfus, nüfus artış hızları ve projeksiyonları (%).....	44
Şekil 3-2: 2012 ve 2023 Yılları İçin Türkiye Nüfusunun Yaş Yapısı.....	44
Şekil 3-3: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla Bazı Eğitim Göstergeleri (2012)	52
Şekil 3-4: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla Eğitim Durumu (2012) (15+ yaş).....	52
Şekil 3-5: Türkiye’de yıllar itibarıyla işgücü durumu.....	53
Şekil 3-6: Yaş ve Cinsiyet İtibarıyla İşsizlik Oranları (2012).....	55
Şekil 3-7: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla İşgücünün Eğitim Durumu (2012).....	56
Şekil 3-8: Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (1988-2012).....	57
Şekil 3-9: Düzey 2 Bölgelerinde İstihdamın Sektörel Dağılımı (2012).....	58
Şekil 3-10: 1975-2000 Döneminde Düzey 2 Bölgeleri Varyasyon Katsayısı.....	59
Şekil 3-11: 1995-2010 Döneminde Düzey 2 Bölgeleri Bölgesel Gini Katsayıları	60
Şekil 3-12: : 2004-2010 Döneminde Satınalma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına GSYH ile GSYH Yıllık Büyüme Hızının Ülke Ortalamasıyla Karşılaştırılması	63
Şekil 3-13: Bölgelerin Tarım, Sanayi ve Hizmetler Ayrımında Ekonomik Yapısı.....	64
Şekil 3-14: İllerin Nüfus ve Gelirlerinin Değişimi (1965-2000)	66
Şekil 3-15 Düzey2 Bölgelerinin Nüfus ve Gelirlerinin Değişimi (2004-2010)	67
Şekil 3-16: Yıllar İtibarıyla İmalat Sanayi İşyerlerinin Düzey 1 Bölgelerinde Dağılımı (%).....	70
Şekil 3-17: Yıllar İtibarıyla İmalat Sanayi İstihdamının Düzey 1 Bölgelerinde Dağılımı (%).....	71
Şekil 3-18: İmalat Sanayi İşyerlerinin Düzey 2 Bölgelerinde Dağılımı (%).....	72
Şekil 3-19: İstihdama Göre Sektörel Uzmanlaşma (Herfindahl Endeksi).....	73
Şekil 3-20: İstihdama Göre Bölgelerde Sektörel Çeşitlilik (Herfindahl Endeksi).....	74
Şekil 3-21: İstihdam Başına Ciro ile Maaş ve Ücret	78
Şekil 3-22: Teknoloji Geliştirme Bölgeleri	84
Şekil 3-23: KOSGEB Kredi Faiz Destek Programlarından Yararlanan İşletme Sayıları.....	85
Şekil 3-24: Bölgelere Göre Kurulan ve Kapanan Şirket Sayısı.....	93
Şekil 3-25: 2003-2012 arasında turizmden elde edilen gelir (milyon \$) ve ziyaretçi sayısı (milyon)	95
Şekil 3-26: Ulusal ve Bölgesel Düzeyde Kurumsal Yapı	117
Şekil 3-27: Bölgelerin SSE (Sosyal Sermaye Endeksi) Değerleri (2000-2010).....	123
Şekil 4-1: Gelir Düzeyine Göre Bölgesel Sınıflama.....	133
Şekil 4-2: Kırsal alanlara göre illerin sınıflandırılması	140
Şekil 4-3: Kırsal alanlara göre ilçelerin sınıflandırılması	141
Şekil 5-1: Turizm Stratejileri.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Şekil 6-1: Bölgesel Gelişme Politikası için Uygulama Çerçevesi.....	200

Tablolar

Tablo 1-1: Hazırlık Sürecinde Değerlendirmeye Alınan Politika Belgeleri.....	16
Tablo 1-2 Bölgelerin BGUS ve Onuncu Kalkınma Planına Katkısı.....	19
Tablo 3-1 İstatistiki Bölge Birimleri – Düzey 1 ve 2 Bölgeler ve Kapsadığı İller.....	41
Tablo 3-2: Üniversite Sayılarının Değişimi	101
Tablo 3-3: Bölge Kalkınma İdareleri ve Kapsadıkları İller.....	118
Tablo 3-4: Kent Nüfusları İtibarıyla Yerleşim Sayısı.....	124
Tablo 4-1: Yerleşimlerin Sınıflanması	139
Tablo 6-1: “Yerel ve Bölgesel Projeler Ödeneğinin” Bölgelere Tahsisinde Gösterge Paylar	202
Tablo 6-2: İzleme Göstergeleri.....	203

Kutular

Kutu 2-1: Sınır Ötesi İşbirliğine Yönelik Çalışmalar	27
--	----

Kutu 3-2: Düzey 1 Bölgelerinin Net Göçleri.....	48
Kutu 3-3: Bölgeler İtibarıyla İthalat ve İhracat (2012)	80
Kutu 3-4: SODES	100
Kutu 3-7: Kalkınma Ajansları	120
Kutu 4-4: KÖYDES	129
Kutu 4-1: Endüstriyel Büyüme Odakları.....	136
Kutu 4-2: Bölgesel Çekim Merkezleri (BÇM).....	137

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
Ajans	Kalkınma Ajansı
BÇM	Bölgesel Çekim Merkezi
BGK	Bölgesel Gelişme Komitesi
BGUS	Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi
BGYK	Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu
BKİ	Bölge Kalkınma İdaresi
CMDP	Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı
ÇBÖ	Çok Boyutlu Ölçekleme
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DOKAP	Doğu Karadeniz Projesi
EBO	Endüstriyel Büyüme Odağı
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSKD	Gayri Safi Katma Değer
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IPA	Instrument for Pre-Accession (AB Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı)
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOP	Konya Ovası Projesi
KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yöreler
KÖYDES	Köy Alt Yapı Yatırımlarını Destekleme Projesi
KSS	Küçük Sanayi Sitesi
OECD	İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OP	Operasyonel Program
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
ÖUKP	Ön Ulusal Kalkınma Planı
SEGE	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi
SODES	Sosyal Destek Programı
TYDTA	Türkiye Yatırım Tanıtım ve Destek Ajansı
YDO	Yatırım Destek Ofisi
YHGP	Yeşilırmak Havzası Gelişim Projesi
UDY	Uluslararası Doğrudan Yatırım

BÖLGESEL GELİŞME ULUSAL STRATEJİSİ

Yönetici Özeti

Kalkınma Hedefleri ve Yeni Bölgesel Politika

1. Bölgesel gelişme; ülke kalkınma politikasının bölge ve şehir düzeyinde yapı taşlarını oluşturan; bölgesel ve yerel düzeyde kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplumun karar alma süreçlerine katılmasını ve kaynaklarını kalkınma yönünde birlikte harekete geçirmesini esas alan; bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması politikaları arasında dengeyi gözeten; yapısal ve temel bir politika olarak görülmektedir.

2. Türkiye'nin uzun vadeli kalkınma amacı, milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini esas alarak gerçekleştirilecek yapısal dönüşümlerle dünyada Türkiye'nin uluslararası konumunu yükseltmek ve halkımızın refahını artırmaktır. Onuncu Kalkınma Planında ülke kalkınması ekonomik, sosyal ve mekansal boyutlarıyla bir bütün olarak ele alınmıştır.

3. Bölgesel farkların azaltılması, Plan döneminde de bölgesel gelişmenin öncelikli amacı olmaya devam etmektedir. Bölgesel gelişmenin öncesine göre daha fazla vurgulanan ikincil amacı ise, tüm bölgelerin kaynaklarını ve içsel potansiyelini harekete geçirerek, bölgelerin rekabet gücünü artırmak, böylece ulusal büyümeye ve kalkınmaya katkılarını azami seviyeye çıkartmaktır. Ayrıca, bölgeler arasında ekonomik ve sosyal entegrasyonun güçlendirilmesi ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi bölgesel gelişme politikasının katkı sağlayacağı önemli hususlardır.

4. Kalkınma hedeflerine ulaşılmasında, yerleşim sisteminin etkinleştirilmesi ve yerleşimler arası ilişkilerin güçlendirilmesi önemlidir. Yerleşimler, nüfusu 13 milyonu aşan İstanbul'dan, kırsal yerleşimlere kadar çeşitlenmektedir. Farklı özellikler gösteren yerleşimlerin, genel durumlarının ortaya konulması, birbirleriyle olan ilişkilerinin ele alınması, şehir ve bölgelerin farklılaşan ihtiyaç ve potansiyeline göre politika belirlenmesi, bölgesel gelişmenin temel unsurları olarak görülmektedir.

5. Türkiye'nin kalkınma vizyonunu gerçekleştirmesi ve ekonomik, kültürel ve siyasi açıdan etkili bir dünya devleti olması için verimliliği ve rekabet gücünü artıran, toplumsal dayanışmayı güçlendiren, ekonomik ve sosyal etkileşimi kolaylaştıran bir yerleşim sisteminin oluşturulması elzemdir.

6. Bölgesel gelişmenin hemen tüm sektörlerle ilişkili olması nedeniyle sektörler arası etkileşimin bölgesel gelişme amaçları bakımından ele alınması, merkezi ve yerel düzeyde politika geliştirme ve uygulamada koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, merkezi yönetim kuruluşlarının yanında bölgesel düzeyde faaliyet gösteren kurumların teşkil edilmesi, mahalli idarelere giderek daha fazla yetki ve sorumluluk verilmesi, büyükşehir belediyelerinin yaygınlaştırılması merkezi, bölgesel ve yerel düzeyler arasında da etkili bir koordinasyon çerçevesinin oluşturulmasını zaruri kılmaktadır. Bölgesel gelişme alanında koordinasyonun sektörler ve düzeyler arasında etkili işlemesi, sektörel politikaların yerel önceliklere daha duyarlı bir şekilde belirlenerek uygulanması için uygun bir zemin oluşturacaktır.

7. Bölgesel gelişme amaçlarının elde edilmesi ve ulusal kalkınmaya katkısının artırılması yönünde BGUS, bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik konularında ulusal

düzeyde koordinasyonu sağlamak, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasında uyumu güçlendirmek, alt ölçekli (bölge ve il) plan ve stratejilere genel bir politika çerçevesi oluşturmak, bölgesel gelişme alanında ve bu alanla ilgili diğer konularda faaliyet gösteren kurumlar ile mahalli idarelere, üniversitelere ve sivil toplum kuruluşlarına perspektif sunmak amaçlarıyla hazırlanmıştır.

8. BGUS, bölgesel kalkınmayla ilgili temel stratejileri belirleyen bir çerçeve belgedir. Stratejik planlama yaklaşımı ile hazırlanmış olan BGUS, ulusal düzeyde bölgesel gelişme politikalarını ortaya koyarken bölgesel ve yerel düzeyde politika geliştirme, planlama ve uygulamaya yön verecektir. Bu işleviyle aynı zamanda, kalkınma ajansları ile mahalli idarelere bölgelerin ve şehirlerin gelişme politikalarının belirlenmesinde strateji alternatifleri sunacaktır. Böylece, BGUS; Kalkınma Planları, ulusal sektörel stratejiler, AB uyum süreci ve diğer uluslar arası işbirliği alanlarında bölgesel gelişmeye konu faaliyetler ile bölgesel ve yerel düzeylerdeki plan ve programlar arasındaki uyumu güçlendirecek; sektörel, tematik ve bölgesel politikaların ve politika araçlarının etkileşimini artıracaktır. Bölgesel gelişmeye tahsis edilecek kaynakların daha rasyonel bir şekilde yönlendirilmesinde BGUS esas alınacaktır.

BGUS Hazırlama Süreci ve Katılımcılık

9. BGUS, paydaşlarla katılımcılığı farklı boyutlarıyla ele almış, paydaşların bilgilendirilmesinden paydaşlarla işbirliği içinde stratejilerin geliştirilmesine kadar farklı süreçlerde farklı organizasyonlar yürütülmüştür. Bunların başlıcaları arasında, Özel İhtisas Komisyonu Toplantıları, farklı konularda kamu kurumu, kalkınma ajansları, özel kesim ve sivil toplum kuruluşlarıyla gerçekleştirilen odak grup çalışmaları ve çalıştaylar sayılabilir.

10. Bu çalışmalara ek olarak, gerek BGUS gerekse Onuncu Kalkınma Planında yerel paydaşların ihtiyaç ve taleplerine daha fazla cevap verebilmek, gerekse ulusal ve bölgesel öncelikler arasında daha fazla uyum sağlayabilmek amacıyla kalkınma ajanslarınca bölgelerinde kalkınma öncelikleri değerlendirme çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalara, tüm illerimizden temsilcileri kapsayacak şekilde 7184 kişi katılmıştır.

Bölgesel Gelişmeyi Etkileyen Uluslararası Eğilimler

11. BGUS, dünyada temel değişimlerin hızlı bir şekilde yaşandığı bir dönemde hazırlanmıştır. 2000'li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde ağırlık merkezi, Asya'ya doğru daha fazla kayma eğilimi göstermekte, hızlı büyüyen gelişmekte olan ekonomiler zamanla daha yüksek teknolojiye üretim ve ihracat yapısına yönelmektedir. 2008 yılında etkisini gösteren küresel mali ve ekonomik kriz özellikle gelişmiş Batı ülkelerini etkilerken, Türkiye krizin neden olduğu olumsuzluklardan görece az etkilenmiştir. Küresel ekonomide yaşanan bu istikrarsızlıkların yanında 2000'li yıllarda Türkiye'nin yakın çevresinde politik ve ekonomik istikrarsızlık yoğunlaşmıştır.

12. Dünyada 1980'lerden bu yana insani gelişmişlik konusunda genel bir gelişme eğilimi izlenirken, sosyal ve demografik alanlarda önemli değişimler de yaşanmaktadır. Gelişmiş ülkelerden sonra bazı gelişmekte olan ülkelerde de etkisini göstermeye başlayan yaşlanma ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen hızlı kentleşme dinamiklerinin Türkiye açısından da daha fazla önem kazanacağı, yurt içi ve dışı işgücü hareketliliği ve sosyal hizmet talepleri üzerinde etkisini göstereceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, ulaştırma ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler ve hizmet maliyetlerindeki azalışlar sermaye, mal ve insan hareketlerini kolaylaştırırken, üretimin coğrafi organizasyonu üzerinde de etkili

olmakta, üretim süreçlerinin ülkeler ve bölgeler arasında bölünerek yönetilmesini kolaylaştırmaktadır. Nüfus artışı, gelir ve gelişmişlik düzeyinin yükselmesi, ekonomik faaliyetlerin ve tüketimin, enerji üretimi ve ulaşımın yoğunlaşması gibi faktörler nedeniyle gelecekte dünya ölçeğinde gıda ve çevre krizlerinin boy göstermesi ihtimal dahilindedir. Bu çerçevede etkili ve sürdürülebilir çevre ve doğal kaynak yönetimi politikalarının oluşturulması önemlidir.

13. Türkiye’de olduğu gibi, diğer ülkelerde de bölgesel eşitsizlikler önemini korumaktadır. Nitelikli işgücü, Ar-Ge ve yenilik kapasitesi daha çok büyük şehirlerde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerin öncü bölgelerinin arasına diğer ülkelerden yeni bölgeler de girebilmekte, yeşil teknolojiler ve yenilenebilir enerji gibi sektörler bu konuda yeni fırsatlar yaratabilmektedir.

14. Ülkeler arası rekabetin yanında şehirler ve bölgeler arasında artan rekabet, küresel krizin ülkelerde ve bölgelerde neden olduğu ekonomik ve sosyal darboğazlar ile çevresel sorunlara karşı, diğer ülkeler de hakkaniyet, etkinlik ve çevrenin korunması amaçları arasında tamamlayıcılık sağlanmasına odaklanmaktadır. Bölgesel gelişme politikasının ülke genelini kapsayacak şekilde düzenlendiği çoğu ülkede; yerel paydaşlara daha fazla yetki verilmesi, bölgelere özgün politika geliştirilmesi ve merkezi yönetim politikalarının yerel koşul ve önceliklere daha duyarlı hale gelmesi eğilimleri izlenmektedir.

15. Son dönemde AB Bölgesel Politikası ile Uyum Politikası bir yandan bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması ve bölgeler arası entegrasyonun sağlanması amaçlarını güderken, diğer yandan AB’nin rekabetçilik ve gelişme gündeminini yeniden şekillendiren Avrupa 2020 Stratejisine uyumlu olarak dönüşmektedir. Bölgesel Politikanın ve Uyum Politikasının temel uygulama aracı olan Yapısal Fon kaynaklarının 2014-2020 döneminde (i) bölgeler arası yakınsama, (ii) rekabet edebilirliğin artırılması, (iii) enerji, bilgi iletişim altyapısı ve hizmetleri ile ulaştırma altyapısına yapılacak yatırımlarla bölgeler arası bağlantıların geliştirilmesi önceliklerine yönlendirileceği öngörülmektedir.

16. Ülkemizde AB’ye ekonomik ve sosyal uyum sağlanmasına yönelik çalışmalar, 1999 yılında Türkiye’nin aday ülke statüsü kazanmasıyla hızlanmıştır. 2002 yılında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının¹ yapılması, Türkiye İstatistik Kurumunun organizasyon yapısını bu sınıflamaya göre dönüştürerek istatistik üretmeye başlaması, 2004-2006 yılları arasında Ön Ulusal Kalkınma Planı kapsamında bölgesel kalkınma ve sınırötesi işbirliği programlarının yürütülmesi, yerel ve merkezi düzeyde kurumsal kapasite geliştirilmesi, kalkınma ajanslarının kurularak faaliyete geçirilmesi, 2007-2013 döneminde katılım öncesi mali işbirliği kapsamında bölgesel gelişme alanında bölgesel rekabet edebilirlik, ulaştırma ve çevre programlarının uygulanması, bu süreçte AB fonlarının etkili bir şekilde yönetilmesine imkân sağlayacak kapasitenin daha kurumsal ve güçlü hale getirilmesi ve bölgesel gelişme politikalarının aynı zamanda AB ile uyum sağlayacak şekilde geliştirilmesi, AB’ye uyum konusunda atılan önemli adımlar olmuştur.

17. Diğer taraftan 2013 yılının Kasım ayında Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu faslı müzakereye açılmıştır. Bu durum, bölgesel gelişme alanındaki

¹ İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması, bu konuda AB’nin istatistiki bölge sınıflandırmasına (Nomenclature of territorial units for statistics – NUTS) karşılık gelmektedir.

ilerlemelerin yanında genel anlamda Türkiye'nin üyelik perspektifi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'deki Bölgelerin Yapısı ve Eğilimler

18. Türkiye'de bölgesel politikanın analizi, stratejik çerçevesinin oluşturulması ve yönetilmesinde il ve ilçe düzeyindeki çalışmalar ile belirli sorun veya özelliklere göre tanımlanan bölgeler için yapılan planlama çalışmaları ağırlıklı olarak esas alınmıştır. 2002 yılında İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre bölgelerin belirlenmesi, 2006 yılından sonra ise kalkınma ajanslarının kurularak faaliyete geçirilmesi ile 26 düzey 2 bölgesinde bölge planları hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Ayrıca GAP Bölge Kalkınma İdaresine (BKİ) ilave olarak 2011 yılında DAP, DOKAP ve KOP BKİ'lerin kurulması ile mevcut bölge planlarının özellikle kamu yatırımları yönünden koordinasyonu güçlendirilmeye çalışılmıştır. 2008-2012 yılları arasında önemli sonuçlar doğuran GAP Eylem Planına (GAP EP) ilaveten bu planlama bölgeleri için de Eylem Planı hazırlıkları başlatılmıştır.

19. Diğer yandan bölgesel politikanın yönetilmesinde kullanılan bir başka yaklaşım ise yerleşim merkezlerinin işlevlerinin değerlendirilmesi ve bu işlevlerin kalkınmayı hızlandıracak şekilde dönüştürülmesine veya geliştirilmesine yönelik politikaların uygulanması olmuştur.

20. Bu belgede, Türkiye'de bölgesel gelişme konusunda temel eğilimler il ve bölge düzeyinde gerçekleştirilen analizlerle incelenmiş, 2011 yılı Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasına göre il ve bölge grupları değerlendirilmiş, bölgeler gelir düzeylerine göre sınıflandırılmıştır. Son olarak, temel yerleşim sınıflarının ülke mekânındaki dağılımı, kademeleri ve rollerinin belirlenebilmesi amacıyla çoğunlukla il bazındaki göstergelere dayanarak analiz çalışmaları yapılmıştır. Söz konusu analiz çalışmaları, her bir yerleşim sınıfının özelliklerini, yerleşmeler sistemi içindeki ilişkilerini temsil etmek üzere göç ve ulaşım akımlarını, mevcut alternatifler içinde en iyi ve doğru biçimde temsil ettiği düşünülen demografik, sosyal, ekonomik ve altyapıya ilişkin birden çok gösterge kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

21. Demografik analizlerde, Türkiye İstatistik Kurumu 2023 yılı nüfus projeksiyonları esas alınarak nüfusun gelişimine yönelik eğilimler tespit edilmiştir. Buna göre, 1960 yılından itibaren nüfus artış hızının azalma eğiliminin devam ettiği Türkiye'de, nüfusun 2023 yılında 84 milyon kişiye ulaşması beklenmektedir. Aynı projeksiyonlara göre İstanbul ve Ankara metropollerini arasındaki Türkiye ekonomisinin lokomotif konumundaki bölgeler ile İzmir'den başlayıp Hatay'a uzanan güney illerinde göçün etkisiyle nüfus artışı beklenmektedir. Konya ve Kayseri'nin daha çok kendi iç ekonomik ve demografik dinamikleriyle, Güneydoğu Anadolu'da yer alan illerin ise yüksek doğurganlık hızıyla nüfuslarının benzer şekilde artması öngörülmektedir. Ancak, İç Anadolu'nun kuzey doğusunda yer alan ve Karadeniz Bölgesi'ndeki illerin nüfus kaybına uğrama riski bulunmaktadır.

22. İşgücüne katılım genel anlamda Güneydoğu Anadolu'da Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. Diğer bölgelerde ise Türkiye ortalamasının etrafında heterojen bir dağılım göstermektedir. İstihdamın sektörel yapısı İstanbul ve Ankara metropollerini arasındaki bölgelerde sanayi ve hizmetler ağırlıklı olup diğer bölgelerde ise tarım sektörünün istihdam payı sanayi sektöründen daha fazladır. İşsizlik oranları açısından üç büyük metropol olan İstanbul, Ankara ve İzmir ile Adana'dan başlayıp Mardin'e uzanan güney bölgelerinde işsizlik düzeyi Türkiye ortalamasının üzerindedir.

23.Bölgeler arasında kişi başına GSYH verilerine göre dört kat fark bulunan batı-doğu yönündeki ekonomik gelişmişlik farkı 2000’li yıllardan itibaren azalma eğilimindedir. İstanbul ve Ankara metropollerini arasındaki bölgeler ile İzmir ve Antalya’nın içinde bulunduğu yüksek gelir düzeyine sahip bölgelerde ekonomi, sanayi ve hizmetler ağırlıklıdır. Bu bölgelerde, imalat sanayi sektörel çeşitlik gösterip ileri teknoloji sektörleri de görece olarak ekonomiye katkı sunmaktadır. Diğer bölgelerde, tarım sektörü ekonomide önemli yer tutmakta ve kısmen sektörel çeşitlilik gösteren imalat sanayii büyük oranda geleneksel olarak adlandırılan tarım ve hammaddeye bağlı düşük teknoloji sektörlerinden oluşmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yer alan düşük gelir düzeyine sahip bölgelerde ekonomi, tarım ve hizmetler ağırlıklı olup Doğu Anadolu’da tarım sektörü hayvancılık, Güneydoğu Anadolu’da ise bitkisel üretim yoğunludur.

24. Sosyal ve fiziki altyapının yeterliliği batı-doğu yönünde farklılaşmakla birlikte Aydın’dan Hatay’a uzanan kıyı bölgelerinde kanalizasyon şebekesinin yetersizliği ve İzmir hariç Çanakkale’den Aydın’a uzanan batı bölgelerinde atık hizmeti verilen nüfusun toplam nüfus içindeki oranının düşüklüğü gözlemlenmektedir. İnternete erişim ve mobil iletişim ise ekonomik gelişmişliğe paralel olarak şekillenmesi nedeniyle yüksek gelir düzeyine sahip illerde Türkiye ortalamasının oldukça üstünde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde oldukça altında yer alarak klasik batı-doğu farklılığını ortaya koymaktadır. Çevre verilerine yönelik olarak özellikle doğalgaz kullanımının artmasıyla hava kirliliği Türkiye’nin büyük bölümünde sorun alanı olmaktan çıkmış ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yoğun kömür kullanımının devam etmesi nedeniyle bu bölgelerde bir sorun alanı olmaya devam etmektedir.

Bölgelerin ve Yerleşimlerin Sınıflandırılması

25.2011 yılında hazırlanan Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) demografi, eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ile yaşam kalitesi göstergelerine göre iller 6 gelişmişlik grubunda sınıflandırılmış, benzer bir yöntemle de Düzey 2 bölgeleri gelişmişlik düzeyleri açısından dört kademede ele alınmıştır. Söz konusu analizler, doğu batı yönündeki gelişmişlik farklarını açıkça sergilemektedir. Türkiye’de bölgelerarası gelir farkları da geneli itibarıyla benzer bir yapı sergilemektedir. Bu bulgular, aynı zamanda aşağıda sunulan yerleşim sınıflamasını önemli ölçüde desteklemektedir.

26. Politika ve stratejilerin belirlenmesinde, yukarıda açıklanan analitik çalışmalarla belirlenen yerleşim sınıfları esas alınmaktadır:

(i) Metropoller kapsamında Türkiye’nin üç geleneksel büyük şehri İstanbul, Ankara ve İzmir ele alınmıştır. Bu şehirlerin büyükşehir belediye nüfuslarının 3 milyonunun üzerinde olması, karar alma merkezi niteliği taşıması, uluslararası bağlantı potansiyelleri, ekonomik ve sosyal yaşam çeşitlilikleri ve görece geniş etki alanlarına sahip olması ortak özelliklerini teşkil etmektedir. Bu şehirlere ilave olarak Adana-Mersin şehirleri birlikte bir potansiyel metropol olarak değerlendirilmiştir.

(ii) Metropol merkezle sıkı gündelik ilişkileri bulunan, işlevleri bakımından önemli ölçüde süreklilik veya coğrafi yakınlık arz eden, ilgili metropolün ekonomik, sosyal ve idari çekim alanından önemli ölçüde etkilenen İstanbul çevresindeki İzmit ve Tekirdağ ile İzmir’in yanındaki Manisa gibi şehirler metropol alt merkezleri şeklinde tanımlanmaktadır.

(iii) Endüstriyel büyüme odakları, çoğu metropol alt merkezini kapsayacak şekilde, belirli sektörlerde gelişme kaydederek Türkiye’nin önemli sanayi veya turizm merkezi

konumuna gelmiş ve bu konumunu güçlendirmesi gereken şehirleri ifade etmektedir. Bu şehirlerin belirlenmesinde önemli bir sanayi veya hizmet merkezi olma durumları, üretim ve faktör kullanım düzeyleri, nüfusları gibi veriler kullanılmış olup bunların arasında, Konya, Antalya, Gaziantep, Denizli, Kayseri gibi şehirler bulunmaktadır. Bu merkezler, ülkenin orta ve batı kesimlerinde görece daha güçlü bir ilişkiler sistemi içinde yer almakta ve bir bölümü aynı zamanda bölgesel merkez işlevi de görmektedir.

(iv) Bölgesel çekim merkezleri, Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde cazibe merkezi olarak belirlenen şehirlerden dokuzunu kapsamaktadır. Bu şehirler, özellikle düşük gelirli bölgelerde sosyo-ekonomik gelişmişlik durumu ve altyapı imkanları bakımından çevrelerindeki ekonomik gelişmeyi hızlandırma ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli olan ve geleneksel olarak bölge merkezi niteliği bulunan Sivas, Erzurum, Van, Trabzon, Şanlıurfa, Diyarbakır gibi şehirleri kapsamaktadır.

(v) Yapısal dönüşüm illeri, çoğunlukla ekonomisi tek sektöre bağımlı veya içinde temel bir sanayi birikimi bulunan ancak endüstriyel büyüme odakları veya bölgesel çekim merkezleri kadar geniş bir gelişme ve etki alanına sahip bulunmayan şehirleri ve çevrelerini kapsamaktadır. Bu iller, üç alt grup altında dönüşüm potansiyeli taşıyan ikincil sanayi illeri, sanayisi gelişen iller ve sanayi nüvesi iller şeklinde ele alınmaktadır.

(vi) Öncelikli gelişme illeri, coğrafi konum, üretim faktörleri, ekonomik ve sosyal yapı bakımından kalkınmada yapısal güçlük yaşayan, kalkınmada fırsat eşitliği, temel altyapı ve hizmetlerin asgari standartlarda erişilebilir kılınmasında önceliği bulunan illeri kapsamaktadır. Bu grup ağırlıklı Türkiye'nin doğu ve güneydoğu sınır bölgelerini içine almaktadır.

(vii) Kırsal yerleşimler, il merkezleri haricinde kalan ve ana geçim kaynağı tarım ve tarıma dayalı sanayiler olan kırsal çevrede konumlanmış ilçelerdir. Bunları kendi içerisinde ilçe merkezi nüfusu 20 binden düşük ve 20 bin ile 50 bin arası nüfusa sahip kırsal merkezi yerleşim yerleri olarak 2 gruba ayırmak mümkündür.

Kentsel Sınıflama	İller
Metropol	İstanbul, Ankara, İzmir, Adana-Mersin (potansiyel)
Metropol Alt Merkezleri	Kocaeli, Sakarya, Bursa, Tekirdağ, Manisa
Endüstriyel Büyüme Odağı	Gaziantep, Konya, Kayseri, Eskişehir, Denizli, Hatay, [Kocaeli], [Sakarya], [Bursa], [Tekirdağ], [Manisa], [Adana], [Mersin], [Antalya]
Bölgesel Çekim Merkezi	Trabzon, Diyarbakır, Samsun, Erzurum, Van, Elazığ, Malatya, Şanlıurfa ve Sivas
Turizm Odakları	Antalya, Aydın, Nevşehir, Muğla, [İstanbul], [İzmir], Afyonkarahisar, Balıkesir, Çanakkale, [Denizli], Mardin (potansiyel)
Yapısal Dönüşüm İlleri	
i-İkincil Sanayi İlleri	Zonguldak, Kahramanmaraş, Kırklareli, Bilecik, Osmaniye, Düzce, Kütahya, Yalova, Uşak, Karabük, Ordu, Çorum, Rize, Kırıkkale, [Mardin], [Aydın], [Muğla], [Afyonkarahisar], [Balıkesir], [Çanakkale]
ii-Sanayisi Güçlenen İller	Aksaray, Edirne, Karaman, Bartın, Sinop, Burdur, [Mardin], Adıyaman, Isparta, Batman, Bolu, [Nevşehir]
iii-Sanayi Nüvesi İller	Niğde, Kırşehir, Kastamonu, Yozgat, Tokat, Giresun, Artvin, Amasya, Çankırı, Gümüşhane, Erzincan, Kilis
Öncelikli Gelişme İlleri	Kars, Iğdır, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Siirt, Şırnak, Ağrı, Hakkâri, Muş, Tunceli, Bayburt

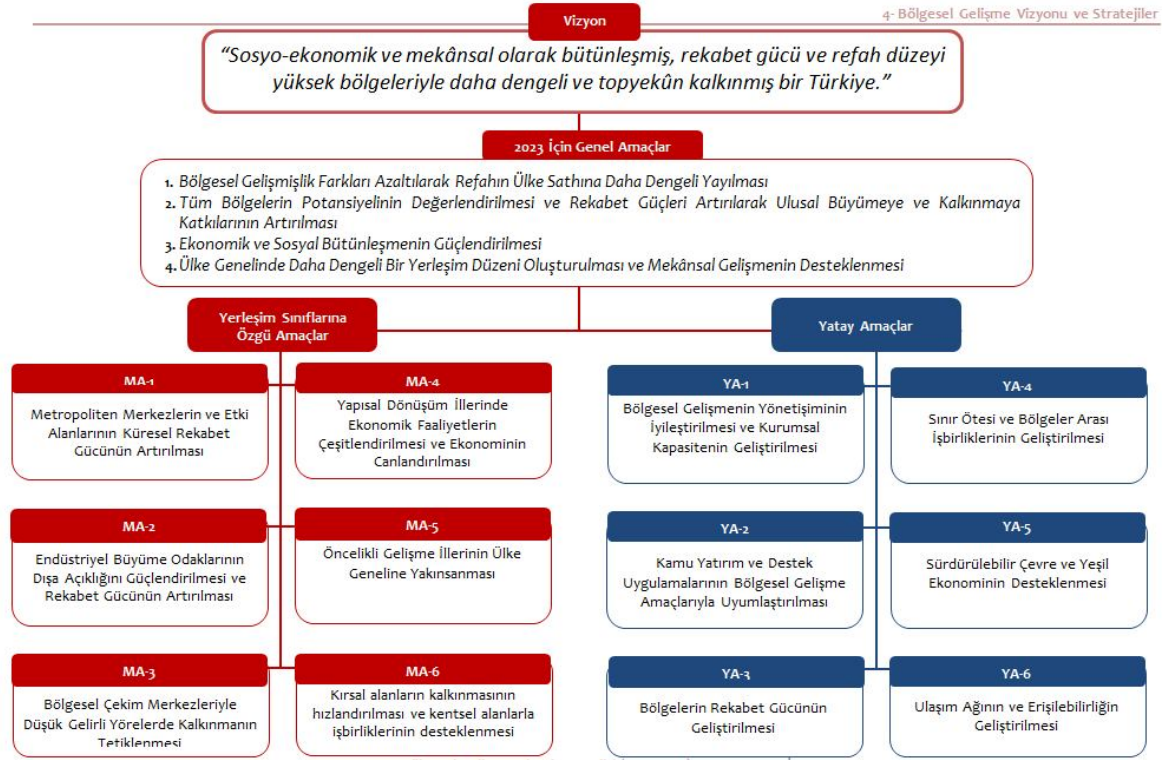
Bölgesel Gelişmenin Vizyonu, İlkeleri ve Genel Amaçları

27. Bölgesel gelişmenin vizyonu “Sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak bütünleşmiş, rekabet gücü ve refah düzeyi yüksek bölgeleriyle daha dengeli ve topyekûn kalkınmış bir Türkiye”dir.

28. Bölgesel gelişme politikası, “ulusal önceliklere uyum ve tamamlayıcılık”, “fırsat eşitliği”, “sürdürülebilirlik”, “verimlilik”, “katılımcılık, işbirliği ve ortaklık”, “çok katmanlı yönetim”, “yerellik ve yerindenlik” ilkeleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

29. Bölgesel gelişme vizyonuna ulaşmak üzere aşağıdaki genel amaçlar güdülecektir:

- (i) Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılarak refahın ülke sathına daha dengeli yayılması
- (ii) Tüm bölgelerin, potansiyellerinin değerlendirilmesi ve rekabet güçlerinin artırılması suretiyle ulusal kalkınmaya azami düzeyde katkı sağlaması
- (iii) Ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi
- (iv) Ülke genelinde daha dengeli bir yerleşim düzeni oluşturulması ve mekânsal gelişmenin desteklenmesi

Yerleşim Sınıflarına Özgü Amaçlar

30. Genel amaçlara ulaşarak ülke genelinde kalkınmayı tetiklemek için farklı niteliklere sahip yerleşimlere özgü amaçlar yerleşim sınıfları esas alınarak geliştirilmiştir. Bu amaçlar çerçevesinde oluşturulan politika ve stratejilerle, daha etkili, verimli ve dengeli bir yerleşim sistemi oluşturulması yönünde, farklı özellik ve işlevleri olan yerleşimlerin veya alanların hem kendi gelişme eğilimlerine yön verilerek güçlendirilmesi hem ülke kalkınmasına katkılarının artırılması hedeflenmektedir.
31. Yerleşme sistemine yönelik politikalar, kentsel politikaya ağırlık vermekte, şehirlere önemli roller atfetmektedir. Türkiye'nin etkili bir dünya devleti olma vizyonu, metropollerin küresel ölçekte ve Türkiye'nin yakın çevresinde daha etkili olmasını, endüstriyel büyüme odağı niteliğindeki şehirlerin uluslararası platformda daha rekabetçi bir üretim yapısına kavuşmasını, küresel değer zincirlerinin yüksek katma değerli halkalarına doğru yönelmesini, bölgesel çekim merkezleriyle şehirleşmenin düşük gelirli bölgelerin kalkınması yönünde etkili bir şekilde yönlendirilmesini, genel olarak şehirlerin daha nitelikli iş ve yaşam koşulları sunmasını gerekli kılmaktadır.
32. Nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin şehirlerde yığılma eğilimi, ekonomik verimliliğin ve rekabet gücünün artmasına katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, önümüzdeki dönemde de sürmesi beklenen bu eğilimle birlikte, özellikle metropollerde ve alt merkezlerde aşırı nüfus ve sanayi yığılmasına bağlı olarak trafik sıkışıklığı, sosyal sorunlar, çevre kirliliği, artan arsa ve altyapı maliyetleri gibi olumsuzluklar, şehirleşmenin sağladığı avantajları dezavantaja dönüştürme riskini taşımaktadır. Ayrıca,

bölgelerarası gelişmişlik farkları Türkiye'nin doğu kesimlerindeki şehirlerin yeni iş imkanları oluşturma, verimliliği artırma, sosyal hizmet ve imkân sunma konularındaki kısıtlarıyla yakından ilişkilidir. Bu bölgelerde yerel dinamikleri yönlendirecek politikalarla şehirlerin geliştirilmesi, aynı zamanda bölgesel farkları azaltma konusunda önemli bir potansiyele sahiptir.

- 33.Şehirlerin birbirleriyle ve kırsal alanlarla bağlantılarının güçlendirilmesi, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanmasında, daha etkili bir üretim organizasyonunda, işgücü hareketliliği ve verimliliğin artmasında etkili olmaktadır. Bu çerçevede, şehirlerin ağ ilişkisine dayalı çok merkezli ve dengeli bir yerleşim sistemi oluşturulması öngörülmektedir.
34. Bu yaklaşım çerçevesinde, Türkiye'de yerleşim sınıflarına özgü temel politikalar aşağıda özetlenmektedir:
- 35.Metropoller ve Etki Alanları: Türkiye'nin en önemli merkezleri niteliğindeki metropollerin küresel ölçekte diğer metropollerle rekabet edebilirliği ve uluslararası etkinliği artırılacaktır. Bu kapsamda, metropol ekonomilerinin ileri teknoloji kullanan sektörler, ihtisaslaşmış hizmetler ile sosyal ve kültürel sektörlerle odaklanması; metropollerin ve alt merkezlerin sanayi ve teknolojik altyapılarının geliştirilmesi ve üniversite, Ar-Ge ve fikir kurumlarında mükemmelliğe odaklanması; kentsel altyapı ve kentsel kültürün geliştirilerek sosyal uyumun güçlendirilmesi hedeflenecektir. Metropollerin, etki alanlarında yer alan ve işlevleri bakımından önemli ölçüde süreklilik veya coğrafi yakınlık arz eden metropol alt merkezlerle fonksiyonel ilişkilerinin geliştirilmesi, bazı fonksiyonlarının bu alanlara yönlendirilmesi politikası izlenecektir.
36. Endüstriyel Büyüme Odakları: Sanayinin ülke genelinde dengeli gelişimi ve mevcut içsel potansiyellerden daha iyi yararlanmak üzere Endüstriyel Büyüme Odakları geliştirilecektir. Dinamik, yatırım ve nitelikli işgücünü kendine çeken rekabetçi şehirler ve kentsel bölgeler oluşturulacak, bunların küresel değer zincirleriyle entegrasyonları ve bu zincirlerde daha üst aşamalara çıkmaları hedeflenecektir. Buna yönelik olarak; işletmelerin uluslararası piyasalarda rekabet güçleri artırılarak küresel üretim sistemlerine entegrasyonu güçlendirilecek, şehirlerin uluslararası erişilebilirliği ve kentsel kalitesi yükseltilecek, sanayi ve yenilik altyapıları ile beşeri sermaye ve kurumsal kapasite bu bölgelerin rekabet gücü ve entegrasyon amaçlarını destekleyici şekilde geliştirilecektir.
- 37.Bölgesel Çekim Merkezleri: Nispeten düşük gelirli yörelerde kalkınmayı sürükleyici rol üstlenecek ve ülke genelinde daha dengeli kalkınmayı sağlayacak merkezler desteklenecektir. Mevcut ekonomik ve sosyal gelişmişlik durumu ve altyapı imkanları açısından bölgesi için cazibe merkezi konumunda olan bu şehirlerin uzun vadede sürdürülebilir ve rekabetçi bir yapıya kavuşturulmaları, ekonomik ve sosyal imkanları açısından giderek çeşitlilik arz etmeleri, zamanla bu şehirlerin kaydettikleri gelişmenin çevre yörelere aktarılması sağlanacaktır. Göçün yönlendirileceği bu şehirlerde gerekli sosyal ve fiziki altyapı oluşturularak göçle gelen nüfusa sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler etkin bir şekilde sunulacaktır. Bu kapsamda, belirli sektörlerle öncelik verilerek ekonomilerin geliştirilmesi, kentsel ve sınai altyapının iyileştirilmesi, beşeri ve sosyal sermayenin güçlendirilmesi, yurt içi ve öncelikle çevre ülke piyasalarıyla olmak üzere uluslararası ticaretin ve ilişkilerin geliştirilmesi sağlanacaktır.
38. Yapısal Dönüşüm İlleri: Bu sınıflama altında dönüşüm potansiyeli taşıyan ikincil sanayi illeri, sanayisi gelişen iller ve sanayi nüvesi illerde yerel ekonomik büyüme ve kalkınma

ortamının oluşturulması ve hizmet sunma kapasitelerinin artırılması, sosyal, teknik altyapı eksikliklerinin giderilmesi, kentsel yaşam standardının yükseltilmesi sağlanacaktır. Bu illerin endüstriyel büyüme odakları ve bölgesel çekim merkezleriyle ilişkileri geliştirilecektir. Bu kapsamda, illerin ekonomik ve sosyal niteliklerine uygun olarak, girişimciliğin ve katma değeri yüksek yenilikçi sektörel oluşumların desteklenmesine, kentsel çevre standartlarının geliştirilmesine, kentsel üstyapı olanaklarının iyileştirilmesine ve şehir imajının güçlendirilmesine, şehirlerdeki dönüşüm sürecini destekleyecek beşeri ve sosyal sermayenin geliştirilmesine ve tarımsal verimliliğin artırılmasına ağırlık verilecektir.

39. **Öncelikli Gelişme İlleri:** Bu illerde asgari yaşam standartlarının iyileştirilmesine, ülke ekonomik ve sosyal yapısına entegrasyonunun güçlendirilmesine, temel altyapı ve hizmetlerin kalitesinin ve erişilebilirliğinin artırılmasına, ekonomik kalkınmaya taban oluşturacak sermaye birikiminin sağlanmasına yönelik politikalar uygulanacaktır. Bu çerçevede; tarım ve hayvancılığın geliştirilmesiyle ekonomide ve kırsal alanda yapısal dönüşümün temellerinin güçlendirilmesi, ekonominin çeşitlendirilmesi ve mikro işletmelerin geliştirilmesi, beşeri sermayenin güçlendirilmesi, kentsel ve kırsal alanda yaşam kalitesinin artırılması, yakın bölge merkezleriyle ilişkilerin artırılması, doğal kaynakların endüstriye kazandırılması, sanat ve spor gibi alanlarda düzenlenecek ulusal ve uluslararası büyük etkinliklerle ekonomik canlılığın sağlanması ve imaj geliştirilmesi, sosyal sermayenin güçlendirilmesi ve iyi yönetim uygulamalarının hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır.
40. **Kırsal Alanlar:** Kırsal politikanın temel amacı “kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak kendi yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması” olarak ele alınacaktır. Kırsal alanların ülke genelinde farklılaşan özelliklerini gözeten, şehirlerle bütünleşik özellikler gösteren kırsal alanlar ile ırak kırsal yörelerin ihtiyaçlarına uygun, yerel özellikleri gözeten politikalar geliştirilecek ilçe bazlı gelişme stratejileri uygulanacaktır. Kırsal ekonomide tarımsal faaliyetlerin verimliliği artırılacak, ekonominin geliştirilmesi amacıyla doğal ve beşeri kaynaklar harekete geçirilecek, örgütlenme düzeyi ve etkinliği artırılacaktır. Kırsal ekonominin ve sosyal yaşamın geliştirilmesi yönünde temel altyapı ve hizmetlere öncelik verilecektir. Kırsal alanda mekansal gelişme, kırsal yörelerin yerleşme/yapılaşma karakterleri göz önüne alınarak düzenlenecektir.

Yatay Amaçlar

41. **Yatay amaçlar;** bölgesel politikanın uygulanması, diğer politika alanlarıyla uyumlaştırılması ve çoğu bölgemizin kalkınma çabalarının tasarlanmasında önem taşıyan konularla ilgili politikaları içermektedir. Bölgesel politikanın yönetimi, kamu yatırım ve desteklerinin bölgesel önceliklerle uyumlaştırılması, yeniliğin ve işbirliklerinin bölgesel gelişmedeki rolü, yeşil büyüme ve sürdürülebilirlik ile ulaşım ve erişilebilirlik, BGUS kapsamında hemen her bölgenin gelişmesinde, bölgesel politikanın uygulamaya konulmasında önemli görülen yatay konular olarak tanımlanmıştır.
42. **Bölgesel gelişmenin yönetimi:** Bölgesel gelişme politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında etkinliğin sağlanması, farklı paydaşların sürece katılımlarının temin edilmesi yönünde merkezi ve yerel düzeyde koordinasyonun sağlanmasına, bu düzeyler arasındaki etkileşimin geliştirilmesine yönelik stratejiler ile kurumların gelişmesine yönelik stratejiler bu bölümde ele alınmıştır. Bu kapsamda bölgesel gelişme politikalarının merkezi düzeyde koordinasyonu güçlendirilecek, merkezi ve yerel

düzeyde kurumsal kapasite artırılabilecek ve işbirliklerinin geliştirilmesi sağlanacak, kalkınma ajansları ve bölge kalkınma idarelerinin teknik kapasitesi güçlendirilerek, bu kurumların işleyişinde katılım ve ortaklığı geliştirici düzenlemeler yapılacak, bölgeler arası işbirliklerinin hayata geçirilmesine özel önem verilecektir.

43. Kamu yatırım ve destekleri: Bölgesel politika, merkezi kuruluşlar ve yerel yönetimlerin uyguladığı faaliyetleri, ulusal kalkınmanın yaygınlaştırılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması perspektifiyle yönlendiren ve destekleyen tamamlayıcı, zenginleştirici ve derinlik kazandırıcı bir işlev görmektedir. Politikanın etkinleştirilmesi için bölge planları dâhil politika oluşturma ve kaynak tahsisi süreçleri ile uygulama araçlarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, politikaların uygulamaya geçirilmesi için gerekli kurumsallaşmanın sağlanması ve etkin kaynak tahsisi esas alınacaktır. Bu çerçevede bu bölümde uzun vadeli kamu yatırım planlaması, altyapı kıyaslama göstergeleri, bölgesel projeler ödeneği gibi farklı araçların yatırım ve destekleme sisteminde uygulamaya konulması önerilmekte, farklı gelir düzeyindeki bölgelerde uygulanmak üzere farklılaşan destek oranları gösterge niteliğinde verilmektedir. Bu çerçevede, farklı nitelikteki şehir ve illere yönelik yöntem ve araçların farklılaştırılması ve çeşitlendirilmesi, böylelikle uygulamanın etkinleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu yatay amaç; kamu yatırımlarının bölgesel hedeflerle uyumunun sağlanması, kamu tarafından sağlanan desteklerin ulusal kalkınma yanında bölgesel gelişme hedefine de hizmet etmesi, yerel ve bölgesel düzeyde finansman olanaklarının artırılması, AB katılım öncesi işbirliği fonlarının etkin bir şekilde kullanılması, bölgesel sınıflamaya dayalı kaynak tahsisi yapılması hususlarını kapsamaktadır.
44. Bölgelerin rekabet gücünün artırılması: Bölgelerde öne çıkan sektör ve kümelerin etkin kılınması, imalat sanayi yanında turizm gibi hizmetler sektörlerinin de kalkınma yönünde harekete geçirilmesi, yenilik ve girişimcilik kapasitesinin geliştirilmesi ve bölgelerin kalkınma önceliklerine hizmet edecek yatırımların artırılması, yerel potansiyelin değerlendirilerek rekabet gücünün artırılmasında önemlidir. Bir diğer önemli alan, üniversitelerin; işgücü verimliliğini artırmanın yanında, üniversite-iş çevreleri işbirlikleriyle yerel sektörlerin ve ekonominin verimliliğine katkı yapması, bu yönde Ar-Ge kapasitesi oluşturarak harekete geçirmesi; diğer taraftan, üniversite-toplum bütünleşmesini güçlendirerek sosyal gelişmede öncü rol üstlenmesidir. Bu çerçevede; bölgelerin yenilik ve girişimcilik kapasiteleri ile kümelenmenin geliştirilmesi, yatırım imkânlarının analizi, tespiti, tanıtımı ve yatırım sürecinin desteklenmesi, turizm potansiyelinin yerel ve bölgesel kalkınma için etkili bir şekilde kullanılması, üniversitelerin bulundukları bölgelerle bağlantılarının güçlendirilmesi sağlanacaktır. Bu yatay amacın uygulanmasında, farklı özelliklerdeki ve gelişmişlik düzeylerindeki bölgeler için uygun araçlar geliştirilmesi esastır.
45. Sınırötesi ve bölgeler arası işbirlikleri: Türkiye'nin sınır boyunda yer alan bölgeler ile özellikle komşu ülkeler arasındaki işbirliğinin güçlendirilerek buralarda kalkınma için yeni bir açılım sağlanması hedeflenmektedir. İşbirliği stratejileri; iktisadi kalkınmanın hızlandırılması, çevrenin ve ortak kültür mirasının korunması, sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi, ticari ve kültürel alanlar ile ortak altyapı ve hizmet geliştirme konularında somut işbirliklerinin oluşturulması amaçlarını güdecektir.
46. Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil büyüme: Daha çevre dostu bir ekonomiye geçiş ve yeşil büyüme, uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşmada etkili olacaktır. Bölgesel ve yerel düzey, daha çevre dostu bir ekonomiye geçiş konusunda, uluslararası ve ulusal politika ve uygulamaları tamamlayan, yönetim, planlama, uygulama ve

kaynakları harekete geçirme konusunda önem taşıyan bir yönetim düzeyi olarak ele alınacaktır. Uzun vadede sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşılması ve kademeli olarak daha çevre dostu bir ekonomiye geçilmesi, altyapı eksikliklerinin giderilmesi, daha temiz bir ulaştırma sistemi tesis edilmesi, kentsel ve kırsal gelişmenin bu bakış açısıyla yeniden yorumlanması gibi farklı alanlarda politikaların uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, kalkınma ajansları ile mahalli idarelere, sürdürülebilir kalkınma ve yeşil büyüme politikalarını bölgelerin ve kentlerin gelişme politikalarıyla bütünleştirme konusunda strateji alternatifleri sunulmaktadır. Bu kapsamda; şehir makroformunun, ulaştırma sistemlerinin, üretimin yeniden örgütlenmesi, çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi, kırsal alanların sürdürülebilir gelişmesine katkıda bulunacak şekilde doğal kaynakların geliştirilmesi gibi konular ele alınmaktadır.

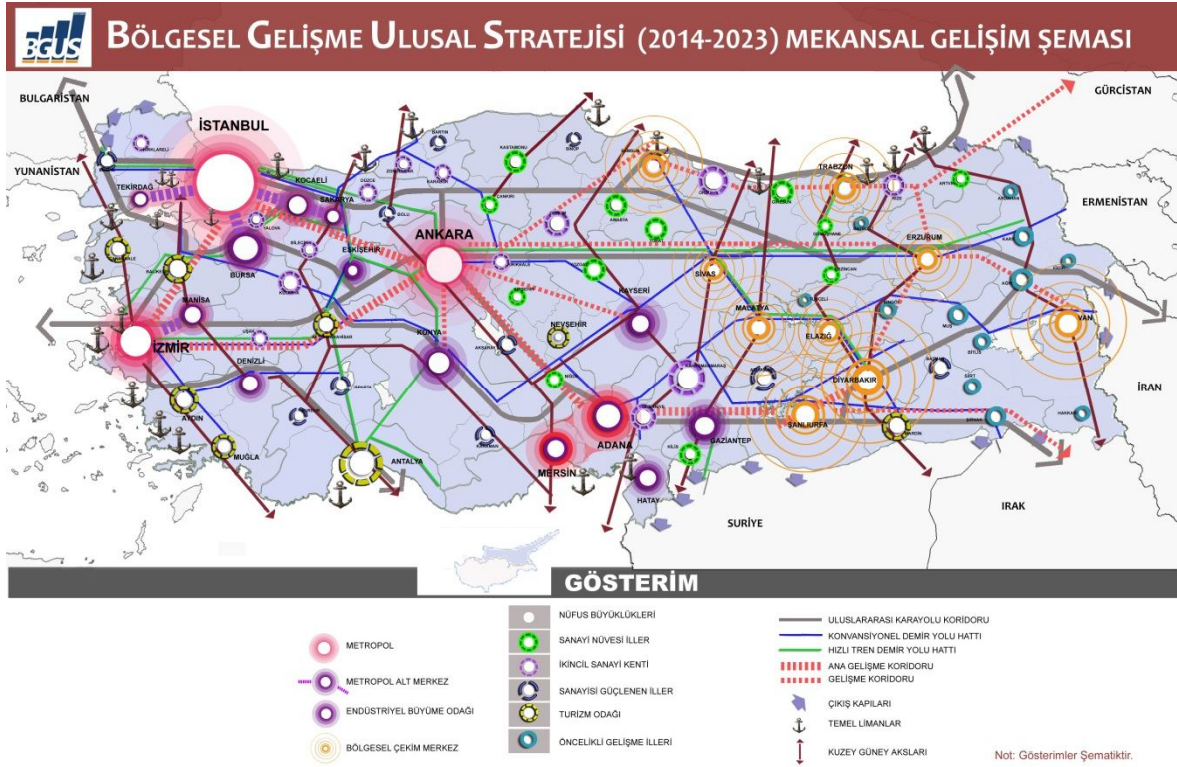
47. Ulaşım ve erişilebilirlik: Bölgeler ve şehirler arasındaki bağlantıları güçlendirmek, kırsal şehir devamlılığını sağlamak, piyasaların işleyişini ve sosyal hareketliliği kolaylaştırmak; ancak yerleşimleri, piyasaları, altyapı ve hizmetleri etkili bir ulaştırma sistemiyle erişilebilir kılmakla mümkün olmaktadır. Bu çerçevede, ulaştırma ve lojistik altyapısının bölgesel gelişmeye hizmet edecek şekilde geliştirilmesi, bu kapsamda özellikle ülkenin orta ve doğu kesimlerinde kuzey güney bağlantılarının güçlendirilmesi, önemli şehir merkezlerinin birbirleriyle ve liman, havalimanı, sınır kapıları gibi önemli noktalarla bağlantılarının güçlendirilmesi, etkili ve uygun maliyetli ulaşımı sağlamak üzere özellikle yük taşımacılığında demiryollarının etkinleştirilmesi amaçlanmaktadır. Lojistik altyapısının geliştirilmesinde, limanlar ile lojistik merkezler, diğer ulaştırma türleriyle birlikte ele alınacak, bu yapılar gerek Türkiye'nin gerekse çevresinin ihtiyacına cevap verecek şekilde gerekli altyapı ve hizmetlerle desteklenecektir.

Uygulamanın Koordinasyonu, İzleme ve Değerlendirme

48. İlgili kamu kurum ve kuruluşlarının bölgesel gelişmeyi ilgilendiren faaliyetlerinde BGUS'u temel almaları esastır. Sektörel politikalarla bölgesel gelişme öncelikleri arasındaki uyumun sağlanması konusunda koordinasyon Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu, Bölgesel Gelişme Komitesi ve Kalkınma Bakanlığı tarafından sağlanacaktır.
49. Bölge planları, bölgesel programlar ve eylem planları, BGUS'un hayata geçirilmesinde temel araçlardır. Kalkınma ajanslarınca hazırlanacak bölge planları, belirli bir bölgenin gelişmesi için en uygun politika setinin belirlenmesini, yerel düzeyde belirlenecek politikalarla ulusal politikaların entegre edilmesini, uygulamada yerel, bölgesel ve ulusal ölçekteki faaliyetler ile sektörler arasındaki uyumu sağlayacaktır. Bölge planları, bölge düzeyinde temel stratejik mekânsal kararları belirleyecek; mekânsal stratejiler ve çevre düzeni planları, bölge planlarına uyumlu olarak hazırlanacaktır.
50. Bölge planında belirtilen önceliklerin gerçekleştirilmesi için orta vadeli eylem planları (Bölgesel Programlar) yine kalkınma ajanslarınca hazırlanacaktır. Programlar; bölge planının amaç, hedef ve stratejilerinin programlama dönemi içerisinde nasıl hayata geçirileceğini tanımlayan, yürütülecek faaliyetleri ve bu faaliyetlerden sorumlu kuruluşları, kullanılacak araçları ve bütçe büyüklüklerini kapsayan, bir ya da birden çok öncelik alanına (sektöre ve tematik alana) yönelik tedbir, faaliyet ve projeleri içerecektir.
51. Ulusal ve bölgesel düzeyde tematik kalkınma programları, ilgili kalkınma ajansları, mahalli idareler ve yerel paydaşların işbirliğiyle hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.

Bu programlar arasında, kümelenme programı, metropoller programı, endüstriyel büyüme odakları programı ve bölgesel çekim merkezleri programı sayılabilir.

52. BGUS'la ilgili gelişmelerin izlenmesi ve değerlendirilmesi Kalkınma Bakanlığı, BGK ve BGYK tarafından gerçekleştirilecektir. Bu işlevi yerine getirmek üzere, Bakanlıkça ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği halinde yıllık izleme ve Değerlendirme raporları hazırlanacaktır.

1 GİRİŞ

1.1 Ulusal Kalkınma Hedefleri ve Yeni Bölgesel Politika

1. Bölgesel gelişme; ülke kalkınma politikasının bölge ve şehir düzeyinde yapı taşlarını oluşturan; bölgesel ve yerel düzeyde kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplumun karar alma süreçlerine katılmasını ve kaynaklarını kalkınma yönünde birlikte harekete geçirmesini esas alan; bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması politikaları arasında dengeyi gözeten; yapısal ve temel bir politika olarak görülmektedir.

2. Türkiye'nin uzun vadeli kalkınma amacı, milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini esas alarak gerçekleştirilecek yapısal dönüşümlerle dünyada Türkiye'nin uluslararası konumunu yükseltmek ve halkımızın refahını artırmaktır. Bu çerçevede, 2023 yılında GSYH'nın 2 trilyon dolara, kişi başına gelirin 25 bin dolara yükseltilmesi; ihracatın 500 milyar dolara çıkarılması; işsizlik oranının yüzde 5'e düşürülmesi; enflasyon oranlarının kalıcı bir biçimde düşük ve tek haneli rakamlara indirilmesi hedeflenmektedir.

3. Bölgesel gelişme politikası, uzun vadeli kalkınma amaç ve hedeflerine ulaşmada önemli görülmüş, Onuncu Kalkınma Planında ülke kalkınması ekonomik, sosyal ve mekansal boyutlarıyla bir bütün olarak ele alınmıştır. Ekonomik gelişmenin temel amacı, ülkemizin uluslararası değer zinciri hiyerarşisindeki konumunu üst basamaklara çıkarmak, yüksek gelir grubu ülkeler arasına girmesini sağlamak ve mutlak yoksulluk sorununu ortadan kaldırmaktır. Sosyal yönden ise vatandaşlarımızın mutlu, müreffeh ve onurlu bir şekilde yaşayabileceği, bu yönde bireylerin kendilerini geliştirebileceği, özgür, sağlıklı, güvenli ve yüksek standartta yaşam sürebileceği sosyal ortamın sağlanması amaçlanmaktadır.

4. Onuncu Kalkınma Planında "Yaşanabilir Mekânlar Sürdürülebilir Çevre" başlığı altında kalkınmanın sürdürülebilir kılınması ve yaygınlaştırılması yönünde şehirlerin ve kırsal alanların kendine özgü koşul ve niteliklerine göre, daha iyi iş fırsatlarını ve yaşam ortamlarını çevreye duyarlı bir şekilde sunabilmesine yönelik politikalar ortaya konulmaktadır. Bölgesel farkların azaltılması, Plan döneminde de bölgesel gelişmenin öncelikli amacı olmaya devam etmektedir. Bölgesel gelişmenin öncesine göre daha fazla vurgulanan ikincil amacı ise, atıl kalmış, değere dönüştürülmemiş kaynakları ve tüm bölgelerin içsel potansiyelini harekete geçirerek, bölgelerin rekabet gücünü artırmak, böylece bölgelerin ulusal büyümeye ve kalkınmaya katkılarını azami seviyeye çıkartmaktır. Ayrıca, bölgeler arasında ekonomik ve sosyal entegrasyonun güçlendirilmesi ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi bölgesel gelişme politikasının katkı sağlayacağı önemli hususlardır.

5. Türkiye'nin 2000'li yıllarda yakaladığı hızlı ekonomik büyümenin nimetlerinden tüm bölgeler yeterince pay alamamış, bölgeler arası ve kırsal alanlar; ulusal kalkınmaya katkılarını artıracak, gelişmişlik farklarını azaltacak özel politikalara ve daha etkili desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda, düşük gelirli bölgelerin genel olarak sosyo-ekonomik göstergeler itibarıyla, ağırlıklı olarak da kişi başına gelir düzeyleriyle, Türkiye ortalamasına yaklaşması hedeflenmektedir.

6. Hızlı büyümenin devam ettirilebilmesi, istikrarlı makro-ekonomik koşulların sağlanmasının yanında, şehirlerin ve bölgelerin, toplamda ise ülkemizin rekabet gücünün artırılmasına bağlıdır. Teknolojik ilerleme sağlanması, verimlilik ve istihdam düzeyinin artırılması da şehirlerin ve bölgelerin performansı ile yakından ilgilidir. Bu bakış açısıyla istihdam ve gelir düzeyinin yükseltilmesi, yaşam kalitesinin geliştirilmesi yönünde tüm bölgelerin kaynak ve potansiyellerinin, öncelikle bölgedeki kişi ve kurumlar tarafından harekete geçirilmesi ve daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi esası benimsenmektedir. Bölgelerin şehirleri ve kırsal alanlarıyla gelişme sürecini hızlandırabilmeleri, Türkiye'nin etkili bir dünya devleti haline gelmesi açısından önem taşımaktadır.

7. Bölgesel politika, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yönden daha fazla bütünleşmesi, dış dünyayla ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki ulusal politikaların tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Bölgesel ve yerel ekonomiler arasındaki rekabet ve tamamlayıcılık ilişkileri Türkiye'nin rekabet gücünü tetikleyebildiği ölçüde, ülke düzeyinde daha hızlı büyüme sağlanabilecektir. Ülke içinde bölgelerin daha erişilebilir kılınması, insan ve mal hareketliliğinin kolaylaştırılması, üretimin coğrafyada daha rekabetçi ve etkin bir şekilde örgütlenmesi, bilgi ve iletişim altyapısının güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Gelişme gücünü çeken bölgelerin gelişmiş bölgelerle, kırsal alanların şehirlerle etkileşiminin artırılması, özellikle şehirlerde sosyal uyum politikaları ve dezavantajlı grupların yaşamlarını iyileştirici politikalar hem dezavantajlı kesimlerin yaşam koşullarını iyileştirme hem de etkin yararlanılmayan kaynakları etkili şekilde yarara dönüştürme imkanları sunmaktadır. Daha da önemlisi, ülke genelinde piyasa bütünleşmesinin yanında bireylerin hak ve yükümlülüklerini gerçekleştirebilecekleri, fırsat eşitliğinden ve temel hizmetlerden ülke genelinde yararlanabilecekleri, sağlıklı, güvenli ve huzurlu bir ortamın oluşturulması ve sürekli kılınması elzemdir.

8. Türkiye'nin yakın çevresi ve dünyayla bütünleşmesi ise mali, ticari ve ekonomik ilişkiler ile buna uygun altyapının geliştirilmesinin yanında siyasi ve kültürel ilişkilerin de güçlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu süreçte, bölgesel politika; genel dış politikayla uyum sağlayarak, bölgesel ve yerel düzeyde sınır ötesi ve ulusaşırı işbirlikleri ve ilişkilerin geliştirilmesinde rol oynayabilecektir.

9. Ulusal ve bölgesel düzeyde kalkınma hedeflerine ulaşılmasında yerleşim sisteminin etkinleştirilmesi ve yerleşimler arası ilişkilerin güçlendirilmesi önemlidir. Yerleşimler, nüfusu 13 milyonu aşan İstanbul'dan, köy ve bağlı küçük yerleşimlere kadar çeşitlenmektedir. Bölgeler ise kaynakları, potansiyelleri bakımından farklılaşmakta, ekonomi içindeki payları, sosyo-ekonomik yapıları çeşitlilik göstermektedir. Farklı özellikler gösteren metropollerin, endüstriyel büyüme odaklarının, bölgesel çekim merkezlerinin veya öncelikli gelişme bölgeleri ile kırsal alanların mevcut durumlarının tespit edilmesinin yanında, temel eğilimlerden nasıl etkilenebileceğinin öngörülmesi, birbirleriyle olan ilişkilerinin ele alınması, şehir ve bölgelerin özelliklerine göre politika belirlenmesi Türkiye'nin kalkınma vizyonunun gerçekleştirilmesi için gereklidir.

10. Bu çerçevede şekillenen bölgesel gelişme yaklaşımı, çok sektörlü ve çok katmanlı bir nitelik taşımaktadır. "Çok sektörlülük", bölgesel gelişmenin hemen hemen tüm sektörlerle ilgili olmasını ifade etmektedir. Bölgesel gelişmenin bu niteliği, farklı sektörlerde eşgüdümle sağlanan gelişmelerin birbirini güçlendirici etki gösterme imkanı sağlamaktadır. Dolayısıyla, gerek merkezi gerekse bölgesel ve yerel düzeyde politika geliştirme ve uygulamada sektörler arası etkileşim ve koordinasyon önem taşımaktadır.

11. Bölgelerin gelişmesi ve Türkiye'nin mekânsal organizasyonundaki uzun vadeli değişim, bölgesel politikanın yanında sektörel politikalarla da yakından ilişkilidir. Ülke geneli için geçerli sektörel politikalar farklı bölgelerde veya şehirlerde farklı sonuçlar doğurabilmekte, ülkenin ekonomik ve beşeri coğrafyasının değişiminde etkili olabilmektedir. Eğitim, işgücü ve istihdam, tarım, sanayi ve teknoloji, turizm, KOBİ ve girişimcilik, ulaştırma ve çevre gibi temel sektörel politikalar bölgesel gelişme amaçlarının gerçekleştirilmesinde önemli etkiye sahiptir. Bununla birlikte, bölgesel yaklaşımın, yerel bilginin, yerele özgü politika, uygulama araç ve yöntemlerinin, ağırlıkla ulusal düzeyde yönetilen sektörel politikaları etkinleştirme potansiyeli bulunmaktadır.

12. Bu yaklaşımla, bu strateji belgesinin hazırlık sürecinde, temel kaynak olarak alınan Onuncu Kalkınma Planı ve buna ilişkin programların yanında, ilgili kurum ve kuruluşlarca hazırlanarak uygulamaya konulan önemli strateji belgeleri (Tablo 1-1) incelenerek değerlendirmeye alınmıştır. Bundan sonra geliştirilecek diğer politika belgelerinin hazırlık sürecinde de, bölgesel gelişme politikasının ve sektörel politikaların bölgelerin gelişmesindeki muhtemel etkisinin değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Politika belirlenmesinde uyum sağlanması daha etkili politika tercihi yapılmasını, uygulamada koordinasyonun güçlendirilmesi istenen sonuçların alınmasını kolaylaştıracaktır.

Tablo 1-1: Hazırlık Sürecinde Değerlendirmeye Alınan Politika Belgeleri

1.	Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı 2023
2.	Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi 2010-2023
3.	Çevre ve Orman Bakanlığı, AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi 2007-2023
4.	Çevre ve Orman Bakanlığı, Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010-2020
5.	Devlet Planlama Teşkilatı, Bilgi Toplumu Stratejisi 2006-2010
6.	Devlet Planlama Teşkilatı, Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi (2004)
7.	Devlet Planlama Teşkilatı, İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı
8.	Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı
9.	Devlet Planlama Teşkilatı, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2007-2013
10.	Ekonomi Bakanlığı, Girdi Tedarik Stratejisi ve Eylem Planı (2013-2015)
11.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2016)
12.	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Stratejisi-2023, Eylem Planı 2007-2013
13.	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2013
14.	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Türkiye Sanayi Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2014
15.	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013
16.	Tarım Bakanlığı, Tarım Stratejisi 2006-2010
17.	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi, 2011-2016
18.	Ulaştırma Bakanlığı, Türkiye Ulaşım ve İletişim Stratejisi 2023
19.	Ulaştırma Bakanlığı, Ulaştırma Ana Planı Stratejisi
20.	Yüksek Öğretim Kurulu, Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi

13. “Çok katmanlılık” ise, ulusal, bölgesel, yerel hatta uluslararası düzeylerdeki kurumların ve bu düzeylerde alınan kararların bölgesel gelişme konusunda etkili olmasını ifade etmektedir. Türkiye’de de, son yıllarda bölgesel gelişme konusunda faaliyet göstermek üzere bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajansları kurulmuş, mahalli idarelerin yetki çerçevesi genişletilmiş, büyükşehir belediye teşkilatlanması daha da yaygınlaştırılmıştır. Ek olarak, kamu kurumları faaliyetlerini valilikler ve kaymakamlıklar koordinasyonunda sürdürmekte, üniversiteler yaygınlaşmakta ve kurumsal kapasitelerini geliştirmekte, sivil toplum örgütlenmeleri giderek güçlenmektedir. Merkezi düzeyde bölgesel politikanın yönetilmesi ve sektörel politikalarla uyumunun sağlanması amacıyla kurumlar arası Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi oluşturulmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde, kurumlar ve düzeyler arasında etkileşim ve işbirliğine dayalı anlayış giderek ağırlık kazanmaktadır. BGUS, bu anlayışla eşgüdüm ve koordinasyon imkanlarını artırıcı araç ve tedbirleri ortaya koymakta; farklı kurumların, farklı yetki ve karar düzeylerinin, sosyal kesimlerin kalkınma yönünde etkili iletişim, işbirliği ve dayanışmasına odaklanmaktadır.

14. Bölgesel gelişme amaçlarının elde edilmesi ve ulusal kalkınmaya katkısının artırılması yönünde BGUS, bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik konularında ulusal düzeyde koordinasyonu sağlamak, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasında uyumu güçlendirmek, alt ölçekli (bölge ve il) plan ve stratejilere genel bir politika çerçevesi oluşturmak, bölgesel gelişme alanında ve bu alanla ilgili diğer konularda faaliyet gösteren kurumlar ile mahalli idarelere, üniversitelere ve sivil toplum kuruluşlarına perspektif sunmak amaçlarıyla hazırlanmıştır.

15. BGUS, bölgesel kalkınmayla ilgili temel stratejileri belirleyen bir çerçeve belgedir. Stratejik planlama yaklaşımı ile hazırlanmış olan BGUS, ulusal düzeyde bölgesel gelişme politikalarını ortaya koyarken bölgesel ve yerel düzeyde politika geliştirme, planlama ve uygulamaya yön verecektir. Bu işleviyle aynı zamanda, kalkınma ajansları ile mahalli idarelere bölgelerin ve şehirlerin gelişme politikalarının belirlenmesinde strateji alternatifleri sunacaktır. Böylece, BGUS; Kalkınma Planları, ulusal sektörel stratejiler, AB uyum süreci ve diğer uluslararası işbirliği alanlarında bölgesel gelişmeye konu faaliyetler ile bölgesel ve yerel düzeylerdeki plan ve programlar arasındaki uyumu güçlendirecek; sektörel, tematik ve bölgesel politikaların ve politika araçlarının etkileşimini artıracaktır. Bölgesel gelişmeye tahsis edilecek kaynakların daha rasyonel bir şekilde yönlendirilmesinde BGUS esas alınacaktır.

1.2 BGUS Hazırlık Süreci ve Katılımcılık

16. BGUS hazırlık süreci katılımcı sosyal süreçler, stratejik ve yenilikçi teknik ve yöntemlerin uygulandığı bir yaklaşımla yönetilmiştir. Bu süreçte, stratejilerin etkinliğini ve önerilerin niteliğini artırmak üzere ilgili tarafların karar verme süreçlerine her aşamada dâhil edilme kaygısı her zaman ön planda tutulmuştur. BGUS hazırlıklarında katılımcı süreçlerin daha geniş karar alma sistemi içerisinde yer alması amaçlanmış, Stratejinin ortak aklın bir ürünü, kurumsal sahipliğin en üst düzeyde ve uygulamada tüm ilgili tarafların sahiplendiği bir belge olması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda BGUS, Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda, ilgili bakanlıklar, kalkınma ajansları, yerel yönetimler, üniversiteler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ve ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşlarının katkıları, görüş ve önerileri alınarak hazırlanmıştır. BGUS, bölgesel kalkınma konularında teknik istişare platformu olan ve bakanlıkların müsteşarlarından oluşan Bölgesel Gelişme Komitesinde görüşülmüş, Başbakan başkanlığındaki Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu tarafından onaylanmıştır.

17. BGUS'un hazırlık aşamalarında katılımcılığı sağlamaya matuf olarak, çeşitli düzeylerde farklı içerik ve temalarda toplantılar gerçekleştirilmiş, yenilikçi yöntemlerle çalıştaylar organize edilmiş, derinlemesine röportajlar ile uzman görüşlerine başvurulmuş, ihtisas komisyonları veya alt komisyonlar oluşturularak teknik birikimin stratejiye yansması sağlanmış, kurum ve kuruluşların görüşlerine yazılı olarak, anket yoluyla ya da online çalışma platformlarına görüş formları yükleme marifetiyle başvurularak Stratejinin farklı bakış açılarıyla şekillenmesi temin edilmiştir. Diğer yandan, geleneksel olarak tavandan tabana kurgulanan kalkınma anlayışının ötesine geçilerek yerelin katkısını almak üzere yeni yaklaşımlar benimsenmiştir. Bu doğrultuda ulusal plan ve stratejilerin şekillenmesinde ilk kez bölgelerin katkıları alınmıştır. Böylece, etkileşimli planlama veya aşağıdan yukarıya planlama olarak nitelenen planlama anlayışına uygun biçimde, temel kalkınma önceliklerinin tespitinde yerel ve merkezi düzeyler arasında bilgi ve görüş alışverişinin zeminini oluşturan bir yöntem takip edilmiştir. Yerel ve merkezi kuruluşlar arasında yürütülen istişareler, gerek ulusal kalkınma önceliklerinin belirlenmesinde gerek bölgesel kalkınma politikalarının ulusal kalkınma ve büyüme hedeflerine üst düzeyde katkı sağlamasına imkân tanımıştır.

18. Stratejinin başta kalkınma planı olmak üzere ulusal düzeyde hazırlanmış sektör stratejileriyle uyumunu sağlamak, planlama ve uygulamanın farklı ölçeklerde tamamlayıcılığını tesis etmek ve ilgili tarafların azami katkısını almak üzere BGUS hazırlık süreci, tanımlanmış bir katılımcılık stratejisi ve paydaş analizi çerçevesinde yürütülmüştür. Bu doğrultuda, katılımcılık stratejisi tanımlanmış paydaşlar aracılığıyla beş temel düzeyde yönetilmiştir. Bunlar; bilgilendirme, danışma, dâhil etme, işbirliği ve onaylamadır.

BGUS Katılımcılık Düzeyi

Bilgilendirme

19. Bilgilendirme, BGUS hazırlık sürecinden haberdar olması gerekli olan paydaşlara yönelik oluşturulmuş bir düzeydir. Bu düzeyde paydaşlar süreçten ve süreç çıktılarından bilgilendirilmiştir.

20. 20 Temmuz 2012 tarihinde ilgili kamu kurumlarının katılımıyla “BGUS Bilgilendirme Toplantısı” gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı ile kurumların Strateji hakkında bilgilendirilmeleri sağlanmış, ulaşılmak istenen durum, süreç içerisinde kurumlardan beklentiler, hazırlık süreci ve yol haritasına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. BGUS'un kurumsal yapılanma ve mevzuat içindeki yeri ele alınmıştır. Toplantıya 20 kamu kurum ve kuruluşundan 34 temsilci iştirak etmiştir.

21. 15-16 Mart 2012 ve 30 Ocak-1 Şubat 2013 tarihlerinde yapılan Kalkınma Ajansları Genel Sekreterler Toplantılarında Strateji ile ilgili yapılan ve yapılacak çalışmalar hakkında bilgi paylaşımları gerçekleştirilerek bölgesel kalkınmanın yereldeki en önemli aktörlerinden olan kalkınma ajanslarının ve ajanslar vasıtasıyla bölgelerin bilgilendirilmeleri sağlanmıştır.

22. Toplantıların dışında stratejinin onaylanmasıyla birlikte Stratejin geniş bir tabanda bilinirliğinin artırılması, kamuoyunun erişiminin sağlanması için web sitesi geliştirilmiş, facebook ve twitter hesapları aracılığıyla sosyal medya ile entegrasyon sağlanarak katılımcılığın bilgi alma, paylaşma ve fikir beyan etme süreçleri işletilecektir.

Danışma

23. Danışma, BGUS hazırlık sürecinde istişare edilecek paydaşlar için oluşturulmuş bir düzeydir. Bu düzeydeki paydaşlar, bilgilendirme düzeyinde yer alanlardan daha ilgili ve süreç için önemli katkılar sağlamışlardır. Bu düzeyde derinlemesine röportajlar ile uzman ve akademisyenlerin görüşlerine başvurulmuştur.

24. 2012 yılı Haziran ayında kamu kurum ve kuruluşlarının Türkiye’de bölgelerin, kentlerin ve kırsal alanların gelişmesinde etkili olduğunu düşündükleri sektörler ve tematik alanlar, dünyadaki ve Türkiye’deki genel eğilimler ile kurumların bu konularda yürüttükleri çalışmaları anket formlarıyla Kalkınma Bakanlığına ulaştırılmıştır.

Dâhil etme

25. Dâhil etme sürecinde bölgesel kalkınma konularında faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının çalışmalar hakkındaki düşüncelerinin anlaşılması ve dikkate alınmasını sağlamak amacıyla doğrudan çalışmalar gerçekleştirilmiştir. BGUS hazırlık sürecine hem sivil toplum kuruluşları hem de bölgesel düzeyde ilgili taraflar dahil edilmiştir.

26. Bu doğrultuda, 6 Mayıs 2013 tarihinde bölgesel kalkınma konularında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla “Bölgesel Kalkınmada Yönetişim ve Sivil Toplum Kuruluşları Odak Grup Toplantısı” gerçekleştirilmiştir.

27. Ulusal ve bölgesel düzeydeki planların tamamlayıcılığını ve etkileşimini sağlamak için kalkınma ajansları kendi bölgelerinde, başta yönetim kurulu ve kalkınma kurulu bünyesinde olmak üzere, kamu ve özel kesim, sivil toplum ve üniversitelerden temsilcilerin katılımı ile toplantı ve işlikler düzenlemiştir. Bu çalışmalarda, Onuncu Kalkınma Planı ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisine (BGUS) yansıtılmak üzere Düzey 2 bölgeleri bazında öncelikli görülen tematik alanlarda öncelik ve strateji belirleme çalışmaları yürütülmüştür. Bölgelerde gerçekleştirilen çalışmalara dair görüş alma şekli ve katılımcı bilgileri tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1-2 Bölgelerin BGUS ve Onuncu Kalkınma Planına Katkısı

Görüş Alma Yöntemi	Katkı Veren Sayısı
Anket	2088
Çalıştay	2108
Mülakat	399
Odak Grup Toplantısı	814
Resmi Yazışma	248
Yönetim Kurulu Toplantısı	205
Kalkınma Kurulu Toplantısı	1322
Genel Toplam	7184

İşbirliği

28. İşbirliği, BGUS hazırlık sürecinde Stratejinin şekillenmesini teminen alternatifler geliştirme, tercih edilen çözümün tanımlanması gibi kararların her aşamasında paydaşlarla birlikte çalışılması düzeyidir. Bu düzeyde Strateji katılımcılarla birlikte nihayete erdirilmiştir.

29. 12-14 Mart 2012 tarihlerinde 26 kalkınma ajansının planlama birimleriyle “BGUS’un Mekânsal Organizasyon Stratejileri Çalıştayı” düzenlenmiştir. Toplam 50’den fazla katılımcının iştirak ettiği çalıştay kapsamında 5 Çalışma Grubu oluşturulmuş, toplantı süresince ve toplantı sonrasında yürütülen çalışmalar ile Çalışma Grubu raporları hazırlanarak Kalkınma Bakanlığına iletilmiştir.

30. BGUS hazırlık sürecinde, Onuncu Kalkınma Planı hazırlıkları kapsamında 2012/5 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile oluşturulan Özel İhtisas Komisyonlarından (ÖİK) bölgesel gelişme ile doğrudan ilişkili olan üçünün (Yerleşim Sistemi ve Ekonomik Coğrafya, Bölgesel Gelişmenin Özel Sektör Dinamikleri ve Kırsal Kalkınma: Yenilikçi Hizmet Sunumu) toplantılarına katılan 100’ün üzerinde komisyon üyesinin ortaya koyduğu görüşlerle şekillenen ÖİK raporlarından yararlanılmıştır.

31. 2013 Yılı Şubat ve Mayıs aylarında Bakanlıklar ve bölgesel kalkınmada yeni kurumsal yapılar olan Bölge Kalkınma İdarelerinin katılımıyla “Ulaştırma ve Erişilebilirlik”, “Bölgesel Kalkınma ve Rekabet”, “Kentleşme, Kentsel Gelişme ve Çevre” ve “Bölgesel Kalkınmada Yönetişim” olmak üzere dört ayrı odak grup toplantısı düzenlenmiştir. Odak grup toplantılarına yaklaşık 30 farklı kurum ve kuruluştan temsilciler iştirak etmiştir.

32. 2013 yılı Ağustos ayında yukarıda sayılmış olan katılımcı süreçler neticesinde ortaya çıkmış olan Stratejiye son şekli verilerek BGK’ya sunmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarının yazılı görüşlerine başvurulmuştur.

Onaylama²

33. Onaylama, BGUS’un nihai halini almasını müteakip bölgesel gelişme bakımından birinci derecede ilgili, yetkili ve sorumlu kuruluşların bölgesel kalkınma politikalarına ve uygulamalarına yön vermek üzere oluşturulmuş bir aşamadır.

34. Bu doğrultuda, BGUS Kalkınma Bakanlığı tarafından tarihinde BGK’ya sunulmuştur. BGUS, BGK’da görüşülmüş ve talep edilen değişiklikler yapılarak BGYK’nın onayına arz edilmiştir.

35. tarihinde BGYK’da görüşülen BGUS onaylanarak tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

² BGUS’un 2013 yılı son çeyreğinde BGYK’ya sunulması planlanmaktadır. Bu kısım buna göre revize edilecektir.

BÖLÜM 2

Bölgesel Gelişmeyi Etkileyen Uluslararası Eğilimler

2 BÖLGESEL GELİŞMEYİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI EĞİLİMLER

2.1 Uluslararası Gelişmelerin Ortaya Çıkardığı Fırsatlar ve Riskler

36. 2000’li yıllar hem dünya hem de Türkiye için hızlı iktisadi, siyasi ve toplumsal değişimlerin yaşandığı yıllar olmuştur.
37. Dünya ekonomisi ağırlık merkezinin 2000’li yıllarda Asya’ya doğru kayma eğilimiyle birlikte uluslararası ilişkiler, ekonomik yapılanmayla paralel şekilde çok kutuplu bir dünyaya doğru yönelmektedir. Çin, Güney Kore ve Hindistan başta olmak üzere Güney ve Doğu Asya’daki yükselen ekonomilerin hızlı büyüme performansı, bu ülkelerin dünya ekonomisindeki payını hızla artırırken, ABD, Avrupa Birliği ve Japonya başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin payı genel olarak azalma eğilimi göstermiştir. Hızla büyüyen Çin ve Hindistan’ın başlangıçta düşük maliyetli işgücüne dayalı ucuz ve düşük teknoloji mal ihracı, daha önce Japonya ve Kore’de olduğu gibi zamanla taklitçi veya yenilikçi yüksek teknoloji ürünlerine doğru yayılmaya başlamaktadır. Bu yapısal dönüşüm, hızla gelişen Asya ülkelerinin giderek daha yüksek teknoloji sektörlerde rekabet avantajı elde etmeye başladığını göstermektedir.
38. Ekonomik ve mali kriz, ülkelerarası ekonomik yeniden yapılanma dinamiklerini güçlendirici rol oynamıştır. Kapitalist ekonominin en köklü ekonomik ve mali krizlerinden birisi 2008 yılında baş göstermiş, krizin etkileri 2009 yılında gelişmiş ve çoğu gelişmekte olan ülkede daralma veya ekonomik büyümenin önemli ölçüde yavaşlaması şeklinde izlenmiştir. Krizin İspanya, Yunanistan, Portekiz, İrlanda ve İtalya başta olmak üzere gelişmiş ekonomilerde ve kamu maliyesi üzerinde halen süren olumsuz etkileri, daha derin bir ekonomik kriz ve bunun yayılması beklentisi şeklinde sürmüştür. Diğer taraftan, Çin ve Hindistan bu süreçte de hızla büyümeye devam ederek dünya ekonomisinde güçlenen konumlarını tahkim etmiştir.
39. Türkiye ise yeni binyıla 2000 ve 2001’deki mali ve ekonomik krizlerle girmiş, sonrasında alınan istikrar tedbirleriyle, küresel kriz koşulları hissedilene kadar hızlı bir ekonomik büyüme süreci yaşamıştır. Çoğu ülkeye göre krizden düşük seviyede etkilenen Türkiye, 2010 ve 2011 yıllarında yüksek büyüme oranlarına geri dönmüştür.
40. Dünyada, yaşam kalitesi ve insan hakları konularında genel bir gelişme yaşandığı söylenebilir. BM İnsani Gelişmişlik Endeksi göstergesine göre, 1980’lerden bu yana hem dünyada hem Türkiye’de genel bir gelişme eğilimi izlenmekte, yoksulluk da dahil sosyal göstergelerde iyileşme görülmektedir. Ancak, bu gelişmeler tüm ülkelerde aynı düzeyde gerçekleşmemektedir. Örneğin, Sahra Altı Afrika ülkelerinde gelişmişlik seviyesi özellikle sağlık ve gelir eşitsizliği konularında farklılık göstermekte, kimi ülkelerde gerileme söz konusu olabilmektedir. Dünya genelinde çoğu ülkenin beşeri kaynaklara yatırımı istikrarlı bir şekilde sürdürmesi, eğitim endeksinin de kararlı ve hızlı bir şekilde yükselmesini tetiklemektedir. Ayrıca, 2000’li yıllar, eğitim, sağlık ve gelir endekslerinde genel bir iyileşmenin ve istikrarlı bir seyrin yaşandığı yıllar olmuştur. Küresel ekonomik ve mali kriz, özellikle 2008 yılından sonra gelir dağılımı ve yoksulluk göstergelerinde etkili olmuştur.
41. Gelecekte dünya ölçeğinde gıda ve çevre krizlerinin ortaya çıkması muhtemel görülmektedir. Gıda fiyatlarının 2007-2008 yıllardaki ani yükselişi ekonomik büyüme ve

yoksullar üzerinde etkili olmuştur. Hızlı gıda talebi artışı ve arz yönündeki kısıtlar nedeniyle gelecekte daha derin ve kalıcı sorunların ortaya çıkması mümkün görünmektedir. Diğer taraftan, iklim değişikliği, çevre sorunları ve alternatif kullanımlarla birlikte suyun kıtlama eğilimi, çevresel sürdürülebilirliğin önemini vurgulamaktadır. Çevre kirliliğinin boyutlarının artması, çevre koruma ve yenileme maliyetlerini yükseltmektedir. Bu çerçevede, etkili ve eşgüdümlü çevre politikalarının hızla uygulamaya konulmasında yarar görülmektedir.

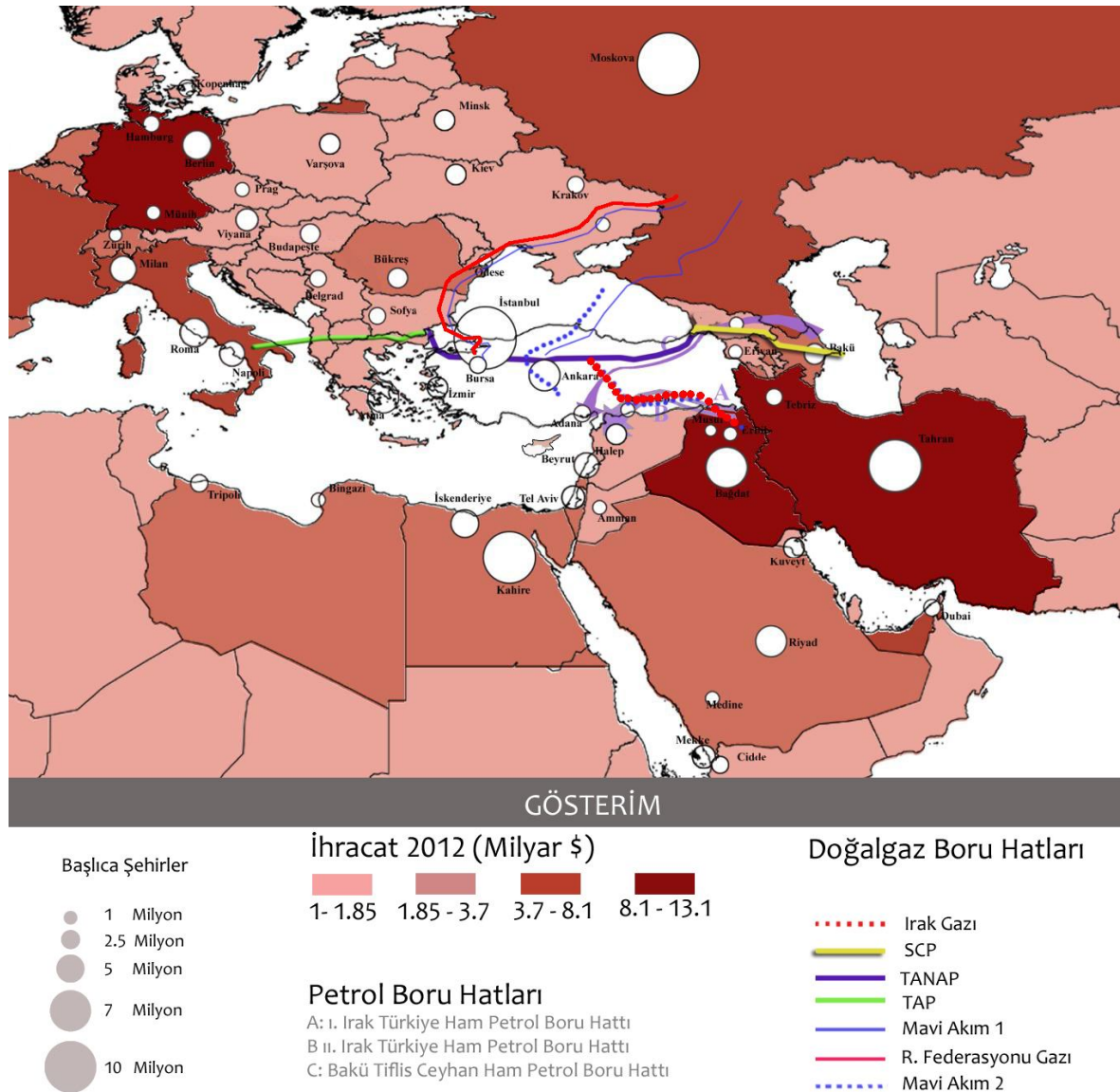
42. Önümüzdeki dönemde kentsel ekonomilerin ve yaşam tarzının dünya genelinde daha da hakim olacağı, Türkiye’de de paralel gelişmelerin izleneceği görülmektedir. Dünyada şehir nüfusu kırsal alan nüfusunu aşmış olup şehirleşme sürecinin gelişmekte olan ülkelerde daha hızlı olmak üzere devam etmesi beklenmektedir. 2011 yılı BM Şehirleşme Gelişmeleri Revize Raporuna göre, 2010 yılında 6,9 milyar kişi olan dünya nüfusunun 2050 yılında 9,3 milyar kişiyi aşacağı tahmin edilmektedir. Şehir nüfusunun (kentsel nüfusun payının) ise, bu dönemde 3,6 milyar kişiden (yüzde 52), 6,3 milyar kişiye (yüzde 67) ulaşacağı tahmin edilmektedir. Buna göre, şehir nüfusunun genel nüfus artışını ve kırsal nüfusun bir kısmını emmesi nedeniyle, önümüzdeki onyıldan itibaren kırsal nüfusun dünya genelinde azalmaya başlaması beklenmektedir. Gelişmekte olan ülke şehirleri, nüfus artışının önemli bir bölümünü çekmeye aday görünmektedir. BM tahminlerine göre 2050 yılında Türkiye’nin şehir nüfusunun 80 milyon kişiye ulaşabileceği öngörülmektedir.
43. Ulaştırma ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler ve maliyetlerdeki azalışlar sermaye, mal ve insan hareketlerini kolaylaştırırken, üretimin organizasyonu üzerinde de etkili olmaktadır. Ulaştırma maliyetlerinin mal fiyatlarının giderek daha düşük bir payını oluşturması ticaretin artmasında etkili olurken, dünya ticaretinde endüstri içi ticaret giderek daha önemli hale gelmektedir. Ulaştırma ve iletişim maliyetlerinin azalması, üretim süreçlerinin ülkeler ve bölgeler arasında bölünerek yönetilebilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu çerçevede göreceli ücret farkları üretim süreçleri için yer seçimi kararlarında etkili olabildiği gibi, ulaştırma ve iletişim maliyetlerinde azalma, ülke içinde metropoller veya sanayi odaklarındaki firmaların uzak piyasalara erişimini kolaylaştırabilmekte, bu önemli merkezler ve çevresinde yığılma eğilimlerini artırabilmektedir.

2.2 Dış Ekonomik Coğrafyanın Sunduğu Fırsatlar ve Riskler

44. 2000’li yıllar Türkiye’nin yakın çevresinde politik istikrarsızlıkların ve çatışmaların yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Orta Doğu komşularımızda ve Kuzey Afrika ülkelerinde izlenen istikrarsızlık, son yıllarda bu ülkelerde bir dizi rejim değişikliğiyle sonlanmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu ülkelerin politik ve ekonomik anlamda istikrara kavuştuğunu söylemek mümkün değildir. Kuzey Afrika ve Arap ülkelerinde peşi sıra gerçekleşen gerginlikler, çatışmalar ve rejim değişiklikleri Türkiye’nin yakın bölgelerinde istikrarı olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak, söz konusu ülkelerde siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasıyla paralel şekilde ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişme koşulları da sağlanabilirse, Türkiye’nin bölgesinde daha etkili bir güç olması yönünde fırsatlar doğabilecektir. Bu bölgelere mal ve hizmet ihracı ile sınır ötesi işbirlikleri açısından fırsatlar ortaya çıkacaktır.
45. Dünyada etkili olan yaşlanma ve uluslararası göç hareketlerinin Türkiye açısından giderek daha fazla önem kazanması beklenmektedir. Gelişmiş ülke nüfuslarının giderek

yaşlanması nedeniyle nitelikli ve genç işgücü taleplerinin artması beklenmektedir. Diğer taraftan, Türkiye ekonomisinin büyüme performansı, gelişen ulaşım ve iletişim imkânlarıyla birlikte, başta metropoller olmak üzere, sanayi ve turizm şehirlerinin – özellikle çevre ülkelerden kaynaklanan- küresel dış göç hareketleri için daha cazip hale gelmesi beklenebilir. Bu göç dinamiklerinin niteliği ve işgücü piyasaları üzerindeki etkileri araştırılarak, nitelikli işgücünü kazanmaya, nitelsiz işgücünü daha geniş coğrafyadaki yatırım politikalarıyla yerinde tutmaya yönelik tedbirler geliştirilmesinde yarar görülmektedir. Türkiye’de, gelişmiş ülkelere göre gecikmeyle de olsa, yaşlanma sürecinin 2030’larda belirginleşmeye başlayacağı tahmin edilmektedir. Özellikle Avrupa’daki yaşlanma süreci ülkemizin sunabileceği sağlık turizmi ve ikincil konut arzı gibi konularda fırsatlar sunmaktadır.

Harita 2-1: Dış Ekonomik Coğrafya

46. Yakın coğrafi bölgelerde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar Türkiye'nin bölgedeki güvenli liman olma özelliğini ön plana çıkarması için ortam yaratmıştır. Buna bağlı olarak ulaştırma konusunda Türkiye'ye yönelik artan bir talebin varlığından söz etmek mümkündür. Son dönemde özelleştirmeye bağlı olarak limanlarımızda oluşan kapasite

artışının da kullanılabilmesi için olumlu bir zemin oluşmuştur. Denizyolu taşımacılığı sektörü dünya genelinde küresel krizden olumsuz yönde etkilenmesine rağmen Türk bayraklı deniz ticaret filosunun toplam yük miktarında son 6 yıllık dönemde %40 düzeyinde bir artış yaşanmıştır.

47. Trans-Avrupa Ulaştırma Ağları (TEN-T) kapsamında Kafkas ülkeleri ve Ortadoğu ile bağlantıların iyileşmesini sağlayan karayolu ve demiryolu projeleri hayata geçirilmektedir.³ İstanbul'a yapılması planlanan yeni havalimanı projesinin hayata geçirilmesi ile İstanbul'un transit bölge olması yolunda önemli bir mesafe katedilecektir. Ayrıca Demir İpek Yolu, Kanal İstanbul, İstanbul 3. Boğaz Köprüsü, Yüksek Hızlı Tren Ağı ve Marmaray projelerinin hayata geçirilmesi neticesinde Türkiye'nin ulaştırma ve lojistik konusunda öneminin artacağı öngörülmektedir.
48. Petrol ve gaz üretim yöntemlerinde yaşanan yenilikler neticesinde önümüzdeki dönemde petrol pazarında ABD'nin öneminin artacağı tahmin edilmektedir. Irak'ın ise kullanılabilir petrol rezervlerini artırarak dünya genelinde ikinci net ihracatçı ülke konumuna geleceği düşünülmektedir.⁴ Irak'ın petrol üretimindeki kapasite artışının hayata geçmesi ile Türkiye'nin söz konusu arzın Avrupa'ya iletilmesi konusundaki önemi artacaktır.
49. Doğal gaz üretimi ile ilgili olarak kaya gazı üretiminin artması neticesinde doğal gaz fiyatlarında ve diğer enerji fiyatlarında bir azalma olması olasılığı yüksektir. Bunun neticesinde dış ticaret açığımızda önemli kalemlerden birisi olan enerji maliyetinin azalması olasıdır. Böylece, ulusal ekonomik büyüme dinamiklerinin olumlu yönde etkileneceği öngörülmektedir.
50. 2002-2012 dönemi dış ticaret verileri incelendiğinde Türkiye'nin ihracat ve ithalat profilinde önemli bir değişiklik yaşandığı söylenebilir. AB ülkeleri ve Kuzey Amerika bölgelerinin azalan paylarına karşı Yakın ve Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Diğer Asya ülkelerinin paylarında artış yaşanmıştır. Yakın coğrafyamızda son dönemde artan istikrarsız siyasi ortama rağmen 2002-2012 döneminde Yakın ve Ortadoğu bölgesinin Türkiye ihracatındaki payı yüzde 9,5'ten, yüzde 27,8'e yükselmiştir.
51. Azalan payına rağmen AB ülkeleri grubu hala %38,8 oranındaki payla en önemli ticaret ortağımız konumundadır. Bu bakımdan AB ülkeleri ile ilişkiler hem dış ticaret faaliyetlerimiz açısından, hem de üyelik yolunda atılacak adımların ülkemize faydaları açısından önemini korumaktadır.

2.3 Sınır Ötesi ve Bölgeler Arası İşbirlikleri

52. Türkiye'nin sınır boyunda yer alan bölgeler ile özellikle komşu ülkeler arasındaki işbirliğinin güçlendirilerek ülkemizin sınır bölgelerinde kalkınma için yeni bir açılım sağlanması hedeflemektedir. Bu işbirliği stratejisinin üç temel amacı vardır:

- Sınır bölgelerinde ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlamak
- Beşeri, ticari, kültürel, altyapı alanlarda somut işbirlikleri geliştirmek
- Komşu ülkelerle sosyal, ekonomik ve kültürel işbirliğini geliştirmek

³ Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

⁴ Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

53. Sınırötesi işbirliği programları öncelikli olarak Türkiye ile sınırı olan ülkelere ağırlık verilmesini ve sınırı olmayan ülkelerle ise sınırlı bir alanda veya açık olarak belirlenmiş belli alanlarda işbirliği yapılmasını öngörmektedir.
54. Sınır bölgelerinin genel itibarıyla ekonomik merkezlerden uzaklık ve sınırın diğer tarafı ile ilişkilerin zayıflığı gibi kendilerine has problemleri olması bu bölgeleri ayrıcalıklı olarak değerlendirmeye alma ihtiyacı doğurmaktadır.
55. Bu nedenle sınır bölgelerinin sınırın diğer tarafı ile işbirliği içinde ekonomik ve sosyal kalkınmasının sağlanması amacıyla bazı sınır ötesi işbirliği programları başlatılmıştır. Bu bölgelerimizin kalkınması için ulusal sınırlarımızın kısıtlayıcı değil yeni pazarlara ve işbirliklerine açılım imkanı sunan kapılar olarak değerlendirilmesi gereklidir.
56. Sınır ötesi işbirliği programlarına komşu ülkelerin katılımlarının sağlanması, programın ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde sahiplenilmesi ülkelerinin dengeli ve eşit statüde katılımları ile mümkün görünmektedir. Böylece işbirliği faaliyetlerinin yürütülmesi ve hazırlanacak projelerin sınır ötesi faydalarının garanti altına alınması açısından önemlidir.

Kutu 2-1: Sınır Ötesi İşbirliğine Yönelik Çalışmalar

Türkiye, ilk defa Avrupa Birliği'nin 2004-2006 Mali İşbirliği çerçevesinde finanse edilen Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği ile ikili işbirliği programına katılmıştır. 2007-2013 döneminde ise yine Avrupa Birliği tarafından finansmanları sağlanan Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı ve Karadeniz Havzası Sınır Ötesi İşbirliği Programı uygulanmaktadır. Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programının 2007-2013 dönemindeki toplam bütçesi yaklaşık 32 milyon Avro olup, bu tutarın 27 milyon avrosu AB katkısından, 4,8 milyon avrosu ise iki ülkenin ulusal katkısından oluşmaktadır. Program kapsamında 2013 yılı üçüncü çeyrek sonu itibari ile sözleşmeye bağlanan tutarı yaklaşık 18 milyon Avro'dur. Karadeniz Havzası Sınır Ötesi İşbirliği Programının ise 2007-2013 dönemindeki toplam bütçesi yaklaşık 38 milyon Avro olup bu tutarın yaklaşık 28 milyon Avro'su ENPI fonlarından, 7 milyon Avro'su IPA fonlarından ve 3 milyon Avro'su yararlanıcı ülkelerce karşılanmaktadır. Şu ana kadar program kapsamında destek hakkı kazanan 60 projenin 36'sı Türk ortaklıdır.

Türkiye Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı (TS-BİP), 2006 yılında uygulamaya Türkiye Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı (TS-BİP), 2006 yılında uygulamaya konulmuştur. Türkiye ile Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı kapsamında 2010 yılına kadar 10 milyon ABD Doları Türkiye tarafından, 10 milyon ABD Doları Suriye tarafından olmak üzere toplam 20 milyon ABD Doları kaynak proje faydalanıcılarına aktarılmıştır.

Şu ana kadar, Türkiye tarafında çıkılan 4 adet Proje Teklif Çağrısı kapsamında toplam 67 adet projeye yaklaşık 9,8 milyon ABD Doları kaynak tahsisi gerçekleştirilmiştir. Suriye tarafında ise 75 projeye program kapsamında 10,5 Milyon ABD Doları kaynak aktarılmıştır.

Türkiye Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programının (TS-BİP) I. fazı 2009 yılı sonunda tamamlanmış olup, 25 Milyon ABD Doları bütçe ile 2010-2012 döneminde de devam etmesi kararı alınmıştır. Artan bütçeye ilaveten Programın kapsadığı illerde de artışa gidilmiş ve Türkiye'den Şanlıurfa ve Mardin'in, Suriye'den ise El Rakka ve El Haseke illerinin Programa dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede T-S BİP önümüzdeki dönemde 7 ilde (Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Mardin, Halep, Rakka, Haseke) uygulanacak büyük bir işbirliği programı haline dönüşmüştür.

Diğer yandan programın başarısı, yerelde sağladığı sosyo-ekonomik gelişme ve uluslararası alanda yarattığı farkındalığın bir sonucu olarak, İslam Kalkınma Bankası (İKB) 500 Bin ABD Doları Türkiye'ye, 500 Bin ABD Doları Suriye'ye olmak üzere toplamda 1 Milyon ABD Doları tutarında bir hibe Program'a aktarılmıştır.

2011 yılı başlarında Suriye'de ortaya çıkan ve halen devam eden gelişmeler TS-BİP altında proje uygulanmasını imkânsız hale getirdiğinden söz konusu program askıya alınmıştır.

Diğer yandan; Türkiye ve İran sınır illeri arasındaki işbirliğini geliştirmek suretiyle sınır illerinin kalkınmasına katkıda bulunmak ve sınır ticaretinin artmasını sağlamak amacıyla iki ülke arasında işleyen bir "Sınır İlleri Ekonomik İşbirliği Mekanizması" bulunmaktadır.

Ayrıca, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 12 sınır il ve komşu 5 ülkeyi kapsayan Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine ilişkin mevzuat ile bu ülkelerle belli bir kapsamda sınır ticareti yapma imkânı açılmış bulunmaktadır. (Artvin Ardahan (Gürcistan), Iğdır (Nahcivan, İran), Ağrı-Van-Hakkâri (İran), Şırnak (Irak), Mardin Şanlıurfa- Gaziantep-Kilis-Hatay (Suriye)).

Bu çerçevede, söz konusu sınır illerinde yerleşik tacir ve esnaf, komşu ülkelerle belirlenen limitler çerçevesinde doğrudan ihracat ve ithalat yapabildiği gibi, sınır ticaret merkezinde (STM) mağaza kiralama suretiyle de sınır ticareti yapabilmektedir. Ayrıca 4 noktada Sınır Ticaret Merkezi kurulmuştur: Ağrı-Sarıs, Van-Kapıköy, Hakkâri-Esendere (İran); Iğdır-Dilucu (Nahcivan). Sınır Ticareti yapabilmek için STM de mağaza kiralatabilmekte veya kiralama yapmadan da sınır ticareti yapılabilmektedir.

Sınır Ötesi işbirliği programları bağlamında, AB ile uygulanagelen sınırötesi işbirliği programlarının yanı sıra İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) veya Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ) gibi bölgesel işbirliği örgütleri çatısı altında imzalanacak bir çerçeve anlaşma ile ikili işbirliği programlarının yanı sıra daha fazla sayıda ülkeyi kapsayan ortak işbirliği programlarının uygulanması da mümkün olabilecektir.

Sınır ötesi işbirliği programları kapsamında gerek sınır bölgelerinde yer alan faydalanıcıların ortak projeler geliştirmeleri ve uygulamaları gerekse merkezi birimlerin sınır bölgeleri için ortak planlama ve programlama süreçleri yürütmeleri iki tarafında önemli kazanımlar sağlanmasına ve ortak çalışma kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır.

2.4 Bölgesel Gelişme Alanında Dünyadaki Genel Eğilimler ⁵

57. Türkiye’de olduğu gibi, diğer ülkelerde de bölgesel eşitsizlikler önemini korumaktadır. Bazı bölgelerde istihdam ve gelir düzeyi ülke ortalamasının üzerinde artarken; bazı bölgelerin olumsuz fiziki, sosyal ve ekonomik koşulları ve kaynaklarının harekete geçirilememesi, kalkınma düzeyinin diğer bölgelere göre daha düşük kalmasına sebep olabilmektedir. Bölgesel eşitsizlikler konusunda görece gelişmiş batı ülkeleriyle Japonya ve Avustralya, OECD ortalamasının altında veya buna yakın değerler alırken Rusya Federasyonu, Hindistan, Meksika, Çin gibi gelişmekte olan büyük ekonomiler ortalamanın oldukça üzerinde bulunmaktadır.
58. 1995-2007 yılları arasında OECD genelinde bölgesel gelir farkları artma eğilimi göstermiştir. Gelir farkları azalan ve artan ülkeler, farklı özellikler göstermektedir. Ancak son 15 yılda gelir farklarındaki artışların azalmalardan daha keskin olduğu izlenmektedir. Bu durum, bölgeler arası kişi başına gelir dengelerinin daha hızlı bozulduğunun, farkların ise daha yavaş işleyen süreçlerle kapanabildiğinin bir işareti sayılabilir. Türkiye’de bölgeler arası gelir farkları, pek çok OECD ülkesine göre yüksek düzeydedir. OECD (2011a) raporuna göre 2007 yılı itibarıyla ülkemizde yaklaşık 0,24 olan bölgeler arası kişi başına gelir Gini endeksi, 0,17 seviyesindeki OECD ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Bu çerçevede bölgesel eşitsizliklere yönelik politikalar önemini korurken; eşitsizliklerin görece hızlı oluşup yavaş azalma eğiliminde olması, eşitsizliklerden kaynaklanabilecek ekonomik, sosyal ve politik maliyetlerin yükselmesine ve uzun vadeli bir şekilde sürmesine zemin hazırlayabilecektir.
59. Nüfus, istihdam ve ekonomik faaliyetler kentlerde ve az sayıda bölgede yoğunlaşmış durumdadır. OECD ülkelerindeki istihdam ve nüfus artışı ile ekonomik büyüme, esas

⁵ Ağırlıklı olarak OECD yayınları esas alınarak hazırlanmıştır.

olarak az sayıda bölgeden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, çoğu büyük metropolün büyüme hızı azalma eğilimi göstermekte; son 15 yılda kırsal niteliği baskın bölgeler, kentsel niteliği baskın bölgelerden daha yüksek hızla büyüebilmektedir. Çoğu gelişmiş ülkede yaşanan eğilimin ülkemizde de söz konusu olması durumunda, bu aşırı yığılmanın ardından bir yeniden yayılma sürecinin yaşanması mümkün görünmektedir.⁶

60. Nitelikli işgücü, Ar-Ge ve yenilik kapasitesi büyük şehirlerde yoğunlaşmakta, verimlilik artışları büyüme performansı üzerinde etkili olmaktadır. İşgücü verimliliği artışlarında, yenilik ve beşeri sermayenin yanında işgücü politikaları ve kurumları etkili olmaktadır. Ar-Ge ve patent faaliyetleri halen gelişmiş ülkelerde, farklı teknolojilerde uzmanlaşma şeklinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Bununla birlikte, öncü bölgeler arasına diğer ülkelerden bölgeler de dâhil olabilmektedir. Yenilenebilir enerji ve yeşil teknolojiler gibi alanlar, bu yeni bölgelerin ortaya çıkıp gelişmesinde fırsat yaratabilmektedir.
61. 2008-09 ekonomik durgunluğu bölgeler üzerinde, farklı yön ve düzeyde etki göstermiştir. Krizin etkileri bölgeler üzerinde gelişmiş ekonomileri de kapsayacak şekilde yaygın şekilde yaşanmış, çoğu bölgede istihdam düzeyinde azalma gerçekleşmiştir. İstihdam artışını kriz koşullarında sürdürebilen bölgelerde ise genel olarak işgücü niteliğinin ve işgücüne katılımın, hizmetler ve tarım sektöründe verimliliğin arttığını söylemek mümkündür.
62. OECD (2010) raporuna göre ülkeler, giderek artan rekabet baskısına ilave olarak küresel krizin getirdiği olumsuzluklara yanıt olarak etkinlik, gelişmişlik farklarının azaltılması ve çevrenin korunması amaçları arasında tamamlayıcılık ilişkilerine odaklanmaktadır. Bölgelerin rekabet gücünün artırılmasına yönelik içsel dinamikleri harekete geçirici politikalar, hem gelişmişlik farklarının azaltılmasında hem de büyüme amaçlarına ulaşılmasında giderek daha fazla ağırlık kazanmaktadır.
63. Bu çerçevede, önceden sorunlu bölgelere odaklanarak yukarıdan aşağıya, hemen tamamen merkezi yönetim yardım ve yatırımlarıyla uygulanan bölgesel politikalar; giderek daha fazla ülke genelini kapsayacak şekilde yaygınlaşmakta; yerel ve bölgesel düzeyde paydaşlara daha fazla yetki, sorumluluk ve teşebbüs fırsatı veren çok katmanlı yönetim mekanizmaları oluşturmakta; yerel önceliklere daha duyarlı, sektörler ve müdahaleler arasında daha etkili koordinasyon imkanı sağlayan program temelli yaklaşımı ön plana çıkarmaktadır.
64. Bölgeler arası gelişmişlik farklarına ülkeler coğrafi koşullarına, büyüklüklerine, idari ve siyasi yapılarına ve gelişmişlik düzeylerine göre farklı politikalarla yaklaşmaktadır. Almanya ve İtalya gibi bazı ülkeler, bölgesel politikada bölgesel farklara odaklanırken, Japonya ve Finlandiya gibi bazı ülkeler, diğer politikalar yanında düşük gelirli yörelere destek sağlamakta, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi nispeten küçük ülkeler ise özellikle büyümeye odaklanmaktadır. Bu farklılıkların yanında, bölgeler arası eşitsizlik yanında bölge içi farklar, kır-kent ayrımı ve kır-kent ilişkileri, yapısal güçlük içinde bulunan

⁶ Türkiye’de de nüfus ve ekonomik faaliyetler tarihsel süreç içinde ülkenin batısında yer alan metropol kentler etrafında yığılmış durumdadır. Ülkemizde şu ana kadar metropoller dışında görülen temel eğilimler ise, özellikle Marmara Bölgesinde izlendiği üzere, metropolün yakın çevresindeki bölge ve yerleşimlere doğru yayılması veya diğer dinamiklerle Anadolu’nun çoğunlukla Batı ve Orta kesimlerinde sanayi kentlerinin gelişmesi şeklindedir.

alanlar (eski endüstri bölgeleri, kırsal yerleşimler, yoksulluk alanları gibi) bölgesel politikanın temel faaliyet alanları olmaya devam etmektedir.

65. Ülke genelini kapsayan bölgesel politikaya yöneliş, iki eğilimi güçlendirmektedir: (i) Yerel paydaşlara daha fazla alan açılarak bölgeler için özgün stratejiler geliştirilmesi, (ii) Merkezi yönetimlerin, tüm bölgelere yönelik bölgesel politika geliştirmesi ve bu politikaların yerel koşul ve önceliklere uyarlanması. Bununla birlikte, mali kaynakların tahsisinde ve desteklerin kapsamı bakımından düşük gelirli bölgelere avantaj sağlanmaya devam edilmektedir.
66. Kentlerin, büyümenin temel kaynağı olması, son dönemde OECD ülkelerinin kentlere yönelik politikalara giderek daha fazla önem vermesi sonucunu doğurmuştur. Daha rekabetçi kentler için iş ve yaşam ortamının en üst kalitede sağlanması bakımından altyapının geliştirilmesi, Ar-Ge ve yeniliğin teşvik edilmesi, metropoliten kentlerde ve etki alanlarında yönetimler arasında koordinasyonun güçlendirilmesi bu yönde ele alınan politikalar arasındadır. Ayrıca, mekânsal yapının korunması ve geliştirilmesini öncelik olarak ele alan ülkelerde, kentlere ve gelişme merkezlerine yönelik politikalar ele alınmaktadır.
67. Bölgesel politika araçları, çeşitlenme eğilimi göstermektedir. Bölgesel yardım ve teşviklerden, işgücünün niteliğinin ve becerilerin geliştirilmesi, bilgiye ve ağ altyapılarına erişimin kolaylaştırılması gibi iş ortamını iyileştirmeye yönelik desteklere doğru geçiş görülmektedir. Bu kapsamda, kümelenme ve bölgesel yenilik sistemleri yaklaşımlarına olan ilgi artmıştır. Geleneksel ulaştırma ve sanayi altyapısının geliştirilmesine yönelik destekler de yeni teknolojilerin ve yaklaşımların gelişmesiyle (bilim parkları, teknoloji merkezleri gibi) birlikte sürdürülmektedir.
68. OECD ülkeleri, bölgesel politikanın yönetişiminde farklı mekanizmalar kullanmaktadır. Bu farklılıkla birlikte, ülkeler genel olarak yatay ve dikey koordinasyon sağlama amacını gütmektedir. Merkezi yönetim, yatay koordinasyon mekanizmalarıyla sektörler ve bölgeler arasında eşgüdümü sağlamaya, bölgeler ve sektörler için politika çerçevesi oluşturmaya yönelmektedir. Bunu tamamlayıcı şekilde, dikey koordinasyon, bölgelerin gelişmesinde kurumların ve süreçlerin ulusal, bölgesel ve yerel düzeyler arasında ahenkli işleyişini anlatmaktadır. Bu yapı içinde farklı düzeylerdeki bilgi, kapasite, mali kaynak, yetki ve sorumluluklar bakımından mekâna ve bölgesel önceliklere duyarlı bir şekilde tamamlayıcılık ilişkilerinin kurulması hedeflenmektedir.

2.5 AB Bölgesel Politikasında Gelişmeler ve Türkiye'nin AB'ye Ekonomik ve Sosyal Uyum

AB Bölgesel Politikasında Gelişmeler

69. 2007-2013 programlama döneminde, AB Bölgesel Politikasını (Uyum Politikası) şekillendiren en önemli gelişme 2004 genişlemesi ile Merkezi ve Doğu Avrupa'da yer alan düşük gelir düzeyine sahip 11 ülkenin Birliğe üye olmasıdır (Romanya ve Bulgaristan 2007'de, Hırvatistan 2013'de Birliğe üye olmuştur). Bu gelişmenin neticesinde, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltarak Birlik düzeyinde dengeli bir ekonomik kalkınmayı hedefleyen Uyum Politikası kaynaklarının büyük bölümü yeni üyelere kaymıştır.
70. 2007-2013 dönemi Uyum Politikasını şekillendiren bir diğer önemli gelişme 2000 yılında oluşturulan Lizbon Stratejisidir. 2000-2010 dönemi için hazırlanan Stratejinin vizyonu,

2010 yılında sürdürülebilir bir büyüme hızı yakalamış ve buna eşlik eden istihdam artışına ulaşmış bir AB ekonomisiydi. Uyum Politikası, diğer politikalar gibi AB'nin 10 yıllık uzun vadeli stratejisi olan Lizbon Stratejisindeki hedeflere ulaşmak üzere kullanılan önemli bir araç olmuştur.

71. Lizbon Stratejisi, üye ülkelerdeki iktisadi büyüme ve istihdamı hedefleyen reform çalışmalarına temel teşkil etmiş olmakla birlikte, stratejinin geçerli olduğu dönem sona erdiğinde başta belirlenen hedeflerin birçoğuna ulaşamadığı görülmüştür. Bu neticenin ortaya çıkmasında üye ülke ekonomileri ve kamu maliyeleri üzerinde son derece olumsuz etkiler bırakan küresel ekonomik ve mali krizin de payı bulunmaktadır.
72. AB, krizin Birlik ekonomisi üzerindeki etkilerini azaltmak ve yeni 10 yıllık uzun vadeli rotasını çizmek üzere 2010 yılında Avrupa 2020 Stratejisini hazırlamıştır. Stratejide temel hedef olan büyüme için üç öncelik belirlenmiştir. Akıllı (*smart*) büyüme; bilgi, eğitim ve yenilik temelli bir ekonomi, sürdürülebilir (*sustainable*) büyüme; çevreye daha duyarlı ve kaynakları daha verimli kullanan bir ekonomi, kapsayıcı (*inclusive*) büyüme; işgücü piyasasına katılımı ve istihdamı artıran bir ekonomi yoluyla büyümeyi işaret etmektedir.
73. Uyum Politikası, Avrupa 2020 Stratejisinin önceliklerine ve hedeflerine ulaşmada önemli bir rol üstlenecektir. Avrupa Konseyi; 2007-2013 dönemi programlarının uygulanmasına ilişkin 2010 Stratejik Raporunda, Uyum Politikasının uzun dönemli ekonomik kalkınma için önemine vurgu yaparak; Avrupa 2020 Stratejisinin öncelik ve hedeflerine ulaşmada da merkezi bir rol üstleneceğini dile getirmektedir. Diğer taraftan, Avrupa Komisyonu tarafından 2011 yılında yayımlanan Beşinci Ekonomik, Sosyal ve Mekânsal Uyum Raporunda 2013 sonrası dönem için uyum politikasının öncelikleri ve çerçevesi belirlenmiştir. Raporda, kaynakların daha az sayıda önceliğe yönlendirilmesi, net ve ölçülebilir hedef ve performans göstergeleri belirlenerek sonuç-odaklı bir yaklaşım benimsenmesi vurgulanmakta, AB Uyum Politikasının büyüme ve refaha ciddi katkı yaptığı ve Birlik çapında dengeli kalkınmayı desteklediği ifade edilmektedir.
74. Birliğin Bölgesel Politikaya verdiği önem artarak devam etmektedir. 29 Haziran 2011 tarihinde kamuoyu ile paylaşılan 2014-2020 Dönemi Çok Yıllı Mali Çerçeve bütçe önerisine göre, 7 yıllık dönem için öngörülen toplam AB bütçesinin (960 milyar Avro) yaklaşık yüzde 34'ü (325 milyar Avro) Uyum Politikası araçlarına tahsis edilecektir⁷. Uyum Politikası bu oranı ile Ortak Tarım Politikasının önünde bütçeden en fazla pay alan politika konumuna gelmektedir.
75. Uyum Politikasının en önemli uygulama aracı olan Yapısal Fonlara ilişkin 2014-2020 dönemi Tüzük tasarıları 6 Ekim 2011 tarihinde yayınlanmıştır. Kaynak tahsisatları için kullanılan bölge sınıflandırması doğrultusunda gelecek dönem için öngörülen tahsisatlar şu şekildedir: Yakınsama (*convergence*) bölgeleri olarak adlandırılan ve kişi başına GSYİH'si AB ortalamasının %75'inden düşük bölgelere 162,6 milyar Avro, geçiş (*transition*) bölgeleri olarak adlandırılan ve kişi başına GSYİH'si AB ortalamasının %75 ile

⁷ Rakamlar 2011 yılı fiyatlarına göre verilmiştir. Ayrıca, 2014-2020 Dönemi Çok Yıllı Mali Çerçeve bütçe önerisi henüz kabul edilmemiş olup, 29 Haziran 2011 kamuoyuyla paylaşılan ilk bütçe önerisine göre Uyum Politikasına ayrılacak kaynağın azalması beklenmektedir. Buna göre, Uyum Politikası kapsamındaki fonlara ve bölgelere tahsis edilecek kaynaklar değişebilecektir.

%90'ı arasında olan bölgelere 39 milyar Avro ve rekabet edebilirlik (*competitiveness*) bölgeleri olarak adlandırılan ve kişi başına GSYİH'si AB ortalamasının %90'ından yüksek bölgelere 53,1 milyar Avro kaynak tahsis edilecektir. Bunlara ek olarak bölge bazlı tahsisat öngörülmemekle birlikte Uyum Politikası kapsamında yer alan alansal işbirliği (territorial cooperation) faaliyetleri için 11,7 milyar ve Uyum Fonu için 68,7 milyar Avro kaynak tahsisatı öngörülmektedir. Ayrıca, mevcut dönemde olmayan *Connecting Europe* aracına 40 milyar Avro kaynak ayrılmaktadır. Söz konusu araç kapsamında tek pazarın daha işler hale gelmesine katkıda bulunmak üzere üye ülkelerin özellikle ortak hayata geçireceği ulaştırma, enerji ve bilgi-iletişim teknolojileri altyapı projeleri desteklenecektir.

76. AB Bölgesel Politikasının geleceğine ilişkin tartışmalarda öne çıkan ve Yapısal Fon Tüzük tasarımları ile somutlaşan tematik yoğunlaşma konusunun önümüzdeki dönemde önem kazanacağı görülmektedir. Sınırlı kaynaklar ile daha etkili ve somut çıktılar elde etmek üzere, fon kullanımında tematik yoğunlaşmanın sağlanması yasal çerçeve ile bir kural haline getirilmektedir. Bu doğrultuda, Uyum Politikası çerçevesinde üye ülkelere ve bölgelere tahsis edilecek kaynaklar Avrupa 2020 Stratejisi hedefleri ile uyumlu olarak belirlenen sınırlı sayıda önceliğe kanalize edilecektir. Yapısal Fon Tüzükleri ile belirlenen 11 tematik öncelik şu şekildedir:

1. ARGE ve yenilik
2. Bilgi ve iletişim teknolojileri
3. KOBİ'ler
4. Daha az sera gazı salınımı ve karbon yutak alanlarının artırılması
5. İklim değişikliğine adaptasyon
6. Çevrenin korunması ve verimli kaynak kullanımı
7. Sürdürülebilir ulaşım ağları
8. İstihdam ve işgücü hareketliliğinin desteklenmesi
9. Sosyal içermenin sağlanması ve yoksullukla mücadele
10. Eğitim ve yaşam boyu öğrenme
11. Kurumsal kapasite ve etkin kamu yönetimi

77. Ülkeler ve bölgeler, tahsis edilen kaynakları 11 tema arasından ihtiyaçları ve öncelikleri doğrultusunda seçtikleri ve ortaklık sözleşmelerinde yer alan belirli sayıda tematik önceliğe kanalize edecektir.

78. 2014-2020 dönemine yönelik tartışmalarda öne çıkan bir diğer husus “mekân bazlı” ve ihtiyaca göre belirlenmiş politika tasarımı ve uygulaması yaklaşımının güç kazanmasıdır. Buna göre, AB’de bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması için bölgelere kendi ihtiyaçlarını karşılayan politikaları tasarlama yeteneği ve bu politikaları uygulamaya yönelik araçların geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda, Uyum Politikası kapsamında, bölgelerin coğrafi ve demografik özellikleri de dâhil sahip oldukları şartlar ve özellikler ile ihtiyaçları göz önünde bulundurularak uygulanacak programlar ve araçların özelleştirilmesi planlanmaktadır.

79. 2011 yılında onaylanan AB’nin Mekânsal Gündemi (Territorial Agenda of the European Union 2020) belgesi Uyum Politikası ve Avrupa 2020 Stratejisinin mekânsal boyutuna vurgu yapmakta “Daha uyumlu ve dengeli Avrupa için mekânsal uyum ve bütünleşme”

hedefini içermektedir. AB’de entegre bir mekânsal gelişme perspektifini hedefleyen belge kapsamında 6 adet öncelik belirlenmiştir:

- Çok merkezli ve dengeli mekânsal gelişmenin desteklenmesi
- Kentsel ve kırsal alanlarda entegre kalkınmanın desteklenmesi
- Sınır ötesi ve ulus ötesi fonksiyonel bölgeler arasında mekânsal bütünleşme
- Güçlü yerel ekonomiler ile bölgelerin küresel ölçekte rekabet edebilirliğinin sağlanması
- Mekânsal erişilebilirliğin geliştirilmesi
- Ekolojik, kültürel ve doğal değerlerin yönetimi

Türkiye’nin AB’ye Ekonomik ve Sosyal Uyumu

80. Türkiye’nin AB’ye ekonomik ve sosyal uyumuna yönelik çalışmalar, AB’nin 1999 yılındaki Helsinki Zirvesinde Türkiye’nin AB üyeliğine aday bir ülke olduğunu açıklamasıyla ivme kazanmıştır. Söz konusu kararın ardından AB Konseyi 2001 yılında, Türkiye-AB Katılım Ortaklığı Belgesini onaylamış, Türkiye Cumhuriyeti de AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı (UP) kabul etmiştir.

81. Avrupa Komisyonu 2001 yılı Ekim ayında diğer aday ülkelerden olduğu gibi Türkiye’den de, UP’nin eki niteliğinde ve Türkiye’nin AB’ye ekonomik ve sosyal uyumuna yönelik katılım öncesi mali yardımların stratejik çerçevesini çizen Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP) hazırlamasını talep etmiştir.

82. “Katılım Öncesi Mali Yardım”ın kapsamında 2004-2006 dönemi için Türkiye’ye 1 milyar 50 milyon Avro kaynak tahsis edilmiştir. Bu çerçevede sağlanacak mali yardımların yüzde 35’inin ekonomik ve sosyal uyuma yönelik olarak ÖUKP öncelikleri doğrultusunda kullanılması öngörülmüştür. 2004-2006 dönemini kapsayan Planın gelişme eksenleri şunlardır:

Gelişme Eksen 1: İşletmelerin rekabet gücünün artırılması,

Gelişme Eksen 2: İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ve istihdamın artırılması,

Gelişme Eksen 3: Altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve çevrenin korunması,

Gelişme Eksen 4: Bölgelerin ekonomik gücünün artırılması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması ve kırsal kalkınmanın hızlandırılması.

83. Diğer taraftan 2001-2002 döneminde AB’nin bölgesel gelişme alanında müktesebatına uyum çerçevesinde; İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması çalışması yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda Düzey 1 olarak 12, Düzey 2 olarak 26 ve Düzey 3 olarak da 81 (il) İstatistiki Bölge Birimi; İBBS (NUTS) tanımlanmıştır.

84. ÖUKP hazırlıklarında 26 Düzey 2 Bölgesini kapsayan bir analiz yapılmış ve ulusal düzeyde bölgesel gelişme stratejisi hazırlanmıştır. Bu strateji, ÖUKP’nin 4. gelişme eksen 1 için genel bir çerçeve oluşturmuştur. Bu doğrultuda, belirlenen öncelikli 12

Düzyey 2 Bölgesinin⁸ istihdam düzeyinin ve rekabet gücünün artırılması yoluyla bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması amaçlanmıştır.

85. Bu amacı gerçekleştirmek üzere 2004-2006 döneminde söz konusu öncelikli 12 Düzey 2 Bölgesinde (toplam 43 il) bölgesel kalkınma ve sınır ötesi işbirliği programları uygulanmıştır. Programlar kapsamında, bu bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınma alanındaki projelerine 235 milyon Avrosu AB katkısı, 43 milyon Avrosu ülkemiz katkısı olmak üzere toplamda 278 milyon Avroluk bir kaynak aktarılmıştır. Bölgesel kalkınma ve sınır ötesi işbirliği programları kaynak kullanımının yanı sıra, , ülkemizde AB'nin Uyum Politikası ve buna ilişkin uygulama süreçleri konusunda tecrübe kazanılması açısından önemli bir rol oynamıştır.
86. ÖÜKP dönemi, hem merkezde hem yerelde, AB normlarında proje hazırlanması, sunulması, yürütülmesi ve raporlanması konularında bir öğrenme süreci olmuştur. Bu süreç, AB fonlarının kullanımına yönelik merkezde ve yerelde kurumsal kapasitenin oluşmasına katkı sağlamıştır. Diğer taraftan uygulanan proje ve programlar ile, “katılımcılık” ve “ortaklık” ilkeleri doğrultusunda proje yararlanıcılarının da bölgelerinin kalkınmasını sahiplenmesi sağlanmaya çalışılmıştır.
87. Tüm bu çalışmalara paralel olarak aynı dönemde kaynakların hem yerinde ve daha etkili kullanılması, hem de iller ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi amacıyla kalkınma ajanslarının kurulmasına ilişkin mevzuat çalışmaları yürütölmüştür.
88. Bunların yanı sıra 2006 yılında AB ile 22 numaralı “Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu” Faslına ilişkin tarama süreci başlatılmıştır. Bu fasıl, üyelikle birlikte kullanımı mümkün olabilecek ve üye ölkelerin bölgeleri arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılmasına yönelik olan Yapısal Fonlar ve Uyum Fonunun kullanımına yönelik idari ve hukuki düzenlemeleri içermektedir.
89. Çalışmalar, Fransa'nın blokajı nedeniyle 2007 yılında sekteye uğramıştır. Türkiye, yedi yıl süren blokaja rağmen, AB gereksinimleri doğrultusunda, bölgesel politika alanında kayda değer adımlar atmıştır. Fasıl üzerindeki siyasi blokajın kaldırmasının ardından, 2013 yılında Türkiye faslın tek açılış kriteri olan ve AB Uyum Politikası uygulamasına ilişkin faaliyetleri ve zaman çizelgesini belirleyen eylem planını ve akabinde Müzakere Pozisyon Belgesini Komisyona sunmuştur. 25 Haziran 2013 tarihinde toplanan Genel İşler Konseyi (GİK), 22. faslın açılması konusunda mutabık kalmıştır. Akabinde, 5 Kasım 2013 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen fasla ilişkin Hükümetlerarası Konferansla birlikte 22 numaralı Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu Faslı resmen müzakerelere açılmıştır.
90. Üç yıl aradan sonra yeni bir faslın müzakereye açılmış olması, AB'ye ekonomik ve sosyal uyumun sağlanmasının yanı sıra Türkiye'nin üyelik müzakerelerine yeni bir ivme kazandırması bakımından da olumlu bir gelişmedir.

⁸ TR52 (Konya, Karaman), TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat), TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop), TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya), TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüştane), TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt), TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli), TRA2 (Van, Muşt, Bitlis, Hakkari), TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis), TRB2 (Diyarbakır, Şanlıurfa), TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt).

91. AB, 2007-2013 dönemi için Uyum Politikası altındaki müdahalelere benzer faaliyetler içeren Katılım Öncesi Mali Yardım Aracını (IPA) tanımlamıştır. 2007-2013 döneminde IPA kapsamında Türkiye'ye toplam 4,8 milyar Avro tutarında kaynak tahsis edilmiştir. Ülkemize sağlanan katılım öncesi mali yardımları kapsayan IPA'nın 5 bileşeni bulunmaktadır.
92. Ülkemiz adaylık statüsü ile katılım öncesi fonlardan IPA çerçevesinde faydalanmaktadır. Uyum Politikası altındaki müdahalelere benzer faaliyetler içeren ve Yapısal Fonların ön hazırlığı niteliğinde olan IPA'nın 3. ve 4. Bileşenleri çerçevesinde 2007-2013 döneminde ülkemize yaklaşık 2,2 milyar avro kaynak tahsis edilmiştir. Bu kaynaklar, Bölgesel Rekabet Edebilirlik, Çevre, Ulaştırma ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programları kapsamında hazırlanan projeler aracılığıyla kullanılmaktadır.

IPA Bileşenleri	Sorumlu Kuruluş	Toplam AB Tahsisatı
Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma	AB Bakanlığı	1667,4
Sınır Ötesi İşbirliği	AB Bakanlığı	20,6
Bölgesel Kalkınma		1778,4
Çevre	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	705,8
Ulaştırma	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	592,1
Bölgesel Rekabet Edebilirlik	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	480,4
İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	474
Kırsal Kalkınma	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	854,5
TOPLAM		4795,1

93. IPA'nın 3. ve 4. Bileşenleri altında kaynak tahsis edilen projeler ve uygulamalar AB Bölgesel Politikası çerçevesinde Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Avrupa Sosyal Fonu ile desteklenen uygulamalar ile benzerlik göstermektedir. Bunun yanında, 3. Bileşen altında uygulanan Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programına tahsis edilen kaynakların büyük bir kısmı ve 4. Bileşen altında uygulanmakta olan İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programına tahsis edilen kaynakların ise en az %80'i mekânsal odaklanma doğrultusunda kişi başına GSYİH'si ülke ortalamasının %75'inden düşük olan bölgelere tahsis edilmektedir. Bu anlamda, 2007-2013 döneminde AB fonları bağlamında doğrudan olmamakla birlikte bölgesel gelişme amaçlı bir fon tahsisatı olduğunu söylemek mümkündür.
94. 2014-2020 döneminde AB'nin aday ve potansiyel aday ülkelere sağlayacağı mali yardımlar Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA II) kapsamında kullanılacaktır. IPA II döneminde ülkemize sağlanacak AB fonlarının genel çerçevesini ve finanse edilecek öncelikli alanları belirleyen Türkiye Strateji Belgesi hazırlıkları devam etmektedir. Komisyonun Türkiye Strateji Belgesi ilk taslağına göre ülkemize 2014-2020 dönemi için yaklaşık 4,5 milyar avro kaynak tahsis edilmesi planlanmaktadır. Bu dönemde ekonomik ve sosyal uyuma yönelik fonların IPA II'nin Bölgesel Kalkınma ve İstihdam, Sosyal Politikalar ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi politika alanları kapsamında kullanılması öngörülmektedir.

BÖLÜM 3

Türkiye’deki Bölgelerin Yapısı ve Eğilimler

3 TÜRKİYE'DEKİ BÖLGELERİN YAPISI VE EĞİLİMLER

95. Bugüne kadar Türkiye’de politika belirleme ve planlamaya esas bölgelerin belirlenmesinde farklı mekânsal kavramlar kullanılmıştır. Bunlar arasında il ve daha sınırlı bir şekilde ilçe, coğrafi bölge, istatistiki bölge birimleri sınıflandırması (İBBS)⁹ ve havzalar başlıcaları arasında sayılabilir.
96. İller, Anayasa ve kanunlarla idari yapılanmada temel alınmış, bu şekilde il düzeyinde uygulama ve koordinasyona yönelik taşra örgütlenmesi tesis edilmiş bulunmaktadır. Diğer yandan, çoğu istatistiki göstergenin ve bilginin sunulmasında, veri sunumu mümkün olmasa dahi derlenmesinde de iller baz alınmaktadır. Bilgi yönetimi ve idare kolaylığı konularındaki bu avantajlar, idari sınırların uygun planlama alanlarının belirlenmesindeki yetersizliklerine karşın, illerin plan birimi veya analiz birimi olarak öne çıkmasına veya planlama bölgelerinin belirlenmesinde idari sınırlara riayet edilmesine neden olmuştur.
97. İllerin plan birimi olarak öne çıkmasında, il düzeyindeki gelişme planları örnek gösterilebilir. İl düzeyindeki planlama çalışmalarının gerçekleştirilmesi hususu, farklı adlarla 1970’li yıllardan sonra kalkınma plan ve programlarında yer almış; özellikle 1990’ların sonu ile 2000’lerin ilk yıllarında Bolu, Düzce, Mersin, Çankırı, Batman, Diyarbakır gibi illerde gelişme planları hazırlanmıştır. Pozantı İlçesi Gelişme Planı ise ilçe düzeyinde hazırlanan gelişme planlarının bir örneğini teşkil etmiştir. Bu planlarla ulusal kalkınma planlarıyla ve söz konusu ili de kapsayan bölge planı bulunması durumunda bölge planıyla uyum gözetilmiştir. Bununla birlikte, bu planlar kurumsallaşamamış, planlama ve finansman sistematığı içinde etkili bir yer bulamayarak uygulamaya bütüncül bir şekilde aktarılması mümkün olmamıştır. Diğer taraftan, il ve ilçe düzeylerinin sağladığı bilgi yönetimi ve idare kolaylığı avantajları, planlama bölgelerinin seçilmesinde genellikle il sınırlarına uyulmasına neden olmuştur.
98. İller ve daha kısıtlı düzeyde ilçeler, analiz birimi olarak esas alınmıştır. Bir yandan illerin ve ilçelerin çeşitli sosyo-ekonomik göstergelere göre gelişmişlik grupları oluşturulurken, planlı dönemde uzunca bir süre uygulamada kalan kalkınmada öncelikli yöre politikaları da il ve ilçe düzeyleri esas alınarak gerçekleştirilen analizlere dayandırılmıştır.
99. Türkiye’de mevcut bölge planları iki şekilde alan tarifi yapılarak belirlenen plan bölgelerini esas almaktadır. Bunlardan ilkini, AB istatistiki bölge birimleri sınıflandırmasına uygun olarak belirlenen düzey 2 bölgeler oluşturmaktadır. 2002 yılında bölgesel istatistiklerin toplanması, sosyo-ekonomik analizlerin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve AB Bölgesel İstatistik Sistemine (NUTS) uygun karşılaştırılabilir veri tabanı oluşturulması amacıyla Türkiye’de üç farklı

⁹ İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması, bu konuda AB’nin istatistiki bölge sınıflandırmasına (Nomenclature of territorial units for statistics – NUTS) karşılık gelmektedir.

3-Türkiye'deki Bölgelerin Yapısı ve Eğilimler

düzeyde İstatistiki Bölge Birimleri oluşturulmuştur.¹⁰ Bu sisteme göre düzey 3 bölgeler, 81 il'e karşılık gelmekte; komşu iller 26 düzey 2 bölgeyi, komşu düzey 2 bölgeler ise 12 düzey 1 bölgeyi oluşturmaktadır. Söz konusu İstatistiki Bölge Birimleri ve buna göre illerin dağılımı Tablo 3-1 ve Harita 3-1' de yer almaktadır. Kalkınma ajanslarının kurulmasına dair 5449 sayılı Kanunun 2006 yılında yürürlüğe girmesi ile birlikte, düzey 2 bölgeler bölge planlarının ve bölgesel gelişme stratejilerinin hazırlanacağı planlama bölge birimleri haline dönüşmüştür. Bu yapı üzerinden bölgesel planlama, ülke geneline yaygınlaştırılmış, bölge planı hazırlık çalışmalarının bölge düzeyindeki koordinasyonu kalkınma ajansları tarafından yürütülmüştür.

Tablo 3-1 İstatistiki Bölge Birimleri – Düzey 1 ve 2 Bölgeler ve Kapsadığı İller

Düzey 1 KOD	Düzey 1 Bölge Adı	Düzey 2 KOD	Düzey 2 Bölgelerinin Kapsadığı İller (Düzey 3)
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
		TR22	Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege	TR31	İzmir
		TR32	Aydın, Denizli, Muğla
		TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
		TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara
		TR52	Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya, Isparta, Burdur
		TR62	Adana, Mersin
		TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
		TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
		TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
		TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

100. Halen yürürlükte bulunan bölge planları için ikinci bir alan belirleme yöntemi, gelişme güçlüğü yaşayan veya sorun ve potansiyeli bakımından özel önem taşıyan

¹⁰ 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

alanlara öncelik verilmek üzere, genellikle coğrafi bölgeler¹¹ ve idari sınırlarla uyum gösterilerek planlama alanının tespit edilmesi olmuştur. GAP, DAP, KOP ve DOKAP kapsamında ele alınan bölge kalkınma projeleri, gelişme güçlüğü yaşayan yörelerimizin önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Başlangıç itibarıyla GAP planlama bölgesi coğrafi bölgelerden Güneydoğu Anadolu Bölgesini, DOKAP Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz Bölümünü kapsamış, DAP planlama alanı kapsamına ise Doğu Anadolu coğrafi bölgesine ilave olarak Gümüşhane ve Bayburt illeri de alınmıştır. GAP, aynı zamanda, Yeşilırmak Havza Gelişim Projesi ve Konya Ovası Projesi ile birlikte, Türkiye'nin en önemli toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi önceliğine ağırlık verilen bir plan mahiyetindedir. Bu planlama alanları belirli ölçüde 2002 yılında gerçekleştirilen istatistiki bölge birimleri sınıflandırmasıyla da uyum sağlamaktadır. GAP planlama alanı TRC Güneydoğu Anadolu Düzey 1 Bölgesini, DOKAP TR-90 Düzey 2 Bölgesini kapsamakta, DAP planlama alanı genel olarak TRA ve TRB Düzey 1 Bölgelerine tekabül etmektedir. YHGP alanının belirlenmesinde Orta Karadeniz düzey 2 bölgesi esas alınmıştır. KOP ise, proje amacına uygun olarak Konya Ovası havzasında bulunan illeri (düzey 3 bölgeleri) kapsamaktadır.

Harita 3-1: Düzey 2 Bölgeler Haritası

101.1989 yılında kurulan GAP Bölge Kalkınma İdaresine ilave olarak 2011 yılında Doğu Anadolu Projesi (DAP BKİ), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP BKİ) ve Konya Ovası Projesi Kalkınma İdaresi (KOP BKİ) Başkanlıkları oluşturulmuştur.¹² Söz konusu idareler,

¹¹ Coğrafi bölgeler, doğal, beşeri ve ekonomik yönlerden kendi içinde benzerlikler gösteren, çevrelerinden ayrılan alan bütünü olarak nitelendirilebilmektedir. Türkiye’de alfabetik sırayla Akdeniz, Doğu Anadolu, Ege, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Karadeniz ve Marmara olmak üzere yedi coğrafi bölge bulunmaktadır.

¹² 2011/649 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile değişik 2011/642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname. Bayburt ve Gümüşhane, önceleri hem DAP hem DOKAP kapsamında bulunduğu için, söz konusu Kararname ile DAP BKİ kapsamından çıkarılmış, sadece DOKAP BKİ ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, DOKAP BKİ kapsamına DOKAP bölgesel

bölgelerin kalkınması yönünde kamu yatırımlarının koordinasyonunu sağlamak, ağırlığı kamu yatırım, proje ve faaliyetlerinde olmak üzere kalkınma ajanslarıyla işbirliği içinde eylem planlarını hazırlamakla görevlendirilmiştir.

- 102.** Havzalar ise özellikle doğal yapının öne çıktığı veya doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına yönelik planlama çalışmalarında mekânsal birim olarak ele alınabilmektedir. Buna örnek olarak toprak, su ve orman kaynaklarının yönetilmesine yönelik planlama çalışmaları ile havza bazlı tarımsal politika çalışmaları gösterilebilir. Doğu Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi, Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi, Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi ve Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi, dış kaynaklarla da desteklenen, sürdürülebilir doğal kaynak kullanımına odaklanarak doğal kaynakların korunmasını ve kırsal nüfusun refahının artırılmasını amaçlayan projelerdir. Ayrıca, havza bazında çevre düzeni planı yapılması da söz konusu olabilmektedir. Diğer yandan, agro-ekolojik özellikler temelinde belirlenen tarım havzaları, tarımsal üretimin geliştirilmesi ve tarım desteklerinin sağlanması konularında esas alınmaya başlanmıştır. Ayrıca, GAP, YHGP ve KOP'un ön çalışmaları veya proje fikirleri havza bazında kaynak yönetimi düşüncesiyle ortaya çıkmakla birlikte, sonrasında entegre bölgesel gelişme projelerine dönüştürülmüş, alanları ise coğrafi bölge, istatistiki bölge birimi sınıflandırması veya idari sınırlarla uyumlaştırılmıştır.
- 103.** Türkiye'de bölgesel gelişmede mevcut durum, veri temin edilebilen ayrımlar bakımından bölgelerin, illerin ve yerleşmelerin genel bir analizi ve temel eğilimler izleyen bölümlerde sunulmaktadır.

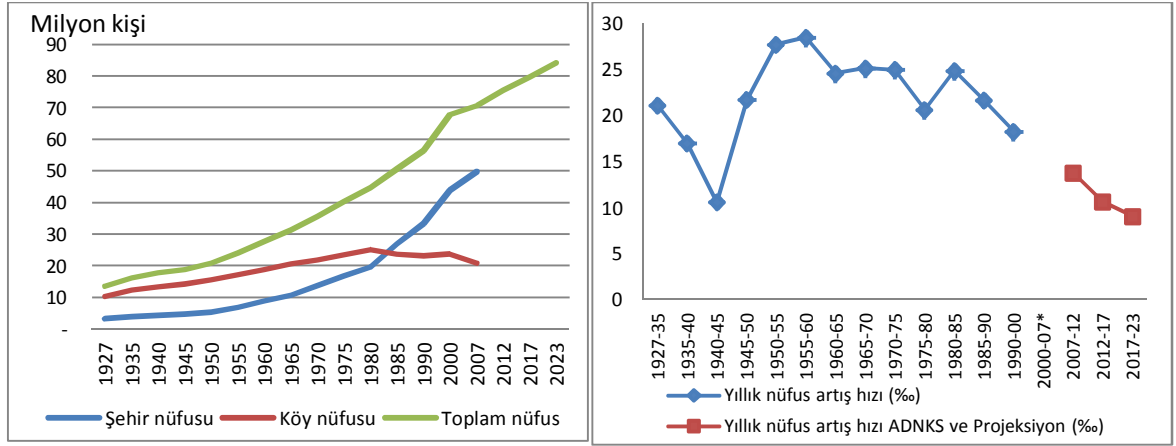
kalkınma planında yer almayan, YHGP kapsamında bulunan Samsun ili dahil edilmiştir. KOP BKİ kapsamında sayılan iller ise Konya, Aksaray, Karaman ve Niğde'dir.

3.1 Beşeri Sermaye ve İstihdam

Nüfusun yapısı, nitelikleri ve bölgeler arasında dağılımı açısından batıdaki bölgeler lehine önemli farklar ve dengesizlikler devam etmektedir.

104. Yıllık nüfus artış hızındaki azalma eğiliminin devam edeceği öngörülen Türkiye nüfusunun 2023 yılında 84 milyona ulaşması beklenmektedir.

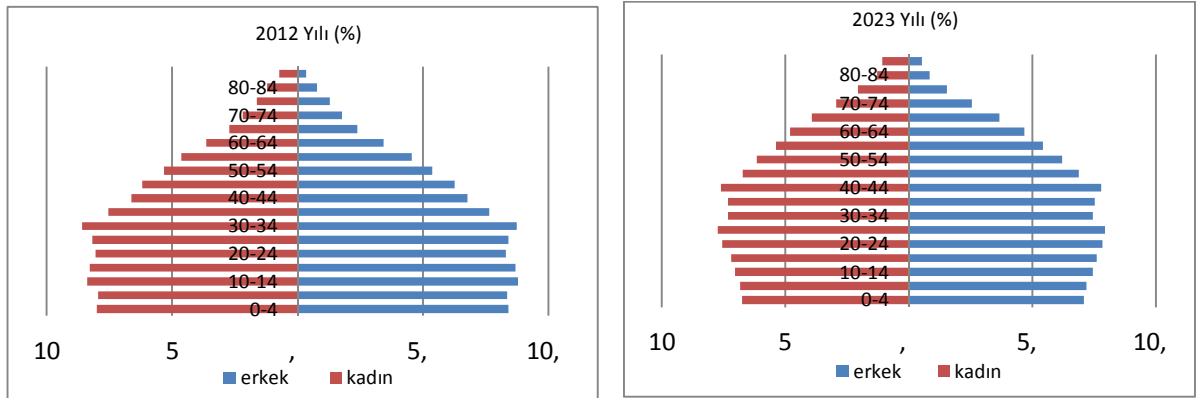
Şekil 3-1: Yıllar itibarıyla Türkiye'de Nüfus, nüfus artış hızları ve projeksiyonları (‰)

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

105. Genç nüfuslu ülke olarak bilinen Türkiye'de ülke genelinde doğurganlık hızının düşmesi, sağlık koşullarındaki iyileşmelerden dolayı hayatta kalma beklentisinin uzamasıyla yaş yapısında önemli değişimler başlamıştır. Avrupa'da olduğu gibi yaşlı nüfus yüzde 17-18'ler düzeyinde olmasa da yüzde 7 civarındadır. Bu oranın, 2023'te yüzde 10'lara yaklaşacağı tahmin edilmektedir. 2012 yılında 0-9 yaş gurubu nüfus yüzde 16 iken, 2023 yılında yüzde 14'e düşmesi beklenmektedir. Ülkemiz nüfusu yaşlanmaya başlamakta olup, yaşlılıkla ilgili bazı önlem ve düzenlemelerin hayata geçirilmesine ihtiyaç artmaktadır.

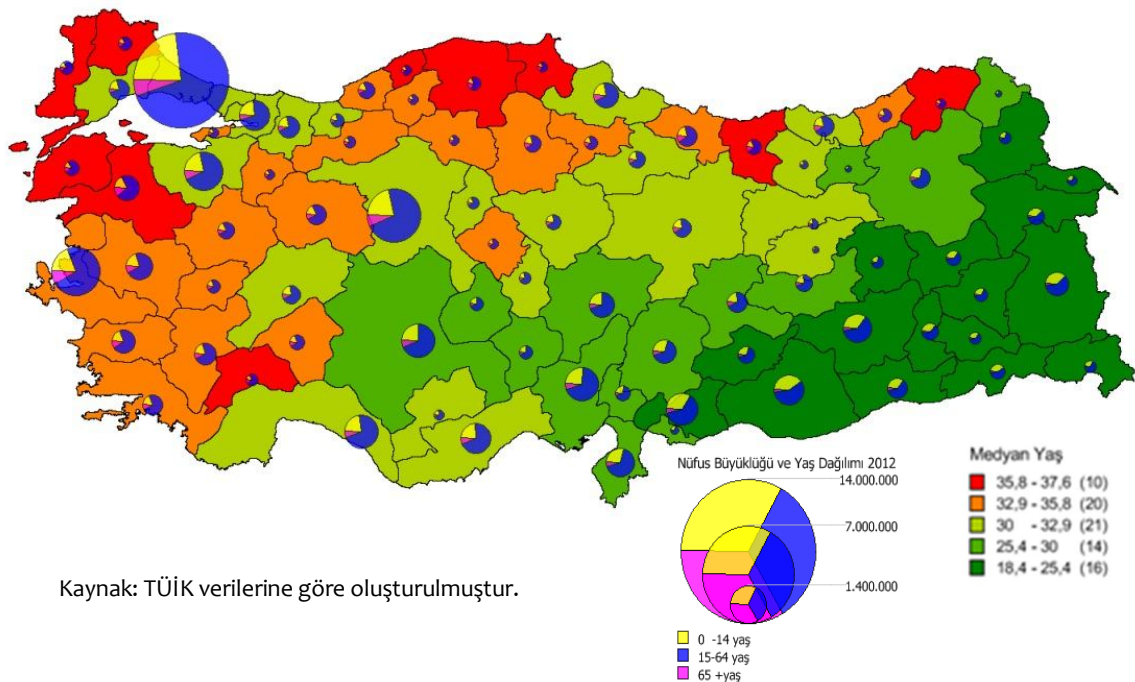
Şekil 3-2: 2012 ve 2023 Yılları İçin Türkiye Nüfusunun Yaş Yapısı

Kaynak: TÜİK, ADNKS 2012; TÜİK Nüfus projeksiyonları.

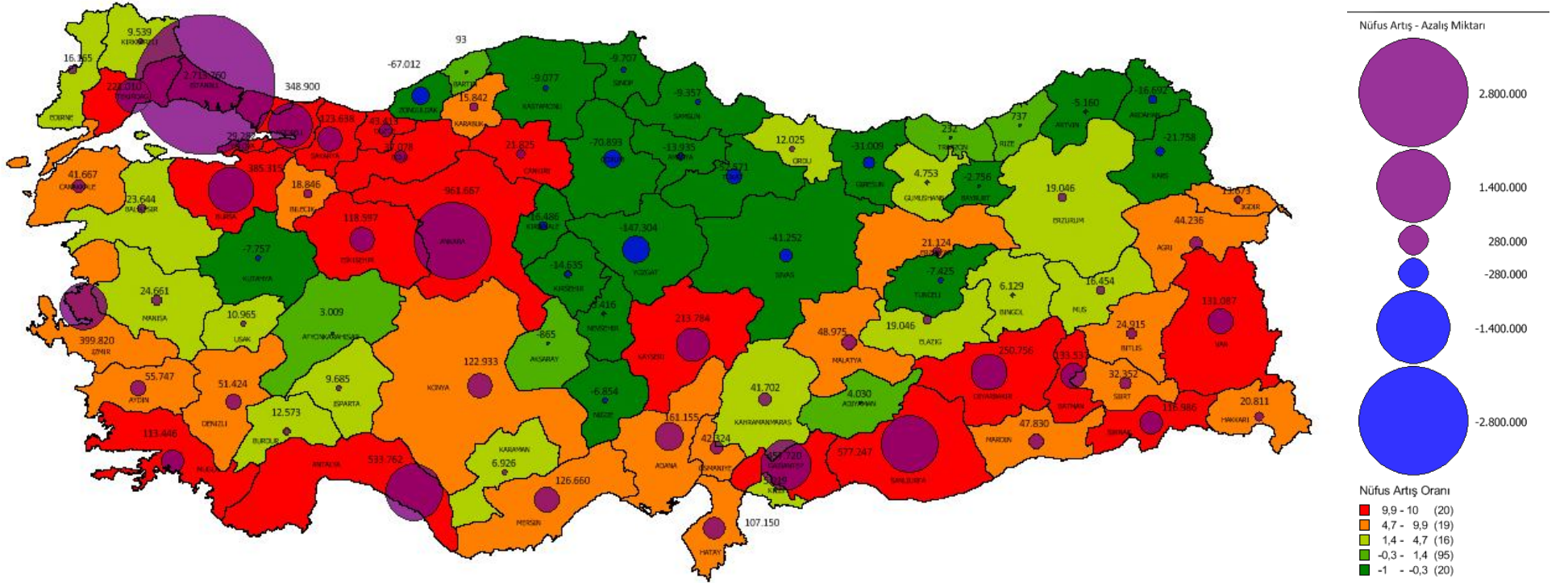
106. Türkiye’de yıllar itibarıyla gerek kaba doğum hızı gerek toplam doğurganlık hızı azalma eğilimindedir. Ancak doğurganlık hızları bakımından bölgeler arasında önemli düzeyde farklar bulunmaktadır, Türkiye’nin özellikle doğu ve güneydoğusunda medyan yaşın küçük olması doğurganlık hızının ve genç nüfusun ülke ortalamasının üzerinde olduğunu göstermektedir. Genç nüfus bağımlılık oranı ülke genelinde azalırken, doğu ve güneydoğu bölgelerinde çok yüksek oranda seyretmektedir. Önümüzdeki dönemde hem doğurganlık hızı düşük hem de net göç hızı yüksek negatif seviyelerde seyreden bölgelerde ciddi bir yaşlanma sorununun ortaya çıkması muhtemel görünmektedir.

Harita 3-2: İllerde Medyan Yaş ve Yaş Dağılımı (2012)

107. TÜİK tahminlerine göre mevcut şartlar değişmediği takdirde, Cumhuriyetin 100. yılında Ülkemiz nüfusunun 84 milyona çıkması, yaşlı nüfusun (65+) toplam nüfus içindeki payının yüzde 9'lara ulaşması, doğurganlık hızının yavaşlayarak 2.1'in daha da altına ineceği beklenmektedir. Herhangi bir müdahalede bulunulmazsa göçün etkisiyle batı illerinin nüfuslarının daha da artacağı, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde yer alan küçük illerin daha da küçüleceği tahmin edilmektedir. Turizmin yoğun olduğu güney illerinden turizmin etkisi ile Antalya, Muğla, Aydın'da hızlı nüfus artışının devam etmesi beklenmektedir.

Harita 3-3: 2012-2023 Döneminde İller İtibarıyla Beklenen Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı ve Miktarı

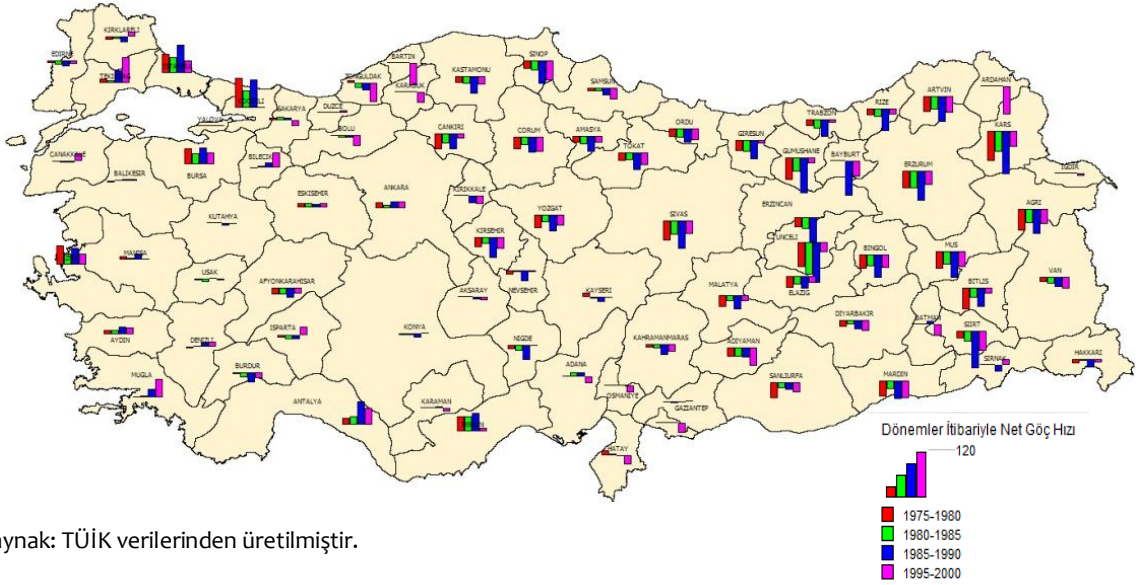

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

Bölgeler arası gelişmişlik farklarının temel sonucu olan aşırı göç, 1950'li yıllardan itibaren gerek alan gerekse veren bölge için bir sorun alanı olmayı sürdürmektedir.

108. 1950'li yıllardan itibaren ülkenin doğusundan batısına yaşanan yoğun göç, günümüzde azalma eğilimine girmiştir. 1965-1970 döneminde her yüz kişiden 10,7'si iller arası göç ederken, zaman içerisinde göç hızlarında yavaşlama görülmüştür. 1980-1985 döneminde yüzde 6,5'e kadar gerilemiş, 1985-1990 döneminde ise tekrar 1970'li yıllar seviyesine yükselmiştir. 1995-2000 döneminde önceki yıllara göre net göç hızı önemli oranda yavaşlamıştır. Net göç hızındaki azalma eğiliminin günümüzde de devam ettiği tahmin edilmektedir.

Harita 3-4: Dönemler İtibarıyla Net Göç Hızı

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

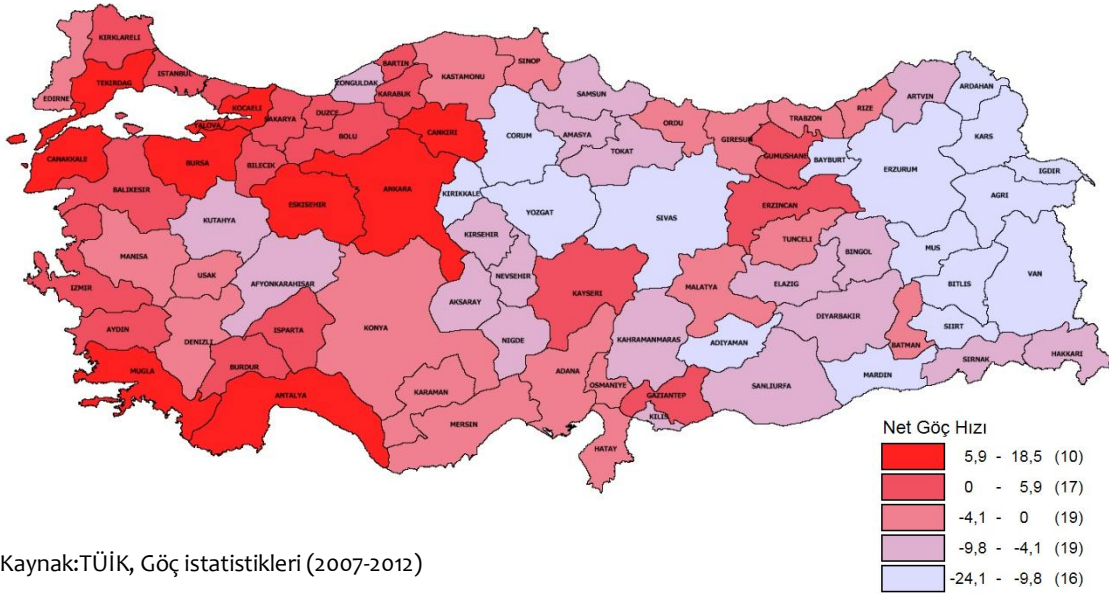
109. İstanbul halen en çok göç alan il konumundadır. Her ne kadar İstanbul'un 2009-2010 döneminde göç alma oranında bir azalma, göç verme oranında bir artış ve net göç hızında bir miktar düşüş yaşanmış olsa da aldığı net göç diğer bölgelerden oldukça yüksektir. Alınan net göçün en fazla olduğu İstanbul 100 olacak şekilde bölgelerin net göçleri endekslenerek, bölgelerin görece durumu Tablo 3-2'de endeks sütununda özetlenmiştir.

Kutu 3-1: Düzey 1 Bölgelerinin Net Göçleri

Düzey1	Endeks* (1995-2000)	Endeks* (2010-2011)
TR1 (İstanbul)	100	100
TR2 (Batı Marmara)	17	13
TR3 (Ege)	45	1
TR4 (Doğu Marmara)	20	35
TR5 (Batı Anadolu)	22	41
TR6 (Akdeniz)	1	-10
TR7 (Orta Anadolu)	-23	-28
TR8 (Batı Karadeniz)	-57	-32
TR9 (Doğu Karadeniz)	-19	-20
TRA (Kuzeydoğu Anadolu)	-28	-23
TRB (Ortadoğu Anadolu)	-27	-51
TRC (Güneydoğu Anadolu)	-52	-26
Standart Sapma	42	40

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

Harita 3-5: İllerin Net Göç Hızı Ortalamaları (2007-2012)

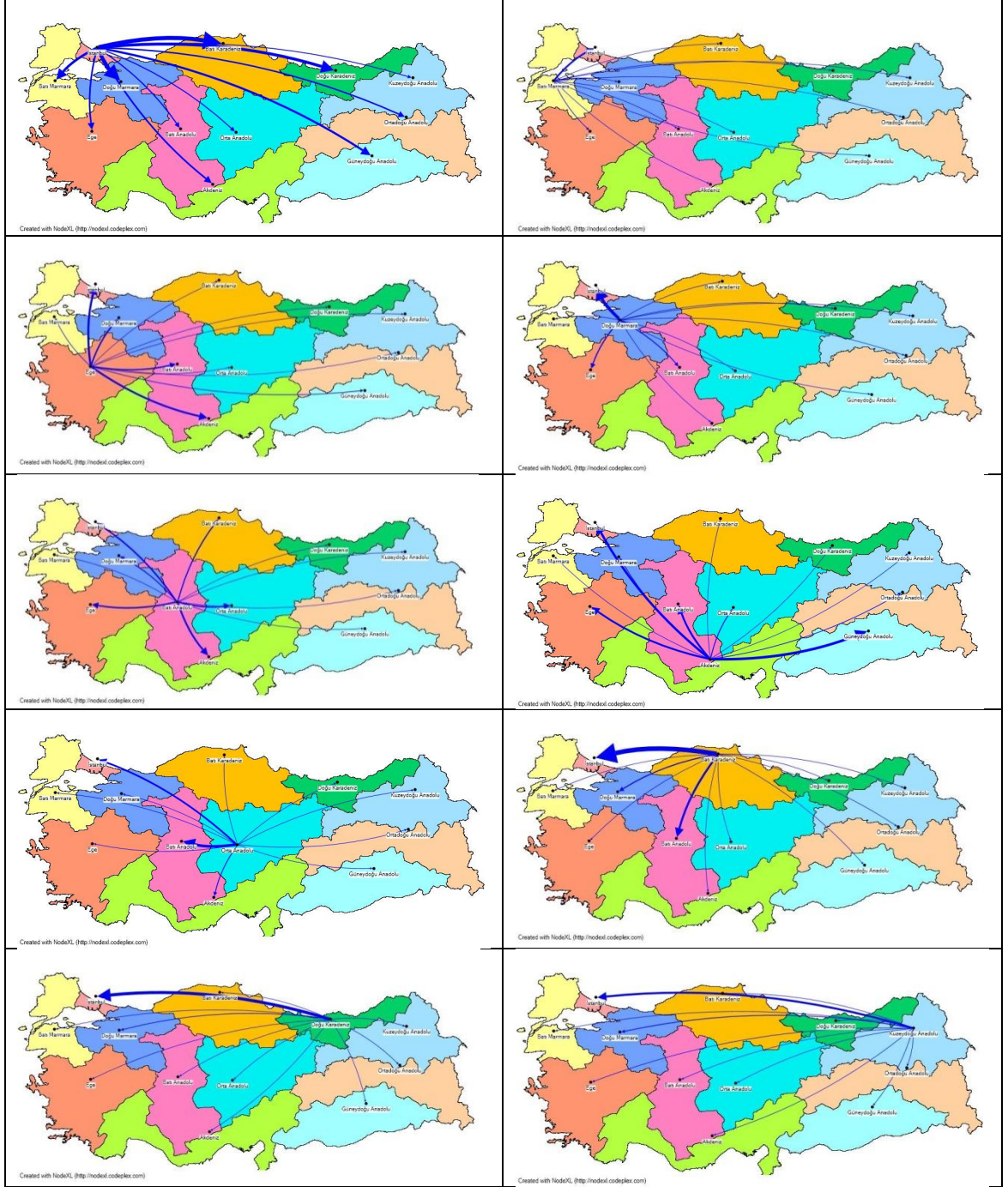

Kaynak:TÜİK, Göç istatistikleri (2007-2012)

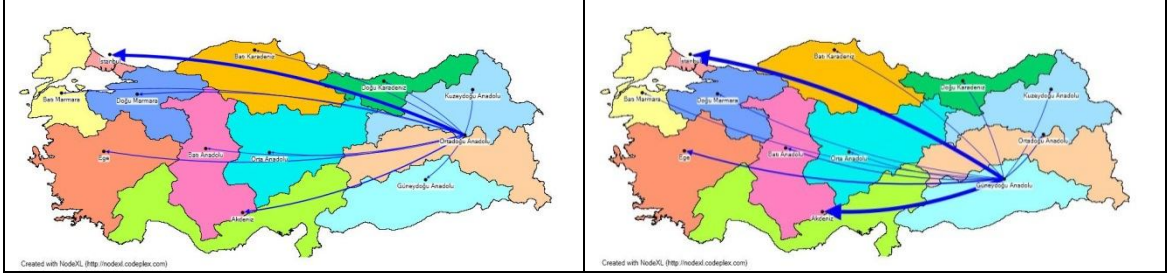
Ülkemizde göçün yönü İstanbul en büyük alıcı olmak üzere genel olarak doğudan batıyadır. Bununla birlikte, göç veren illerin yakın civarındaki gelişmiş iller de ara kademe çekim merkezi olarak göçün bir bölümünü almakta ve bir manada İstanbul'un yükünü azaltmaktadır.

110. İstanbul her bölgeden hem göç almakta, hem de vermektedir. Genel olarak her bölgeden net göç alan İstanbul 2007-2012 döneminde sadece Doğu ve Batı Marmara'ya net göç vermiştir. Bu durumun İstanbul'un başta emek yoğun, kirleten sanayi olmak üzere bazı işlevlerini etki alanındaki civar illere dağıttığını akla getirmektedir.
111. Ege Bölgesinde İzmir, Aydın, Muğla gibi sektörel çeşitlenmesi güçlü, gelişmiş illerin olması iller arası göçün büyük bölümünün bölge içinde tutulabilmesinde etkili olmuştur. Ege Bölgesi illerinin yine kendi bölgesinin illerinden aldığı göçün toplam göç içerisindeki payı büyüktür.
112. Akdeniz Bölgesi Antalya gibi net göç hızı yüksek olan bir ile sahip olması ve Adana, Mersin ve Hatay'ın da etkisiyle iller arası göçün bir bölümünü bölge içinde tutabilmiştir. Bölgenin en fazla göç aldığı diğer bir bölge ise Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Göç alıp verilen diğer önemli bölgeler ise İstanbul, Ankara'yı da içeren Batı Anadolu ve Ege bölgeleri olmuştur.
113. Batı Anadolu Bölgesi en fazla göçü Orta Anadolu Bölgesi'nden almaktadır. Bununla birlikte komşu bölgeler olan Batı Karadeniz , Akdeniz, İstanbul ve Ege Bölgesinden de göç almaktadır.
114. Orta Anadolu Bölgesi İstanbul, kendi bölgesi ve Batı Anadolu Bölgesinden göç alırken yine aynı bölgelere göç vermiştir. Ancak Batı Anadolu'ya verdiği göç daha fazladır. Kırşehir, Kırıkkale ve Yozgat coğrafi yakınlığın da etkisiyle Batı Anadolu'ya; Niğde, Nevşehir, Kayseri, Sivas, Aksaray illeri ise İstanbul'a daha fazla göç vermiştir. Bölgede göçün çekim merkezi konumunda alan Kayseri ise Niğde, Nevşehir, Yozgat, Sivas illerinden göç almaktadır.
115. Doğu Marmara Bölgesi yoğun olarak İstanbul ve kendi bölgesinden, nispeten az da olsa Doğu Karadeniz Bölgesinden göç almış ve yine kendi bölgesi, İstanbul ve Ege'ye göç vermiştir. Kocaeli, Bursa ve Sakarya illeri göçün bölge içerisinde tutulmasında önemli rol oynamaktadır.
116. Batı Marmara Bölgesi yoğun olarak İstanbul'a göç verip İstanbul'dan göç almaktadır. Bölge içinde en fazla göçü alan ve veren il Tekirdağ olmuştur.

Harita 3-6: 2007-2012 Dönemi Düzey 1 Bölgeler Bazında Verilen Göç

3-Türkiye'deki Bölgelerin Yapısı ve Eğilimler

Özellikle Orta Anadolu, Ülkenin doğu ve güneydoğusu ile Karadeniz bölgelerindeki illerin verdiği göçün bölge içerisinde kalıcı şekilde tutulmasını destekleyecek bölgesel ve ulusal düzeydeki politikalarla uyumlu politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

117. Batı Karadeniz Bölgesi büyük oranda İstanbul'a kısmen de Batı Anadolu bölgelerine göç verirken, İstanbul'dan göç almaktadır. Bölgenin kendi illeri arasındaki hareketlilik ihmal edilebilecek kadar küçüktür. Genellikle coğrafi olarak yakın olan Çankırı ve Çorum illeri Ankara'ya göç ederken, Diğer iller İstanbul'u tercih etmiştir. Bölge içerisinde bölgeden en fazla göç alan il Samsun olmuştur.
118. Doğu Karadeniz Bölgesi İstanbul ve kısmen Doğu Marmara Bölgelerine göç verirken İstanbul'dan göç almıştır. Bölgenin kendi illeri arasındaki hareketlilik ihmal edilecek düzeyde küçüktür. Bölge içinde en fazla göç alan ve veren il Trabzon olmakla birlikte ilin net göç hızı negatiftir.
119. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Gaziantep gibi ekonomisi gelişmiş bir ili içermesi nedeniyle göçün bir bölümünü bölge içinde tutabilmiştir. Göçün diğer bölümü ise Akdeniz Bölgesine ve İstanbul'a verilmiştir.
120. İstanbul, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgelerinin aldığı ve verdiği göç için tek merkezdir. Bu bölgelerin kendi illeri arasındaki göçü ihmal edilecek kadar küçüktür.

121. Türkiye'de çoğu yaşlı nesilden oluşan okuma yazma bilmeyenlerin oranında son yıllarda önemli azalma olmakla birlikte, bu oran kadınlarda ve özellikle ülkenin doğu ve güney doğusunda yüksektir.
122. Eğitim kademeleri itibarıyla cinsiyet uçurumu devam etmekte olup, bölgeler arasında okullaşma oranları farklılık göstermektedir. 2012-2013 öğretim yılı verilerine göre ilköğretimde net okullaşma oranı % 98,80, erkek ve kız çocukları için sırasıyla %98,88 ve 98,71 olarak gerçekleşmiştir. Ortaöğretimde ise net okullaşma oranı % 70,06, erkek ve

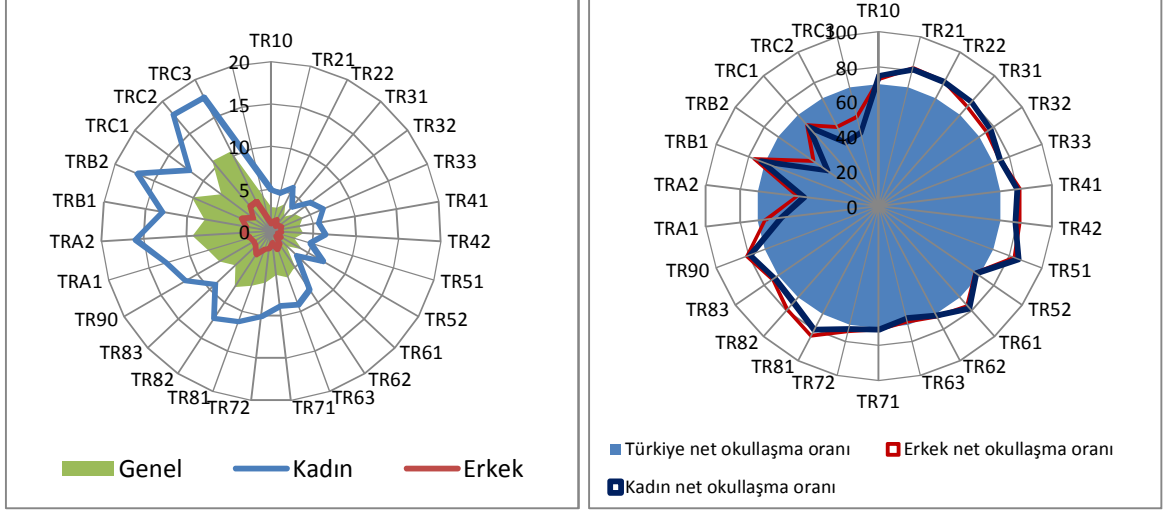
3-Türkiye'deki Bölgelerin Yapısı ve Eğilimler

kız çocukları için sırasıyla % 70,77 ve 69,31 olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak ülkenin doğu ve güneydoğusunda net okullaşma oranı ülke ortalamasının gerisinde kalmıştır.

Şekil 3-3: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla Bazı Eğitim Göstergeleri (2012)

Okuma Yazma Bilmeyenlerin Oranı (6+ yaş, (%))

Ortaöğretim Net Okullaşma Oranı (%)

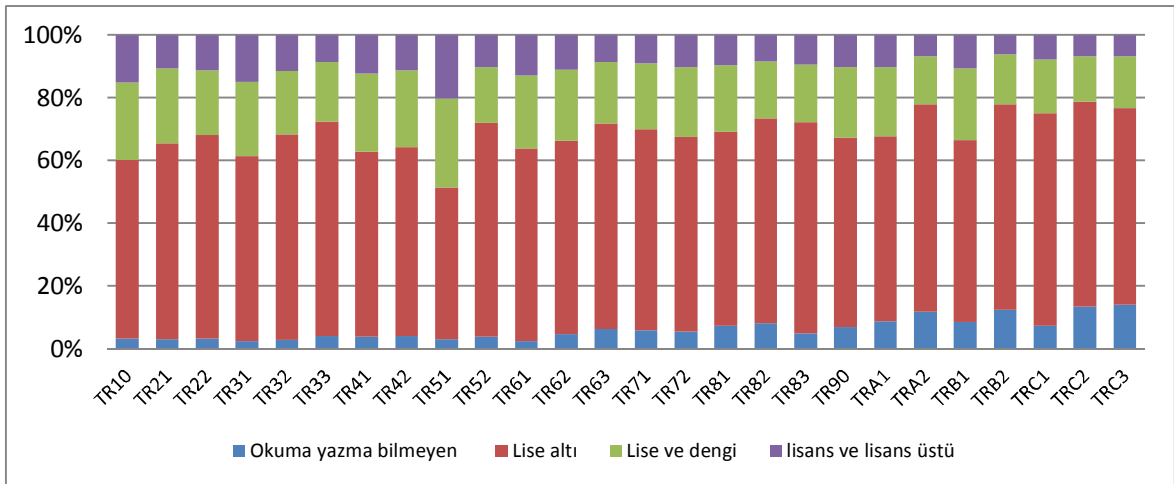

Kaynak: TÜİK, ADNKS Sonuçları 2011

123. Ülkemizde Düzey 2 Bölgeleri itibarıyla eğitim düzeyi en yüksek olan bölge TR51 (Ankara) Bölgesidir. 2012 yılı itibarıyla TR51 (Ankara) Bölgesinde üniversite, yüksek lisans ya da doktora diplomasına sahip olanların 15 yaş üzerindeki nüfusa oranı yüzde 19,6 olurken, bunu en yakından takip eden TR31 (İzmir) Bölgesinde yüzde 14,6, TR10'da (İstanbul) yüzde 14,3, TR61'de (Antalya, Burdur, Isparta) yüzde 12,4 ve TR41'de (Bursa, Bilecik, Eskişehir) yüzde 12'dir.

Şekil 3-4: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla Eğitim Durumu (2012)

(15+ yaş)

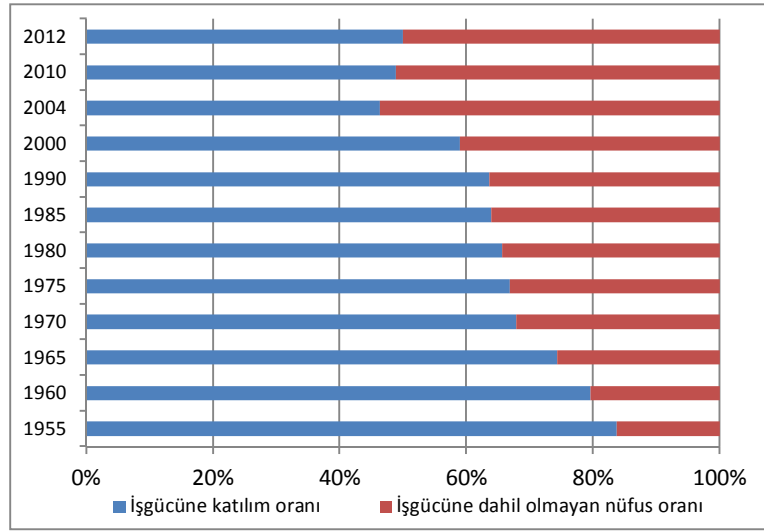
Kaynak TÜİK ADNKS Sonuçları 2012

Çalışma eğilimleri, işgücü nitelikleri ve istihdam şartları bölgeler bakımından önemli oranda farklılaşmakta ve bölgelere özel istihdam politikalarını ve uygulamalarını gerekli kılmaktadır.

124. Türkiye’de yıllar itibarıyla işgücüne katılma oranında önemli düzeyde azalma görülmektedir. İşgücüne katılma oranı, 1955 ve 2004 yılları arasında yüzde 80’lerden yüzde 40’lara doğru bir azalma eğilimi göstermiştir. Ancak bu oran 2004’ten sonra tekrar bir artış göstermiş, 2012 yılında yüzde 50’ler düzeyine çıkmıştır.

125. Türkiye’de işgücüne katılma oranındaki azalmanın temel nedenlerinden birisi de, tarımdan kopan kadınların işgücüne dahil olmamasıdır. Kadınlarda işgücüne katılma oranı 1960’lardan bu yana gerilemekle birlikte 2004 yılından bu yana artmaktadır.

Şekil 3-5: Türkiye’de yıllar itibarıyla işgücü durumu

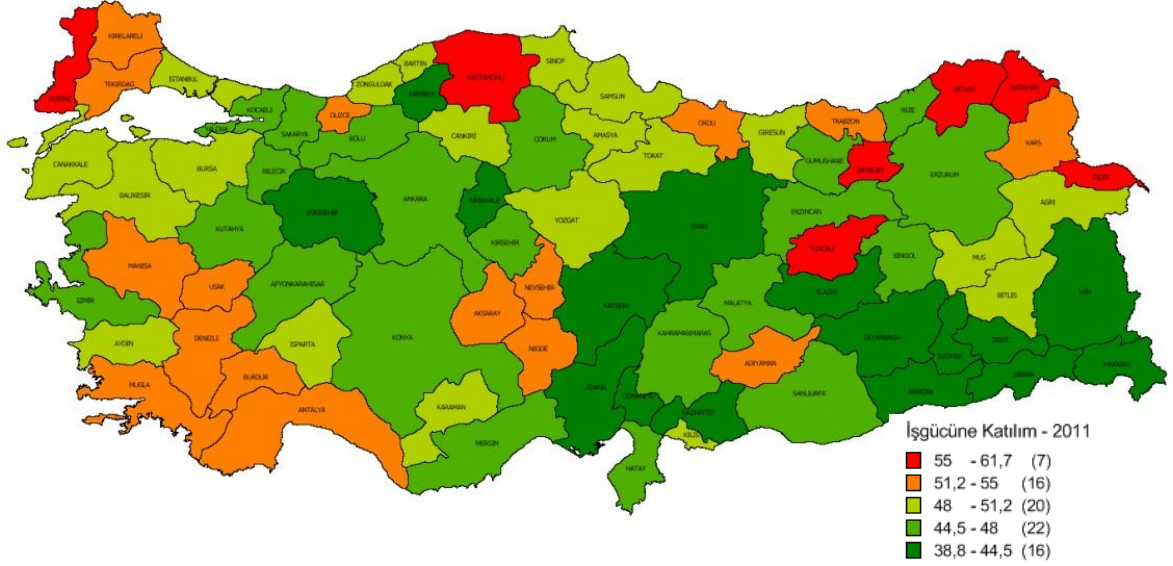

Kaynak: TÜİK Ekonomik ve sosyal göstergeler 1923-2006, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (2004, 2010, 2012)

126. Ülkemizin işgücü piyasasının temel özelliklerinden birisi çalışma çağı nüfusunun istihdamdan daha hızlı artmasıdır. 1988-2004 döneminde çalışma çağı nüfusu yıllık ortalama % 2,5 artarken, istihdam artışı % 1,3’tür. Bu dönemde hızla artan nüfusa yeterli iş imkânları sağlanamamıştır. Ancak son dönemde hem tarım hemde tarım dışı sektörlerde artan istihdam imkanları işsizliğin yüzde 9-10 seviyesinde korunmasına yardımcı olmuştur.

127. İşgücüne katılım oranlarının bölgesel düzeyde farklılaşmasının bölgenin sosyolojik ve demografik özellikleri, sektörel yapısı, bilhassa tarımsal-kırsal niteliğinin ve göç verme eğilimlerinden önemli oranda etkilendiği düşünülmektedir. İşgücüne katılım oranı, özellikle kadınların işgücüne daha fazla dahil olduğu turizm sektörünün hizmet yoğun olması nedeniyle turizm bölgelerinde yüksektir. İşgücüne katılım oranının en düşük olduğu bölge ise Güneydoğu Anadolu Bölgesidir.

Harita 3-7: İller İtibarıyla İşgücüne Katılım Oranı (2011 Yılı)

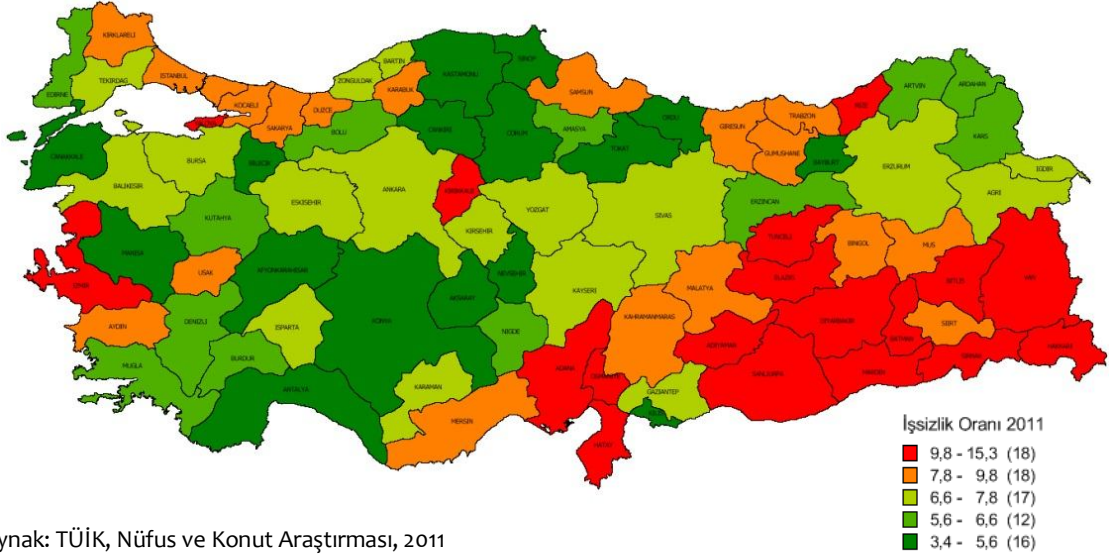
Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması, 2011

128. 2001-2006 yıllarında Türkiye’de ve dünyada istihdamsız büyüme süreci yaşanmıştır. Ortalama büyümenin yüzde 7,2 olduğu bu dönemde, verimlilik artışının büyümeye katkısı yüzde 45, sermaye stokunun yüzde 49,6 ve istihdam artışının büyümeye katkısı ise sadece yüzde 5,6 olmuştur¹³. Bu büyüme yapısı 2007-2012 döneminde sürdürülememiş, küresel krizin de etkisiyle yüzde 3,3 seviyesine düşmüştür. Bu dönemde sermaye stoku ve istihdamın büyümeye katkısı artarken, verimlilik artışının büyümeye katkısı negatif olmuştur.

129. İşsizlik oranı göç alan bölgeler ile doğurganlığı fazla ve gelir düzeyi görece düşük bölgelerde yüksektir. 2011 yılı itibarıyla Şırnak, Diyarbakır, Hakkari, Batman, Tunceli, Adana, Bitlis, Adıyaman illerinde işsizlik oranı oldukça yüksektir. İşsizlik oranının en düşük olduğu TR82 (Kastamonu, Sinop, Çankırı) Düzey 2 Bölgesi aynı zamanda yoğun göç veren bir bölgedir.

¹³ Onuncu Kalkınma Planı

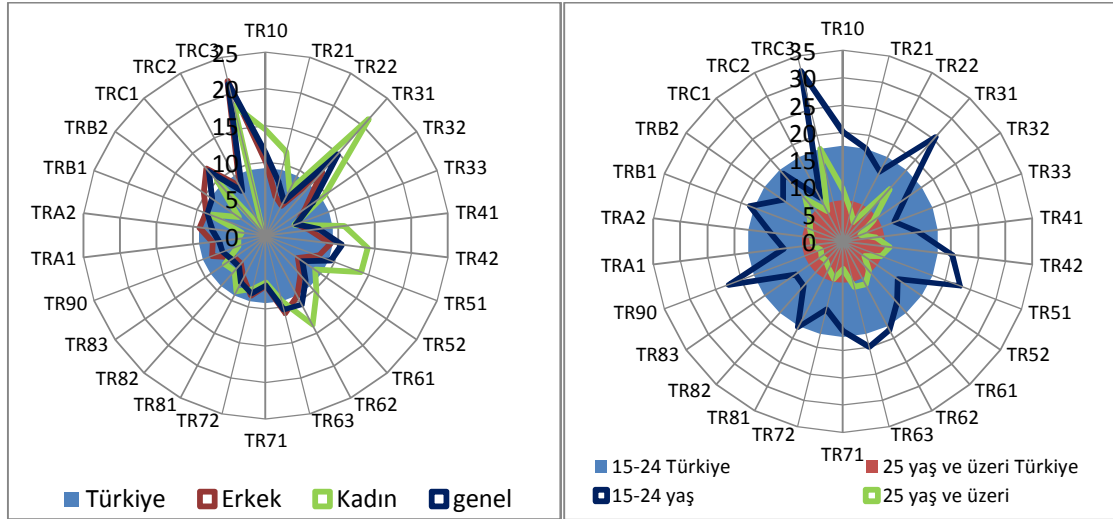
Harita 3-8: İller İtibarıyla İşsizlik Oranı (2011)

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması, 2011

- 130.** Cinsiyete göre işsizlik oranları bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte kadınlarda işsizlik oranı genel olarak gelişmiş bölgelerde daha yüksektir. Türkiye’de 2012 yılı itibarıyla erkeklerde işsizlik oranı yüzde 8,5 olurken kadınlarda yüzde 10,8’ dir. Ancak eğitim, kadınların işgücüne katılımını teşvik edici olmuştur. Üniversite eğitimi almış genç kadınların işgücüne katılım oranı erkeklerinkine yaklaştırmıştır.

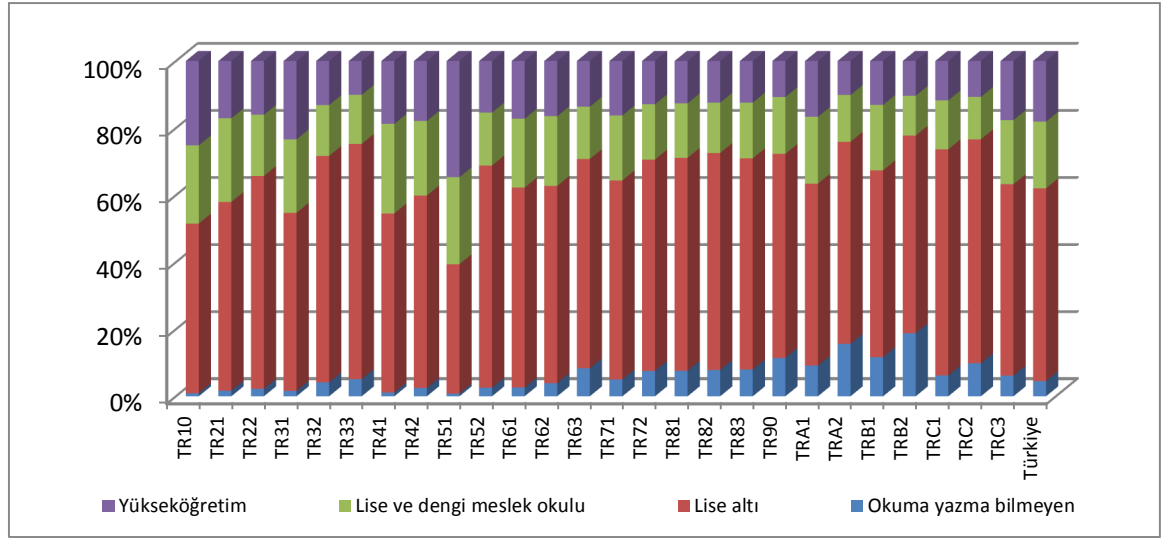
Şekil 3-6: Yaş ve Cinsiyet İtibarıyla İşsizlik Oranları (2012)

Kaynak: Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları; 2012

131. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de genç işsizlik oranındaki yükseklik önemli sorunlardandır. İşsizlik oranı 15-24 yaş arasında, 25 yaş ve üzeri gruptakinden oldukça yüksektir. Genel olarak Karadeniz ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu (TR90 ve TRC3 hariç) Bölgelerinde gerek genç işsizlik, gerekse 25 yaş üzeri işsizlik oranları ülke ortalamasının altındadır. Burada özellikle genç nüfusun yüksek göç eğiliminin etkisi olduğu düşünülmektedir.

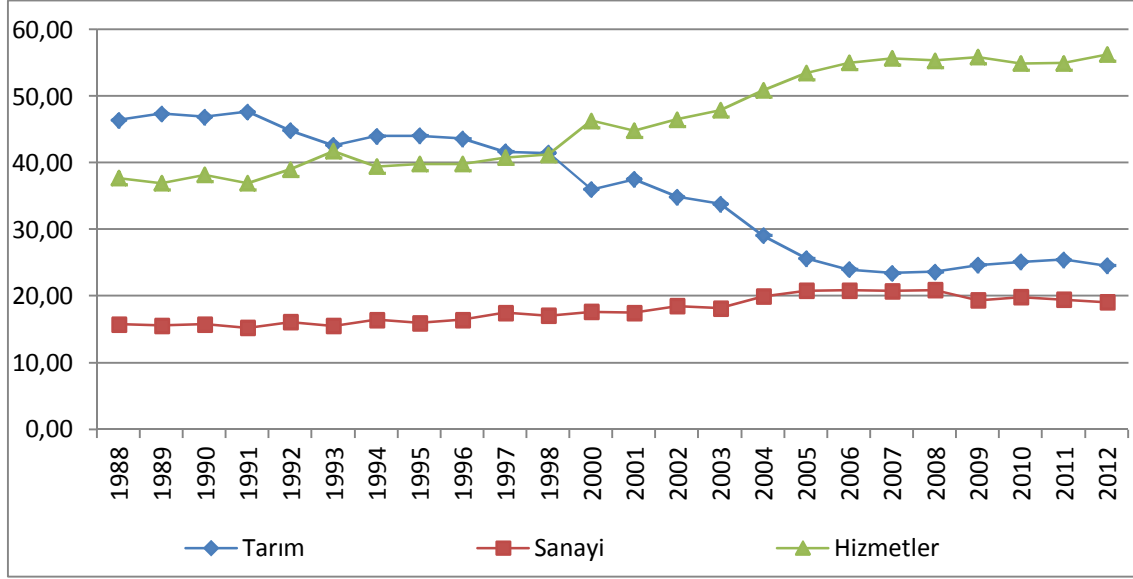
Şekil 3-7: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla İşgücünün Eğitim Durumu (2012)

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları; 2012

132. Ankara başta olmak üzere üç büyük metropol eğitilmiş işgücünü çekmektedir. 2012 yılında işgücü ve istihdamın eğitim düzeyi itibarıyla en iyi durumdaki bölgeler Ülkenin en gelişmiş metropolleri olan TR51 (Ankara) TR31 (İzmir) ve TR10 (İstanbul) olurken, eğitim düzeyi en düşük bölgeler ise TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri), TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) düzey2 bölgeleri olmuştur.

133. Tarımdan kopan nüfus başta inşaat olmak üzere özellikle emek yoğun hizmetler sektöründe ve sanayi sektörlerinde istihdam edilmiştir. Türkiye’de son yıllarda istihdamın sektörel dağılımında yapısal değişiklikler meydana gelmiş, hizmetler sektörünün istihdamdaki payı 1988 yılından 2012 yılına gelindiğinde; yüzde 38’lerden, yüzde 55’lere yükselmiştir. Ayrıca 2000’li yıllara kadar istihdamda en büyük paya tarım sektörü sahipken, bu tarihten sonra en yüksek paya hizmetler sektörü sahip olmuştur. 2005-2012 arasında istihdamın sektörel dağılımında önemli bir değişim görülmemektedir.

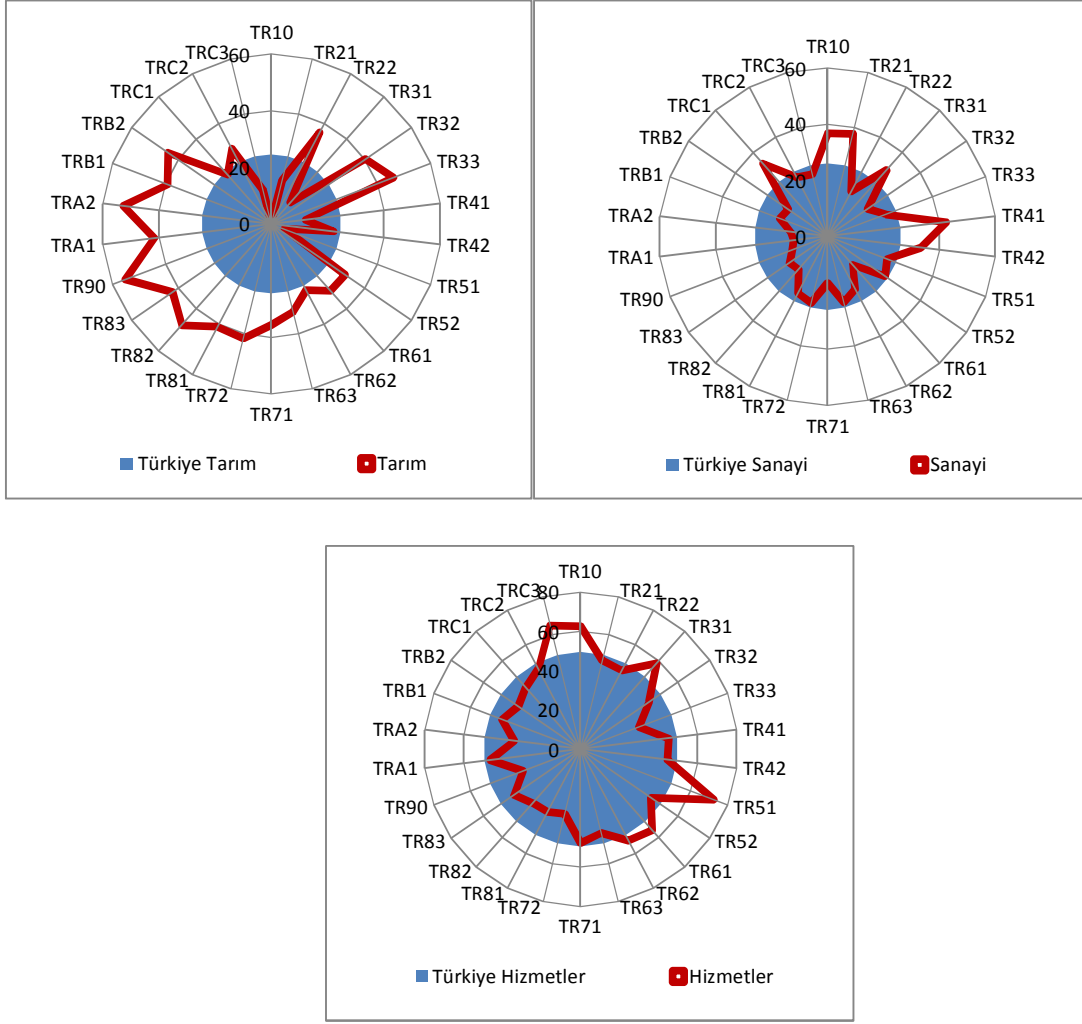
Şekil 3-8: Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı¹⁴ (1988-2012)

Kaynak: TÜİK

134. Üç büyük metropol ile İstanbul'un etkisi altındaki civar illeri sanayi ve hizmet istihdamını yoğun olarak barındırmaktadır. Modern tarımsal üretim tekniklerinin kullanılmadığı ve buna bağlı olarak, tarımsal verimliliğin düşük olduğu görece düşük gelirli yörelerde, tarım kesiminde çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı yüksektir. Bu bağlamda Karadeniz, Anadolu'nun iç ve doğu kesimleri ile TR22 (Balıkesir, Çanakkale), TR32 (Aydın, Denizli, Muğla), TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) Düzey2 Bölgelerinde tarımın istihdamdaki payı Türkiye ortalamasının üzerinde, hizmetler ve sanayi sektörlerinde ise ortalamasının altındadır. Genel olarak Marmara Bölgesi (TR22 (Balıkesir, Çanakkale) hariç) ve Gaziantep'in de içinde olduğu TRC1 Bölgesinde sanayinin istihdamdaki payı Türkiye ortalamasının üzerinde olurken, tarımda ortalamasının altındadır. Ankara'da sadece hizmetler sektörü ülke ortalamasının üzerinde, tarım ve sanayi ülke ortalamasının altındadır. Akdeniz ve Anadolu'nun güneyinde tarım ve hizmetler Ülke ortalamasının üzerinde olurken, sanayi ortalamasının gerisindedir. İzmir ve İstanbul'da ise hem hizmetler hem de sanayi sektörleri ülke ortalamasının üzerindedir.

¹⁴ İnşaat sektörü, hizmetler sektöründe yer almıştır.

Şekil 3-9: Düzey 2 Bölgelerinde İstihdamın Sektörel Dağılımı (2012)

Kaynak: Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları; 2012

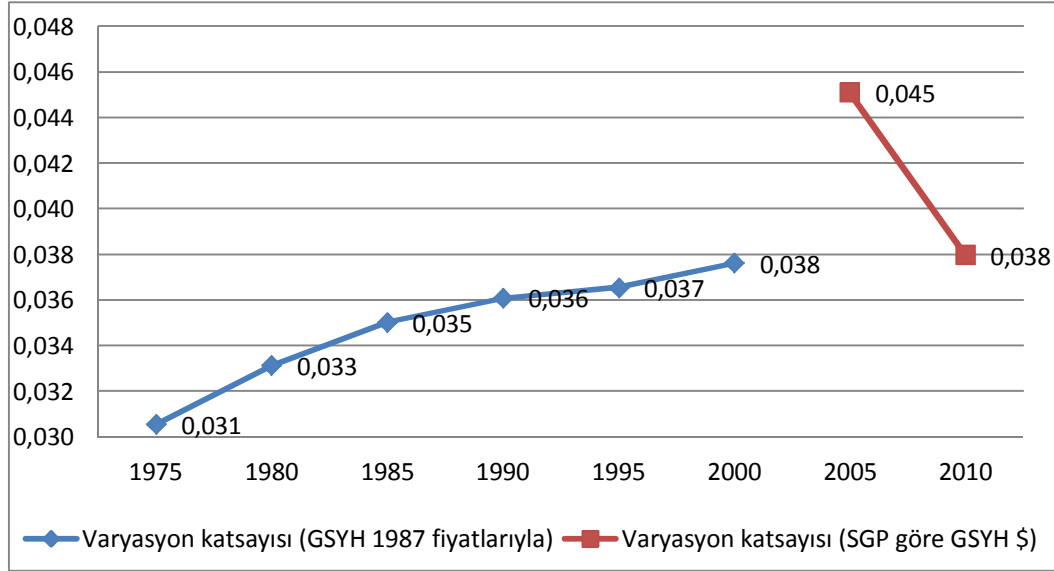
3.2 Gelir, Ekonomik Yapı, Girişimcilik ve Yenilik

Başta üretim yapısı, sermaye birikimi ve sermaye birikimine bağlı olarak Türkiye’de bölgeler arası gelir dağılımı doğu-batı yönünde önemli düzeyde değişmektedir. Ancak bölgeler arası gelir dengesizliği son dönemlerde azalma eğilimindedir.

135. Bölgelerarası gelir dağılımındaki dengesizlik hala önemini korumaktadır. Uzun dönemde gelir dağılımındaki dengesizlik varyasyon katsayıları ile incelenmiştir. Varyasyon katsayıları 1975-2000 dönemi için Düzey2 Bölgelerinin logaritmik kişi başına GSYİH verileri üzerinden (gelirin standart sapmasının ortalamasına oranı), 2005-2010 Dönemi için ise Satınalma Gücü Paritesine (SGP) göre kişi başına GSYH verilerinden hesaplanmıştır (Şekil 3-

10). GSYH verileri arasında yöntem ve kapsam farkı olmasından dolayı 2 farklı seri olarak analiz edilmiştir. Bölgelerarası gelir dağılımı farkı 1975-1990 döneminde giderek kötüleşirken, sonrasında bu kötüleşmenin son bulduğu gözlenmektedir. Satınalma gücü paritesine göre üretilen kişi başına GSYH verilerine göre son 5 yıllık dönemde ise gelir dağılımındaki dengesizlik daha da azalmıştır.

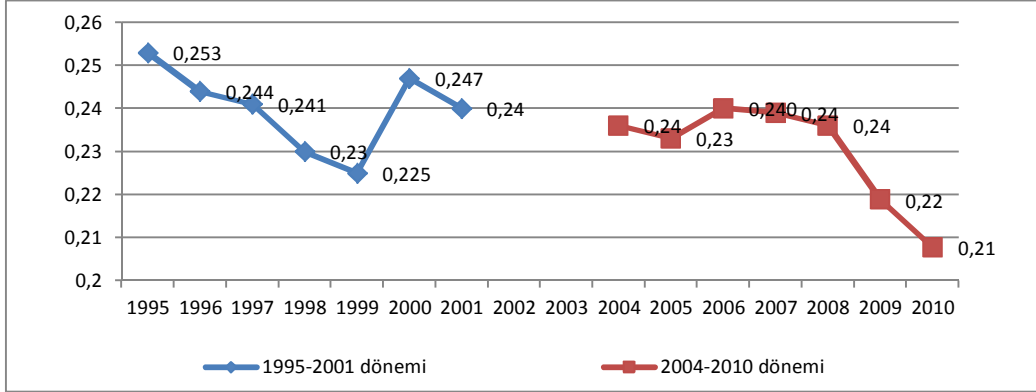
Şekil 3-10: 1975-2000 Döneminde Düzey 2 Bölgeleri Varyasyon Katsayısı

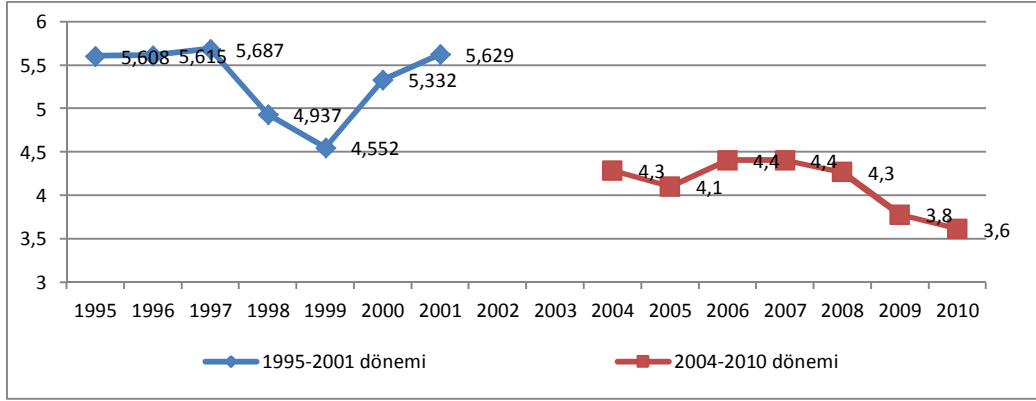
136. Bölgeler arasında gelir dengesizliği 1995-2010 döneminde genel olarak azalma eğilimindedir. Özellikle son 2 yıldaki daha hızlı azalma gözlenmektedir. Gelir dağılımındaki dengesizlik Bölgesel Gini katsayısı ile ölçülmüştür. Bu katsayının hesaplama yöntemi genel gini hesaplama yönteminden farklıdır¹⁵. GSYİH ve Satınalma gücü paritesine göre gelir düzeyi en yüksek ve en düşük olan düzey 2 bölgeleri arasındaki fark 1995 yılında 5,6 kat iken 2010 yılında 3,6 kata düşmüştür (Şekil 3-11, Şekil 3,12).

¹⁵ Bölgesel Gini katsayısı hesaplama yöntemi EK-3.1'de sunulmaktadır.

Şekil 3-11: 1995-2010 Döneminde Düzey 2 Bölgeleri Bölgesel Gini Katsayıları

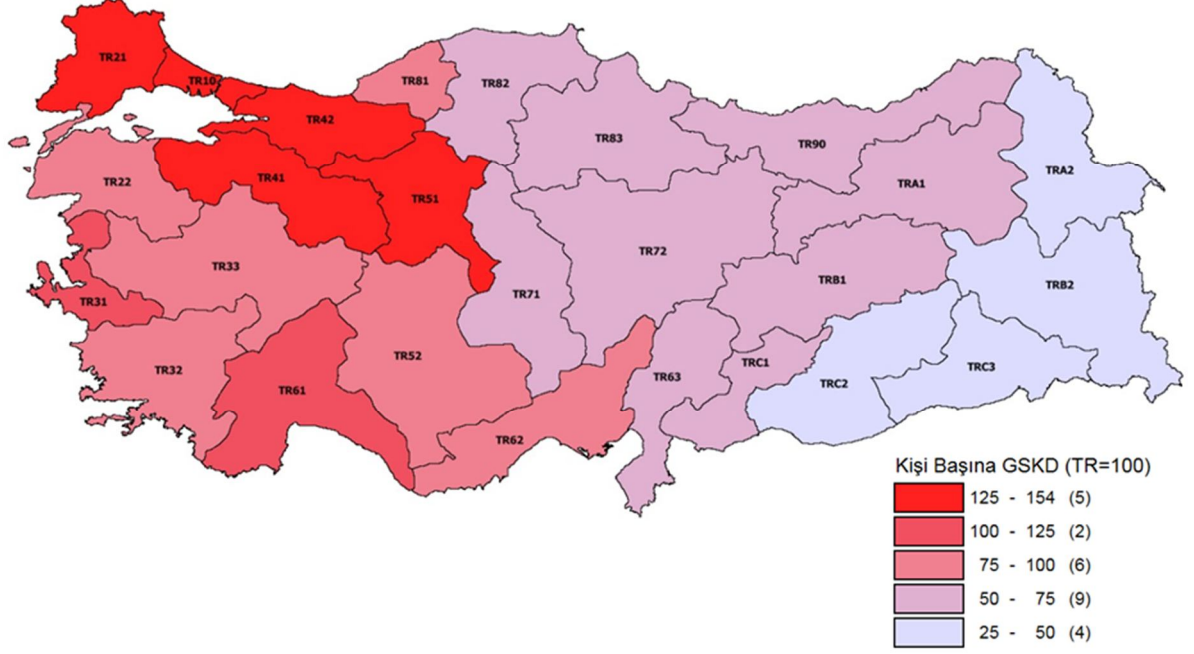
Şekil 3-12: 1995-2008 Döneminde Düzey 2 Bölgeleri Kişi Başına GSYH Farkları

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

137. Türkiye’de gelir dağılımında doğu-batı yönünde bir farklılaşma görülmektedir. 2006-2010 yılları kişi başına Gayri Safi Katma Değer (GSKD) ortalamasına göre, Türkiye’nin gelir düzeyi en yüksek olan bölgeleri, Edirne-Ankara hattında yer alan bölgeler ile Antalya’nın içinde yer aldığı TR61 ve İzmir bölgeleri olurken, Şanlıurfa’dan Ardahan’a çizilen hattın gerisinde kalan bölgeler ise gelir düzeyi en düşük olan bölgelerdir (Harita 3-9).

Harita 3-9: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla Kişi Başına GSKD Ortalamaları (2006-2010; TR=100)

Kaynak:TÜİK verilerine göre düzenlenmiştir.

138. 2004-2010 Döneminde kişi başına GSKD sıralamalarında genel olarak Orta Karadeniz Bölgesi en çok gerileyen bölge olmuştur. Özellikle TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) Bölgesi 11. sıradan 17. sıraya gelerek sıralamada 6 bölgenin daha gerisinde kalmıştır. Doğu Karadeniz bölgesi ise 18. sıradan 14'e; TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak) 13. sıradan 10. sıraya ve TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) 26. sıradan 23. sıraya yükselmiştir.

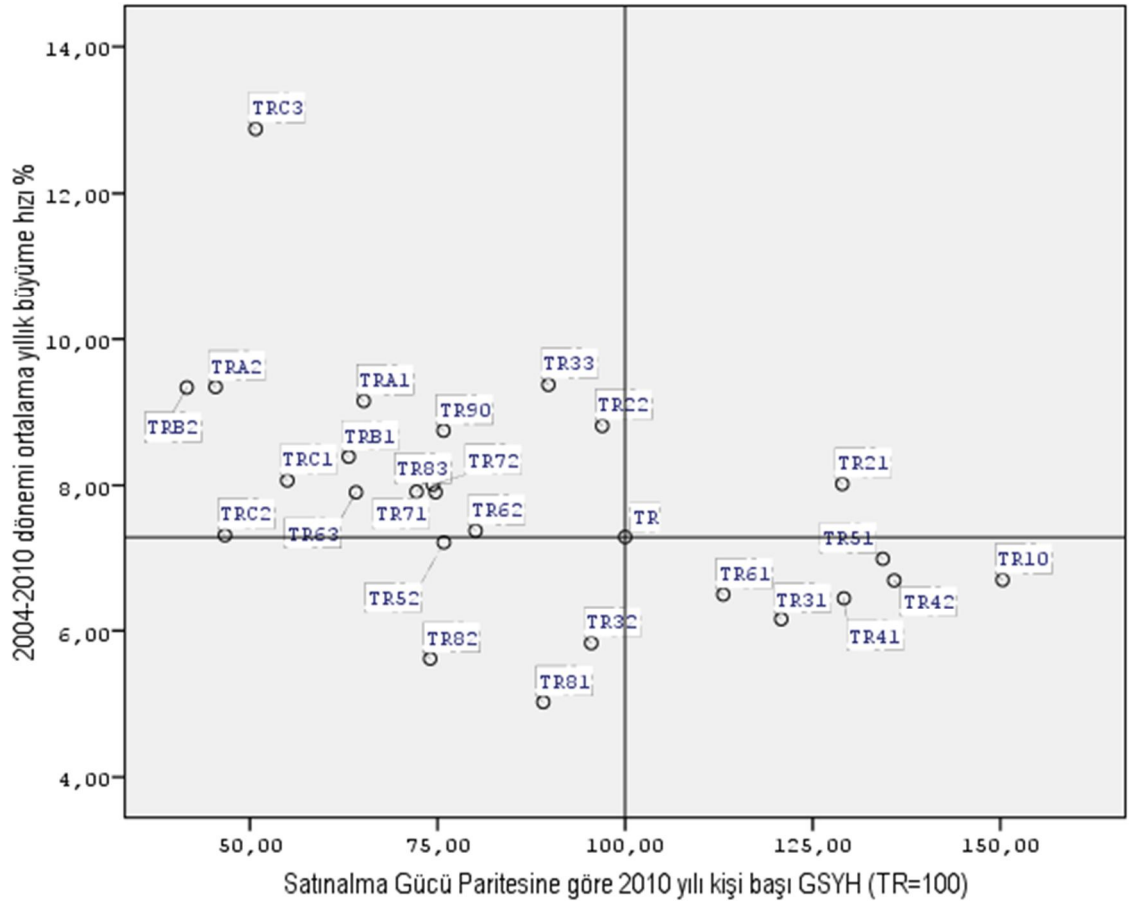
Tablo 3-3: Düzey 2 Bölgeleri GSKD Sıralaması

Düzey 2 Bölgeleri		Kişi Başına GSKD (TL)		Sıralama		Sıralama Değişimi
		2004	2010	2004	2010	2004-2010
TR10	İstanbul	11.375	20.149	1	1	0
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	9.022	17.288	6	5	1
TR22	Balıkesir, Çanakkale	6.465	12.993	10	8	2
TR31	İzmir	9.448	16.195	5	6	-1
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	7.618	12.803	8	9	-1
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	5.789	12.033	13	10	3
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	9.923	17.313	4	4	0
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	10.286	18.215	2	2	0
TR51	Ankara	9.993	18.008	3	3	0
TR52	Konya, Karaman	5.567	10.170	14	13	1
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	8.661	15.160	7	7	0
TR62	Adana, Mersin	5.821	10.734	12	12	0
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	4.518	8.598	19	20	-1
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	5.262	10.022	15	15	0
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	5.205	9.972	16	16	0
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	7.459	11.943	9	11	-2
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	5.984	9.930	11	17	-6
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	5.083	9.678	17	18	-1
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	5.076	10.160	18	14	4
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	4.260	8.734	21	19	2
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	2.933	6.090	24	25	-1
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	4.320	8.468	20	21	-1
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	2.688	5.575	25	26	-1
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	3.835	7.372	22	22	0
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	3.404	6.255	23	24	-1
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	2.653	6.805	26	23	3
TR	Türkiye	7.307	13.406			

139. Genel olarak 2004-2010 Döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Düzey 2 bölgelerinde SGP'ne göre kişi başına GSYH yıllık ortalama büyüme hızı ülke ortalamasının üzerinde olurken, TRC3 Bölgesinde en yüksek olmuştur. Büyüme hızı en düşük olan bölge ise TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın) bölgesi olmuştur.

140. Ortalama yıllık büyüme hızı gelişmiş bölgelerde Ankara, İstanbul, İzmir, TR61 (Antalya, Isparta, Burdur), TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) ülke ortalamasının altında olurken satın alma gücü paritesine göre kişi başına GSYH değerleri ülke ortalamasının üzerindedir. Bu dönemde sadece TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgesinde hem büyüme hızı hem de GSYH ülke ortalamasının üzerinde olmuştur. TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın), TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) ve TR32 (Aydın, Denizli, Muğla) bölgelerinde hem büyüme hızı hem de GSYH ülke ortalamasının altındadır. Genel olarak Ülkenin iç ve doğu kesimlerinde ortalama yıllık büyüme hızı ülke ortalamasının üzerinde olurken kişi başına GSYH ortalamasının altındadır.

Şekil 3-12: : 2004-2010 Döneminde Satınalma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına GSYH ile GSYH Yıllık Büyüme Hızının Ülke Ortalamasıyla Karşılaştırılması

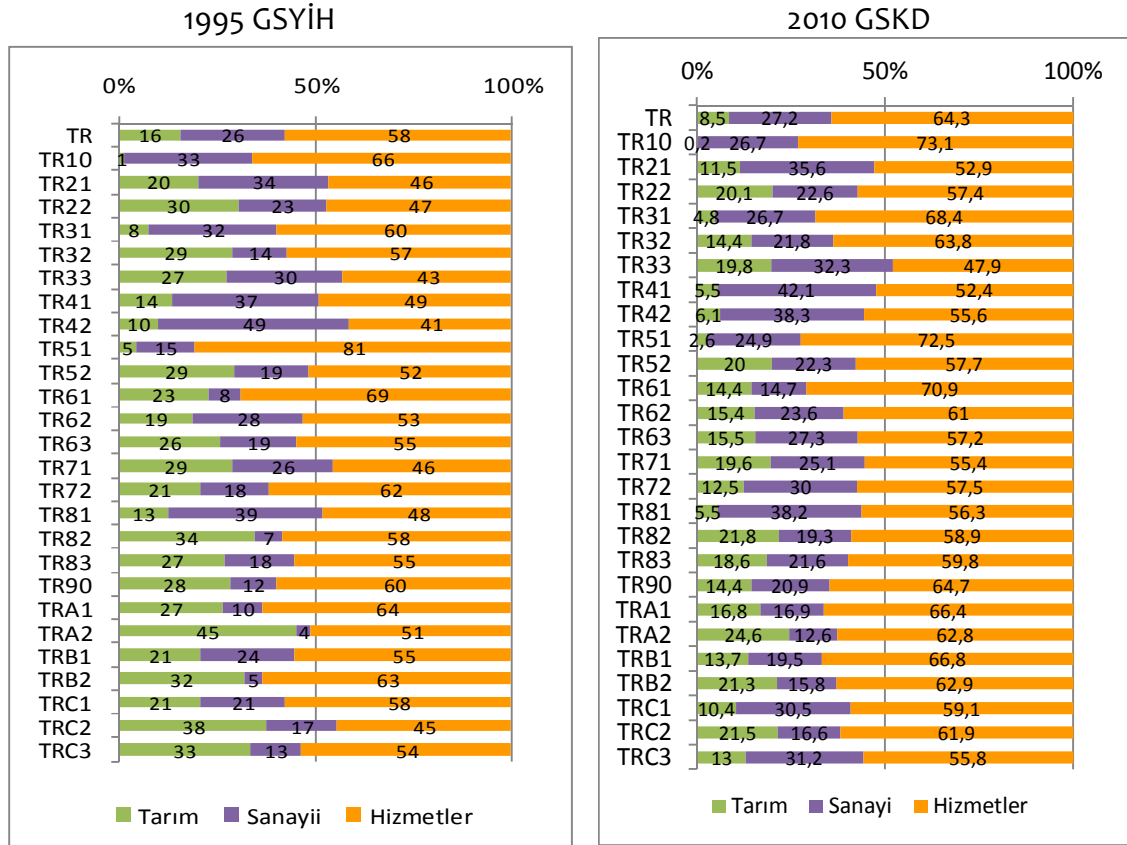
141. Türkiye'de tarımdan sanayi ve hizmetlere bir geçiş yaşanmaktadır. 1995-2010 dönemi boyunca tüm düzey2 bölgelerinde GSYH ve satınalma gücü paritesine göre GSYH içinde tarımın payı azalırken, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payı genel olarak artmıştır.

142. Türkiye sanayisinin en çok yoğunlaştığı üç bölge olan İstanbul, TR42 ve İzmir'de sanayinin payında bir azalma, hizmetler sektörünün payında ise bir artma olmuştur. Hizmetler sektörünün yoğunlaştığı Ankara'da ise hizmetlerin payında bir miktar azalma, sanayinin payında ise artma olmuştur. Ankara'da 1995 yılında yüzde 15 olan sanayinin payı 2010 yılında Yüzde 25'e yükselmiştir.

143. Satınalma gücü paritesine göre 2004-2010 döneminde ortalama yıllık büyüme hızı en yüksek olan TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesinde 1995 yılında yüzde 13 olan sanayinin payı 2010 yılında yüzde 31'e yükselmiştir.

144. İstanbul'dan Ankara'ya uzanan koridorda yer alan yüksek gelirli bölgeler ile İzmir ve TR81 bölgelerinde 2010 yılı GSYH verilerine göre tarım sektörünün göreceli payı son derece düşük olup ekonomik yapı sanayi ve hizmetler odaklıdır. Diğer bölgelerde tarımın payı Türkiye ortalamasının üzerindedir (Şekil 3-13).

Şekil 3-13: Bölgelerin Tarım, Sanayi ve Hizmetler Ayrımında Ekonomik Yapısı

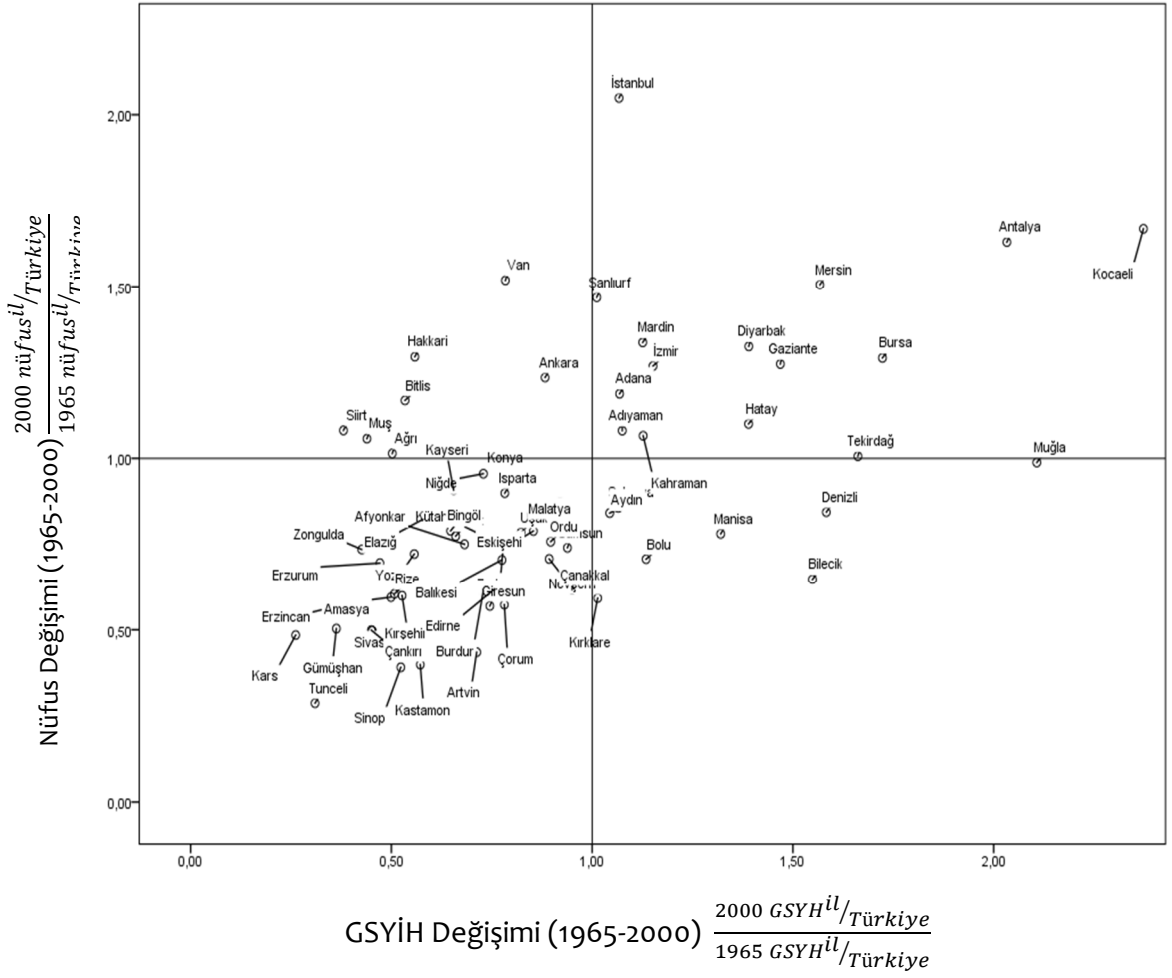
Kaynak TÜİK 1995;2010.

Türkiye’de illerin nüfus ve gelirin mekâna dağılımında uzun dönemde önemli değişiklikler olmuştur. Genel olarak sanayi ve turizmin geliştiği illerde, metropoller ve İstanbul, İzmir metropollerinin yakın çevresinde yer alan iller ve art bölgelerinde nüfusun ve gelirin payı artmıştır.

145. Türkiye’de iller, nüfus ve gelirin mekana dağılımı bakımından 1965-2000¹⁶ yılları arasında önemli değişimler yaşamıştır. Nüfus için mekandaki değişim 2000 yılındaki ilin nüfusunun ülke içindeki payının 1965 yılındaki değerine oranlanarak elde edilmiştir. Değerin 1’den büyük olması payının arttığını, küçük olması azaldığını göstermektedir. Gelirin mekânsal dağılımı GSYİH verileriyle benzer şekilde hesaplanmıştır (Şekil 3-14).
146. Ülke nüfusunun büyük bir bölümünü barındıran üç metropol, İstanbul, Ankara ve İzmir, 1965-2000 yıllarını kapsayan dönemde ülke içindeki nüfus paylarını artırmışlardır. Türkiye nüfusundan aldığı payı en fazla artıran il İstanbul olurken, Ankara ve İzmir’in paylarındaki artış birbirine yakın gerçekleşmiştir. İstanbul’un gelirindeki artış nüfusundaki artışın gerisinde kalmıştır. Nüfusundaki pay yüzde 7,3’ten yüzde 14,9’a çıkarken; GSYİH 21,2’den ancak 22,6’ya çıkabilmiştir. İzmir’in hem gelir hem de nüfustaki payı artarken, Ankara’nın nüfustaki payı artmış, gelirdeki payı azalmıştır.
147. Metropollerin etki alanında bulunan iller, ülkedeki gelir dağılımında çevresinde yer aldıkları metropolün dinamiklerine göre değişim göstermektedir. Kocaeli, Tekirdağ, Bursa ve Sakarya gibi İstanbul metropolünün yakın çevresinde yer alan iller, özellikle 1980’lerden sonra İstanbul’daki sanayinin desantralizasyonu sonucu milli gelir içindeki paylarını büyük oranda arttırmışlardır. İzmir’in etki alanında yer alan Manisa ilinin ülke nüfusu içindeki payında bir azalma yaşanmasına rağmen gelir içindeki payı artmıştır. Ankara ise diğer metropollerin etrafında yarattığı etkiyi sağlayamamıştır. Bu durumun en temel sebebi Ankara’nın kamu hizmeti ağırlığı nedeniyle geleneksel olarak hizmetler sektöründe gelişim göstermesidir. Nitekim Ankara’nın çevresinde yer alan Çankırı, Kırşehir, Yozgat gibi illerin nüfus ve gelirdeki payları azalmıştır.

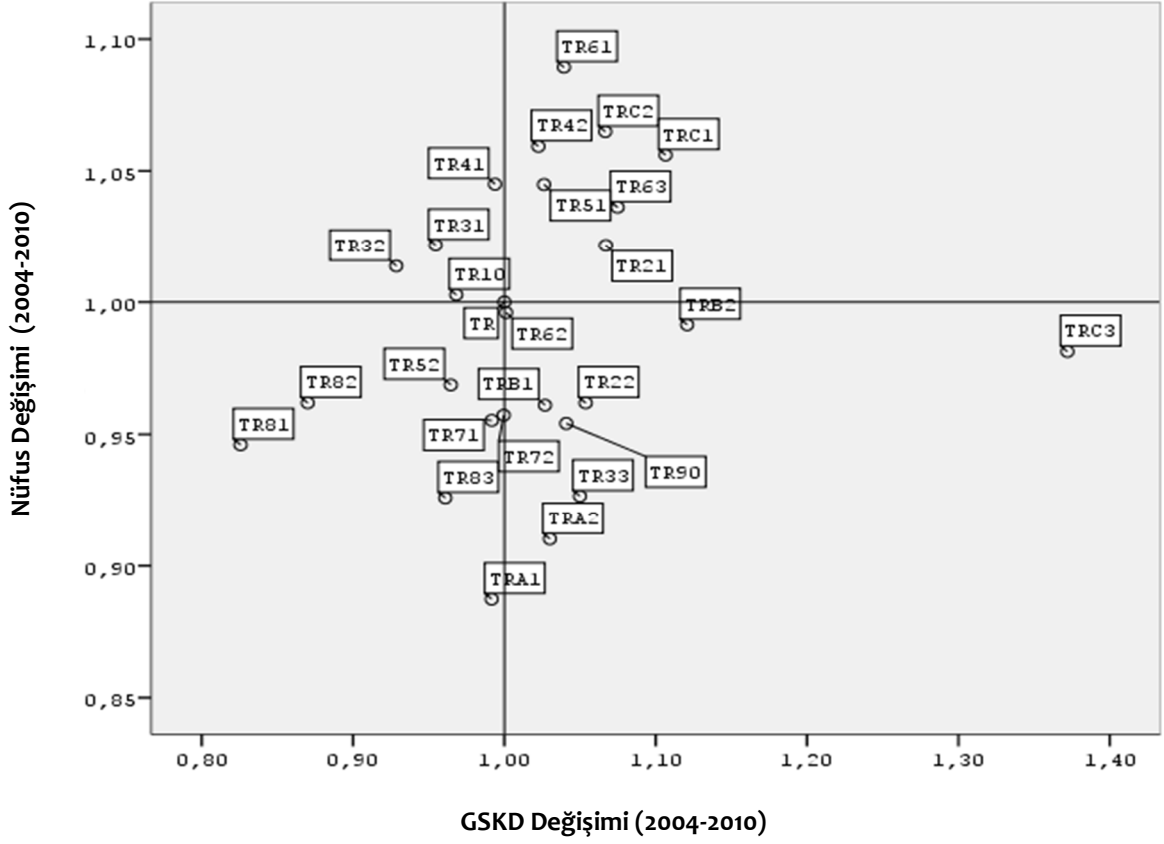
¹⁶ 1965 yılında 67 olan il sayısı, 1989-1999 yılları arasında 14 ilin kurulması ile 81’e yükselmiştir. 2013 yılında il sayısı, 1999 yılından itibaren değişmeyerek, 81 olarak korunmuştur. Ancak çalışmadaki karşılaştırmaların rasyonelitesi açısından 67 il baz alınarak analiz yapılmıştır. İller bazında GSYH verilerinin 2001 yılına kadar olması ve en son Genel Nüfus Sayımın 2000 yılında yapılmış olması nedeniyle iller bazlı çalışma 2000 yılına kadar yapılabilmiştir. GSYH verileri 2001 sonrası iller bazında üretilmediği için mekan ve gelirdeki değişim 2004-2010 yıllarını kapsayacak şekilde düzey 2 bölgeleri bazında incelenebilmiştir.

Şekil 3-14: İllerin Nüfus ve Gelirlerinin Değişimi (1965-2000)

- 148.** Turizmin etkisi ile güneyde yer alan kıyı illeri ülkedeki gelirin dağılımından pozitif pay almıştır. Özellikle Antalya ve Muğla illeri turizmin etkisiyle gelirini artıran iller olmuştur. Hatay ve Mersin illeri ise limanların etkin kullanımı ile hem nüfusunu hem de gelirini artıran illerdir.
- 149.** Sanayi sektörünün pozitif katkısı ile bazı Anadolu kentleri gelirlerini artırmıştır. Kahramanmaraş ve Gaziantep, 1965 yılından 2000'e doğru KOBİ girişimciliği ile gelişim gösteren Anadolu kentlerindendir. Aynı dönemde Denizli ili tekstil kümelenmesinin getirmiş olduğu önemli katkı ile gelirini artırmıştır.
- 150.** Ülke genelinde aynı dönemde hem nüfusun hem de gelirin dağılımında en dezavantajlı iller; Tunceli, Kars, Gümüşhane, Sivas, Çankırı, Kastamonu ve Sinop'tur.

Şekil 3-15 Düzey2 Bölgelerinin Nüfus ve Gelirlerinin Değişimi (2004-2010)

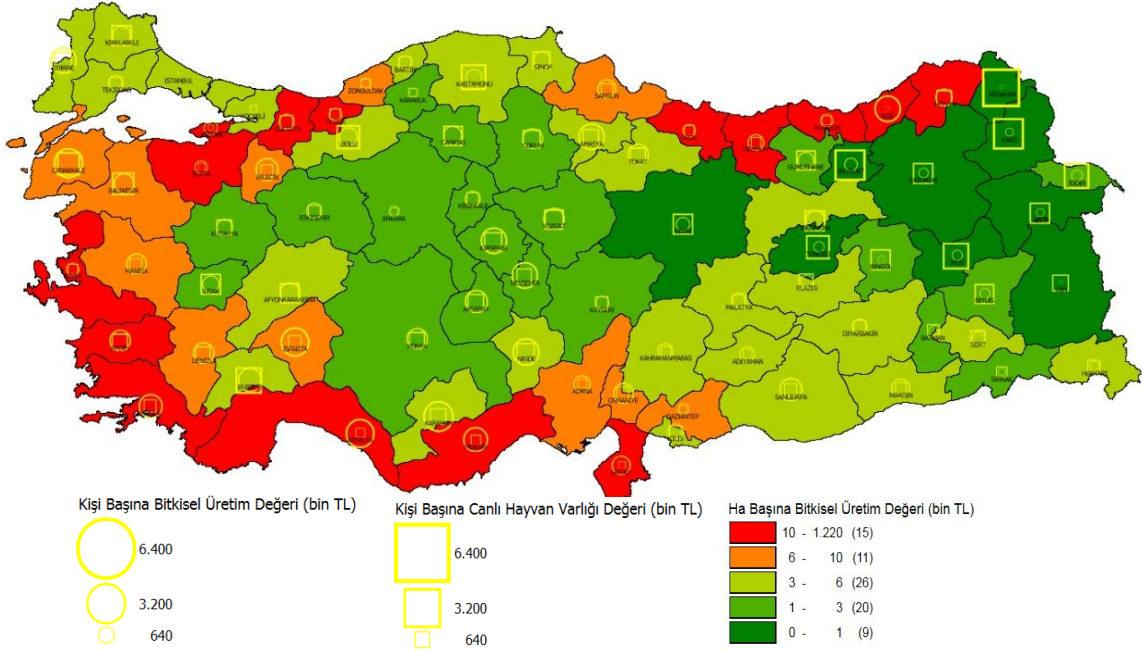
151. 2004-2010 Döneminde gelirdeki payını en çok artıran bölge TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) Düzey2 Bölgesi olmuştur. Gayrisafi Katma Değer verilerine göre hem gelirden aldığı payı hem de nüfus payını artıran Düzey 2 Bölgeleri TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır), TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis), TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR51 (Ankara), TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) ve TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) olmuştur.
152. Hem nüfustaki hem de gelirdeki payı azalan düzey 2 bölgeleri; TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın), TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop), TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya) TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir), TR52 (Konya, Karaman) ve TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) bölgeleridir.
153. Nüfustaki payları artarken gelirdeki payları azalan bölgeler ise İzmir, İstanbul, TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR32 (Aydın, Denizli, Muğla) olmuştur.
154. Gelirden aldığı pay artan, ancak nüfustan aldığı pay azalan düzey2 bölgeleri ise TR22 (Balıkesir, Çanakkale), TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane), TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak), TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TRB2 (Van,

Muş, Bitlis, Hakkari), TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgeleri olmuştur (Şekil 3-27).

Ülke içinde göreceli payı giderek azalan tarım sektöründe coğrafi koşullara, ürün çeşitliliğine ve üretim verimliliğine bağlı olarak elde edilen gelir, bölgeler arasında önemli değişimler sergilemektedir.

155. İklim ve coğrafi şartlara son derece duyarlı olan tarım sektöründe hektar başına bitkisel üretimden elde edilen gelir Ege, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında yüksek olurken, genel olarak Doğu Anadolu'da düşük kalmaktadır. Hektar başına bitkisel üretim değeri en düşük il olan Ardahan ile en yüksek il olan Rize arasında büyük fark bulunmaktadır. En yüksek değere sahip Rize ilinde hektar başına bitkisel üretimden elde edilen gelir 1,2 milyon TL iken Ardahan'da ise yaklaşık 200 TL'dir. Rize ilinin coğrafi yapısı sebebiyle, toplam işlenen tarım alanı (808 ha) oldukça düşük olmasına rağmen ildeki çay üretiminin pozitif katkısı ile nispeten yüksek kazanç sağlanmaktadır.

Harita 3-10: İller İtibarıyla Bitkisel Üretim Geliri, Bitkisel Üretim ve Canlı Hayvan Varlığı Değerleri (2011, Hektar ve Kişi Başına)

157. Ülke genelinde canlı hayvan varlığı değeri en yüksek olan bölge bitkisel üretim kısıtları nedeniyle Doğu Anadolu bölgesi olmuştur. Ankara'nın doğusunda yer alan Orta Anadolu illerinde kişi başına bitkisel üretim değeri ve canlı hayvan varlığı değeri

birbirine yakın olurken, özellikle Doğu Karadeniz'de canlı hayvan varlığı değeri bitkisel üretim değerinin gerisindedir. Marmara Bölgesinde ise sadece Tekirdağ ve Balıkesir'de kişi başına canlı hayvan varlığı değeri ilin kişi başına bitkisel üretim değerlerinin üzerinde olmuştur. Son yıllarda GAP Eylem Planı ve benzeri girişimlerle ülkenin tarımsal üretimi ve bundan elde edilen geliri yükseltmeye yönelik gayretler hız kazanmıştır.

Hizmetler sektöründe ticaret, ulaştırma, depolama, inşaat ile konaklama ve yiyecek hizmetleri alt sektörlerinin payı hemen hemen her bölgede yığılırken, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler İstanbul ve Ankara'da yığılmıştır.

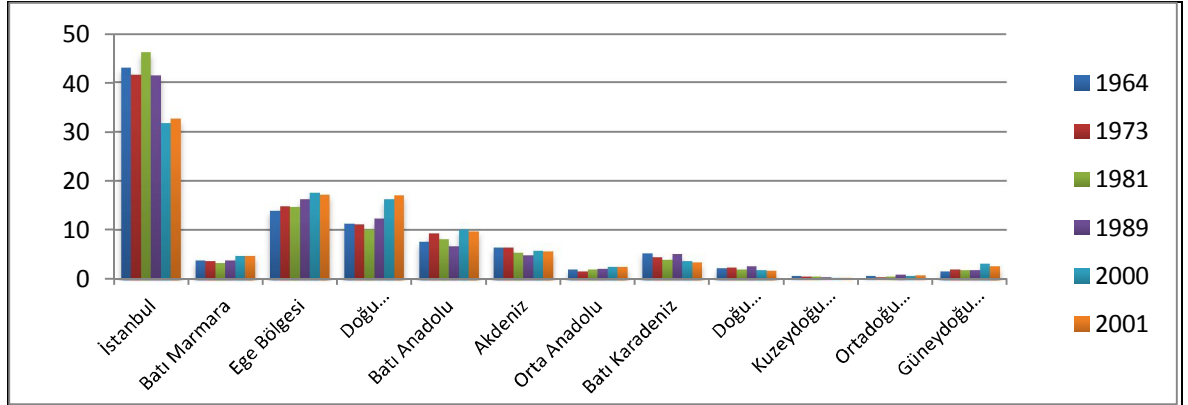
158. Bölgeler itibarıyla istihdam ve GSYH'da en yüksek paya sahip hizmetler sektörünün Ülke bazında alt sektörler dağılımında en büyük pay yüzde 38 ile ticaret sektörüne aittir. Bunu yüzde 13 ile ulaştırma depolama, yüzde 12 ile inşaat, yüzde 10 ile konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetleri takip etmektedir. Genel olarak bu sıralama yapısı bölgelerde değişmezken, Ankara ve TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) bölgesinde inşaatın payı ulaştırma ve depolamanın payından daha fazla olmuştur. Benzer şekilde sadece TR32 (Aydın, Denizli, Muğla) bölgesinde konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetinin payı inşaat sektörünün üzerindedir.
159. İnşaat sektörü istihdamında en büyük pay yüzde 28,2 ile İstanbul'a ait olurken bunu yüzde 16 ile Ankara, yüzde 6 ile İzmir takip etmiştir. TÜİK'in 2010 Yılı Yıllık Sanayi ve Hizmet Araştırmaları sonuçlarına göre sektörler NACE Rev2 kısımlar bazında hizmetler sektörü için yığılma katsayıları hesaplanmıştır. İnşaat sektörü TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli), Ankara, TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari), TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır), TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop), TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane), TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat), TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt), TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) Düzey 2 bölgelerinde ülke ortalamasının üzerinde yığılmıştır.
160. Ticaret sektörünün hizmet istihdamı içerisindeki payı Türkiye'de yüzde 38 olarak gerçekleşmiştir. Sektörün bölgelere dağılımında en büyük pay nüfus ve ekonominin büyüklüğü nedeniyle de İstanbul'a aittir. İstanbul'u Ankara ve İzmir takip etmektedir. Ankara, TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır), TR61 (Antalya, Isparta, Burdur), TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) İstanbul, TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt), TRB1-(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) Düzey 2 Bölgelerinde ticaret sektörünün bölge içindeki payı ülke ortalamasının altındadır.
161. Bilgi ve iletişim hizmeti faaliyetlerinin Ankara, İstanbul, TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) ile TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) bölgelerinde yığılmıştır. Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler İstanbul ve Ankara'da yığılmıştır.
162. Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri turizmin yoğun olduğu TR61 (Antalya, Isparta, Burdur), TR32 (Aydın, Denizli, Muğla), TR22 (Balıkesir, Çanakkale), Düzey2 Bölgeleri ile TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop), TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın), TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane), TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)

TR33 (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgelerinde yoğunlaşmıştır.

İmalat sanayi İstanbul başta olmak üzere Marmara ve Ege Bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Ancak son dönemde Anadolu'da yeni sanayi şehirleri ve koridorları ortaya çıkmaktadır.

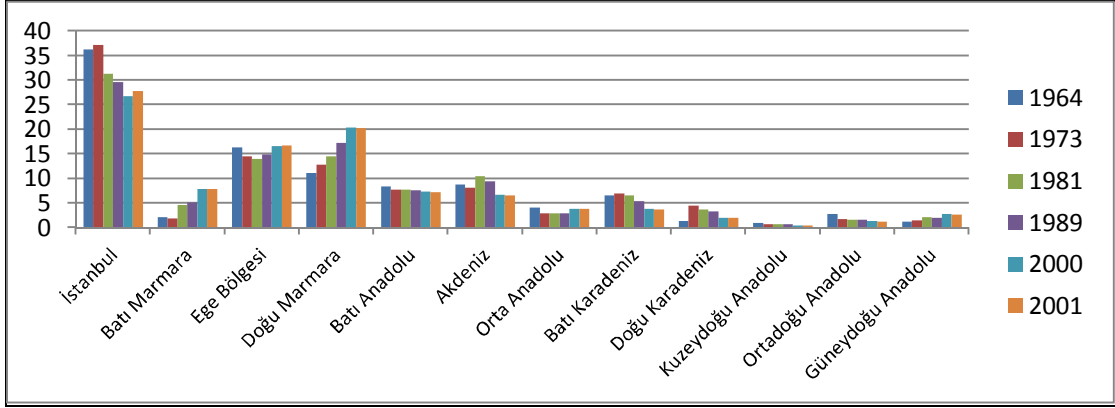
163. Türkiye'de son 50 yılda imalat sanayi işyeri sayısı yaklaşık 100, istihdamı ise 10 kat artmıştır. TR4 (Doğu Marmara) Düzey1 Bölgesi imalat sanayinde en hızlı büyüyen bölgelerden biridir. Batı Marmara Bölgesinin imalat sanayi işyeri sayısının ülke içindeki payı 1964 yılında yüzde 4 iken 2001 yılında yüzde 4,8'e yükselmiş, yıllık ortalama büyüme hızı ise binde 41 ile ülke ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Önemli sanayi merkezlerinden olan Ege Bölgesinde ortalama yıllık büyüme hızı ülke ortalamasına yakın gerçekleşmiştir. Batı Anadolu Bölgesinde ise imalat sanayi işyerlerinin Türkiye içindeki payında önemli bir artış görülmemektedir. Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu Bölgeleri tarihsel olarak da en az işyeri ve istihdam oranına sahip bölgeler olmuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi hem işyeri sayısı hem de istihdamda ülke ortalamasının üzerinde büyüyen bölgelerden olmuştur.

Şekil 3-16: Yıllar İtibarıyla İmalat Sanayi İşyerlerinin Düzey 1 Bölgelerinde Dağılımı (%)

Kaynak; DİE, 1964, 1973, 1981, 1989, 2000 ve TÜİK 2001 İmalat Sanayi Sayımlarından derlenmiştir.

Şekil 3-17: Yıllar İtibarıyla İmalat Sanayi İstihdamının Düzey 1 Bölgelerinde Dağılımı (%)

Kaynak; DİE, 1964, 1973, 1981, 1989, 2000 ve TÜİK 2001 İmalat Sanayi Sayımlarından derlenmiştir.

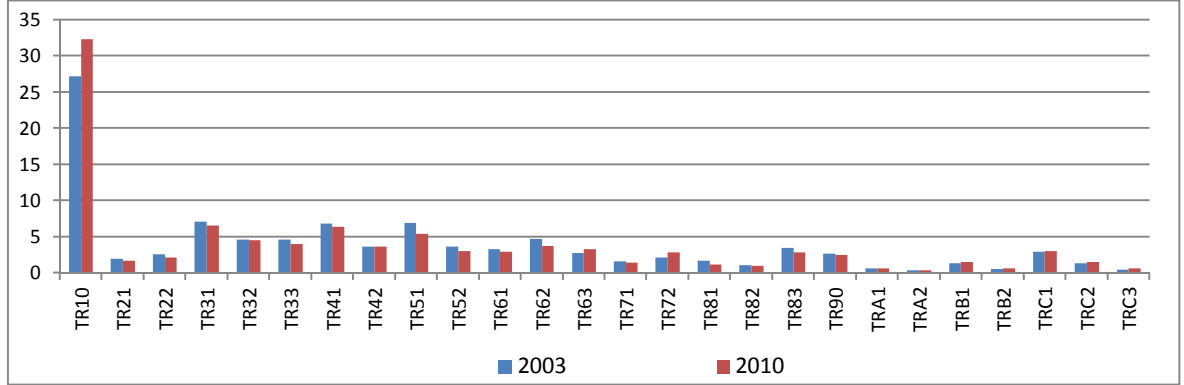
164. Türkiye’de imalat sanayi İstanbul ve Marmara Bölgesinde yoğunlaşmıştır. İmalat sanayi işyerlerinin ve istihdamın ortalama yüzde 50’si bu bölgededir. İstanbul, tarihsel süreçte en önemli sanayi merkezi olmuştur. 1964 yılında Türkiye’deki imalat sanayi işyerlerinin yüzde 43’ü, istihdamın ise yüzde 36,3’ü İstanbul’da yer almıştır. 2001 yılına gelindiğinde bu oranlar azalmış, işyerlerinin yüzde 32,8’i istihdamın ise yüzde 27,7’si Bölgede yer almıştır. İstanbul’da 1964- 2001 Döneminde işyeri sayısındaki yıllık ortalama artış binde 28, istihdamda ise binde 27 olmuştur.

165. İmalat sanayinin İstanbul’dan Doğu ve Batı Marmara’ya kayma eğilimi son dönemde de¹⁷ devam etmektedir. İstanbul’un İmalat sanayi istihdamı yüzde 35’den yüzde 31’e gerilerken, TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) Bölgesinin yüzde 5,5’den 7,6’ya yükselmiştir. Özellikle, ülkenin doğusunda kalan diğer bölgelerde istihdamın yıllık ortalama artış hızı ülke ortalamasının üzerinde olsa da ülke içindeki payında önemli bir gelişme olmamıştır. İşyeri sayısı için kısa dönemde aynı yorumu yapabilmek mümkün olmamaktadır.

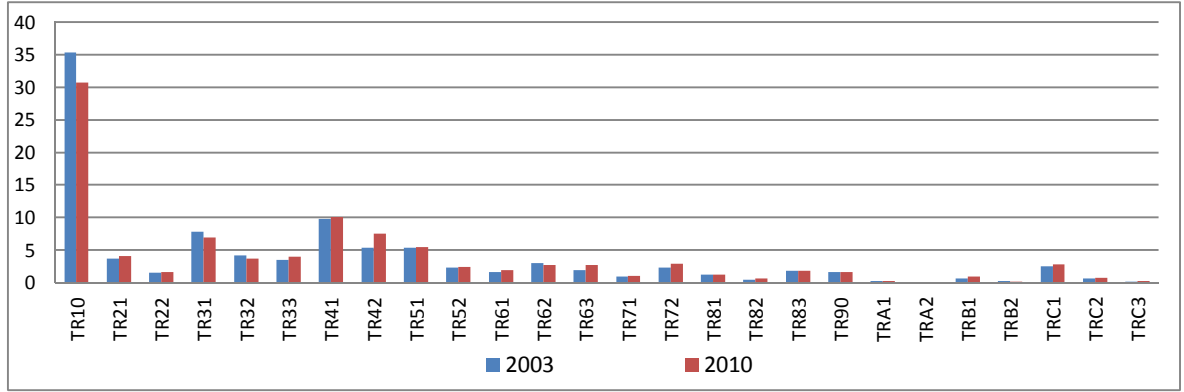
166. Endüstriyel büyüme odaklarının olduğu düzey 2 bölgelerinde de sanayi istihdamının ülke içindeki payında bir artma görülmektedir. Örneğin Gaziantep’in yer aldığı TRC1 Bölgesinde istihdamın payı yüzde 2,6’dan 2,9’a yükselmiştir. Benzer şekilde Kayseri’nin bulunduğu TR72 bölgesinde 2,4’den 2,9’a yükselmiştir. Konya’nın içinde bulunduğu TR 52 Bölgesinde ve Hatay’ın bulunduğu TR63 bölgelerinde de istihdam payında bir artış görülmektedir.

¹⁷ 2003-2009 yıllarına ait imalat sanayii verileri işyerleri çalışan sayısına göre ayrılmamıştır. Bu nedenle kapsam farkından dolayı önceki seri ile birlikte değerlendirilememektedir.

Şekil 3-18: İmalat Sanayi İşyerlerinin Düzey 2 Bölgelerinde Dağılımı (%)

Şekil 3-19: İmalat Sanayi İstihdamının Düzey 2 Bölgelerinde Dağılımı (%)

Bölgelerin imalat sanayi sektörel çeşitliliği gelir durumu ve üretim yapısıyla paralellik arz etmektedir. Az sektörlü bir yapı sergileyen bölgelerde tarım ve hammaddeye bağlı düşük teknolojlü üretim alanları yığılırken, sektörel çeşitliliğin yüksek olduğu bölgelerde, geleneksel sektörlerle birlikte yüksek teknoloji sektörleri de yığılmıştır.

167. Sektörel uzmanlaşma¹⁸ en fazla büro makineleri ve bilgisayar imalatında olmuştur. Türkiye’de düzey 2 bölgeleri itibarıyla en yaygın olan sektörler geleneksel sanayi olarak

¹⁸ Sektörlerdeki uzmanlaşmayı ortaya koyabilmek amacıyla Herfindahl endeksi düzey 2 bölgeleri itibarıyla hesaplanmıştır. 0 ile 1 arasında değer alan bu endekste, değerlerin 0’a yakın olması sektörün pek çok bölgede yaygın olduğu, 1’e yakın olması ise bir yada birkaç bölgede olduğu anlamına gelmektedir.

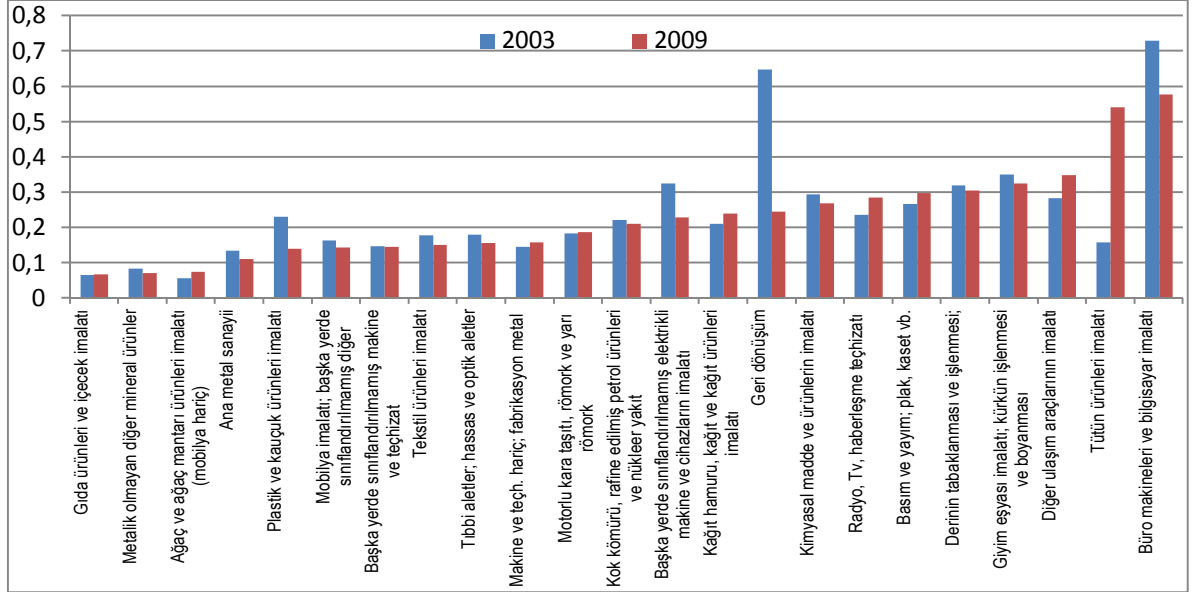
$$Herfindahl = \sum \left(\frac{E_{ij}}{E_j} \right)^2$$

E_{ij} : i bölgesinde j sektöründeki istihdam sayısı,

E_j : j sektöründeki istihdam sayısı.

da adlandırılan tarım ve hammaddeye bağlı düşük teknoloji sektörleridir. Uzmanlaşmanın olduğu diğer sektörler ise tütün, diğer ulaşım araçları imalatı, giyim eşyası imalatı, derinin tabaklanması ve işlenmesi, basım ve yayım plak kaset vb. kayıtlı medya, radyo televizyon haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı, geri dönüşüm sektörleridir. Tütün ürünleri imalatı ve geri dönüşüm sektöründeki dönemler arası fark¹⁹ büyüktür.

Şekil 3-19: İstihdama Göre Sektörel Uzmanlaşma (Herfindahl Endeksi)

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri verilerinden hesaplanmıştır.

168. Sektörel çeşitlilik²⁰ açısından bölgeler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Genellikle sektörel çeşitliliğin zengin olduğu bölgelerde kişi başına GSYH yüksek olurken, az sektörlü bir yapı sergileyen bölgelerde kişi başına GSYH düşüktür. Yüksek teknoloji sektörlerinin yığıldığı bölgelerde sektörel çeşitlilik yüksektir. Bölgelerde sektörel çeşitlilik arttıkça, düşük teknoloji sektörlerinde yığılma azalmaktadır.

¹⁹ Tütün ürünleri imalatı sektöründeki dönemler arası bu fark, üretim yapısından ziyade örneklem birim sayısının az olması nedeniyle örneklemde yeterince temsil edilememesinden kaynaklanmaktadır. Geri dönüşüm sektöründe de benzer bir durum yaşandığından, bu sektörleri ihtiyatlı değerlendirmek gerekir.

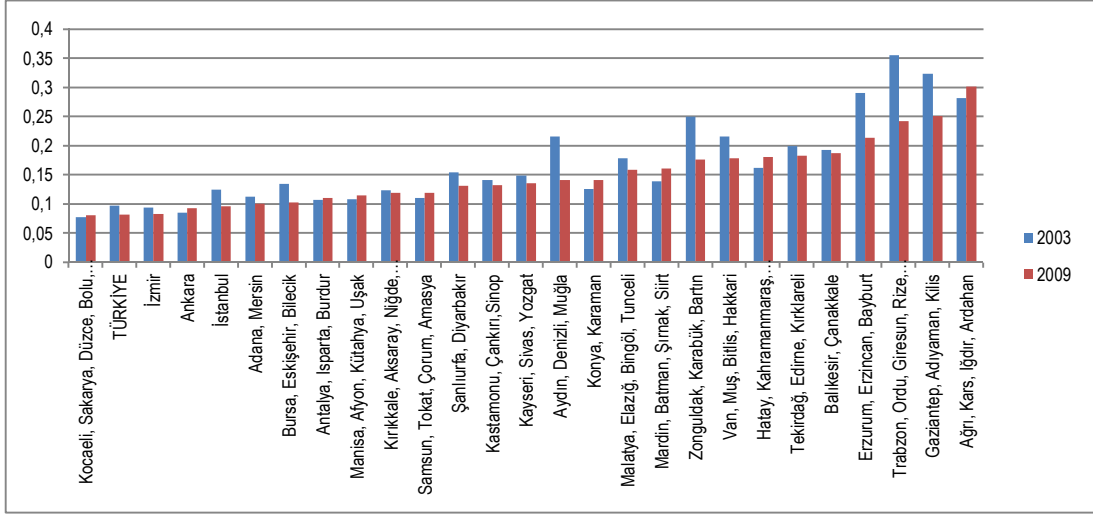
²⁰ Bölgelerdeki çeşitliliği ortaya koyabilmek amacıyla Herfindahl endeksi düzey 2 bölgeleri itibarıyla hesaplanmıştır. 0 ile 1 arasında değer alan bu endekste, değerlerin 0'a yakın olması bölgede pek çok sektörün yaygın olduğu, 1'e yakın olması ise bir yada birkaç sektörün olduğu anlamına gelmektedir.

$$Herfindahl = \sum \left(\frac{E_{ij}}{E_i} \right)^2$$

E_{ij} : i bölgesinde j sektöründeki istihdam sayısı,

E_i : i bölgesindeki istihdam sayısı.

Şekil 3-20: İstihdama Göre Bölgelerde Sektörel Çeşitlilik (Herfindahl Endeksi)

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri verilerinden hesaplanmıştır.

169. İstanbul, Ankara, Manisa ve İzmir yüksek teknoloji²¹ imalat sanayi istihdamının hem ülke içindeki payının yüksek olduğu hem de yığıldığı²² illerdir. Ülke imalat sanayinin yaklaşık yüzde 6'sını oluşturan Ankara'nın 2003-2009 döneminde ileri teknoloji sektörlerindeki payında önemli bir artış, genel ve diğer teknoloji gruplarının payında ise nisbeten daha az artış olmuştur. İzmir'de yüksek teknoloji sektörleri daha çok yığılırken, orta-yüksek, orta-düşük ve düşük teknoloji sektörlerinde yığılma oranları birbirine yakın olmuştur. İmalat sanayi istihdamında yüzde 9,5 ile en büyük paya sahip ikinci bölge TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) Bölgesinde orta-yüksek teknoloji sektörleri yığılmıştır. istihdamdaki payını yüzde 5,5'den 8'e artırarak beşinci sıradan üçüncü sıraya yükselen TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) Bölgesinde orta-yüksek ve orta-düşük teknoloji sektör grupları yığılmıştır.

²¹ Çalışmada Eurostat ve OECD'nin NACE rev.1.1'de 3 haneli kodlamaya göre belirlediği teknoloji sınıflaması kullanılmıştır. Buna göre; yüksek teknoloji: NACE rev 1.1'in 35.3; 24.4; 30; 32; 33 kodlu sektörlerinden, orta-ileri teknoloji: 31; 34; 24 (24.4 hariç); 35.2;35.4; 35.5; 29 kodlu sektörlerden, orta-düşük teknoloji: 23; 25; 26; 35.1; 27;28 kodlu sektörlerden, düşük teknoloji: 15; 16; 20; 21; 22; 36; 37 kodlu sektörlerden oluşmuştur.

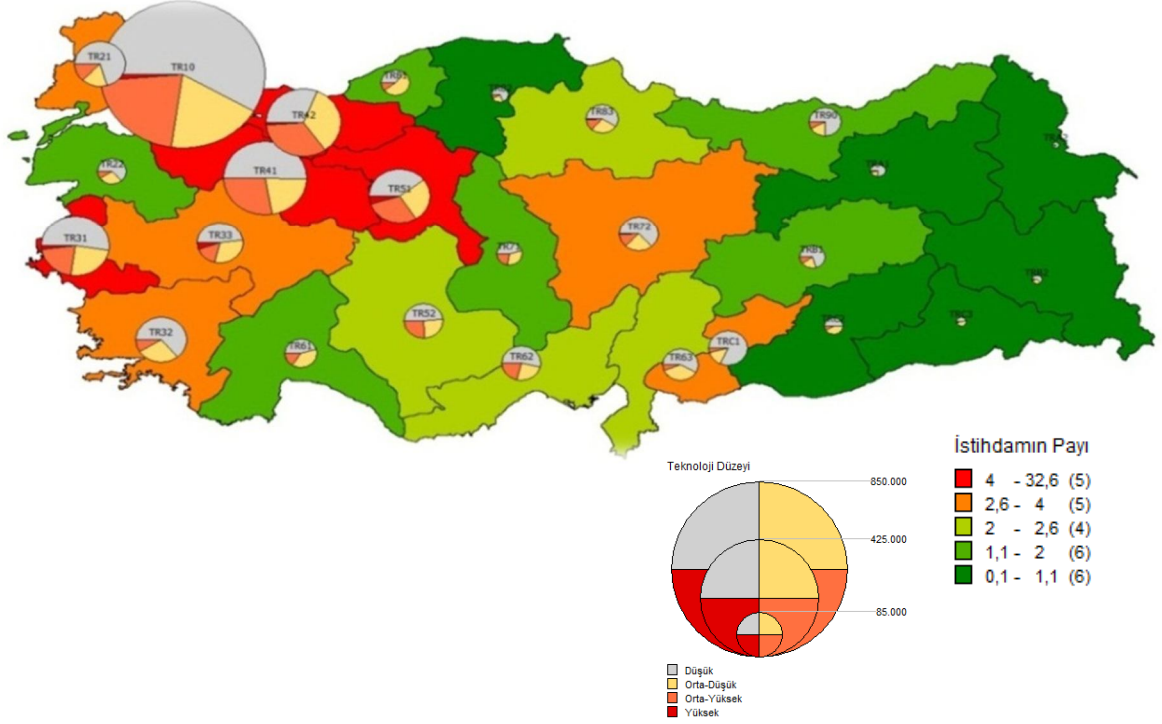
²² Sektörlerin Düzey 2 bölgelerindeki yığılmasını tespit etmek amacıyla yığılma oranları hesaplanmıştır. Yığılma oranını 1'den küçük olması yığılmanın olmadığı; 1'den büyük olması ise yığılmanın olduğunu göstermektedir.

$$Yığılma\ oranı = \frac{E_{ij}/E_i}{E_j/E} = \frac{E_{ij}/E_j}{E_i/E}$$

E_{ij} : j sektöründeki istihdam sayısı; E_i : i bölgesinde istihdam sayısı; E_j : i bölgesinde j sektöründeki istihdam sayısı
 E : imalat sanayiindeki toplam istihdam sayısıdır.

170. İleri teknoloji sektörlerde Ankara en hızlı büyüyen bölge olurken, TR33 (Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak), İzmir, İstanbul, TR83 (Samsun, Tokat, Amasya, Çorum) Bölgelerinde ileri teknoloji sektörlerde bir yığılma olmuştur. Orta-yüksek teknoloji sektöründe istihdam payını artırma eğiliminde olan önemli bölgeler ise sırasıyla İzmir, TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) bölgeleridir.

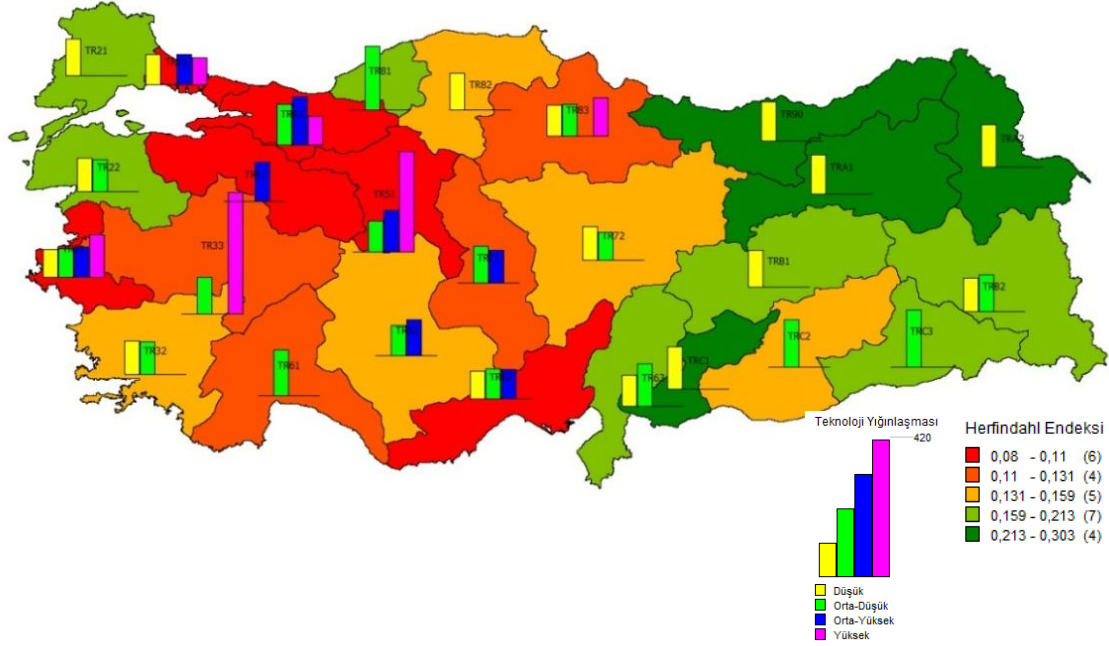
Harita 3-11: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla İmalat Sanayinin Genel Yapısı (2009)²³

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri 2009 yılı verilerinden üretilmiştir.

²³ Harita 3-12'de istihdamın ülke içindeki payları renklerle bölgede istihdamın büyüklüğü çizilen daire grafiklerinin büyüklüğü ile verilmiştir. Daire grafiğinin içinde yer alan gri renk, düşük teknoloji sektörlerinin bölge içindeki payını; sarı, orta düşük teknoloji sektörlerinin; turuncu, orta yüksek teknoloji sektörlerinin; kırmızı ise yüksek teknoloji sektörlerinin bölge içindeki payını temsil etmektedir.

Harita 3-12: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla İmalat Sanayinin Teknoloji Yığılmaları (2009)

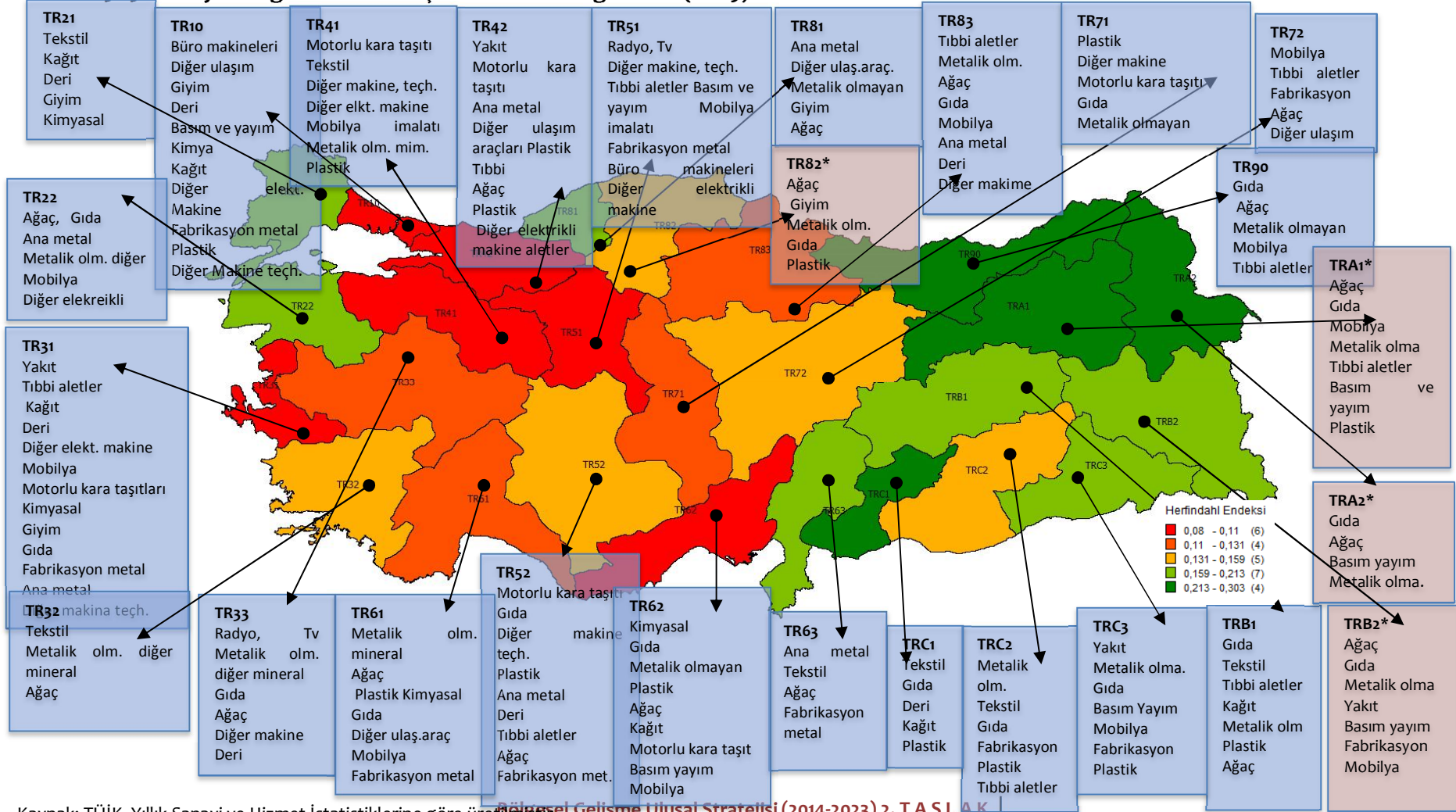

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri 2009 yılı verilerinden üretilmiştir.

171. NACE ikili²⁴ sınıflamada büro makineleri ve bilgisayar imalatı sektörü sadece İstanbul ve Ankara'da yığılmıştır. Harita 3.14'de NACE ikili sınıflamada Düzey 2 Bölgelerinde öne çıkan sektörel yığılmalar özetlenmiştir. Karadeniz Bölgesi ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde genel olarak gıda, ağaç ve metalik olmayan diğer mineral ürünleri yığılırken, Ülkenin güney doğusunda; gıda, tekstil, metalik olmayan mineral ürünleri ve plastik ürünler imalatı öne çıkmaktadır. Ayrıca yine Harita 3-19'da bölgelerin sektörel çeşitliliği'nde zeminde renklendirilerek verilmiştir. Genel olarak İstanbul, Doğu Marmara, İzmir, Ankara ve Adana Mersin Bölgesinde sektörel çeşitlilik fazladır.

²⁴ NACE ikili gruplarda tütün ve geri dönüşüm sektörlerinde istihdam sayısı az olduğundan çalışmada ihmal edilmiştir. Harita 3-14'de bölge isminde * olan bölgelerde istihdam ülke istihdamının yüzde 1'inden daha azdır.

Harita 3-13: Düzey 2 Bölgelerinde Öne Çıkan Sektörel Yığılmalar (2009)

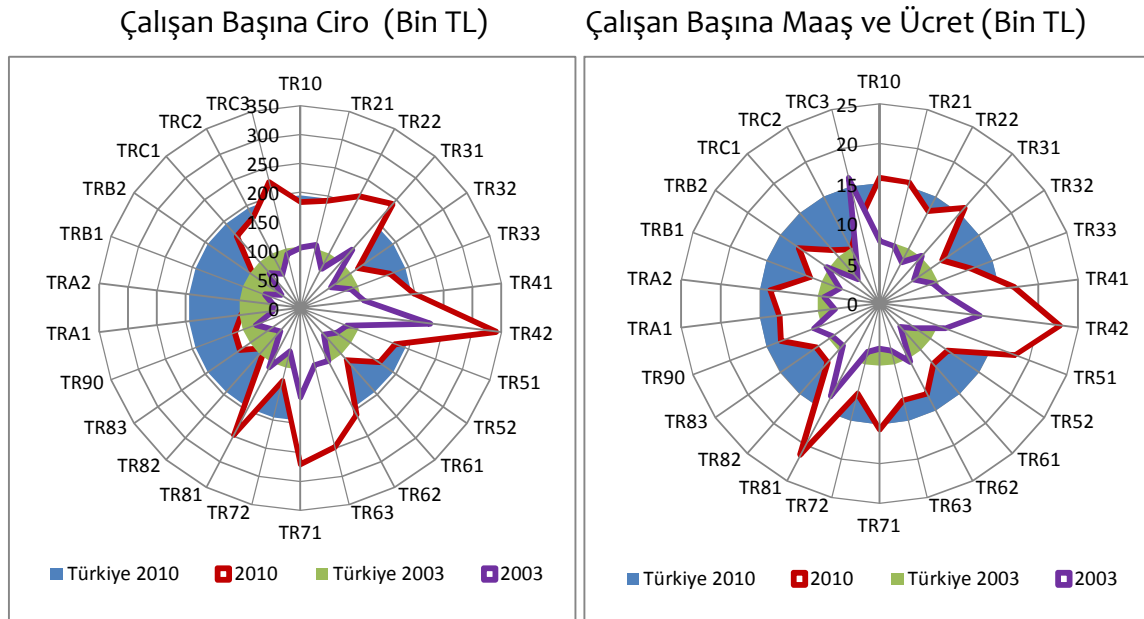
Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistiklerine göre üretimler.

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023) 2. T A S L A K

172. İmalat sanayiinde verimliliği en yüksek bölge TR42 Bölgesidir. İstihdam başına ciro verimlilik açısından önemli bir gösterge olarak düşünüldüğünde verimliliği en yüksek bölgeler sırasıyla TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR22 (Balıkesir, Çanakkale), İzmir, TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın), TR63 (Hatay, Karamanmaraş, Osmaniye), TR62 (Adana, Mersin), TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgeleri olurken; verimliliğin en düşük olduğu bölgeler sırasıyla TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari), TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli), TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) ve bölgeleri olmuştur. Ayrıca ana metal sanayinin yığıldığı bölgelerde kişi başına ciro daha yüksek tespit edilmiştir.

173. İstihdam başına ücret TR81 (Zonguldak, Bartın Karabük), TR42 (Kocaeli, Bolu, Düzce, Sakarya, Yalova) bölgelerinde en yüksektir. Genel olarak ülkenin doğu ve güney doğusu ile Karadeniz Bölgesinde (TR81 hariç) istihdam başına ücret düşüktür.

Şekil 3-21: İstihdam Başına Ciro ile Maaş ve Ücret²⁵

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri 2003,2010

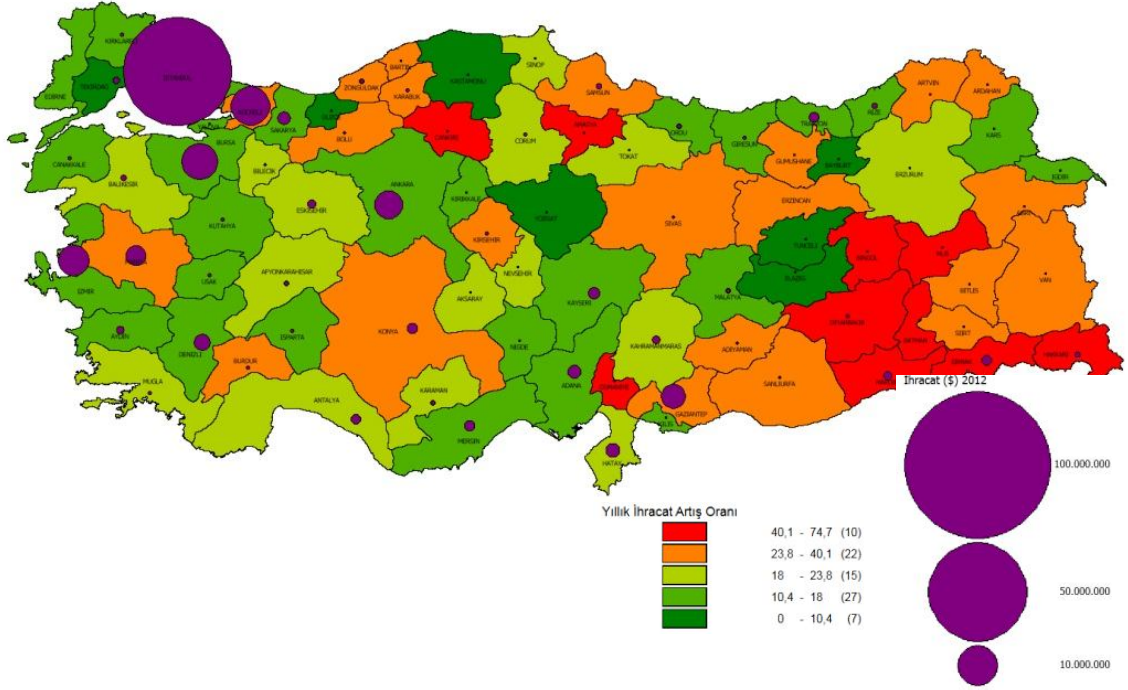
Ekonominin sürükleyici gücü olan ihracat belirli merkezlerde yoğunlaşmış olmakla birlikte, özellikle Güneydoğu Anadolu'da son yıllarda ihracat artış oranları yüksek düzeydedir. Bütün bölgelerin dışa açılma ve ihracat yapma kapasitesinin geliştirilmesi sürdürülebilir ulusal ve bölgesel kalkınma için elzemdir.

174. 2002 yılında 36 milyar dolar olan Türkiye'nin ihracatı 2012 yılında 152 milyar dolara, aynı şekilde 52 milyar dolar olan ithalatı 237 milyar dolara çıkmıştır, toplam ticaret hacmi ise 88 milyar dolardan 389 milyar dolara çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin ihracatı yıllık ortalama % 15,5, ithalat ise aynı dönemde yıllık ortalama % 16,5 artmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2012 yılında % 64,5 kapasite kullanım oranı ise %73,6 olmuştur. Uluslararası standart sanayii sınıflamasına göre dış ticaretin ağırlıklı olarak

²⁵ TÜİK 2003 Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri NACE Rev1.1 .'e göre, 2010 Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri NACE Rev2'ye göre sınıflanmıştır.

imalat sanayinde gerçekleştiği görülmektedir. Geniş ekonomik mal grupları Sınıflamasına göre toplam ihracatın (2005-2012 ortalamaları) % 10,9'u yatırım mallarında, % 49'u ara mallarında, % 39,6'sı tüketim mallarında, toplam ithalatın ise (2005-2012 ortalamaları) % 15,4'ü yatırım mallarında, % 72,3'ü ara mallarında, % 11,9'u ise tüketim mallarında gerçekleşmektedir.

Harita 3-14: İhracat Büyüklüğü ve Artış Oranı²⁶

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

175. Türkiye'de 2012 yılında ithalatın % 91,9'u İstanbul, Kocaeli, İzmir, Ankara, Bursa, Gaziantep, Hatay, Manisa, Adana ve Denizli'de gerçekleştirilmekte, ilk beş ilden toplam ithalatın % 82,6'sı gerçekleştirilmektedir. İhracatın ise % 86,9'u İstanbul, Kocaeli, Bursa, İzmir, Ankara, Gaziantep, Manisa, Denizli, Hatay ve Adana'dan gerçekleştirilmekte, yine benzer şekilde ilk beş il olan İstanbul, Kocaeli, Bursa, İzmir ve Ankara toplam ihracatın % 76,2'sine sahip bulunmaktadır. Bu beş il toplam dış ticaret hacminin % 79,8'ine sahip durumdadır. Diğer 76 ilimiz toplam ticaretin % 20,2'sine sahiptir.

²⁶ İhracat verilerinde ana veri kaynağı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından derlenen gümrük beyannameleridir. Söz konusu beyannamelerde, ilgili firma, üretici olmayabileceği gibi şubesi olan firmalar da tüm üretimlerini firma merkezinin bulunduğu bölge olarak beyan edebilir. Dolayısıyla, ihracat ve üretim değerlerinin örtüşmeyebileceği ve bu kapsamda bazı illerin istatistiklerde yer alan değerlerden daha büyük ihracat kapasitesine sahip olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kutu 3-2: Bölgeler İtibarıyla İthalat ve İhracat (2012)

İthalat (Değer / Bin Dolar)				İhracat (Değer / Bin Dolar)					
	İlk On		Son On			İlk On		Son On	
1	İSTANBUL	119.604.790	IĞDIR	8.115	1	İSTANBUL	76.625.513	BİNGÖL	7.350
2	KOCAELİ	11.733.558	BİTLİS	6.039	2	KOCAELİ	12.597.593	SİİRT	6.226
3	İZMİR	10.576.824	BAYBURT	5.145	3	BURSA	11.123.461	KIRIKKALE	5.603
4	ANKARA	10.489.473	KIRIKKALE	4.707	4	İZMİR	8.658.822	KARS	3.241
5	BURSA	10.316.105	GÜMÜŞHANE	4.007	5	ANKARA	7.138.068	ERZİNCAN	3.082
6	GAZİANTEP	5.053.993	KARS	3.982	6	GAZİANTEP	5.579.977	BİTLİS	2.528
7	HATAY	4.420.192	MUŞ	3.424	7	MANİSA	4.198.352	ARDAHAN	1.881
8	MANİSA	3.618.459	BİNGÖL	1.429	8	DENİZLİ	2.622.583	BAYBURT	348
9	ADANA	3.046.332	TUNCELİ	18	9	HATAY	2.039.500	GÜMÜŞHANE	216
10	DENİZLİ	2.262.295	ARDAHAN	10	10	ADANA	1.914.578	TUNCELİ	0

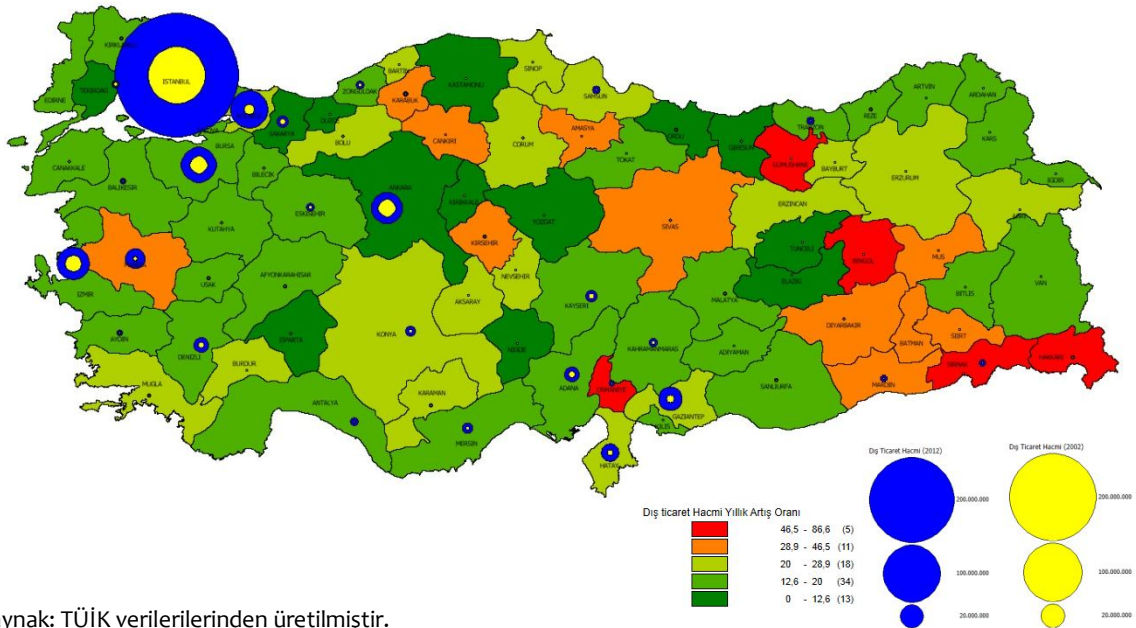
Kaynak: TÜİK (Veri gizliliği nedeniyle, il bilgisi gizlenen veriler kapsam dışıdır).

176. En çok ihracat yapan ilk 500 firmanın 2012 yılında bölgesel dağılımı da benzer şekilde İstanbul merkezli olarak gerçekleşmiştir. 220 firma ile ilk 500 firmanın toplam ihracatı olan 75 milyar doların yüzde 43'ü İstanbul menşeli firmalar tarafından yapılmıştır. Genel ihracattaki ilk 10 il sıralamasından farklı olarak Gaziantep ilk 500 firma içinde 37 firmayla İstanbul'dan sonra ikinci sırada bulunmaktadır.

177. Genel olarak 2002-2012 döneminde dış ticaret hacminde önemli artışlar olmuş, fakat yalnızca 2009 yılında dış ticaret hacminde bir düşüş kaydedilmiştir. 2012 yılında en yüksek ticaret hacmine 196 milyar dolar ile İstanbul sahip iken, en düşük dış ticaret hacmi ise 18 bin dolar ile Tunceli'de gerçekleşmiştir. 2002 yılında 7 il 1 milyar doların üzerinde ticaret hacmine sahip iken, 2012 yılında bu sayı 24 ile yükselmiştir. Ayrıca, aynı dönemde 10 milyon doların altında ticaret hacmi olan il sayısının 19'dan 7'ye düşmesi Türkiye'deki dış ticaret hacmindeki artışın hemen hemen tüm illeri etkilediğini ortaya koymaktadır.

178. Bununla birlikte, Harita 3.18'de görüldüğü üzere Güneydoğu Anadolu'da ihracat artış oranlarının Türkiye ortalamasının üzerinde olması ayrıca dikkat çekmektedir. Bölgede, 2002-2012 dönemi arasında tarımsal ürünlerin ihracat artış oranının Türkiye ortalamasının iki katının üzerinde olması ve Irak'la yapılan 2002 yılında sıfır olan Türkiye ihracatının 2012 yılında 11 milyar dolara yaklaşması iki gelişmeyi ön plana çıkarmaktadır. Bunlar, GAP projesi ile artan tarımsal ürün miktarı ve Kuzey Irak ile gelişen ticari ilişkilerdir.

Harita 3-15: Bölgelerin Dış Ticaret Hacmi ve Büyüme Hızı (2002-2012)

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

Hali hazırda işletme politikaları kapsamında, sanayi altyapısı, teşvik ve teknoloji gibi alanlarda destekler uygulanmaktadır. Ulusal sektörel stratejilerin bölgesel düzeyde yansımalarının güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

179. Türkiye’de yatırımların ve istihdamın artırılması, ihracatın ve KOBİ’lerin desteklenmesi, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi gibi farklı amaçlarla çok sayıda teşvik programı uygulanmaktadır. Teşvik sisteminin en önemli unsuru olarak uygulanmaya devam eden yatırım teşvikleri, en bilinen teşvik biçimi olup genel sistemin omurgasını oluşturmaktadır. Yeni Teşvik Sistemi; Bölgesel Teşvik Uygulamaları, Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki, Stratejik Yatırımların Teşviki ve Genel Teşvik Uygulamaları olmak üzere 4 ana bileşenden oluşmaktadır. Yeni teşvik sisteminde; bölgesel teşvik uygulamalarına esas olan bölgesel kademelenme çalışması yenilenmiş ve oluşturulan 6 teşvik bölgesi, 2011 yılında yenilenen Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi temel alınarak oluşturulmuştur. Az gelişmiş bölgelere sağlanan teşvik oranlarında önemli iyileştirmeler yapılmıştır.

180. Yeni Teşvik Sistemi 2012 yılının ortasında yürürlüğe girmiş olup yaklaşık 15 aydır uygulanmaktadır. Eski Teşvik Sistemi ise 3 yıl yürürlükte kalmıştır. Mukayeseye imkân vermesi için Eski Teşvik Sistemi istatistiklerinin son 15 aylık toplam verileri²⁷ elde edilmiş ve aşağıdaki tabloda Yeni Teşvik Sisteminin yürürlükte bulunduğu tarihten günümüze kadar olan verileri ile karşılaştırılmıştır. Tablodan görülebileceği üzere teşvik belgelerinde %18 artış gözlenmiştir. Sabit sermaye yatırımı miktarlarında %62’lik bir artış kaydedilmiştir. İstihdam açısından ise yaklaşık 80.000 kişinin fazladan istihdamı öngörülmüştür.

²⁷ İstatistikler düzenlenen teşvik belgeleri üzerinden derlenmiştir. Gerçekleşmelere dair veriler Ekonomi Bakanlığı tarafından yayımlanmamaktadır.

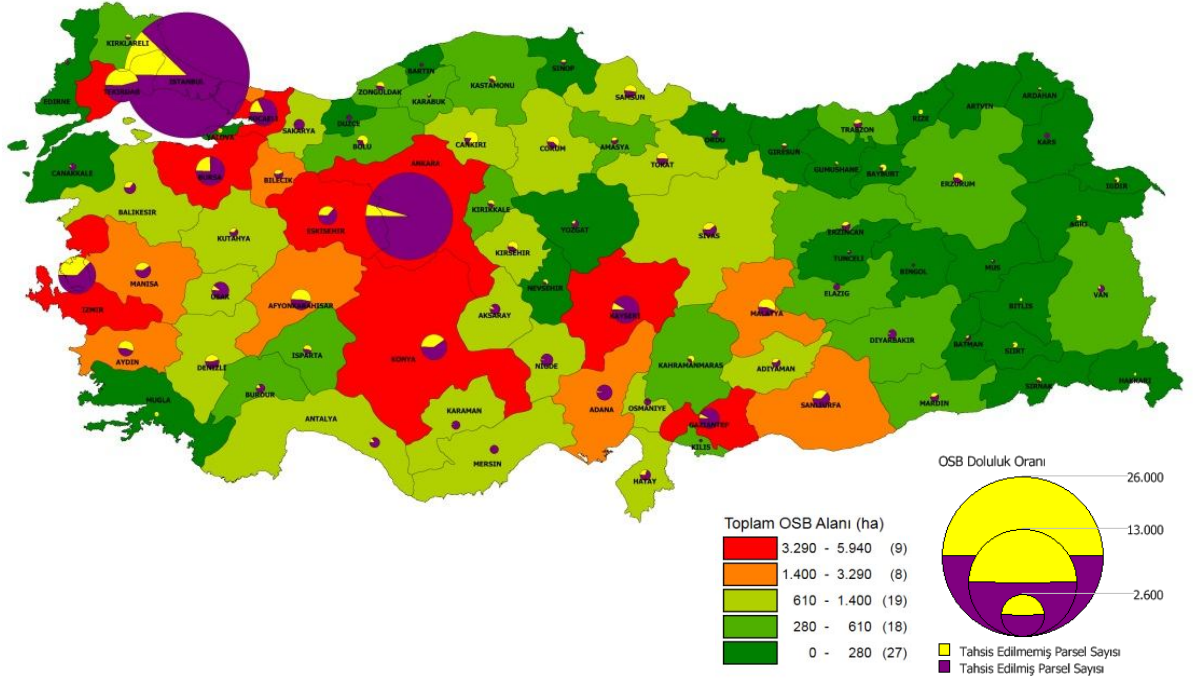
Teşvik Bölgeleri	Eski Teşvik Sistemi Kapsamında Düzenlenen Son 15 Aylık Toplam Belge Adedi	Yeni Teşvik Sistemi 15 Aylık Toplam Belge Adedi	Artış (%)	Eski Teşvik Sistemi Kapsamında Son 15 Aylık Toplam Sabit Yatırım (Milyon TL)	Yeni Teşvik Sistemi 15 Aylık Toplam Sabit Yatırım Miktarı (Milyon TL)	Artış (%)	Eski Teşvik Sistemi Kapsamında Son 15 Aylık Toplam İstihdam Adedi	Yeni Teşvik Sistemi Kapsamında 15 Aylık Toplam İstihdam Adedi	Artış (%)
1. Bölge	1772	2196	24%	19.532	37.250	91%	58.918	86.804	47%
2. Bölge	1.053	986	-6%	12.766	14.180	11%	28.799	31.077	8%
3. Bölge	794	921	16%	8.051	12.004	49%	17.321	27.043	56%
4. Bölge	648	668	3%	6.805	11.221	65%	16.465	23.246	41%
5. Bölge	465	572	23%	5.240	5.976	14%	13.404	19.746	47%
6. Bölge	426	725	70%	2.916	9.166	214%	12.689	35.461	179%
Toplam	5.158	6.068	18%	55.310	89.797	62%	147.596	223.377	51%

181. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri illeri, Yeni teşvik Sisteminde en çok teşvik alan 6. Bölge içerisinde yer almaktadır. 6. Bölge özelinde düzenlenen teşvik belgesi adedinde %70, sabit sermaye yatırımı miktarında %214 ve öngörülen ilave istihdamda % 179 artış gözlenmiştir. 6. Bölgeye sağlanan teşviklerin olumlu sonuç verdiği gözlemlenmektedir.

Batı bölgelerde sanayi altyapısı nispeten gelişmiştir, düşük gelirli bölgelerde ise endüstriyel altyapıda gelişme beklenmektedir. Bunun yanında diğer koşulların olumlu seyretmesi halinde batıda artan maliyetler ve negatif dışsalıkların sanayi üretimini doğuyu da içerecek şekilde ülkeye yayılmasını gerekli kılacağı düşünülmektedir.

182. 2013 yılı sonu Kasım ayı itibarıyla ülkemizde 270 adet OSB bulunmakta ve bu OSB'ler imar planlarına göre toplam 78.437 hektar büyüklüğünde bir alanda hizmet vermektedir. 2003 yılına kadar 70 adet OSB mevcut iken 2003-2013 yılları arasında ise 200 adet OSB projesi daha tamamlanmıştır. Mevcut OSB'lerin 70.641 adet işyeri kapasitesinin 55.750 adetinin tahsisi yapılmıştır. Bu işyerlerinde toplam 1.318.906 kişi istihdam edilmektedir. 2013 yılı Kasım ayı itibarıyla OSB'lerin doluluk oranı % 70 düzeyindedir. Ayrıca "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki" 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yatırımların organize sanayi bölgesinde (OSB) gerçekleştirilmesi halinde bir alt bölge desteğinden yararlanabileceği kararı alınmıştır.

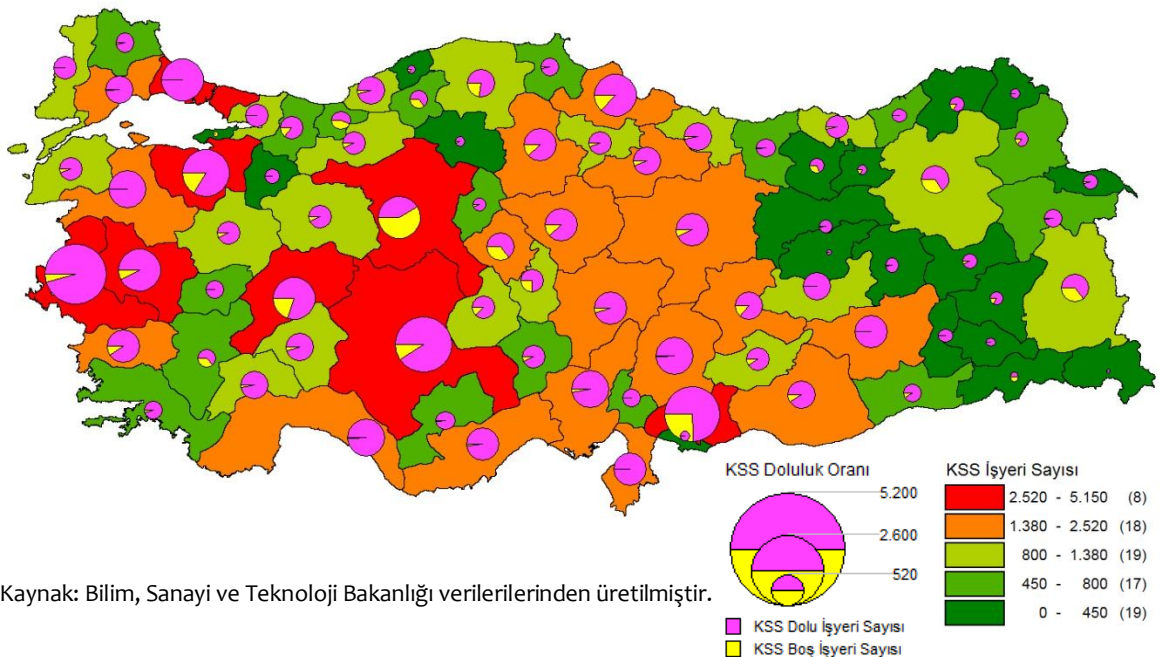
Harita 3-16: Organize Sanayi Bölgeleri Alanları ve Doluluk Oranları (2011)

Kaynak: T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verilerinden üretilmiştir.

- 183.** Küçük sanayi sitesi uygulamaları 1965 yılında başlatılmış ve 2012 yılı sonuna kadar hizmete sunulan toplam 448 adet küçük sanayi sitesi ile 93.104 işyerinde yaklaşık 466 bin kişiye, daha sağlıklı ve güvenli şartlarda çalışma imkânı sağlanmıştır.

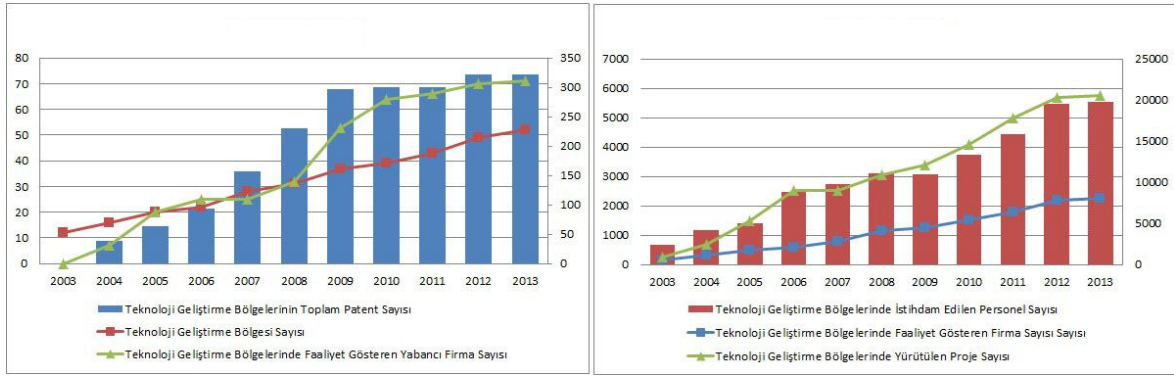
Harita 3-17: Küçük Sanayi Siteleri Doluluk Oranı ve İşyeri Sayısı (2012)

Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı verilerinden üretilmiştir.

184. 2001 yılından itibaren kurulmaya başlanan Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin sayısı Temmuz 2013 itibariyle 52 adet (Ankara 6 adet, İstanbul 5 adet, Kocaeli 4 adet, İzmir 3, Konya, Antalya, Kayseri, Trabzon, Adana, Erzurum, Mersin, Isparta, Gaziantep, Eskişehir, Bursa, Denizli, Edirne, Elazığ, Sivas, Diyarbakır, Tokat, Sakarya, Bolu, Kütahya, Samsun, Malatya, Urfa, Düzce, Çanakkale, Kahramanmaraş, Tekirdağ, Van, Çorum, Manisa, Niğde, Burdur, Yozgat ve Kırıkkale illerinde) olup bunların halen 37 adedi faaliyettedir.
185. Büyük ölçekli işletmeler kendi Ar-Ge birimlerini kurabilmektedir. Bu durum, TGB'lerin KOBİ'lere dönük tarafını daha da kuvvetlendirmektedir.

Şekil 3-22: Teknoloji Geliştirme Bölgeleri

Kaynak: T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı <http://sagm.sanayi.gov.tr/ServiceDetails.aspx?dataID=107>

186. 30 Haziran 2013 itibariyle Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde faaliyet gösteren firma sayısı 71'i yabancı olmak üzere 2.247'ye, istihdam edilen personel sayısı 16.275'i Ar-Ge personeli olmak üzere 19.786'ya yükselmiştir. Bu bölgelerden gerçekleştirilen ihracat 897 milyon A.B.D. dolarına, patent başvurusu sayısı ise 322'e ulaşmıştır.
187. İhracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak amacıyla 1985 yılında başlatılan Serbest Bölgeler uygulaması, Kasım 2013 itibariyle 19 bölgeye (Adana-Yumurtalık, Antalya, Avrupa, Bursa, Denizli, Ege, Gaziantep, İstanbul Atatürk Havalimanı, İstanbul Endüstri ve Ticaret, İstanbul Trakya, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Mardin, Mersin, Rize, Samsun, Trabzon, ve Tübitak Mam Teknoloji) ulaşmıştır. Serbest bölgelerde toplam 3.221 firma faaliyet göstermektedir.

Serbest Bölge	Çalışan Sayısı	Ticaret Hacmi (Milyon USD)
Ege	19.970	5.221,9
Mersin	7.829	3.832,2
İstanbul Endüstri ve Ticaret	2.820	3.220,1
Avrupa	2.153	2.364,9
İstanbul Atatürk Havalimanı	1.271	2.103,6
Bursa	8.041	1.532,3
İstanbul Trakya	1.304	1.443,6
Antalya	3.627	749,7
Kocaeli	1.636	738,3

Kayseri	1.792	697,0
İzmir	1.505	326,5
Adana-Yumurtalık	211	295,8
TÜBİTAK-MAM Teknoloji	3.103	208,0
Gaziantep	183	102,7
Denizli	38	72,3
Samsun	367	70,1
Trabzon	83	70,1
Rize	5	4,0
Mardin	0	0,0
Toplam	55.938,0	23.053,1

188. İşletmelerin finansmana erişimini kolaylaştırmak üzere geliştirilen bir başka politika aracı kredi garanti fonlarıdır. Bu fonlar, bankaların KOBİ'lere verdiği kredilerin riskinin bir kısmını üzerine alarak ekonomi için vazgeçilmez olan bu işletmelerin finansmana erişmesini ve yatırım yapmasını sağlamak amacıyla kurulmaktadır. Mevcut durumda KGF AŞ tarafından verilen bu kredi kefaletlerinin bölgelere göre farklılaşmadığı görülmektedir. Ancak etkin bir kredi garanti sistemi oluşturmak ve daha çok KOBİ'nin finansmana erişimini sağlamak için bu tür desteklerin bölgeler arası yapısal farkları göz önünde bulundurarak verilmesi gerekmektedir.

189. KOSGEB, KOBİ'lerin uygun koşul ve vadelerde banka kredilerine erişebilmelerini sağlamak amacıyla geliştirdiği Kredi Faiz Destek Programlarıyla KOBİ'lerin bankalardan aldıkları işletme, yatırım, ihracat kredilerinin faiz, komisyon ve diğer masrafları karşılamak üzere geri ödemeli veya geri ödemesiz destek sağlamaktadır. 2003 yılından bu yana uygulanmakta olan bu destekle, KOBİ'lerin üretim, kalite ve standartlarını artırmaları, istihdam yaratmaları, uluslar arası düzeyde rekabet etmeleri ve ihracata yönelmelerini sağlamak amaçlanmaktadır.

Şekil 3-23: KOSGEB Kredi Faiz Destek Programlarından Yararlanan İşletme Sayıları

YIL	Yararlanan İşletme Sayısı	Kullandırılan Kredi Tutarı (TL)	KOSGEB Tarafından Karşılanan Faiz Tutarı (TL)
2003	556	45.579.000	97.670.657
2004	2.840	295.475.443	36.699.277
2005	3.753	450.951.799	49.079.431
2006	2.787	322.390.819	12.329.804
2007	9.679	1.009.566.062	127.162.000
2008	23.886	1.789.439.498	202.224.632
2009	69.264	2.798.700.882	147.373.199
2010	43.310	1.912.626.776	146.749.568
2011	48.218	2.602.782.136	169.984.316
2012	7.408	467.122.038	105.548.541
2013 Ekim	264	23.480.500	3.508.062
TOPLAM	211.965	11.718.114.953	1.098.329.486

190. Kredi faiz desteklerinin % 41'i ilk dört il olan İstanbul, İzmir, Bursa ve Ankara'da; % 60'a yakını ise bu destekten en çok faydalanan ilk on ilde (İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara, Konya, Denizli, Kayseri, Gaziantep, Kocaeli, Samsun ve Adana) kullanılmıştır.

191. Katma değeri yüksek sektörlerde faaliyet gösteren girişim ve işletmelerin ortaklık yoluyla finansal ve teknik olarak desteklenerek büyümesini ve yeni pazarlar elde etmesini kolaylaştıran, belli bir yatırım dönemi sonunda da ortaklıktan ayrılmayı içeren destek aracı olan girişim sermayesi ülkemizde yaklaşık 20 yıllık bir geçmişe sahip olmasına rağmen yeterince gelişmemiş ve özellikle İstanbul ve çevresinde yoğunlaşmıştır.
192. Girişim sermayesinin daha küçük ölçekte ve kurumsal girişim sermayesi şirketleri yerine deneyimli iş adamları tarafından uygulaması olarak değerlendirilebilecek bireysel katılım sermayesi uygulaması da ülkemizde yeni filizlenmeye başlamış ve Hazine Müsteşarlığı bu uygulamaya yasal bir çerçeve kazandırmıştır. Bu yasal çerçeveye göre bireysel katılım yatırımcıları gerekli koşulları yerine getirdiğinde Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen lisansa sahip olabileceklerdir.

Kümelenme konusunda bilinç ve örgütlenme düzeyi artmakta, küme oluşumlarının desteklenmesi yönünde yürütülen çabalar hem ulusal, hem de bölgesel rekabet gücü açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

193. Kümelenme yaklaşımı, işletmelerin birbirleriyle ve üniversiteler, meslek kuruluşları ve araştırma enstitüleri ile bağlantılarını ve işbirliklerini güçlendirerek, kümenin ve bölgenin rekabet gücünün artırılmasına yöneliktir. Küme içinde sağlanan iletişim, etkileşim, işbirliği ve güven ortamı yeni bilgilerin oluşmasını ve yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Böylece, kümedeki aktörlerin ortak çabalarıyla bölgelerin verimlilik düzeyi artmakta ve yenilik yapma kapasitesi gelişmektedir.
194. Ülkemizde bölgesel ve sektörel politikaların bir uygulama aracı olarak kümelenme yaklaşımının önemi giderek artmıştır. Buna paralel olarak kümelenme destekleri ulusal ve bölgesel strateji dokümanlarının da bir parçası haline gelmiştir. Kümelenme alanında başta Ekonomi Bakanlığı'nın Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesinin Desteklenmesi Programı, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Kümelenme Destek Programı ve Kalkınma Ajansları'nın kümelere yönelik mali ve teknik destek programları ile güdümlü projeleri kapsamında destekler sağlanmaktadır. Kalkınma Bakanlığı tarafından kümelenme politikalarının ve destek uygulamalarının koordinasyonunu sağlamak üzere "Kümelenme Yönetişim Modeli" hazırlanmıştır. Bu model ile farklı kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanacak program ve projelerde kurumlar arası uygulama birliği temin edilmekte ve merkezi ve bölgesel düzeyde ortak bir dil konuşulması sağlanmaktadır. Modelin amacı kamu kurumları tarafından kümelere verilecek destekler için kurumlar arası işbölümünü belirlemek değil; farklı kurumlar arasında işbirliğinin esaslarını tesis etmektedir.
195. Ekonomi Bakanlığının Kalkınma Ajansları ile işbirliği halinde hazırlamış olduğu Türkiye Küme ve Potansiyel Küme Haritasına göre (Harita 3-15) Türkiye'de tespit edilen 35 kümenin 18 tanesi başlangıç, 14 tanesi gelişen ve 3 tanesi de olgunluk aşamasındadır. Buna ilave olarak, 321 adet henüz fikir aşamasında olan potansiyel küme olduğu tespit edilmiştir. 35 kümenin kesişen öncelikleri ulusal stratejilerle uyumlu olarak yenilik, uluslararasılaşma ve ihracat olarak tespit edilmiştir. Ülkemiz sanayisinin rekabet edebilirliğini ve verimliliğini artıracak yüksek teknoloji ürünlerin üretildiği ve ulusal düzeyde önemi haiz kümelerin desteklenmesi amacıyla 2012 yılında yayımlanan Kümelenme Destek Programı Yönetmeliği doğrultusunda Bilim Sanayi ve Teknoloji

Bakanlığı tarafından 2013 yılı Ekim ayı itibarıyla Kümelenme Hibe Destek Programı için teklif çağrısı yayımlanmıştır.

196. Türkiye’de kümelerin tespiti ve gelişimlerinin, destek programlarına da girdi temin edecek şekilde, daha detaylı analizlerle sürekli takip edilmesi amacıyla merkezi ve bölgesel düzeyde kurumsal kapasitenin geliştirilmesine devam edilmektedir. Mali desteklerden faydalanan kümelerin güncel bilgilerinin tutulduğu, farklı kurumların erişimine açık olan ve küme desteklerine ilişkin uygulama ve gelişmelerin ilgili kurumlar tarafından takip edilmesine ve kümelerin zaman içerisinde gelişimini mukayese yapmaya imkan verecek bir veri tabanına olan ihtiyaç devam etmektedir.

Harita 3-18: Küme ve Potansiyel Kümeler

Kaynak:Ekonomi Bakanlığı, KOBİ-İşbirliği ve Kümelenme Projesi – Ortak Rekabet Alanları Strateji Raporu, 2012

Ar-Ge, yenilik ve girişimcilik konusunda gelişmiş bölgeler ve metropoller öncü rol oynamakta, yeni endüstriyel odaklar bu konulardaki kapasitelerini geliştirmekte, düşük gelirli bölgeler ise durağan bir görüntü sergilemektedir. Ulusal ve bölgesel rekabet gücü için Ar-Ge yenilik ve girişimciliğin bölgesel yaygınlığını güçlendirme ihtiyacı bulunmaktadır.

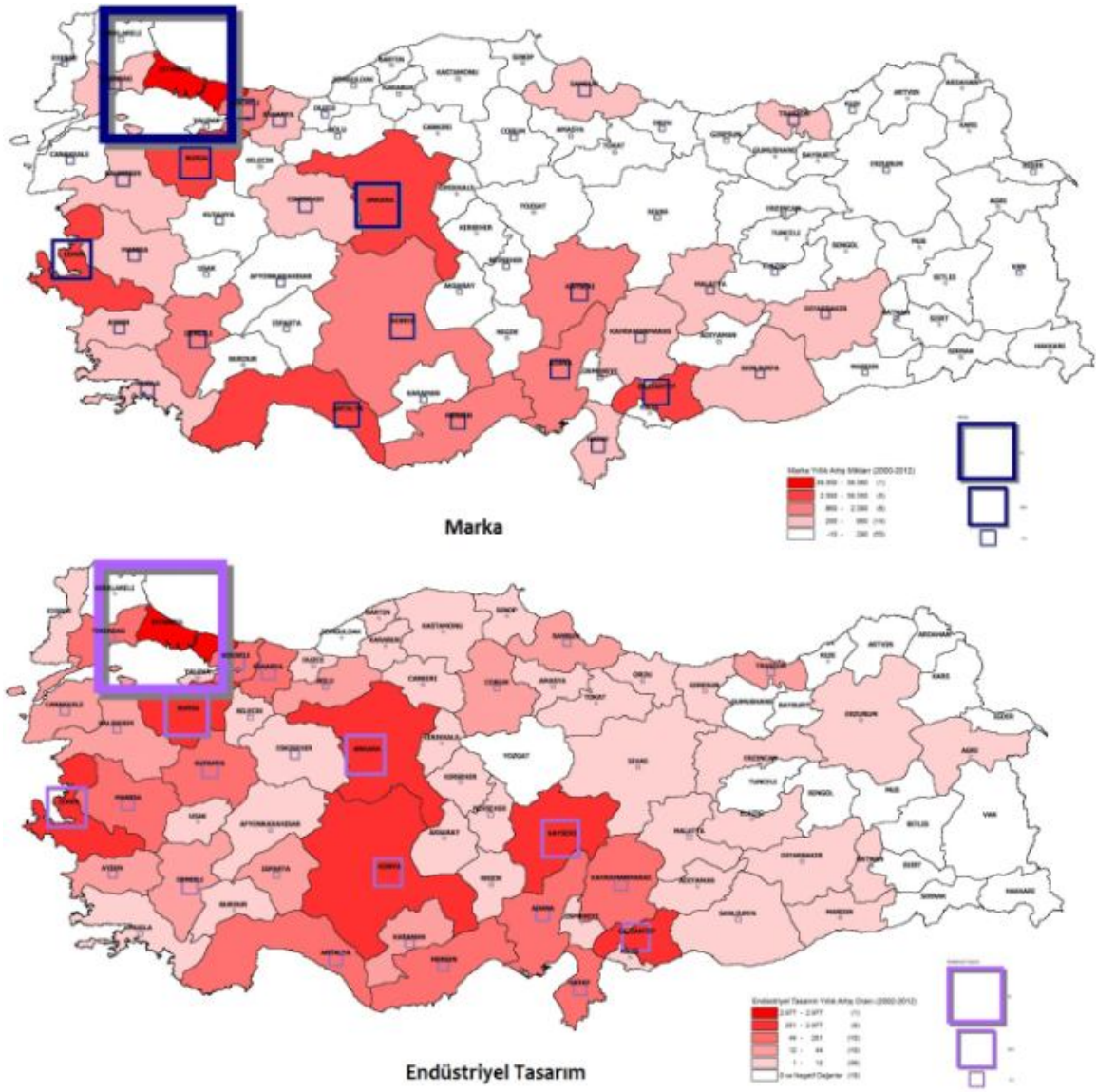
197. AR-GE ve yenilik faaliyetlerinin çıktılarının ölçülmesi için kullanılan patent, marka, faydalı model ve endüstriyel tasarım göstergeleri her ne kadar yeterli olmasa da yaklaşık olarak kullanılan göstergeler arasında yer almaktadır.

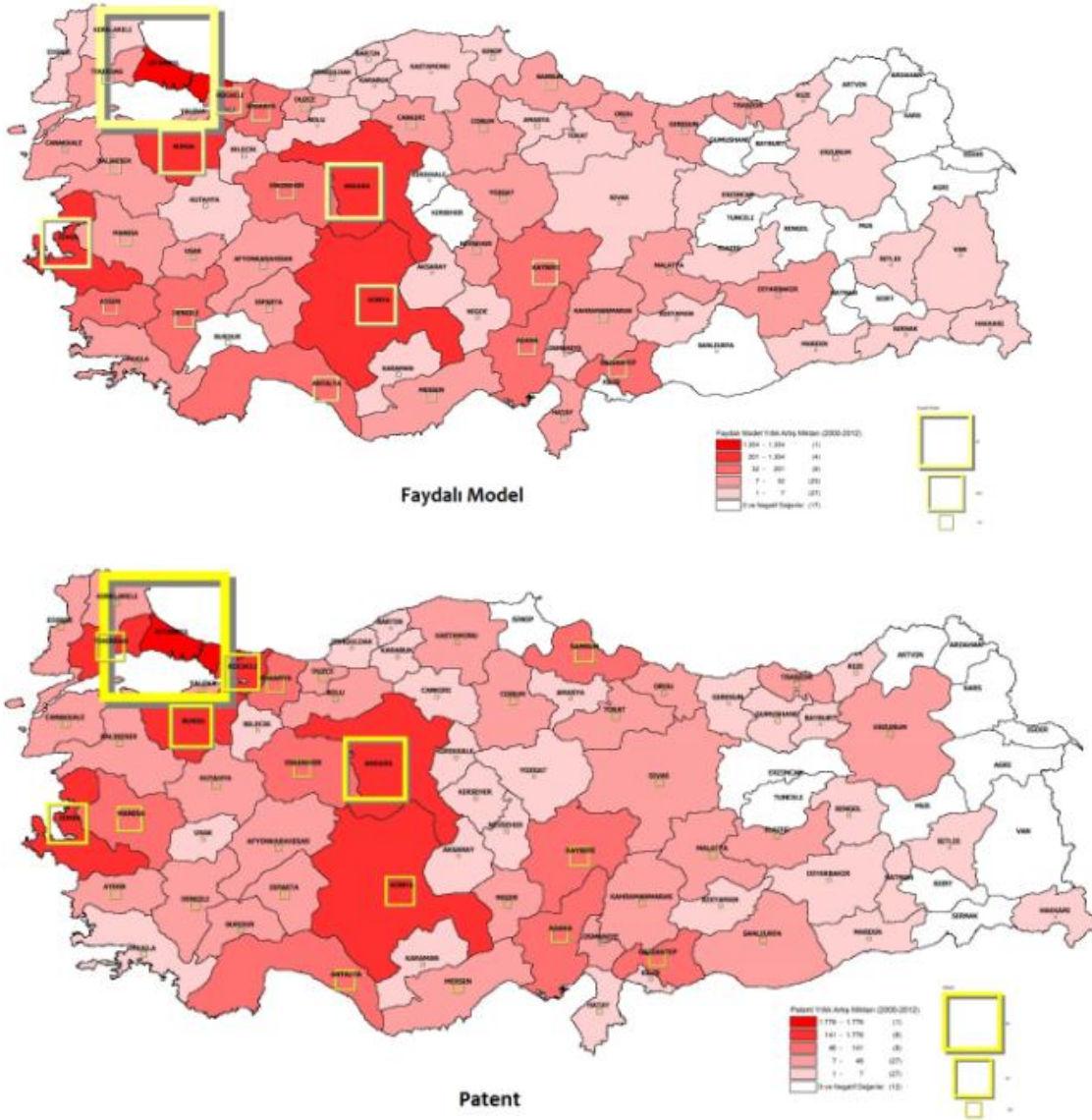
198. Türkiye’de 2000’li yılları ortalarından bu yana Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri dikkate değer düzeyde hızlanmıştır. Nitekim, Türkiye genelinde 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren patent, marka, faydalı model ve endüstriyel tasarım başvuru sayısında hızlı bir artış yaşanmaktadır. 2000-2012 zaman aralığında patent başvuruları 320’den 3543’e, marka başvuru sayısı 21.156’ dan 97.311’e, faydalı model başvuruları 453’ ten 3725’ e ve endüstriyel tasarım başvuru sayısı 2.194’ ten 7.864’e yükselmiştir. Bununla birlikte patent, marka, faydalı model ve endüstriyel tasarım başvuruları metropol kentlerde yoğunlaşmış, her üç patent veya marka başvurusundan yaklaşık ikisi ülkemizin en büyük metropolünde (İstanbul, Ankara, İzmir) gerçekleşmiştir. Coğrafi işaret tescil sayısı bakımından da 2000’li yılları başından günümüze düzenli bir artış yaşanmıştır.

Coğrafi işaret tescil sayılarının ülke geneline yaklaşık olarak homojen dağıldığını söylemek mümkündür. 2012 yılı sonu itibari ile toplamda 173'e ulaşan tescilli coğrafi işaret sayısının %83'ü 2000 yılı ve sonrasına aittir.

- 199.** Patent başvuruları verilerine göre, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin ticarileşmesi konusunda metropol kentler (Ankara, İstanbul, İzmir) ve Bursa başı çekerken, İstanbul ve İzmir metropollerinin etkisinde bulunan sanayi kentleri ile Konya ve Kayseri'nin öne çıkan kentler olduğu görülmektedir. İstanbul metropoliten alanıyla sıkı ilişkileri bulunan Kocaeli, Tekirdağ ve Sakarya'nın, İzmir metropoliten alanıyla yakın bulunan ve baskın bir firmanın ekonomiyi sürüklemeye eğiliminde olduğu Manisa'nın, Anadolu'da ise Konya ve Kayseri'nin, patent başvurularında diğer kentlere göre öne çıktığı izlenmektedir.
- 200.** Marka başvurularının metropol kentlerdeki (Ankara, İstanbul, İzmir) yoğunlaşma eğilimi sürmüştür. Bursa, Denizli, Gaziantep, Konya, Kayseri ve Kocaeli Türkiye geneline göre daha hızlı markalaşan sanayi merkezleri olurken, Doğu Akdeniz havzası (Adana-Mersin-Hatay) ile aynı zamanda turizm merkezi konumunda bulunan Antalya ve Muğla'nın performansı yüksek olmuştur. Malatya ve Şanlıurfa dışındaki bölgesel çekim merkezleri ekonomileri, ülke geneline göre markalaşma sürecini hızlandırmakla birlikte, henüz markalaşma sürecinin başlangıç dönemlerinde oldukları söylenebilir.

Harita 3-19: Marka, Patent, Faydalı Model ve Endüstriyel Tasarım (2012)

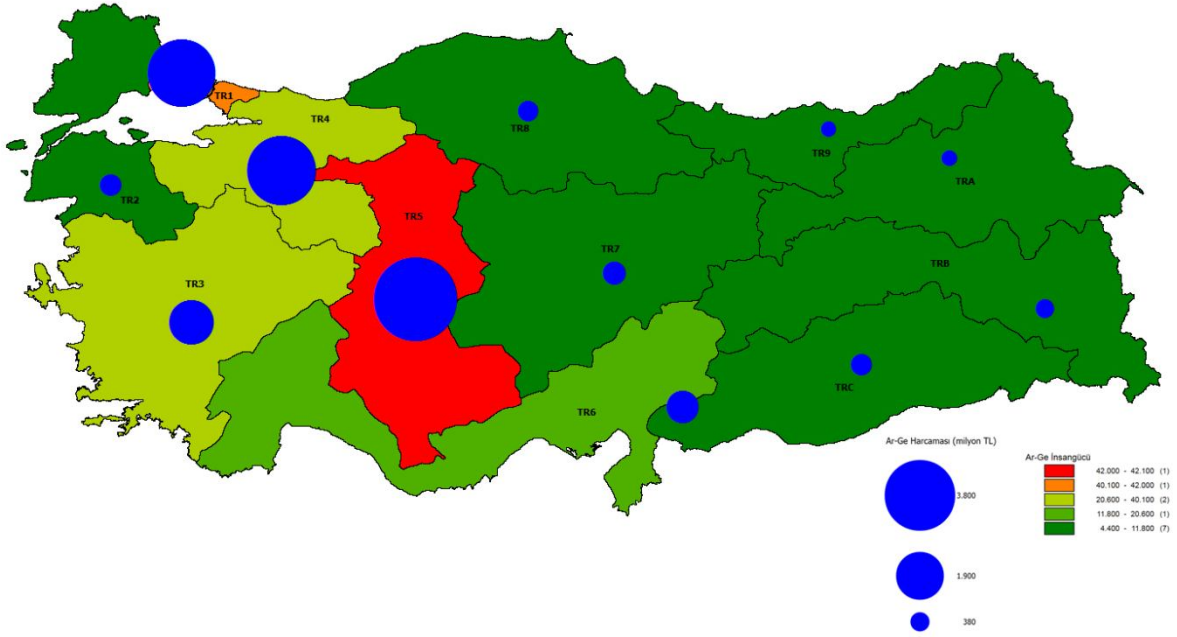

Kaynak: TPE verilerinden üretilmiştir

- 201.** Ülkemizde de hem toplam Ar-Ge harcamaları hem de özel sektör tarafından yapılan Ar-Ge harcamalarının payı artış eğilimindedir. 2001-2012 döneminde toplam Ar-Ge harcamaları %907 oranında artış göstermiş ve 13,06 milyar TL düzeyine ulaşmıştır. Aynı dönemde AR-Ge harcamaları içerisindeki ticari kesim payı ise %33,7 seviyesinden %45,1 düzeyine yükselmiştir. 2012 verilerine göre Düzey 1 Bölgelerinin toplam AR-Ge harcamaları içindeki payına bakıldığında ilk 3 sırada yer alan Batı Anadolu(%28,4), Doğu Marmara(%20,6) ve İstanbul(%19,9) bölgeleri toplamda yüzde 69’ luk paya sahiptir. Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu bölgeleri ise sırası ile %1,4 , %1,6 ve %2,1 düzeyindeki paylar ile en az paya sahip bölgelerdir.
- 202.** Ar-Ge harcamaları ve Ar-Ge personeli, metropol kentler ile büyük sanayi odaklarının bulunduğu bölgelerde yoğunlaşmaktadır (Harita 3.16). Bu dağılımın etkileri, bölgelerin Ar-Ge kapasitesi ve performansı göstergelerine de yansımaktadır.

Harita 3-20 Düzey 1 Bölgeleri Ar-Ge Harcamaları ve İşgücü (2012)

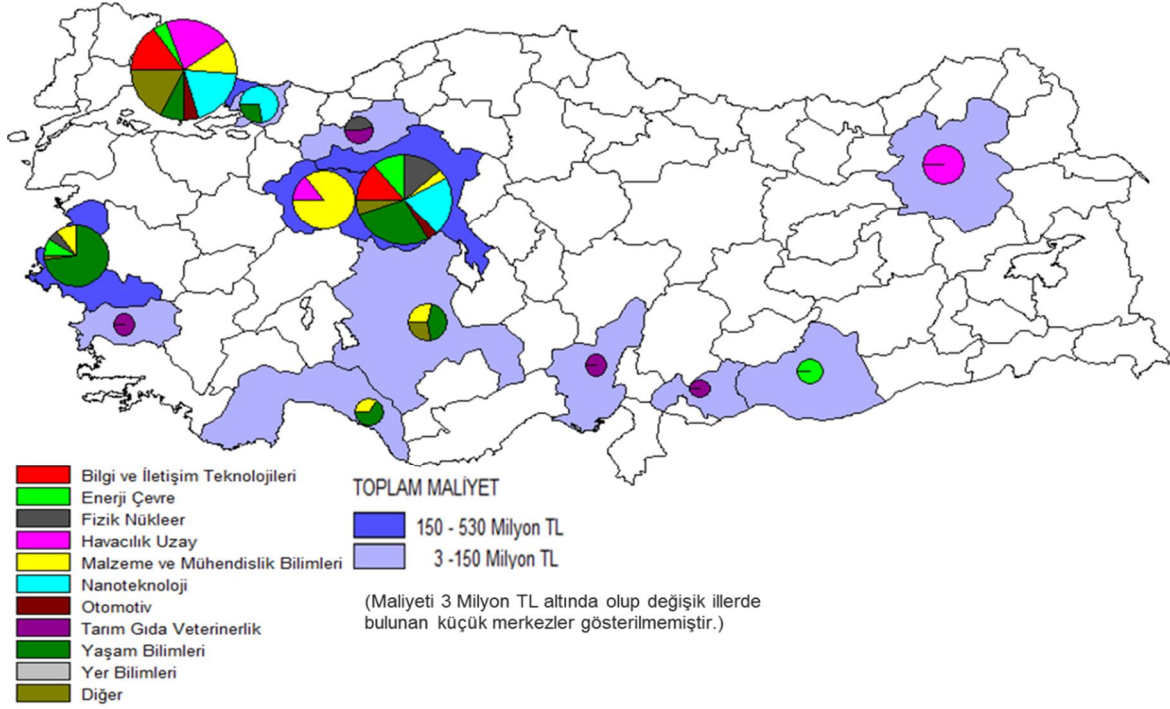

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir

203. İşletmelerin yenilik faaliyetleri ile büyüklükleri arasında doğru orantı bulunduğu görülmektedir. 2008-2010 yıllarında 250 ve üzeri çalışanı olan işletmelerin % 56'sı, 50-249 çalışanı olan işletmelerin %44'ü, 10-49 çalışanı olan işletmelerin ise % 33'ü teknolojik yenilik yapmıştır. Büyük işletmelerin de ülkemizin görece gelişmiş bölgelerinde yoğunlaştığı dikkate alındığında yenilik faaliyetlerinin de ağırlıklı olarak bu bölgelerde yapıldığını söyleyebiliriz. Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin finansmanında ve bu faaliyetlerde kullanılacak nitelikli insan kaynağına erişimde yaşanan zorluklar küçük işletmelerin yenilik faaliyetlerinde daha az bulunmalarının temel iki nedenidir. Diğer taraftan; yenilik sürecinde bilgi üretim altyapısı olan üniversiteler ve araştırma merkezleri açısından da görece gelişmiş bölgelerimizin daha avantajlı konumda olduğu görülmektedir. Her ne kadar bütün illerimizde en az bir üniversite açılmışsa da, bu üniversitelerin kurumsallaşması, nitelikli araştırma altyapısına ve yeterli araştırmaya sahip olması, araştırma faaliyetlerinde bulunması ve sanayi ile işbirliğine giderek araştırma sonuçlarının toplumsal faydaya dönüşmesi belli bir süre gerektirecektir.

204. Kamu kurumları ve yükseköğretim kurumlarında araştırma altyapıları oluşturulması ve geliştirilmesi amacıyla 2003-2013 yılları arasında yaklaşık 2,91 milyar TL (2013 fiyatlarıyla) kaynak tahsis edilmiştir. Bu kapsamda faaliyete geçmiş 108, kurulumu devam eden 65 adet tematik araştırma laboratuvarı bulunmaktadır. İstanbul, Ankara, Kocaeli ve İzmir'de yoğunlaşan bu altyapılar ağırlıklı olarak biyoteknoloji dâhil yaşam bilimleri, malzeme, havacılık ve uzay, bilgi ve iletişim, savunma teknolojileri ile nanoteknoloji alanlarında faaliyet göstermektedir. Öte yandan, araştırma kapasitelerini geliştirmek üzere devlet yükseköğretim kurumlarında merkezi araştırma laboratuvarları kurulmaktadır. Bu kapsamda, 20 yükseköğretim kurumunda merkezi araştırma laboratuvarı tamamlanmış olup 62'sinde kurulma çalışmaları devam etmektedir. Yükseköğretim kurumlarındaki araştırma altyapılarının etkin kullanımını ve sürdürülebilir yapıya kavuşmalarını sağlamak üzere gerekli mevzuat çalışması hazırlıkları ilgili tarafların katkılarıyla Kalkınma Bakanlığınca yapılmaktadır.

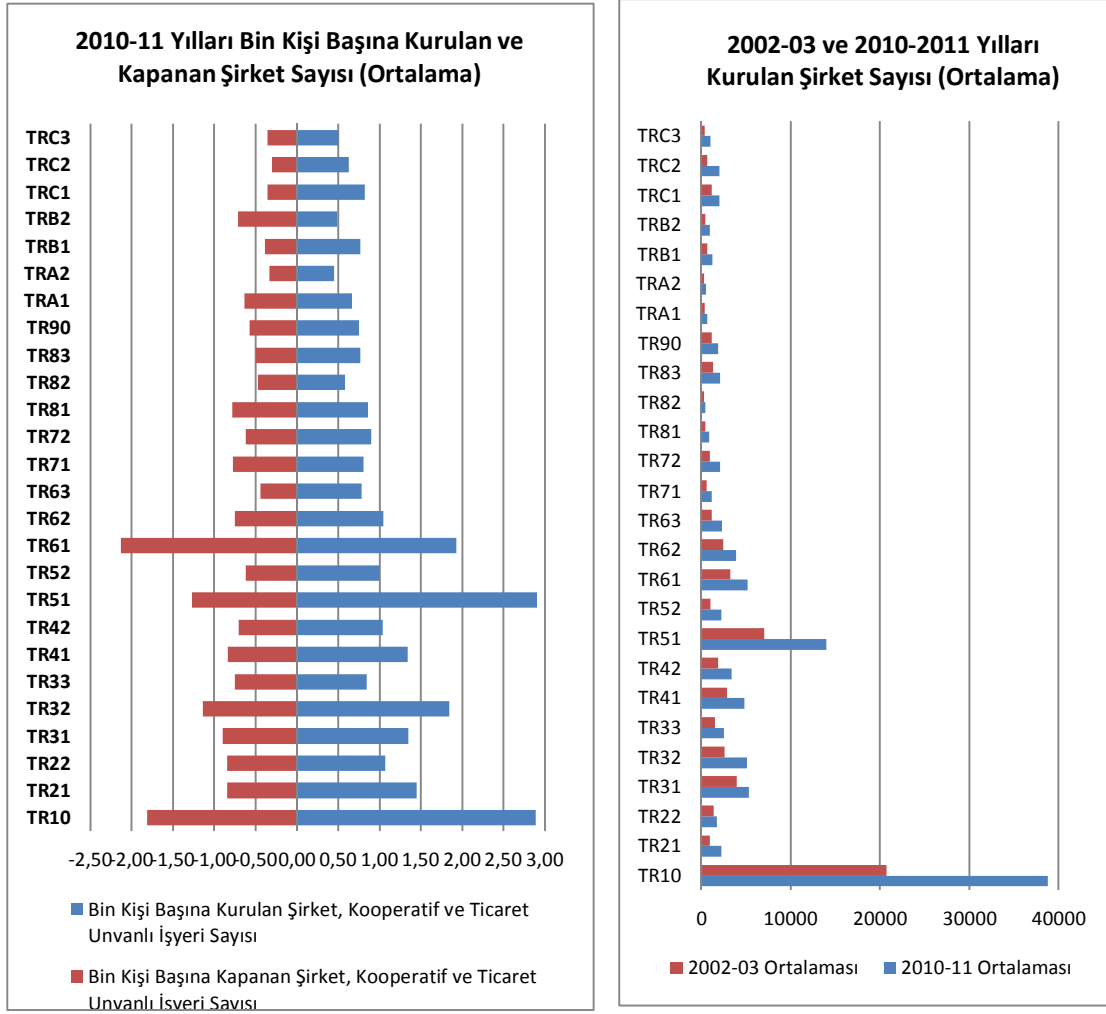
Harita 3-21: Kamu kurumları ve yükseköğretim kurumlarındaki tematik araştırma merkezlerinin illere dağılımı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

205. Türkiye’de ekonomik birimlerin oluşturulması yönünden girişimcilik eğilimlerinin de metropollerde yüksek olduğu, görece düşük gelirli kent ve bölgelere gidildikçe azalma eğilimi gösterdiği görülmektedir. On bin kişi başına kurulan işletme sayısı bakımından Ankara ve İstanbul başı çekerken, İzmir ülke ortalamasına yakın değerler almakta, tarım ve turizm konusundaki canlılığın yanında sanayi gelişimini de sürdüren TR61(Antalya,Isparta, Burdur) ve TR32(Aydın, Denizli, Muğla) bölgeleri, bu metropollere eşlik etmektedir. Bununla birlikte, TR61 Bölgesi son dönemde hızlı şirket kapanışlarına da sahne olmuştur. Görece düşük gelirli, geleneksel ve küçük kent ekonomilerinin hakim olduğu bölgelere gidildikçe girişimde bulunma eğiliminin azaldığı izlenmektedir. Şirket kapanma oranlarının ise, yine ağırlıklı devinim metropollerde olmak üzere, daha dengeli bir dağılım sergilediği söylenebilir. 2000’li yıllarda girişimciliğin, ekonomik birimlerin tesisi bakımından ülke genelinde gelişme gösterdiği görülmektedir.

Şekil 3-24: Bölgelere Göre Kurulan ve Kapanan Şirket Sayısı

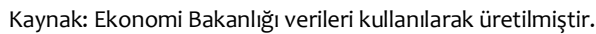

Kaynak: (i) Kurulan ve kapanan şirket sayıları, TOBB; (ii) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, TÜİK.

Özellikle son 10 yılda önemli ölçüde artan uluslararası doğrudan yatırım (UDY), Türkiye'de İstanbul başta olmak üzere 3 büyük metropol, Marmara Bölgesi ve turizmin gelişmiş olduğu yöreleri tercih etmektedir.

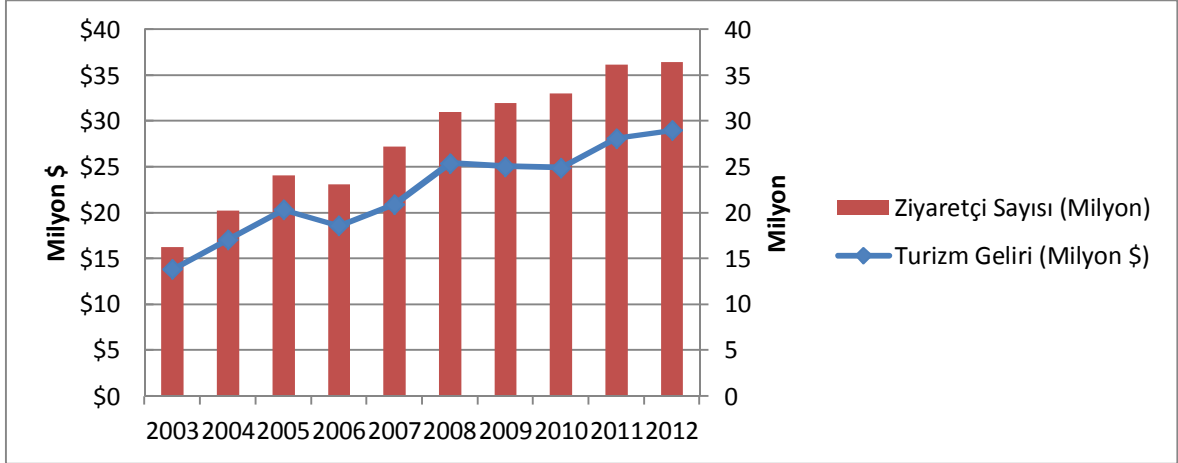
206. Türkiye, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (UDY) açısından özellikle son 10 yılda, cazibesini önemli ölçüde artırmıştır. Merkez Bankası verilerine göre 1995-2002 yılları arasında yıllık UDY toplamı yaklaşık 10 milyar dolar iken, bu değer (yaklaşık olarak) 2006'da 20 milyar dolara ve krizden önce 2007'de rekor bir değerle 22 milyar dolara ulaşmıştır. Krizden sonraki yıllarda yılda ortalama 9 milyar dolar seviyesine düşmüş ve 2012 yılında tekrar artarak 12 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. UNCTAD 2013 Dünya Yatırım Raporu'na göre 2012 yılı itibari ile dünyada toplam uluslararası doğrudan yatırım stoğu sıralamasında Türkiye 181 milyar dolar değerinde stok rakamı ile 31. sıradan 28. sıraya yükselmiş ve uluslararası doğrudan yatırım stoğu GSYİH'nın yüzde 23'üne ulaşmıştır. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre ise 1954-2006 yılları arasında UDY şirket sayısı toplamda 13.000 iken, bu rakam sadece 2012 yılında 3.000'i geçmiştir.

- Harita 3-22:** 1954-2013 (Mayıs) Döneminde Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının İllere Göre Dağılımı

209. Türkiye’de turizm sektörünün gelişmesi yeni iş ve istihdam olanaklarının artmasına ve böylece gelirin ve refahın artmasına imkân sağlamaktadır. 2001 yılında Türkiye’ye gelen turist sayısı 11 Milyon civarında iken 2012 yılına gelindiğinde yaklaşık 32 Milyona ulaşmış olup, elde edilen gelirde aynı dönemde 10 Milyar ABD dolarından, 2012 yılında yaklaşık 30 Milyar ABD dolarına yükselmiştir. Turizm tesislerinin kalitesinin artması, hava ve karayolu ulaşım ağının gelişmesi ile turist sayısında ve turizmden elde edilen gelirde önemli artış olmuştur.

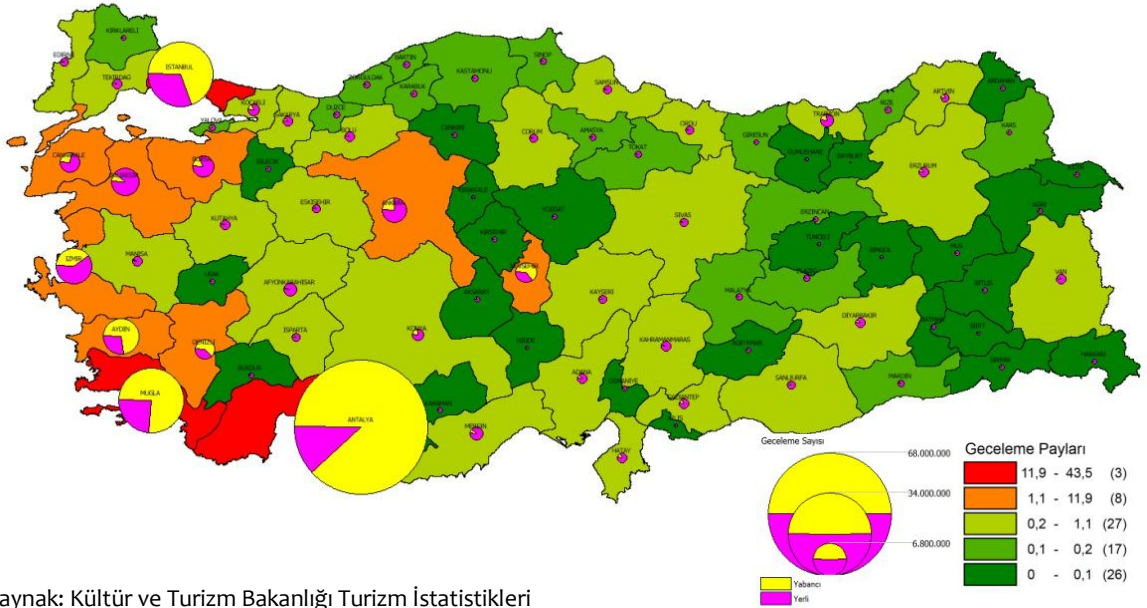
Şekil 3-25: 2003-2012 arasında turizmde elde edilen gelir (milyon \$) ve ziyaretçi sayısı (milyon)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri

210. Turizm tesislerinin illere dağılımı incelendiğinde sınırlı sayıda destinasyonda yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Yerli ve yabancı turistler açısından turizm destinasyonu ağırlıklı olarak İstanbul ve kıyı bölgeleridir.

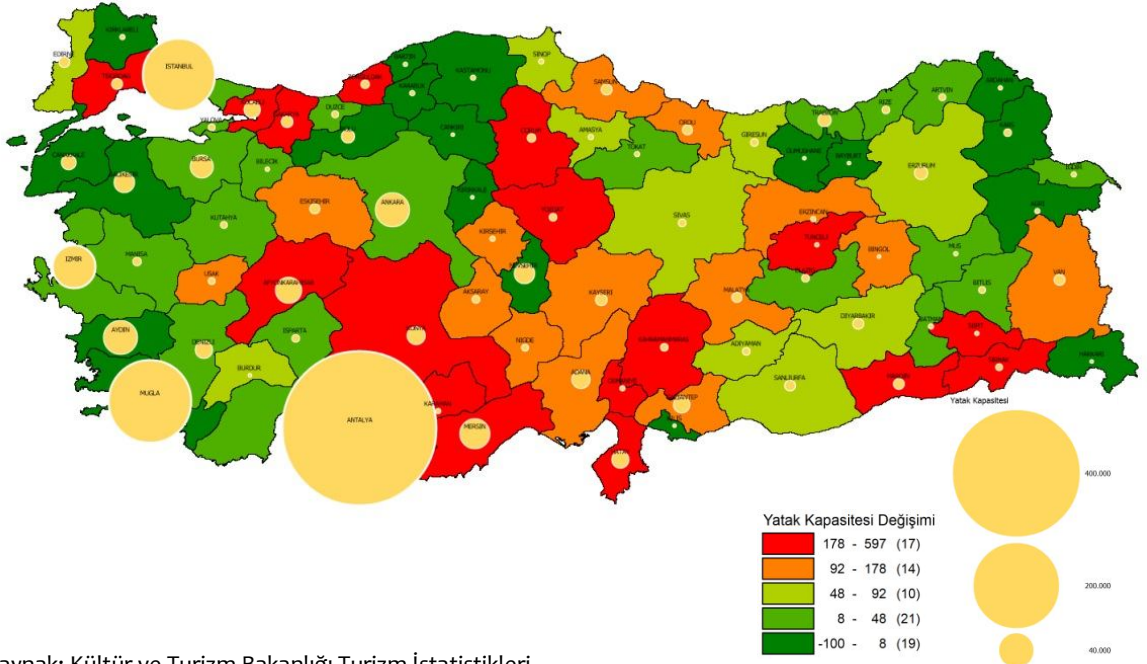
Harita 3-23: 2011 Yılı İl Bazında Geceleme Payı ve Yerli-Yabancı Geceleme Sayısı

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri

211. Türkiye'de illerin geceleme paylarına bakıldığında Antalya, Muğla, İstanbul, İzmir, Aydın, Balıkesir, Ankara ve Nevşehir illeri öne çıkmaktadır. Turistlerce konaklama için tercih edilen yerler deniz, şehir, termal ve inanç turizminin yapıldığı yerler olmuştur. Son yıllarda bu alanlara sınırlı da olsa kongre, kış, spor ve kültür turizminin de eklenmeye başladığı görülmektedir. Yabancı turistlerce en çok tercih edilen yerler Antalya, Muğla, İstanbul, Aydın, İzmir, Nevşehir ve Denizli illeridir. Kuzeyde ise Trabzon, Artvin ve Erzurum illeri yabancı turistlerce öncelikle tercih edilmiştir.

Harita 3-24: 2011 Yılı İl Bazında Yatak Kapasitesi ve 2004-2011 Yatak Kapasitesi Değişimi

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İstatistikleri

212. Turizm faaliyetleri; Antalya, Muğla, İstanbul ve İzmir yanı sıra, Ankara, Aydın, Mersin, Afyonkarahisar, Bursa, Balıkesir ve Nevşehir illerinde toplanmış olup, yatak kapasiteleri bakımından sayılan iller Türkiye toplamının yaklaşık yüzde 84'ünü oluşturmaktadırlar.

213. Antalya ili yatak kapasitesi bakımından en büyük destinasyon olup, aynı zamanda son yıllarda yatak kapasitesindeki değişim bakımından da en hızlı büyüyen merkez olmuştur. İstanbul yatak kapasitesi bakımından en büyük üçüncü il olup, değişim bazında da en hızlı büyüyen merkezlerden biri olmuştur. Ayrıca İstanbul etki alanındaki civar yerleşmelerde de hareket meydana getirmiştir. Kıyı şeridinde Hatay, Adana, Mersin, İzmir, Muğla öne çıkmıştır. Aydın ise yatak kapasitesi bakımından iyi olmakla birlikte 2004-2011 yılları arasında kapasite bakımından gerilemiştir.

214. Termal merkezler özelinde bakıldığında; İzmir, Denizli, Yozgat, Balıkesir, Afyonkarahisar ve Manisa illeri öne çıkmaktadır. Türkiye termal kaynak ve bağlantılı sağlık turizmi bakımından potansiyel sahibi bir ülke olup, destekleyici hizmet sektörlerinin gelişmişliği sayesinde sağlık turizmi alanında gelişme imkânı bulunmaktadır. Gerekli teknik ve mali altyapının hazırlanması ile sağlık turizminde ülke olarak odak haline gelinebilecek ve kaynakların dağılımıyla bölgelere yeni bir kalkınma ivmesi kazandırabilecektir.

215. Kış turizmi potansiyeli bakımından, Erzurum, Bursa, Bolu, Kocaeli, Kayseri, Kars ve Kastamonu illeri öne çıkmaktadır. Ayrıca Kış Turizmi Koridoru (Erzincan, Erzurum, Ağrı, Kars ve Ardahan) boyunca kış sporlarının ve bu illerde yer alan turizm merkezlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar öncelikle yürütülmektedir.

216. İnanç ve kültür turizminin geliştiği illerin başında; Antalya, Hatay, Diyarbakır, İstanbul, İzmir, Mardin, Nevşehir, Konya, Şanlıurfa ve Trabzon gelmektedir. Başta önemli semavi dinler olmak üzere birçok dinin günümüze kadar ulaşan eserlerini

barındıran farklı bölgelerimiz, ülkenin diğer tarihi ve kültürel zenginlikleri ile birlikte düşünüldüğünde inanç turizmi açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

- 217.** Doğu ve Batı Karadeniz Bölgesinde yayla turizmi potansiyeli bulunmakta ve belirli alt bölgelerde yayla turizmi koridoru oluşmaktadır. Trabzon ili Karadeniz turlarında konaklama yeri olarak öne çıkmıştır. Bu hat üzerindeki yatak kapasitelerindeki değişim oranı koridor oluşumu fikrini güçlendirmektedir. Orta ve Batı Karadeniz’de ise benzer potansiyelleri barındıran birçok ilde (Bolu, Kastamonu, Zonguldak, Düzce, Sinop, Bartın, Samsun gibi) farklı ölçeklerde yayla turizmi koridorları ve destinasyonları oluşturmak mümkün görünmektedir.
- 218.** Türkiye turizm gelirlerinin önemli bir kısmını deniz-kum-güneş üçlüsü olarak bilinen deniz turizminden elde etmektedir. Antalya, Muğla, Aydın, İzmir, Balıkesir illerimiz deniz turizm merkezleri olup, yabancı turist kabilelerinin yoğun olarak tercih ettiği illerdir. Altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi ile yat ve kruvaziyer turizmin de geliştirilmesi sayesinde sayılan illerimizin ülke ekonomisine katkıları artacaktır.
- 219.** Mevcut durumda deniz turizmine dayalı ve belirli bölgelerde yoğunlaşan turizmin farklı bölgelerin sahip olduğu imkanlar değerlendirilerek çeşitlendirilmesi ve dört mevsime yayılması bölgesel gelişmeyi hızlandıran ve rekabet gücünü destekleyen çok önemli uygulamalardan olacaktır.

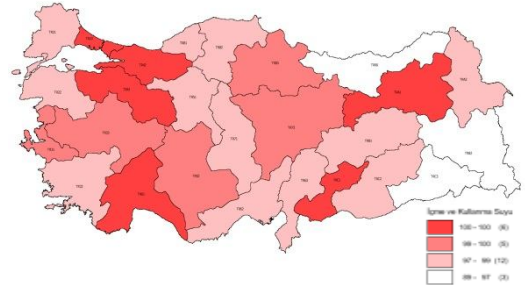
3.3 Sosyal ve Fiziki Altyapı, Erişilebilirlik

Bölgesel gelişmenin başarı faktörlerinden olan kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi için bölgeler ve şehirler bakımından ciddi sapmalar gösteren altyapıların ve hizmetlerin asgari modern standartlara yükseltilmesi gerekmektedir.

220. Belediye ve kentsel hizmetlerden yararlanma düzeyi, kentsel donatı imkânları ve altyapı durumları açısından iller ve yerleşimler arasındaki farklar önemini korumaktadır. Son yıllarda sağlanan hızlı iyileşmeye rağmen içilebilir bir su kaynağından yararlanma, şebeke suyunun konutlara bağlanma düzeyi, atık su arıtma hizmetleri bakımından özellikle ülkenin doğu illerinde önemli altyapı eksiklikleri devam etmektedir.

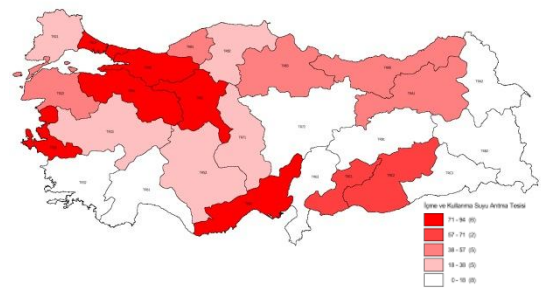
221. TR90 Bölgesi illeri (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon) ile TRB2 Bölgesi illerinde (Bitlis, Hakkari, Muş, Van) içme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verilen nüfusun toplam nüfusa oranı düşük seviyelerde kalmaktadır. Birçok ilde bu oran yaklaşık %100 seviyelerinde iken Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz illerinde bu oran %90 seviyelerindedir. Türkiye'deki 2950 belediyeden 2925 belediyede içme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet vermekte olup halen 25 belediye bu asgari hizmetten yoksundur. (2010, TÜİK)

İçme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı (%)

222. İçme ve kullanma suyu arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı TR10, TR41, TR42 ve TR62 illerinde yüksek seviyelerde iken diğer bölgelerde bu oran oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır. Belediyelere ait 206 içme suyu arıtma tesisi bulunmakta ve bu tesisler ile 346 belediyeye hizmet verilmektedir. Bunun yanında 346 arıtma tesisi ile hizmet verilen nüfusun toplam belediye nüfusuna oranı %45'dir. Halen toplam belediye nüfusunun %55'i, içme ve kullanma suyu arıtma tesisi hizmetinden yoksundur. (2010, TÜİK)

İçme ve kullanma suyu arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı (%)

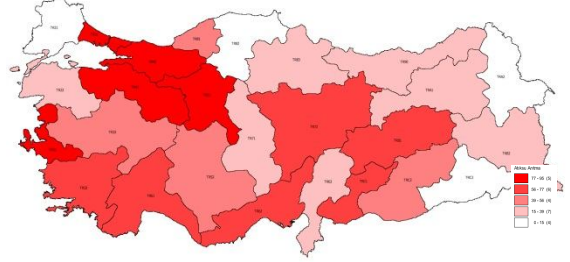
223. Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı TR32, TR61, TR63, TR71, TR90, TRA2 ve TRB2 illerinde düşük seviyelerde kalmaktadır. 2950 belediyeden 2235 belediyede kanalizasyon şebekesi ile hizmet vermektedir. Halen 715 belediye, yani belediyelerin %25'i bu

hizmetten yoksundur.(2010, TÜİK) Son yıllarda kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye sayısında önemli artış olduğu görülmekle birlikte, kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen nüfusun toplam belediye nüfusuna oranında benzer seviyede artış görülmektedir. Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen nüfusun toplam belediye nüfusuna oranı, 2001 yılında %81 iken, 2010 yılında bu oran %88'e ulaşmıştır.

Atıksu arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye nüfusunun belediye nüfusu içindeki payı (%)

224. TRA2, TR82, TR21, TRC3, TRA1 ve TRB2 Bölgeleri illeri atıksu arıtma tesisi bakımında oldukça geri seviyededirler. Atık su arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye sayısı 2010 yılı verilerine göre 438 olup, atık su arıtma tesisi ile hizmet verilen nüfusun toplam nüfusa oranı %52'dir. Yani toplam nüfusun %48'ine atık su arıtma tesisi hizmeti verilememektedir. (TÜİK, 2010)

Bireylerin kentsel yaşam kalitesini artıracak, çalışma ve üretme gücü ile birlikte yaratıcı potansiyellerini geliştirecek olan sinema, tiyatro ve kütüphane gibi kentsel donatılardan yararlanma bakımından özellikle doğudaki iller Türkiye ortalamasının oldukça altındadır.

225. Bin kişi başına düşen sinema salonu koltuk sayısına bakıldığında Gümüşhane, Bayburt, Iğdır, Ağrı, Tunceli, Kilis ve Şırnak bu kentsel hizmetten tamamiyle yoksun durumdadır. Hakkari, Sinop, Van, Adıyaman, Yozgat, Siirt, Bitlis ve Kars illerinde sinema altyapısı geliştirilmelidir. Sinema altyapısı bakımından Türkiye'nin en iyi durumda olan illeri sırasıyla Yalova, İstanbul, Nevşehir, Trabzon ve İzmir'dir. (TÜİK, 2011)
226. Bin kişi başına düşen tiyatro koltuk sayısı bakımından illerin durumu incelendiğinde ise Tekirdağ, Edirne, Balıkesir, Bilecik, Çanakkale, Karaman, Tokat, Amasya, Bayburt, Muş, Hakkari ve Şırnak gibi illerin bu kentsel hizmetten tamamiyle yoksun olduğu görülmektedir. Van, Afyonkarahisar, Kırklareli, Ağrı ve Diyarbakır gibi illerde ise bu hizmetten yararlanma düzeylerinin artırılması gerekmektedir. (TÜİK, 2011)
227. Bin kişi başına kütüphane kitap sayısı bakımından iller incelendiğinde nüfus faktörü ve alternatif erişim kaynaklarının genişliği nedeniyle gelişmiş illerin (İstanbul, Kocaeli, İzmir, Bursa, Ankara) Türkiye ortalamasının altında ve en düşük seviyelerde olduğu göze çarpmaktadır. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da Gaziantep, Şanlıurfa, Van, Diyarbakır, Şırnak, Kahramanmaraş, Batman ve Mardin gibi illerde de bin kişi başına düşen kütüphane kitap sayısı en düşük seviyelerdedir. Dolayısıyla, öncelikle bu illerde iyileştirme yapılmasında yarar görülmektedir. (TÜİK, 2011)
228. Beşeri sermayenin geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasını amaçlayan SODES Programı ile özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde istihdam, sosyal içerme ve kültür, sanat ve spor alanlarında bir çok proje hayata geçirilmiştir.

Kutu 3-3: SODES

2008 yılında uygulanmaya başlanan Sosyal Destek Programı (SODES), dezavantajlı bölgelerimizin beşeri sermayesini güçlendirmek ve toplumsal bütünleşme sürecine destek olmak amacıyla bu bölgelerdeki göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların ve değişen sosyal yapının ortaya çıkardığı ihtiyaçlara kısa sürede karşılık vermeyi hedefleyen bir sosyal kalkınma programıdır.

SODES; istihdam, sosyal bütünleşme, kültür, sanat ve spor alanlarında; yerel düzeyde hazırlanan ve uygulanan projelerden oluşan, il düzeyinde valiliklerin koordinasyonunda yürütülen, uygulama sürecinde yerel aktörlerin geniş bir biçimde yetkilendirildiği insan odaklı bir programdır. SODES projeleri ile istihdam edilebilirliğin artırılması, toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha fazla katılmalarının sağlanması, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler yoluyla bölgedeki çocuk, genç ve kadınların kendilerini daha iyi ifade etmelerine katkı verilmesi hedeflenmektedir.

GAP Eylem Planının Sosyal Gelişmenin Sağlanması bileşeni altında 2008 yılında GAP illerinde uygulamaya konulmuş olan programa, 2010 yılında DAP illeri dâhil edilerek 25 ile ulaşılmıştır. 2011 yılında ise Adana ve Mersin illeri ile Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansının faaliyette bulunduğu Kahramanmaraş, Hatay ve Osmaniye illeri pilot uygulama illeri olarak Programa dâhil edilmiş, 2013 yılında da Aksaray, Niğde, Sivas ve Yozgat illerinin de Program kapsamına alınmasıyla SODES'in kapsamındaki il sayısı 34'e ulaşmıştır.

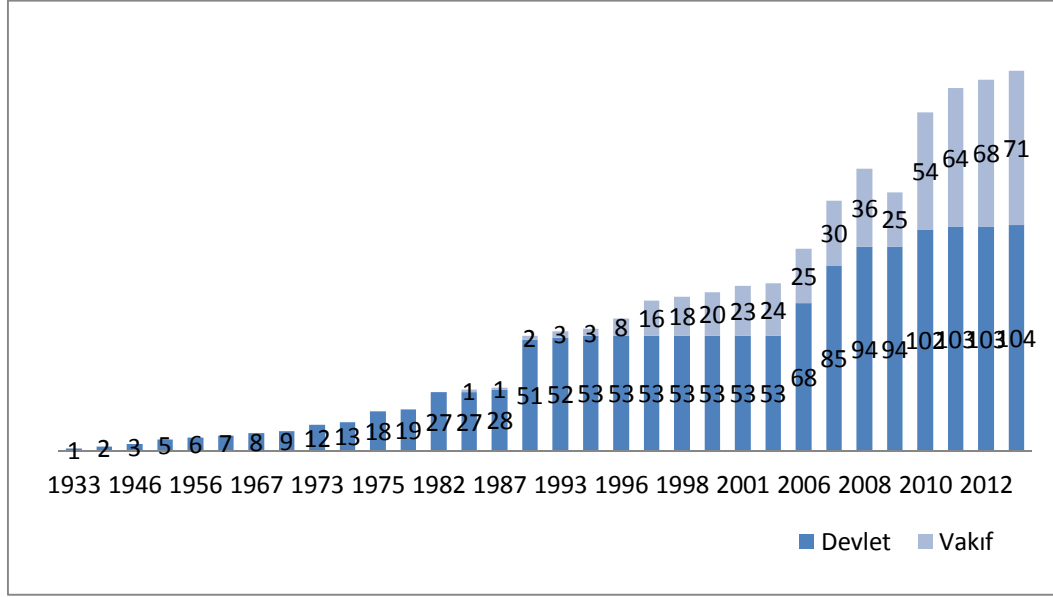
SODES çerçevesinde 2008 yılından bu yana toplam bütçesi yaklaşık 875 Milyon TL olan 7.381 adet projenin desteklenmesi uygun görülmüştür. Desteklenen projeler kapsamında bugüne kadar çok sayıda atölye, mesleki eğitim merkezi veya kültür-sanat-spor tesisi oluşturulmuş ve düzenlenen mesleki eğitim kursu, kültür, sanat ve spor kursu, öğrenci gezileri ve kültür-sanat etkinliklerine oldukça yüksek düzeyde katılım sağlanmıştır.

Türkiye'nin doğu bölgesi ve güney bölgesi illeri öncelikli olmak üzere tüm ülke sathında eğitim ve sağlık alt yapılarında iyileştirmelere ihtiyaç duyulmaktadır.

229. İlköğretim, ortaöğretim ve mesleki ve teknik öğretim alanında ülkenin gelişmiş bölgelerinden olan TR10 (İstanbul), TR62 (Adana, Mersin) ve TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) ile düşük gelirli bölgelerinden olan TRA2 (Ağrı, Ardahan, Kars, Iğdır), TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli), TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van), TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis) ve TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa) ve TRC3 (Batman, Mardin, Şırnak, Siirt) Bölgesi illerinde eğitim altyapısı ihtiyaca tam cevap verememektedir. Bu bölgelerde şube, derslik ve öğretmen başına düşen öğrenci sayılarının ülke ortalamasından daha vasat durumda olduğu söylenebilir. Örneğin Türkiye'de derslik başına düşen öğrenci sayısı 2011 yılında yaklaşık 28 iken TRC2'de bu oran 45, TR10'da 44, TRC1'de 39 ve TRC3'de 38 seviyelerindedir. Benzer bir durum ortaöğretim ile mesleki ve teknik öğretim alanlarında derslik ve şube başına düşen öğrenci sayısında da söz konusudur. 2002 yılından itibaren eğitim altyapısı ve öğretmen sayısı bakımından önemli derecede iyileştirmeler olmasına rağmen bazı bölgelerde ihtiyacı karşılayacak düzeyde altyapı yatırımı ile hizmet sunumunun kesintisiz ve kaliteli gerçekleştirilecek personel temini önemini korumaktadır.
230. Ülkemizde ilk üniversitenin kurulduğu 1933 yılından 1982 yılına kadar üniversite sayısında sürekli artış olmuş, 1982 yılında yeni devlet üniversitelerinin kurulması ve 1984 yılında ise ilk vakıf üniversitesinin kurulmasıyla toplam üniversite sayısı 29'a ulaşmıştır. Üniversite sayısı bakımından 1992 yılının bir dönüm noktası olduğu görülmekte ve üniversite sayısının toplam 53'e ulaştığı görülmektedir. 1992 yılından itibaren vakıf

üniversitelerinin sayısında bir artış yaşanmış ve 2006 yılına gelindiğinde ise hem vakıf hem de devlet üniversitelerinin sayısında önemli bir artış olmuştur. 2008 yılına gelindiğinde ise tüm illerde en az bir üniversitenin kurulmuş olduğu görülmektedir. 2013 yılı itibarıyla 104'ü devlet ve 71'i vakıf olmak üzere toplam 175 üniversite bulunmaktadır. Üniversite sayılarında yaşanan bu artış ile birlikte yeni kurulan üniversitelerin fiziki ihtiyaçlarının karşılanması daha da öncelikli bir konu haline gelmiştir. Yükseköğretim kurumlarında ilave kapalı alanlar yaratılması gereği bulunmakla birlikte mevcut kapalı alanların da daha etkin şekilde kullanılması önem arz etmektedir.

Tablo 3-2: Üniversite Sayılarının Değişimi

231. Yüz bin kişi başına düşen toplam hastane yatak sayısı bakımından özellikle ülkenin doğusunda yer alan TRC3 (Batman, Mardin, Şırnak, Siirt), TRA2 (Ağrı, Ardahan, Kars, Iğdır), TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa), TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van) ve TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis) ile güney bölgesinde yer alan TR63 Bölgesi (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) ülke ortalamasının oldukça altındadır. Örneğin yüz bin kişi başına düşen toplam hastane yatak sayısı bakımından Türkiye ortalaması 251 seviyelerinde TRA2 ve TRC3 Bölgelerinde bu oran 139 seviyelerindedir. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesi ve vatandaşların sağlık hizmetlerine erişiminin yeterli düzeyde sağlanması açısından illerin hastane altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi önem arz etmektedir. Buna karşılık TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt), TR51 (Ankara), TR52 (Konya, Karaman), TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) ve TR90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon) bölgeleri sağlık altyapısı bakımından oldukça ileri bir durumda olup Türkiye ortalamasının üzerindedir.

232. Gayrimenkul geliştirme ve değer artırmaya dönük bağımsız projeler olarak yürüten kentsel dönüşüm uygulamaları Van depremi sonrasında afet riskli alanlara yönelik olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu kapsamda düzenlenen 6306 sayılı Kanunla, afet riskli altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, sağlıklı ve güvenli yaşam çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair temel usul ve esaslar belirlenmiştir.

233. Ülkemizde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri, afet riskli alanların yenilenmesinden sanayi alanlarının dönüşümüne, kent çeperlerinde üretilen lüks konut

sitelerinden tarihi alanların canlandırılmasına kadar birçok alanda farklı uygulamalar olarak gerçekleştirilmektedir. Kentsel dönüşüm politikalarının eğitim, kültür, sanayi, istihdam, afet, konut, çevre, enerji ve ulaşım gibi alanlarla ilişkisinin ve bütünlüğünün tesis edilerek bütüncül bir biçimde ele alınması önem arz etmektedir.

234. Afet riski altındaki alanların ve riskli yapıların tespiti konusunda maliklerin başvurularını temel alan bir önceliklendirmenin yanında, afet riskli alanlarla kentsel nüfus yoğunluğunu eşleştiren risk haritalarının hazırlanarak alan bazlı bir politika önceliğinin oluşturulması ihtiyacı önemini korumaktadır. Yurtiçi tasarrufların ve kamu kaynaklarının bu alanda daha verimli kullanılabilmesi için afet riski altında bulunan yapıların dayanıklı hale getirilmesinin yanında, bu yapıların teşkil ettiği alanların işlevselliğinin ve yaşam kalitesinin artırılmasını da hedefleyen katılımcılığı güçlü, sosyo-ekonomik boyutları zengin daha bütüncül bir modele ve düzenleme çerçevesine ihtiyaç bulunmaktadır.
235. 6306 sayılı Kanun kapsamında alan bazında 2013 yılı Ekim ayı itibarıyla 31 ilde 77 farklı alanda yaklaşık 927.798 kişinin yaşadığı 152.284 adet yapıyı içeren 6305 hektar alan riskli alan olarak ilan edilmiştir. Yapı bazında ise 48 üniversite, 1 kamu kurumu, 12 kamu ortaklı şirket, 1 meslek odası, 3 sivil toplum kuruluşu, 259 özel şirket, 218 Yapı denetim kuruluşu, 34 Yapı Laboratuvarı olmak üzere toplam 576 adet kurum ve kuruluş riskli yapıları tespit etmek üzere lisanslandırılmıştır. Bu kuruluşlarca 36.960'ı konut olmak üzere 42.895 yapının riskli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 10 ilde 42.812 ha büyüklüğünde 22 ayrı bölge rezerv yapı alanı olarak tespit edilmiştir.
236. 6306 sayılı Kanunun ikincil düzenlemeleriyle Kanunun uygulanma süreci tanımlanmış, finansal destekler ve özel hesaba ilişkin hususlar belirlenmiştir. Bu kapsamdaki dönüşüm uygulamaları için başta belediyeler olmak üzere uygulayıcı kuruluşlara kira yardımları, proje giderleri, protokol bedelleri, hizmet alım işleri, kamulaştırma ve yıkım giderleri için takriben 650 milyon TL kaynak tahsis edilmiştir. Kanun kapsamında hak sahipleri tarafından anlaşmalı bankalardan temin edilen destekli kredilerin toplam tutarı 50 milyon TL'ye, onaylanan faiz desteği ise 10 milyon TL'ye ulaşmıştır.
237. Kentsel dönüşümün yerli ve yenilikçi üretimi destekleyecek şekilde uygulanması önem arz etmektedir. Ülkemizdeki kentsel dönüşümün ortaya çıkaracağı iş hacmi, başta inşaat malzemesi imalat sanayii olmak üzere birçok sektör için geniş iş ve yatırım imkânları sunacak, yerli firmaların kapasitelerinin artmasıyla bölgesel gelişmeye katkı sağlayacaktır.

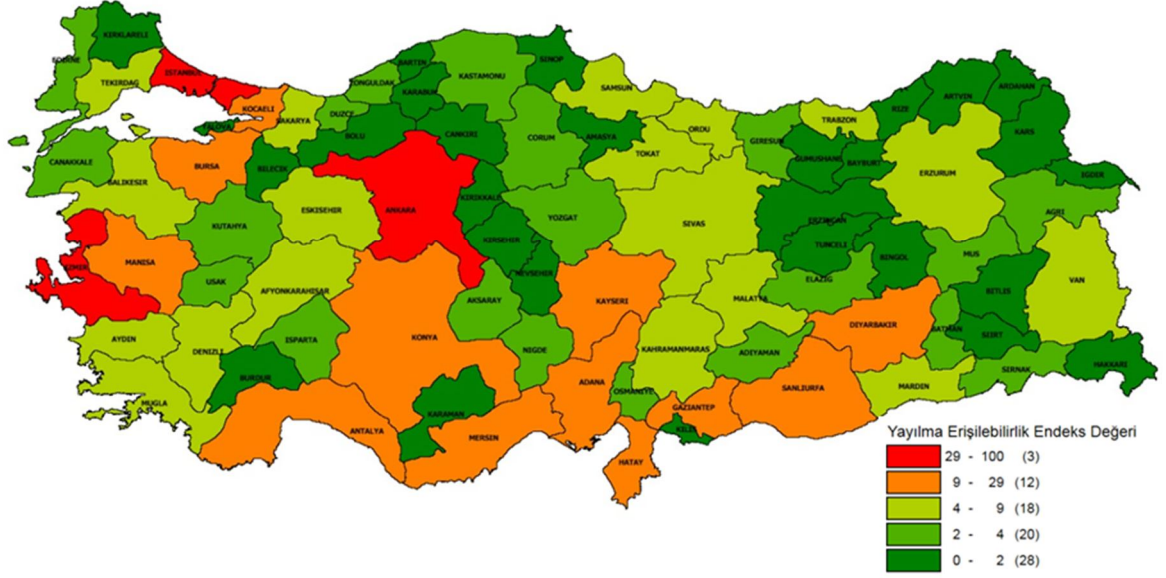
Bölgesel kalkınmanın temel faktörlerinden olan erişilebilirlik seviyesi açısından iller arasında önemli farklar bulunmaktadır.

238. Türkiye'de illerin erişilebilirlik düzeyleri coğrafi, ulusal pazar (cazibe ve yayılma), ulaştırma modları, en yakın hizmet merkezi ve kırsal alan açısından farklılık arz etmektedir.^{28 29}
239. Bireylerin ve toplumun refah düzeyini yansıtan ve erişilebilirlik göstergesi olarak kabul edilen bin kişi başına düşen otomobil sayısı son yıllarda önemli artış göstermiştir. Ancak, Türkiye genç nüfusuna ve nüfus artışına karşın kişi başına düşen araç sayısının dünya ortalamasına göre düşük olması dikkat çekicidir. Türkiye ortalaması 2007 yılında 92 olan bin kişi başına düşen otomobil sahipliliği 2012 yılında 114'e yükselmiştir.
240. Bin kişi başına düşen otomobil sahipliliği bakımından iller arasında önemli farklar söz konusu olup en yüksek değere sahip iller sırasıyla Ankara, Muğla, Antalya, Burdur, Eskişehir ve İstanbul'dur. Ankara en yüksek değere sahip olan il olarak bin kişi başına düşen otomobil sahipliliği değeri 209'dur. En düşük değere sahip olan iller ise sırasıyla Şırnak, Hakkari, Ağrı, Muş ve Siirt'tir. En düşük değere sahip olan Şırnak'ın bin kişi başına düşen otomobil sahipliliği değeri 7'dir. 2007 yılından itibaren bu gösterge bakımından tüm illerde bir artış yaşandığı, sadece Hakkari ve Şırnak illerinde düşüş olduğu; Kırıkkale, Kırşehir, Çankırı, Kastamonu, Burdur, Amasya, Bolu, Sinop, Nevşehir, Kütahya, Çorum ve Uşak illerinde ise önemli derecede artış yaşandığı görülmektedir.
241. Ülkemizde şehirler arası yük taşımacılığının yaklaşık %87,4'ü ve yolcu taşımacılığının ise %90,5'i karayolu ile gerçekleştirilmektedir. Yük ve yolcu taşımacılığında karayolu sektörünün bu derece baskın olması üretim yerinde üretilen ürünlerin yurtiçi pazarda tüketilmesi ve dağıtımı ile yolculuk destinasyonlarının başlangıç ve varış noktalarının da ağırlıklı olarak karayolu üzerinden yapılması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla iller arasındaki karayolu ilişkisi ve nüfus bağlantısı illerin ulusal düzeyde pazara erişim düzeyini vermektedir.
242. **Ulusal pazara erişim**, bir ilden diğer illere erişim kapasitesi (emmissiveness-yayılma) ya da diğer illerden bir ile erişim kapasitesi (attractiveness-cazibe) olarak iki şekilde ifade edilmektedir. Türkiye'de yerleşmelerin coğrafya üzerindeki dağılımı ve bu yerleşmelerin barındırdığı nüfus seviyesi aynı düzeyde değildir. Bazı yerleşmeler coğrafya üzerindeki konumu nedeniyle daha merkezi konumda yer alarak daha erişilebilir bir durumdayken bazıları barındırdığı nüfus bakımından pazar avantajını yani çekim gücünü kullanarak daha erişilebilir konuma sahiptir.
243. Potansiyel ilişkiler bakımından ülke nüfusunun ağırlık kazandığı illerin ulusal pazar açısından daha erişilebilir olduğu görülmektedir. İllerin **yayılma kapasitesi bakımından ulusal pazara erişim** değeri en yüksek olan il İstanbul'dur. İstanbul'u sırasıyla Ankara, İzmir, Bursa ve Adana izlemektedir. Yayılma bakımından ulusal pazara erişim kapasitesi en düşük il ise Bayburt'tur. Bayburt'u sırasıyla Tunceli, Ardahan, Kilis ve Gümüşhane izlemektedir. (Harita-3-26)

²⁸ Şimşek, A. "Erişilebilir Şehirler ve Bölgeler: Erişilebilirlik Endeksinin Geliştirilmesi" Yayınlanmamış rapor

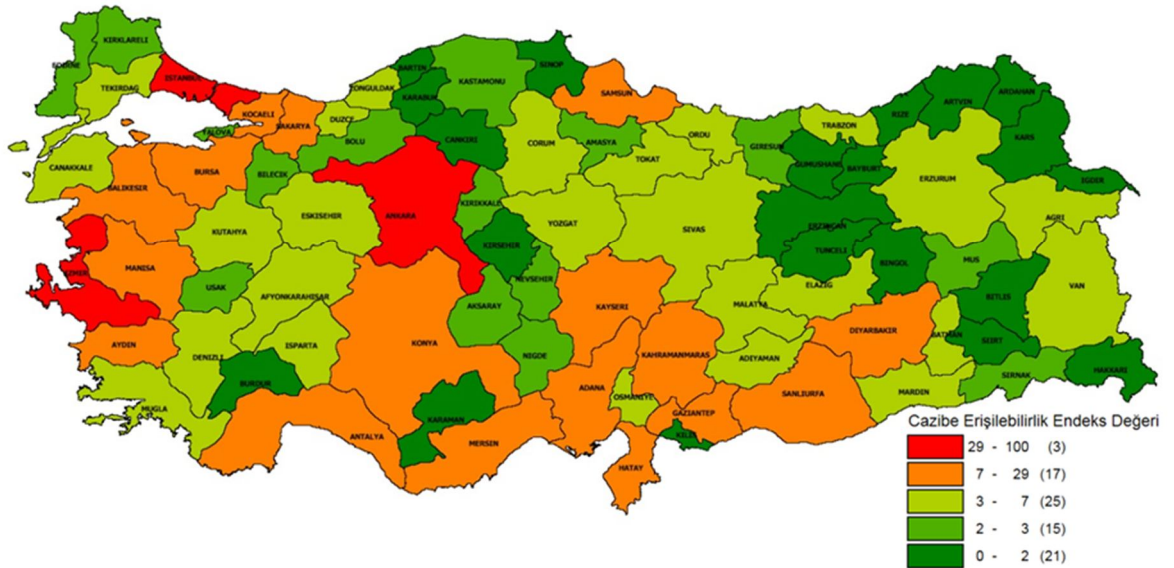
²⁹ Erişilebilirlik endekslerinin oluşturulmasında izlenen yöntem ve göstergeler EK 3.2'te detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Harita 3-25: Ulusal Pazara Erişim Endeksi (Yayılma)

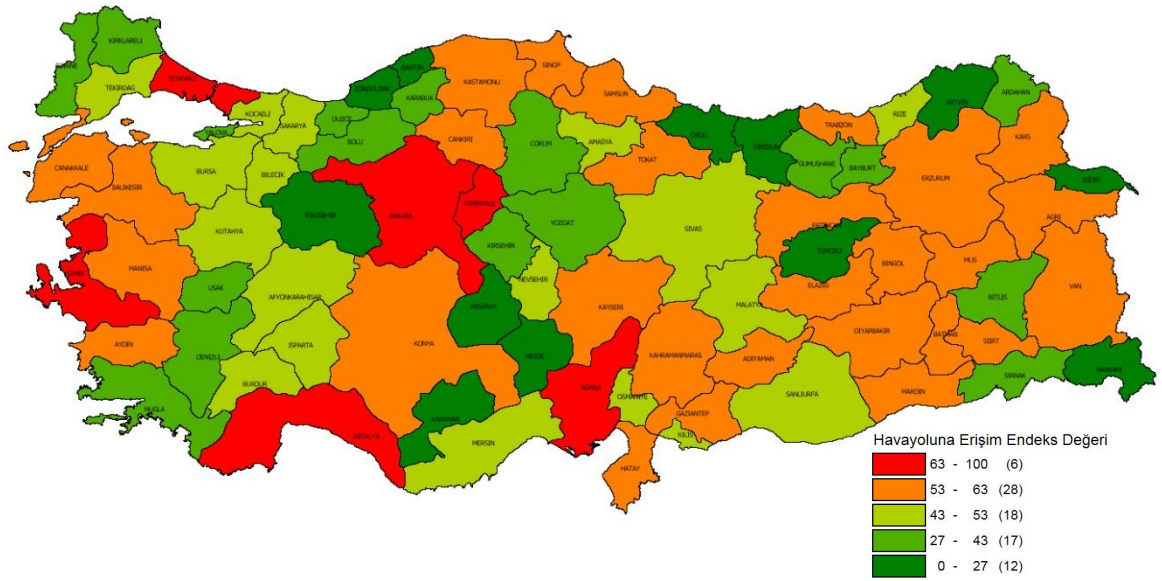
244. İllerin cazibe bakımından erişilebilirliği değerlendirildiğinde en düşük seviyede Ardahan, en yüksek düzeyde ise İstanbul gelmektedir. İstanbul'u sırasıyla Ankara, İzmir, Bursa ve Adana izlemektedir. Cazibe bakımından ulusal pazara erişim kapasitesi en düşük il olan Ardahan'ı da sırasıyla Bayburt, Tunceli, Artvin, Gümüşhane ve Iğdır izlemektedir. (Harita-3-27)

Harita 3-26: Ulusal Pazara Erişim Endeksi (Cazibe)

245. Yeni havalimanlarının işletime açılması ve pazara yeni taşıyıcıların girmesiyle birlikte yurtiçi ve yurtdışı yolcu ve sefer sayıları önemli düzeyde artış göstermiştir. Havayolu sektöründe yaşanan bu gelişmeler illerarası erişim ve seyahat sürelerini kısaltmış, bunun bir sonucu olarak da yerleşimlerin erişilebilirlik düzeyinde önemli gelişmeler yaşanmıştır.
246. Bir ilin havayolu ile erişilebilirlik düzeyi ilin en yakın havalimanına erişim süresi, havalimanının uçuş trafiği ve söz konusu havalimanından diğer havalimanlarına kurulan bağlantı sayısının ilişkisi olarak tanımlandığında uçuş trafiğinin yüksek ve bağlantı kurulan havalimanı sayısının çok olduğu illerin erişilebilirlik düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. İllerin havayolu ile erişim endeksi sonuçlarına göre en erişilebilir il İstanbul'dur. İstanbul'u sırasıyla Ankara, Antalya, İzmir ve Adana izlemektedir. Bu endeks bazında en düşük erişilebilirlik düzeyine sahip olan il ise Artvin'dir. Artvin'i sırasıyla Hakkâri, Zonguldak, Bartın ve Iğdır izlemektedir. Bu illerin en düşük düzeyde erişilebilirlik endeks değerine sahip olması illerde havalimanı bulunmaması ya da havalimanına erişim süresinin uzun olmasından kaynaklanmaktadır.³⁰ (Harita-3-28)

Harita 3-27: Havayoluna Erişim Endeksi

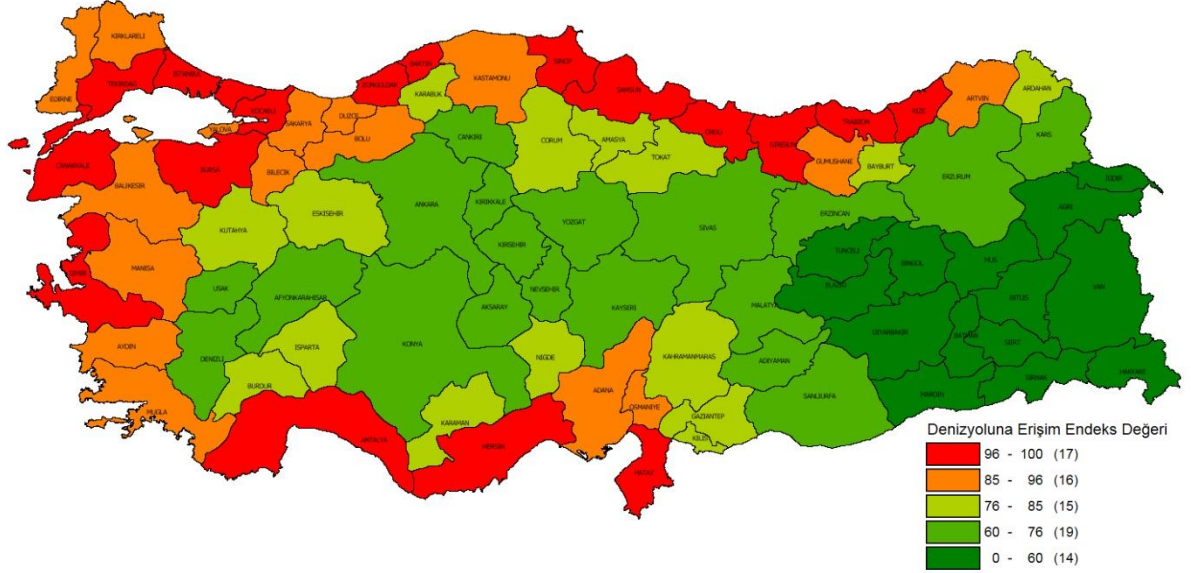

247. İç ve doğu kesimlerin denizyoluna erişilebilirlik düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Endeks bazında en düşük erişilebilirlik düzeyine sahip olan il ise "o" endeks değeri ile Hakkâri'dir. Hakkâri'yi sırasıyla Van, Şırnak, Bitlis, Siirt ve Muş takip etmektedir. Sahil kesiminde yer alan ve denizlere ve limanlara erişim süresi kısa olan illerin denizyoluna erişilebilirlik endeks değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. İç kesimlerdeki önemli üretim merkezlerinin demiryoluna erişiminin kolaylaştırılması, özellikle demiryolu-denizyolu bağlantısının güçlendirilmesi hem ülke ekonomik

³⁰ Zonguldak ilinde havalimanı olmasına rağmen yurtiçi uçuşlara açık olmaması nedeniyle erişilebilirlik değeri düşük düzeylerde kalmıştır. 2012 ve 2013 yılında faaliyete geçen Zafer Bölgesel Havalimanı, Iğdır, Kastamonu, Bingöl ve Şırnak Havalimanları için endeks üretim çalışmalarında benzer nitelikteki havalimanlarının yıllık ortalama uçuş trafik değerleri kullanılmıştır.

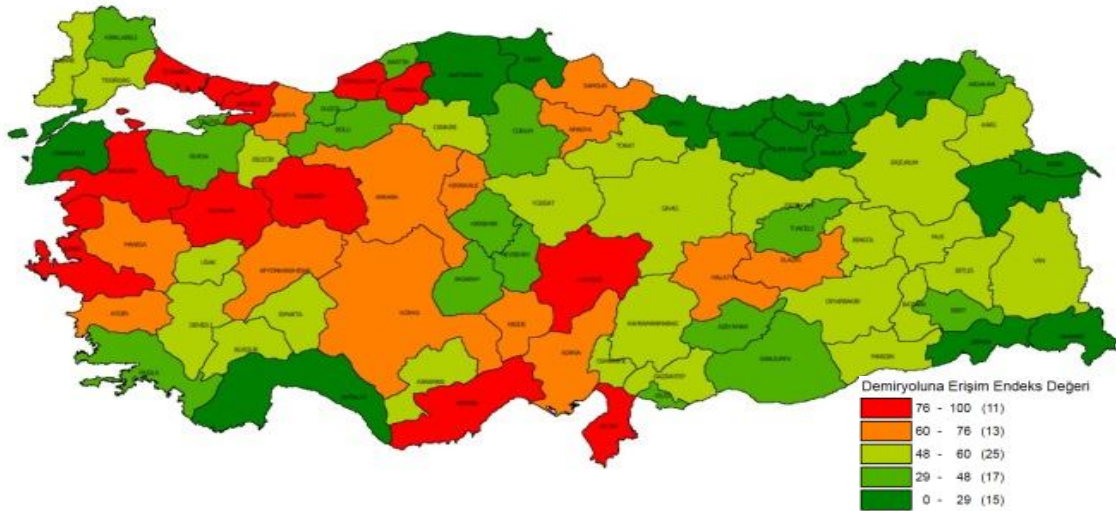
coğrafyasının hem de bölgesel gelişmeyi oldukça olumlu yönde etkileyecektir. (Harita-3-29)

Harita 3-28: Denizyoluna Erişim Endeksi

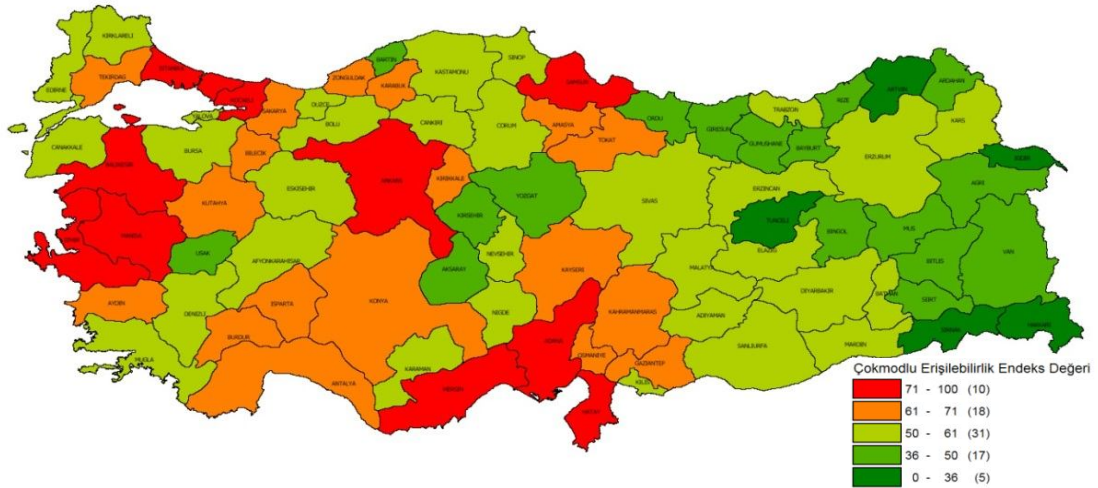
248. Türkiye'nin topoğrafya bakımından engebeli arazisi bulunan illeri başta olmak üzere, Doğu Karadeniz Bölgesi illeri ile Doğu Anadolu Bölgesindeki bazı illerin demiryolları ile bağlantısı bulunmamaktadır. Ülkemizdeki demiryolları 45'i il merkezinden ve 13'ü il sınırları içinden olmak üzere 58 ilden geçmektedir. Demiryolu ulaşımının bulunmadığı il sayısı 23'dür. 3 ilde (Eskişehir, Konya, Ankara) yüksek hızlı tren bağlantısı kurulmuştur. Haydarpaşa-Eskişehir hattının da tamamlanmasıyla birlikte Ankara-İstanbul arası hızlı tren seferleri başlatılacaktır.

Harita 3-29: Demiryoluna Erişim Endeksi

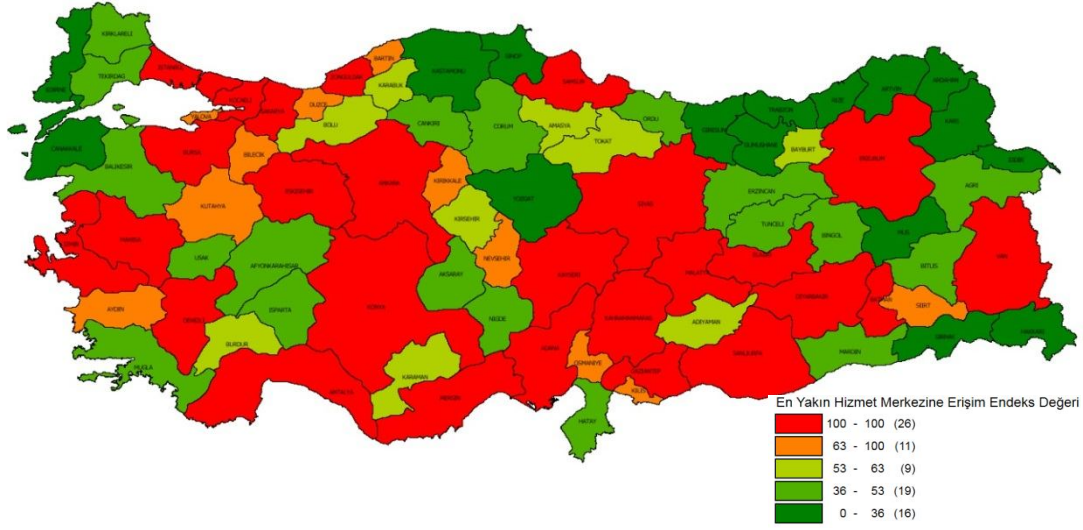
249. Yüksek düzeyde yük ve yolcu taşımacılığının yapıldığı illerde demiryolu bakımından erişilebilirlik düzeyi yüksek, demiryolu bağlantısı olmayan illerin ise erişilebilirlik düzeyi düşük kalmaktadır. Demiryolu ağına erişim endeksi sonuçlarına göre en erişilebilir il İstanbul'dur. İstanbul'u sırasıyla; İzmir, Mersin ve Kocaeli takip etmektedir. Endeks bazında en düşük erişilebilirlik düzeyine sahip il ise o (sıfır) endeks değeri ile Trabzon'dur. Trabzon'u sırasıyla Rize, Artvin, Hakkâri ve Giresun takip etmektedir. (Harita-3-30)
250. Bir bölgenin, yerleşimin ya da şehrin erişilebilirlik eğilimi hava, deniz, kara ve demir yolu durumu bakımından ayrı ayrı analiz edilebileceği gibi tüm bu ulaşım modlarının birleştirilmesiyle yani çok modlu erişilebilirlik durumu bakımından da analiz edilebilir. Metropol kentlerin çok modlu erişilebilirlik kapasitelerinin yüksek olduğu görülmektedir. Çok modlu erişilebilirlik endeksi sonuçlarına göre en erişilebilir il İstanbul'dur. İstanbul'u sırasıyla, İzmir, Mersin, Hatay, Kocaeli, Adana ve Ankara izlemektedir. Endeks bazında en düşük erişilebilirlik düzeyine sahip il ise Hakkâri'dir. Hakkari'yi sırasıyla Iğdır, Şırnak Artvin ve Tunceli takip etmektedir.

Harita 3-30: Çok Modlu Erişim Endeksi

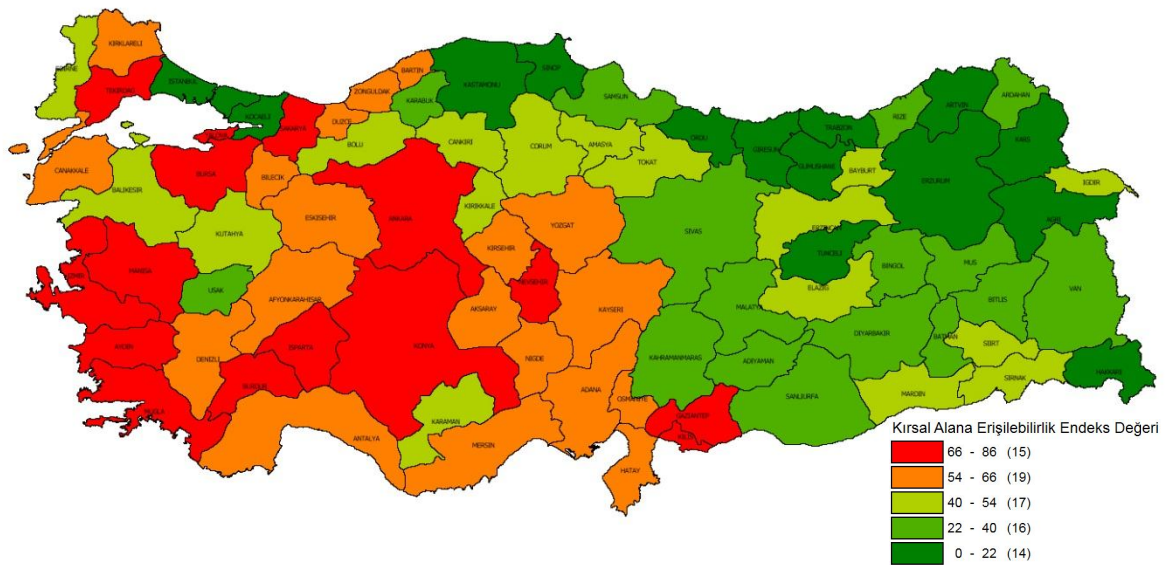
En yakın hizmet merkezine erişim endeksi sonuçlarına göre Doğu Karadeniz illeri ile ülkenin en doğu ve en batısında yer alan düşük nüfuslu illerin en yakın hizmet merkezine erişim endeksi düşük düzeylerde kalmaktadır.

Harita 3-31: En Yakın Hizmet Merkezine Erişim

251.Yüksek engebeli arazilerin bulunduğu Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu Bölgesi illerinin kırsal alana erişim kapasitesinin düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir. Kocaeli ve İstanbul illerinin belediye sınırı mülki idare sınırıyla örtüştüğü için tüm yerleşim kentsel alan olarak algılanmakta ve hizmet sunumu bakımından kentsel ve kırsal yerleşim ayrımının olmadığı kabul edilmektedir. Bu illerin dışında kırsal alana erişim bakımından bir değerlendirme yapıldığında Kars ilinin köy yollarının asfalt ya da beton durumu tüm yolların oranına göre oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Kars'ı sırasıyla Ağrı, Artvin, Ordu ve Trabzon izlemektedir. (Harita-3-32)

Harita 3-32: Kırsal Alanın Erişimi

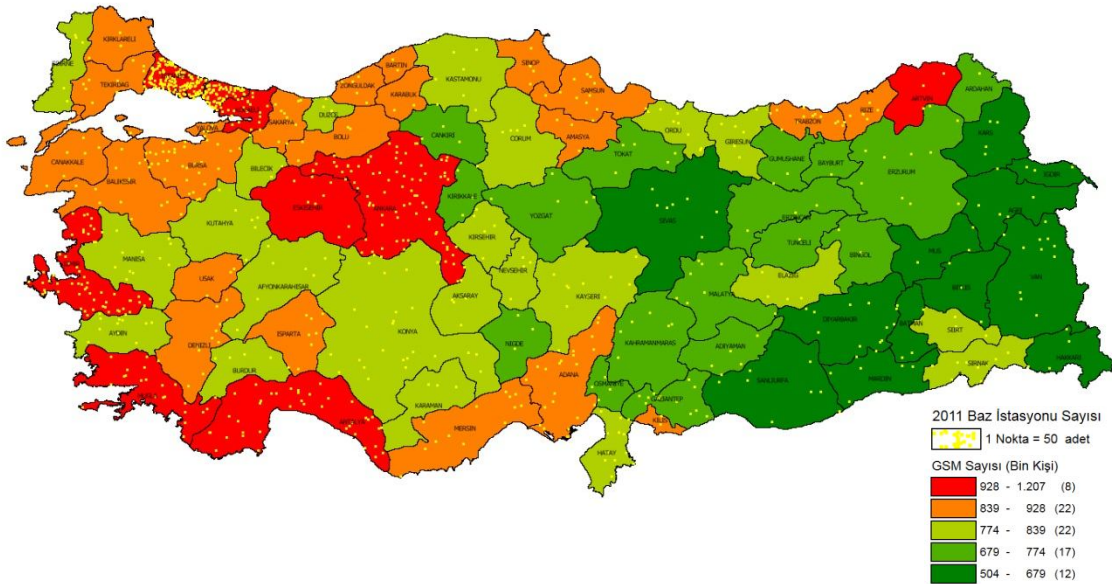

3.4 Dijital Yaşam ve İletişim

Bilgiye erişim ve mobil iletişimin kullanımı açısından ekonomik gelişmişliğe paralel şekilde batı-doğu yönünde bölgeler arasında farklar bulunmaktadır. Bölgesel kalkınma ve bölgelerin rekabet gücünün artırılması için dijital yaşam ve iletişim altyapısının geliştirilmesi gerekmektedir.

252. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre Türkiye'de hanelerin bilgisayar kullanım oranı 2012 yılında %48,7 olarak gerçekleşirken hanelerin %47,2'si internet erişim imkânına sahiptir.
253. Hanelerden farklı olarak girişimlerde bilişim teknolojileri kullanım oranları oldukça yüksektir. 2012 yılı verilerine göre girişimlerde bilgisayar kullanım oranı % 93,5 internet erişim oranı ise % 92,5'dir. Ayrıca girişimlerin %58'inin web sitesi bulunmaktadır.
254. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu verilerine göre 2012 itibarıyla Türkiye'de mobil abone sayısı yaklaşık 68 milyona 3G abone sayısı ise 42 milyona ulaşmıştır. Ancak, mobil telefon (GSM) ve mobil genişbant internet kişi başına abone sayısı açısından ülke genelinde ekonomik gelişmişliğe paralel şekilde batı-doğu yönünde önemli farklar bulunmaktadır (Harita 3-32).

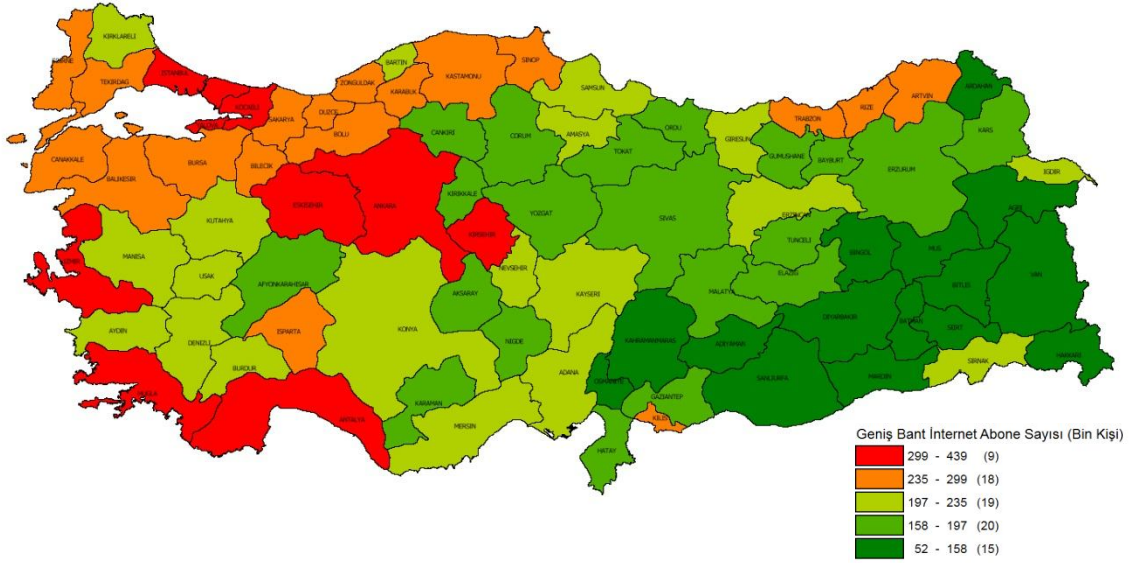
Harita 3-33: GSM Abone Sayısı (Bin Kişi Başına)

Kaynak: BTK verilerinden üretilmiştir.

255. Genişbant internet abonesi 2008 yılında 6 milyon iken 2012 yılında yaklaşık 20 milyona ulaşmıştır. 2011-2012 döneminde bu alandaki artış oranının ise yüzde 43 civarında olduğu görülmektedir. Geniş bant internet aboneliğinin bölgesel dağılımı ise mobil telefon kullanımına oldukça benzemektedir (Harita 3-33).
256. Sabit genişbant penetrasyon oranı Türkiye'de nüfusa göre %10,4 iken, OECD ülkeleri penetrasyon ortalaması %26'dır. Ayrıca mobil genişbant penetrasyon oranı Türkiye'de %16 iken OECD ortalaması %56,6'dır.

Harita 3-34: Geniş Bant İnternet Abone Sayısı (Bin Kişi Başına, 2012)

Kaynak: BTK verilerinden üretilmiştir.

257. E-posta gönderimi, haber grupları veya çevrimiçi tartışma forumlarına mesaj iletmek internet kullanıcılarının en çok gerçekleştirdiği faaliyetler olmuştur.³¹ Türkiye'de Mart 2013 SMG-Facebook Türkiye Raporuna göre 32 Milyon facebook kullanıcısı bulunmaktadır. Türkiye, kullanıcı başına sosyal medyada her ay harcanan 10,2 saatle dünyada 4. sırada bulunmaktadır.³²

3.5 Doğal Yapı, Çevre ve İklim Değişikliği³³

Kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanması tüm bölgelerimiz için önemli bir husus olmaya devam etmektedir. Bölgesel kalkınma, özellikle düşük gelire sahip bölgelerde sağlanacak iyileşmeler, çevresel sürdürülebilirlik bakımından önemli katkılar sağlayacaktır.

³¹ Bilgi Toplumu İstatistikleri 2011

³² PwC Küresel Eğlence ve Medya Sektörü'ne Bakış 2012-2016

³³ Bu kısımda özellikle Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu: Geleceği Sahiplenmek 2012 yayınından yararlanılmıştır.

- 258.** Türkiye, gelecek nesillerin kısıtlı doğal kaynaklardan faydalanmasını güvence altına almak üzere, ekonomik ve sosyal kalkınmayla birlikte çevrenin kalitesinin iyileştirilmesi ve korunmasına yönelik politika ve uygulamalar gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda emisyon kontrolü, yenilenebilir enerji kullanımı ve enerji verimliliğinin artırılması, atık yönetiminin etkinleştirilmesi, içme suyu ve kanalizasyon gibi hizmetlerin yaygınlaştırılması ve kalitesinin yükseltilmesi, çölleşme ve erozyonla mücadelenin artırılması, orman ve deniz koruma alanları da dahil olmak üzere korunan alanların genişletilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması yönünde alınan tedbirler ile Türkiye'nin çevresel göstergeleri iyileşmektedir.
- 259.** Enerji tüketimi ve ekonomik faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan sera gazı emisyonları iklim değişikliğinin en önemli sebebi olarak görülmektedir. Bu çerçevede, iklim değişikliğiyle mücadelede en önemli göstergelerden biri olan kişi başına sera gazı emisyon miktarı Türkiye'de 1992 yılında 3,6 ton iken bu değer 2011 yılında 5,71 tona yükselmiştir. Bu artışın ana nedeni, ekonomik büyümenin ve enerji tüketimindeki artış hızının nüfus artış hızından daha yüksek olmasıdır.
- 260.** Türkiye'de atık yönetiminde yeniden kullanma, geri dönüştürme ve geri kazanım bilincinin yükseldiği gözlenmektedir. Farklılaşan tüketim alışkanlıkları ve ekonomik büyümeye rağmen atığın kaynağında azaltılmasına yönelik olarak alınan tedbirler sayesinde kişi başına günlük katı atık miktarı 1994 yılından günümüze neredeyse hiç değişmeyerek 1,1 kg seviyesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca 1994 yılında atık bertaraf hizmeti verilen nüfusun toplam nüfusa oranı sadece yüzde 5 iken, bu oran 2011 yılında yüzde 58'e yükselmiştir.
- 261.** İçme ve kullanma suyu şebeke yatırımlarının gerçekleştirilmesiyle belediye sınırları içinde yaşayan nüfustan içme ve kullanma suyundan yararlananların oranı 1994 yılında yüzde 88'den 2010 yılında yüzde 99'a ulaşmıştır. 1994 yılında içme ve kullanma suyu temini için belediyelerce çekilen 3,2 milyar m³ suyun 1 milyar m³'ü (% 31,25'i) artırırken, 2010 yılında çekilen toplam 4,8 milyar m³ içme ve kullanma suyunun 2,5 milyar m³'ü (%53'ü) artırılmıştır.
- 262.** Su yönetiminde etkinliği sağlamak üzere havza bazlı yaklaşımlar geliştirilmekte ve entegre koruma ve kontrollü kullanma ilkelerinin belirlendiği havza koruma eylem planları hazırlanmakta ve uygulamaların takibi sağlanmaktadır. Bu çerçevede 11 havzanın koruma eylem planları tamamlanmıştır. Türkiye'deki 25 havza genelinde nehir havzası koruma eylem planlarının da tamamlanarak farklı kurum ve kuruluşların görev ve sorumluluklarının bir bütün olarak ele alınmasına önem verilmektedir.

Harita 3-35: Türkiye Nehir Havzaları

Kaynak: DSİ

263. Sürdürülebilir tarımsal üretimi sağlamak ve verimliliği artırmak amacıyla, yörelerin iklim koşulları, toprak yapısı ve topoğrafik özellikleri ile yönetilebilir olma boyutları dikkate alınarak 30 adet tarım havzası belirlenmiştir.³⁴ Bu havzalarda temel olarak uygun ürün desenleri belirlenerek tarımsal desteklemelerin daha etkin kullanımı sağlanmakta ve biyolojik çeşitlilik, toprak ve su kaynaklarının tahribi engellenmektedir.

³⁴ 29/6/2009 tarihli ve 2009/15173 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

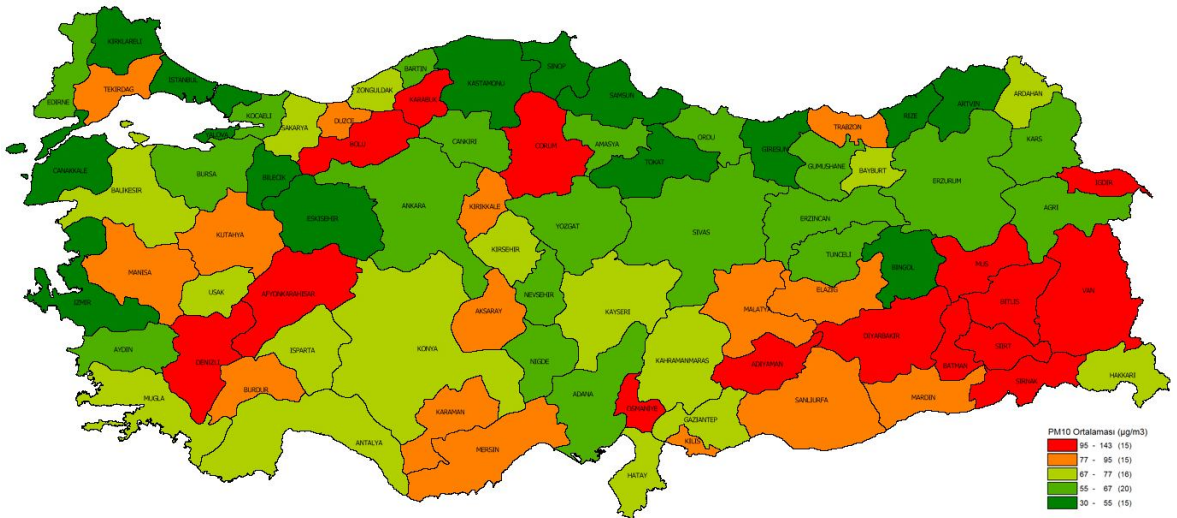
Harita 3-36: Türkiye Tarım Havzaları

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

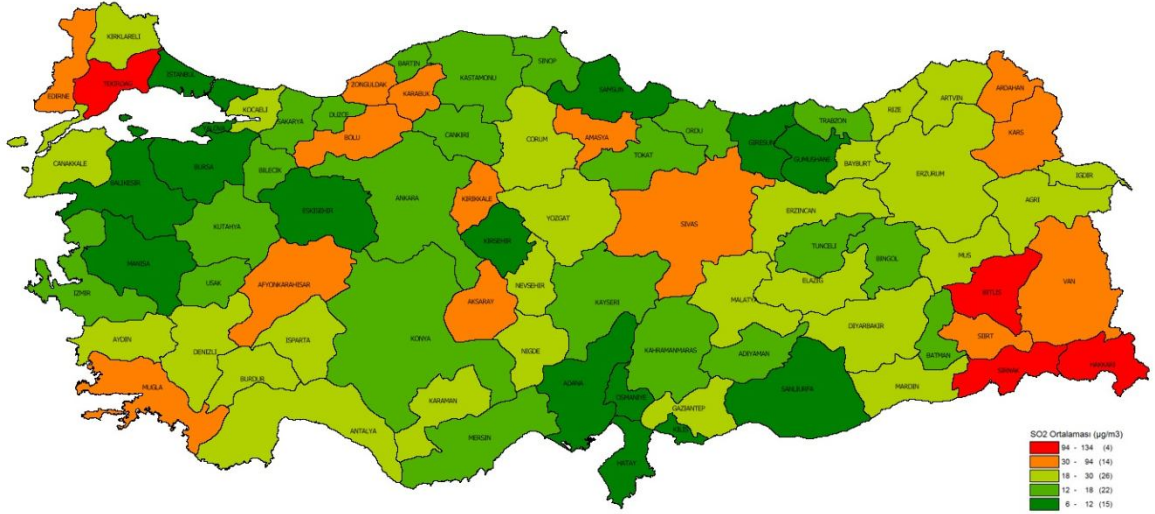
- 264.** Kentsel alanlarda doğalgaz kullanımının yaygınlaştırılması sonucunda 2007-2010 yılları arasında havadaki kükürt dioksit miktarında yüzde 8, partikül madde miktarında ise yüzde 12 oranında azalma sağlanmıştır. Isıtma amaçlı kömür kullanılan illerimizde ise hava kirliliği yoğun olarak görülmektedir.
- 265.** Hava kirliliğine ilişkin değerler incelendiğinde en düşük gelirli bölgelerin en kötü göstergelere sahip olduğunu söylenebilir. Bu bakımdan çevreye karşı duyarlılıkla gelir durumunun doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.
- 266.** Çevre konusunda yatırım yapılması için öncelikle ilgili bölgelerde temel altyapı hizmetlerinin tamamlanması ve kalkınmanın belirli bir seviyeye getirilmesi gereklidir. Yoksulluk probleminin çözülmediği bir durumda çevresel sürdürülebilirlik konusunda yapılabilecekler de sınırlı kalmaktadır.

Harita 3-37: Partiküler Madde Ortalama Değeri (2010)

Kaynak:TÜİK verilerinden üretilmiştir.

Harita 3-38: Kükürt Dioksit Ortalama Değeri (2010)

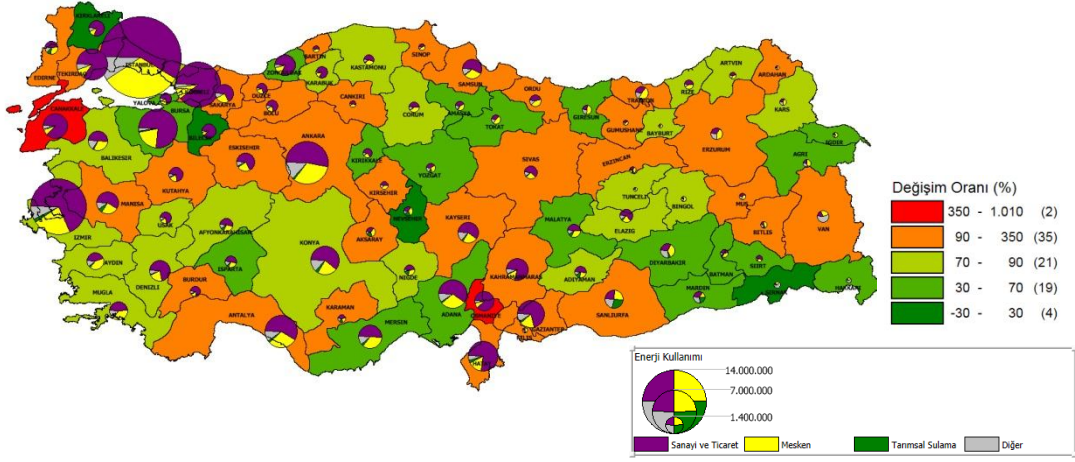
Kaynak:TÜİK verilerinden üretilmiştir.

- 267.** Türkiye'de ormanlık alanlar 1972 yılından bu yana artış göstermektedir. 1972 yılında toplam yüzölçümün yüzde 26,1'si olan ormanlık alanlar, 2012 yılında yüzde 27,6'ya yükselmiştir. Ormanların kapladığı alandaki değişikliğin temel nedenleri arasında ağaçlandırma çalışmaları ve insan baskısının azaldığı yerlerde ormana dönüşme yer almaktadır.
- 268.** Türkiye coğrafi konumu ve topoğrafik yapısı nedeniyle zengin biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Bu zengin doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması amacıyla biyolojik çeşitlilik ekonomisi çalışmalarına başlanmıştır. Kırsal kalkınmaya destek olacak şekilde sürdürülebilir av yaban hayatı kullanımına geçilmiş, ulusal ve uluslararası koruma statüsüne sahip doğa koruma alanları ilan edilmiştir. 2012 yılı sonu verilerine göre 5,6 milyon hektarı kara üzerinde ve 0,4 milyon hektarı deniz üzerinde olmak üzere Türkiye'de toplam 7 milyon hektar tek yüzey haline getirilmiş korunan alan mevcuttur. Türkiye'de kara üzerinde yer alan korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı, 1992 yılında yüzde 3,02 iken 2012 yılında yüzde 7,24'e, korunan kıyı uzunluğu da 2002 yılında %20 iken 2012 yılında %22 (1853 km)'ye yükselmiştir.
- 269.** Türkiye'de deniz ve kıyı alanları evsel ve endüstriyel atıklar ile deniz araçlarından kaynaklanan kirlilik, kültür balıkçılığı ve turizm gibi insan faaliyetlerden dolayı baskılara maruz kalmaktadır. Bu çerçevede, başta kara kökenli kirleticiler olmak üzere deniz ekosistemlerinde bozulmaya yol açan unsurların bertarafına yönelik çalışmalar Özel Çevre Koruma Alanları öncelikli olmak üzere yürütülmektedir.

3.6 Enerji

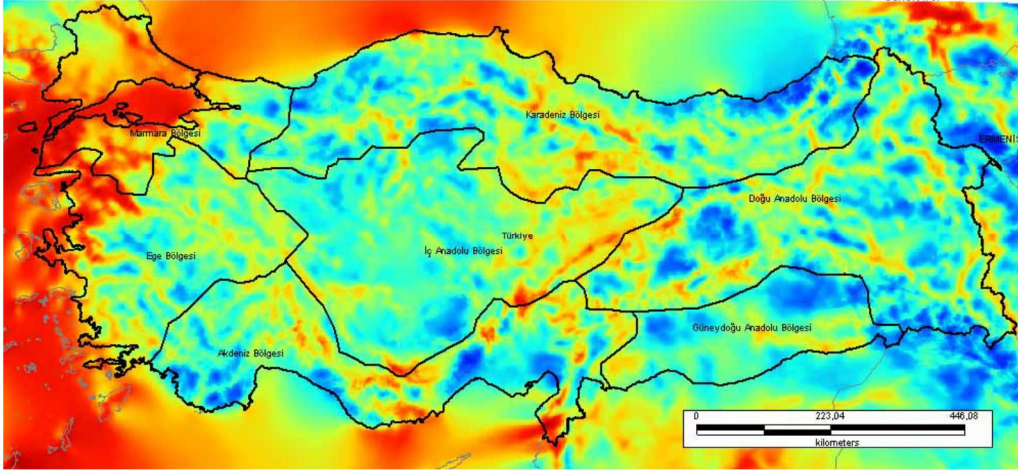
Gelişmişlik ve üretim yapısına paralel olarak enerji kullanımında özellikle ülkenin batısı ile doğusu arasında dengesizlik bulunmakta, ancak özellikle Orta, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da belirli merkezlerde enerji kullanımında kayda değer bir yükseliş yaşanmaktadır.

Harita 3-39: Elektrik Enerjisi Kullanımının Değişimi ve Sektörel Dağılım (2011)

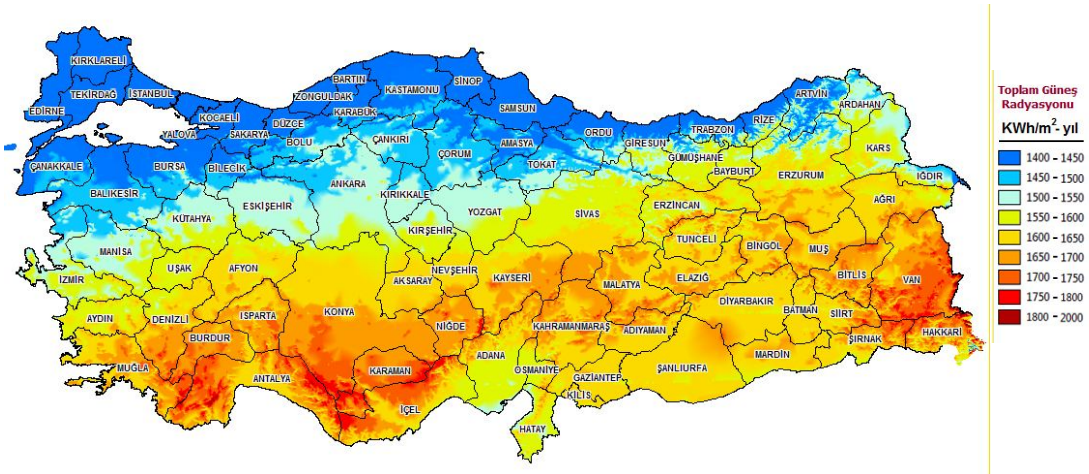
Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

- 270.** Elektrik enerjisinin kullanımının 2001-2011 yılları arası değişimine bakıldığında belirli illerde %100'ün üzerinde kullanım oranı artışı sağlandığı görülmektedir. Kullanımın sektörel ve kişi başına dağılımı incelendiğinde batıya doğru sanayi işletmeleri ile ticarethanelerin ağırlığının arttığı, doğuda ise mesken tüketiminin yüksek olduğu görülmektedir.

Harita 3-40: Rüzgâr Enerjisi Kapasite Faktörü Dağılımı³⁵

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Harita 3-41: Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası

Kaynak: Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü

271.246. Alternatif enerji kaynakları açısından bölgelerin farklı potansiyellerinin bulunması ve yenilenebilir ve yerli kaynaklara dayalı üretim politikaları bölgelere yeni fırsatlar sunmaktadır. Kamu yatırım ve destek uygulamalarıyla özel sektörün bölgelerdeki bu potansiyelleri harekete geçirmesi sağlanmalıdır.

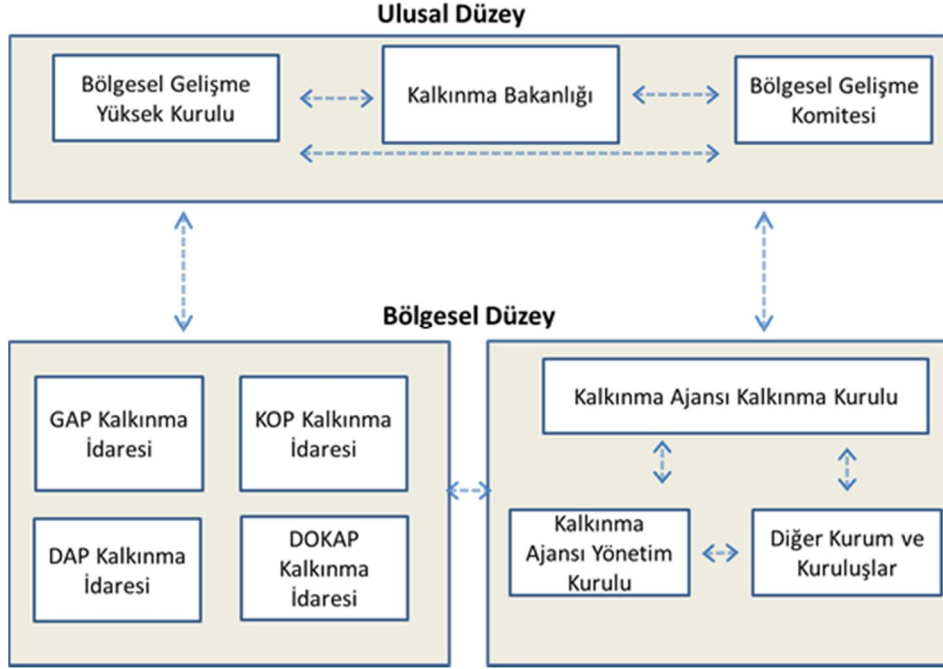
3.7 Kurumsal Yapı ve Sosyal Sermaye

Bölgesel gelişme için ulusal ve bölgesel düzeyde yönetim ve koordinasyon yapıları oluşturulmuştur. Önümüzdeki dönemde bunların etkinliğinin artması beklenmektedir.

³⁵ 50 metre yükseklikteki ortalama kapasite faktörü dağılımı

272. Bölgesel gelişme politikasının temeli, çok katmanlı ve çok düzlemli yönetişimdir. Bölgesel gelişme politikasının yönetişimi 3 ana düzeyden oluşur; ulusal, üst bölgesel ve bölgesel. Her bir düzeyde, farklı kurum ve kuruluşların oluşturdukları farklı düzlemler karar alma, uygulama ve izleme-değerlendirme süreçlerine dahil olurlar.

Şekil 3-26: Ulusal ve Bölgesel Düzeyde Kurumsal Yapı

273. Ulusal düzeyde iki temel aktör Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu (BGYK) ve Bölgesel Gelişme Komitesidir (BGK). İki Komite'nin sekreteryasını da Kalkınma Bakanlığı yürütür. BGYK, merkezi politikalar ile bölgesel gelişme politikaları arasında planlama, uygulama ve izleme bakımından uyum ve koordinasyonu sağlayarak yönetişimi geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Kurul, bölgesel kalkınmaya ilişkin konularda üst karar organıdır. BGYK; Başbakan ve Kalkınma Bakanı ile Başbakanın belirleyeceği ilgili diğer bakanlardan oluşur.
274. Bölgesel kalkınma konularını teknik düzeyde tartışmak ve BGYK'nın karar almasına yönelik öneriler geliştirmek amacıyla da Bölgesel Gelişme Komitesi (BGK) oluşturulmuştur. BGK, Kalkınma Bakanlığı Müsteşarı başkanlığında, Maliye Bakanlığı ve Hazine müsteşarları ile Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulunda temsil edilen bakanlıkların müsteşarlarından oluşur. Ayrıca, Komitenin gündemine göre kamu kesimi, özel kesim veya sivil toplum kuruluşu temsilcileri de Komite toplantılarına davet edilebilir.
275. Üst bölgesel düzeyde ise Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesinin programlama, uygulama, izleme ve değerlendirme faaliyetlerini yerinde koordine ederek bölgelerin kalkınmasını

hızlandırmak üzere, Bölge Kalkınma İdareleri yer almaktadır. Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları ile koordinasyon halinde çalışır, ortak proje ve faaliyetler yürütür.³⁶

Tablo 3-3: Bölge Kalkınma İdareleri ve Kapsadıkları İller

Bölge İdaresi	Merkez	Kapsadığı İller
Güneydoğu Anadolu Projesi BKİ	Şanlıurfa	Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt
Doğu Anadolu Projesi BKİ	Erzurum	Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van
Doğu Karadeniz Projesi BKİ	Giresun	Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Trabzon
Konya Ovası Projesi BKİ	Konya	Aksaray, Karaman, Konya, Niğde

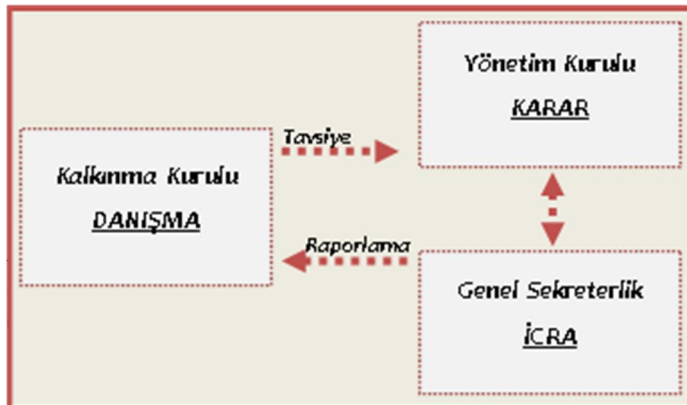
276. Bölgesel düzeyde ise yönetişimin ana unsuru Kalkınma Ajanslarıdır. Kutu 3-1’de kalkınma ajanslarına ilişkin detaylı bilgiler sunulmaktadır.

Harita 3-42: Kalkınma Ajanslarının Kuruluş Yılları

277. Kalkınma Ajansları Yönetim Kurulu ve Kalkınma Kurulu aracılığıyla bölgede yer alan ve kalkınmayla ilgili olabilecek tüm paydaşların programlama, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerine katılımını temin eder. Ajansların bünyesinde illerde faaliyet gösteren yatırım destek ofisleri de özel sektördeki yatırımcıların talep ettikleri hizmetleri tek elden temin ederek illerde girişimciliğin gelişimini sağlamaktadır.

Bölgesel kalkınmanın bu çok düzlem ve katmanlı yönetim modelinde amaç farklı katılımçılık seviyelerinde, karar alma ve uygulama süreçlerinde ilgili tarafların katılımını

sağlamak veya katılım kanallarını açık tutmaktır. Bu modelde Kalkınma Bakanlığının koordinasyon rolü çok önemlidir. Kalkınma Bakanlığı ulusal düzeyde BGYK ve BGK sekreteryası

dolu Projesi (DAP BKİ), Doğu Karadeniz Projesi canlıkları oluşturulmuştur.

hizmetlerini, üst bölgesel ve bölgesel düzeylerden beslenerek ve etkileşim halinde yürütmek ve ulusal düzeyde alınan kararları bölgesel düzeyle paylaşmak suretiyle yönetişimin modelinin kilit aktörüdür.

Kutu 3-4: Kalkınma Ajansları³⁷

Kalkınma ajansları, 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” çerçevesinde, 2006 yılında 2 pilot ajans, 2008 yılında 8 ve 2009 yılında 16 olmak üzere Bakanlar Kurulu kararları ile aşamalı şekilde 26 Düzey 2 Bölgesinde kurularak faaliyetlerine başlamıştır.

Ajanslar, gerek kalkınmanın ülke sathında dengeli dağılımını sağlamak gerekse bölgelerin potansiyelinin harekete geçirilmesi suretiyle ulusal ve küresel ölçekte rekabet güçlerinin artırılmasına öncülük etmek amacıyla kurulmuştur.

Bölgesel düzeyde sosyo-ekonomik gelişme eğilimlerini ve yerleşmelerin gelişme potansiyelini belirleyen, ulusal düzeydeki politika, plan ve stratejiler ile bölgesel ve yerel düzeyde yürütülecek faaliyetler arasındaki ilişkiyi kurgulayan, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini ve koordinasyonu geliştiren, bölgesel program ve projelere temel oluşturan bölge planları Düzey 2 bölgeleri bazında kalkınma ajansları tarafından mahallinde ve ilgili tarafların üst düzey katılımıyla hazırlanmaktadır.

Kalkınma ajansları, çeşitli alanlarda farklılaşmış destek mekanizmaları vasıtasıyla bölgelerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Kentsel yaşam kalitesinin artırılmasından KOBİ'lerin desteklenmesine, üniversite-sanayi işbirliğinin güçlendirilmesinden Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin geliştirilmesine kadar farklı alanlarda destek programları uygulanmaktadır. Bu programlar kâr amacı güden ve gütmeyen farklı kesimlere yönelik olabilmektedir.

Kuruldukları günden bugüne kadar ajansların proje teklif çağrısı mekanizmasıyla projelere tahsis ettikleri hibe destek miktarı 1,6 milyar TL'dir. Proje sahipleri tarafından sağlanan eş-finance ile birlikte bu rakam 3 milyar TL olacaktır. Proje teklif çağrısına toplam 27.200 başvuru yapılmış 5.800 yani yüzde 21'den fazlası kalkınma ajanslarından destek almıştır.

Ajansların, Doğrudan Faaliyet Desteği (DFD) ve Teknik Destek (TD) gibi farklı destek mekanizmaları da mevcuttur. DFD ile bölgenin rekabet gücü açısından önemli fırsatlardan yararlanması amaçlanmaktadır. DFD kapsamında, bugüne kadar 33 milyon TL tutarında kaynak kullanılmış, 2.580 projeden 751'ine destek sağlanmıştır. TD kapsamında ise 4.050 başvuru alınmış ve bunlardan 2.200 tanesine teknik destek sağlanarak yaklaşık 13 milyon TL'lik kaynak kullanılmıştır.

Bölgelerine yatırımcı çekmek ve yatırımcıların iş ve işlemlerini kolaylaştırıcı rol oynamak da ajansların kuruluş amaçları arasındadır. Bu kapsamda, 81 ilin tamamında kalkınma ajansları bünyesinde Yatırım Destek Ofisi (YDO) kurulmuş, uzman personelin 210'i burada istihdam edilmiştir. YDO'lar bölgenin öncelikli alanlarında yatırımların artırılması, iş bağlantılarının kurulması, fizibilite çalışmalarının yapılması ve bölgenin yatırım imkânlarının uluslararası alanda tanıtımının yapılması gibi pek çok farklı alanda çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda YDO'larca 56.600 yatırımcıya çeşitli konularda danışmanlık hizmeti verilmiş; yatırımcılar için değişik konularda 1.700 rapor, analiz ve tanıtıcı broşür yayınlanmış; 4.000 kişiye girişimcilik, dış ticaret gibi konularda eğitim verilmiş; 420 yatırımcıya yeni teşvik sistemi hakkında bilgilendirme yapılmıştır.

Kalkınma ajanslarının görev ve yetkilerinin daha belirgin hale getirilmesi, yereldeki tüm toplum kesimlerinin temsil edildiği kalkınma kurulunun daha aktif kılınması, ajans organları arasındaki uyumun geliştirilmesi, ajans kaynaklarının artırılması, ajansın denetim ve personel yapısının gözden geçirilmesi ve bugüne kadar uygulamada yaşanan birtakım sorunların giderilmesi gerekmektedir.

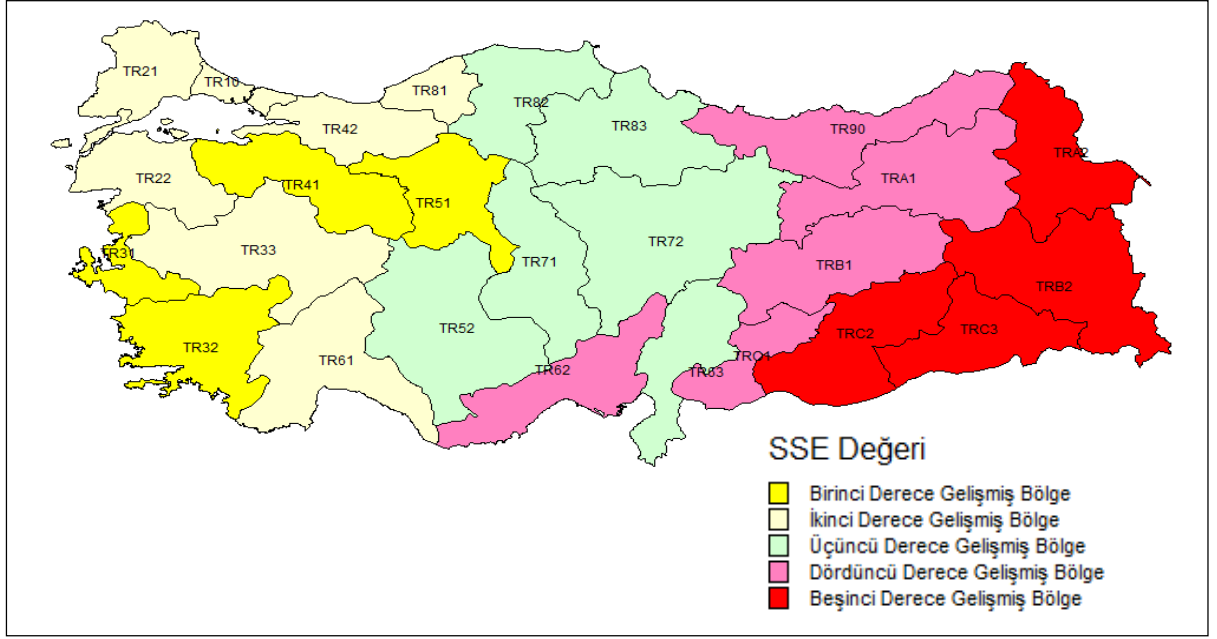
³⁷ Ajanslara ilişkin veriler Temmuz 2013 tarihi itibarıyla.

Bölgesel gelişmenin temel dinamiklerinden olan sosyal sermaye açısından bölgeler arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik farkına paralel bir yapı bulunmaktadır.

278. Toplumsal katılımın sağlanması, beşeri sermayenin etkinliğinin artırılması ve toplumsal sağlığın korunması yoluyla bölgesel gelişme ve ekonomik kalkınmayı hızlandıran önemli bir faktör olan sosyal sermaye açısından Türkiye, ülkeler arası güven ve sosyal sermaye ölçülmesine yönelik çalışmalarda genellikle alt sıralarda yer alırken, bölgeler itibarıyla da sosyo-ekonomik gelişmişlik farkına paralel bir yapı sergilemektedir.
279. Türkiye, ülkeler arası güven ve sosyal sermayenin ölçülmesine yönelik 1995-1996 yıllarında OECD'ye üye ve üye olmayan 57 ülke üzerinde yapılan değerlendirmede son sırada yer almıştır. 2002 yılında Türkiye'nin de yer aldığı ve AB üyesi ve aday üye statüsündeki ülkelerle karşılaştırmalı olarak yapılan çalışmada ise Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyi 47 ülke içinde 45. sırada bulunmuştur.
280. Sosyal sermaye Putnam tarafından “ortak hedeflere ulaşmak amacıyla aktörlerin işbirliği halinde ve etkin şekilde ortak hareket etmesini sağlayan güven, sosyal normlar ve ağlar gibi sosyal örgütlenmenin özelliklerinden oluşan yapılar” olarak tanımlanmıştır³⁸. Bı çerçevede bölgelerin sosyal sermayelerini ölçmek için; seçimlere katılım oranı, kişi başına düşen dernek sayısı, intihar oranı, boşanma oranı, kişi başına gazete ve dergi tirajı, vergi tahsilat-tahakkuk oranı, net göç hızı, elektrik kayıp-kaçak oranı eğitilmiş nüfus oranı değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişkenlere temel bileşenler analizi uygulanarak sosyal sermaye endeksi oluşturulmuştur.
281. Tüysüz tarafından yapılan çalışma sonucunda sosyal sermaye açısından en gelişmiş bölgeler İzmir (TR31), Ankara (TR51), TR32 (Aydın, Muğla, Denizli) ve TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) düzey 2 bölgeleri olurken, düşük gelirli bölgeler ise TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır), TRB2 (Van Muş, Bitlis, Hakkari) ve TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) bölgeleri olarak tespit edilmiştir.

³⁸ Sosyal sermaye bölümü oluşturulurken Tüysüz'ün (2011) DPT, uzmanlık tezinden yararlanılmıştır.

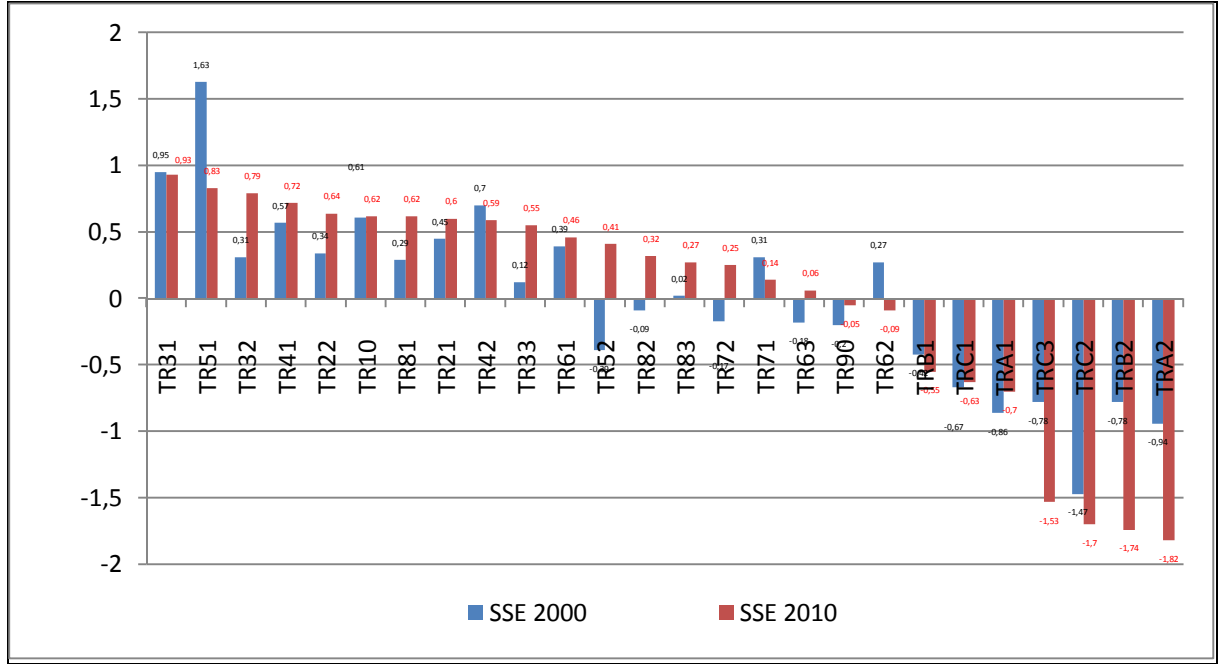
Harita 3-43: Bölgelerin Sosyal Sermaye Seviyelerine Göre Gruplandırılması

Kaynak: Tüysüz,2011

- 282.** Sosyal sermaye ile ekonomik kalkınma arasında aynı yönlü güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal ve ekonomik gelişmişliğe paralel olarak ülkenin batısında yer alan bölgeler sosyal sermaye açısından daha iyi durumda olurken, doğu ve güneydoğusunda yer alan bölgelerin ise geliştirilmesi gerekmektedir.
- 283.** Ankara, TR62 (Adana ve Mersin) ve TR71 bölgelerinin (Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Aksaray) sosyal sermaye endekslerinde 2000 yılından 2010 yılına gelindiğinde bir azalma görülmektedir. Ayrıca TRA2 Bölgesi (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TRB2 (Van Muş, Bitlis, Hakkari), TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) ve TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgelerinin negatif olan endeks değerleri daha da gerilemiştir (Şekil 3-25).

Şekil 3-27: Bölgelerin SSE (Sosyal Sermaye Endeksi) Değerleri (2000-2010)

Kaynak: Tüysüz 2011.

- 284.** Ekonomik olarak gelişmiş bölgelerin sosyal sermaye açısından da gelişmiş olduğu görülmekle birlikte İstanbul, Kocaeli'nin bulunduğu TR42 ve Tekirdağ'ın bulunduğu TR21 bölgelerinin sosyal sermaye endeksleri nispeten gerilerde yer almıştır.
- 285.** Sosyal sermaye bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılmasında ve ulusal kalkınmanın sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple, bölgelerin fiziki sermaye eksiklikleri kadar, sosyal sermaye eksiklikleri de göz önünde bulundurulmalı, yeni bölgesel gelişme politikaları düşük gelirli bölgeleri, fiziksel sermaye yatırımlarının yanında sosyal alanda da destekleyici olmalıdır. Sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bölgelere yapılacak yatırımlar ya da aktarılabilecek kaynaklar, toplumsal dokuda bir değişim sağlayıp, toplumsal katılımı artırmadıkça bölgelerin genel kalkınması sağlanamamaktadır.

Kutu 3.2: Türkiye'de ve Bölgelerde Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

Türkiye'de STK'ların kalkınma alanındaki rolü artmaktadır. Ülkemizde sivil toplum, tarihsel çerçevede vakıf gibi bir geçmişe sahip olmakla birlikte, Batılı anlamda sivil toplum olgusu, henüz yeni sayılabilecek durumdadır.

Yasal boyutu ile değerlendirildiğinde Türkiye'de sivil toplum esas olarak dernekler altında örgütlenmekte olup, ayrıca sayıca daha az olan vakıflar da bulunmaktadır. Bu yapılar çeşitli birlik ve platformlar halinde de faaliyet göstermektedir.

İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi verilerine göre ülkemizde yaklaşık 97.000 faal dernek bulunmaktadır. Son 10 yılda dernek sayısı yüzde 40 artmıştır. Derneklerin yüzde 50'sini spor, din temelli ve yardımlaşma dernekleri oluşturmakta olup, detaylı bir tema üzerine çalışan örgütlerin bütün içindeki payı oldukça azdır. Ancak son yıllarda insan hakları, kalkınma, hak ve özgürlükler, eğitim ve sanat alanlarında kurulan derneklerin sayısı artmaktadır.

Türkiye'de yaklaşık 9,2 milyon dernek üyesi bulunmakta olup, üyelerin yüzde 81'ini erkekler, yüzde 19'unu kadınlar oluşturmaktadır. Dernekleşme oranı, bölgenin gelişmişliği ve şehir nüfuslarıyla doğru orantılı olmaktadır. İstatistiklere göre 19 bin derneğin bulunduğu İstanbul'u 9 bin dernekle Ankara takip etmektedir. Bu sayı İzmir'de 5 bin, en az derneğin bulunduğu Tunceli'de ise 100 civarındadır.

Bölgeler itibarıyla değerlendirildiğinde yüzde 35,2 ile Marmara Bölgesi en fazla derneği sahip olan bölge olurken, Marmara Bölgesi'ni yüzde 18,7 ile İç Anadolu, yüzde 14,2 ile Ege, yüzde 11,9 ile Karadeniz izlemektedir. Doğu ve Güneydoğu illeri dernekleşme bakımından en alt sırada gelmektedir.

Ülkemizde STK'ların kurumsal ve mali kapasiteleri oldukça yetersizdir. Vatandaşların STK'lara katılım derinliği ve düzenli bağış yapma alışkanlığı zayıftır.

3.8 Yerleşim Deseni ve Gelişme Eğilimleri

İstanbul ülke genelinde baskın merkez niteliğini korumakta, nüfus batıdaki belirli metropol ve büyük şehirlerde yoğunlaşmakta, şehirleşme oranı ve nüfus yoğunluğu açısından diğer bölgelerle kritik farklar bulunmaktadır.

286. Doğudan batıya ve sahil kesimlere, iç kesimlerden ve kuzeyden yine sahil kesimlere ve metropollere alınan göç sonucunda nüfus ülke mekânında belirli merkezlerde toplanmaktadır. Bu dengesiz yerleşim düzeni nedeniyle büyük kentlerin sayısı ve toplam nüfustan aldığı pay artmaktadır.

Tablo 3-4: Kent Nüfusları İtibarıyla Yerleşim Sayısı³⁹

Nüfus Aralığı	Yerleşim Sayısı		Toplam Nüfusu		Türkiye Nüfusundan Payı	
	2000	2012	2000	2012	2000	2012
>3.000.000	2	3	12.006.830	21.743.241	%23	%37
1.500.000-3.000.000	1	4	2.232.265	5.147.516	%4	%9
500.000-1.500.000	8	11	6.145.007	9.243.944	%12	%16
200.000-500.000	18	16	5.248.634	4.789.716	%10	%8
50.000-200.000	102	87	8.970.804	8.440.671	%17	%14
20.000-50.000	167	91	5.207.145	2.696.573	%10	%5
<20.000	2677	1941	12.322.804	6.930.550	%24	%12

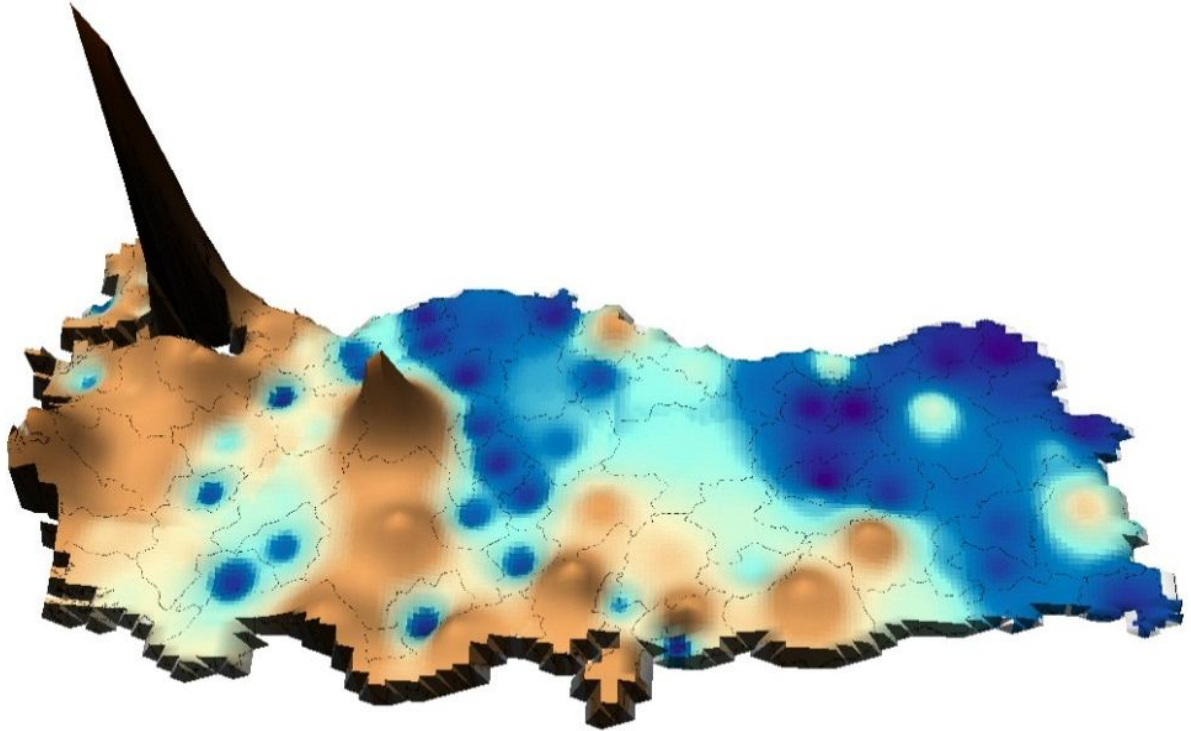
³⁹ Belediyeler OECD yerleşim sınıflaması dikkate alınarak sınıflandırılmıştır.

--	--	--	--	--	--	--

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir

- 287.** Buna paralel olarak nüfusu 20.000'in altındaki yerleşimlerin toplam yerleşimler içindeki oranı azalırken özellikle nüfusu 500.000 üzerindeki kentlerin oranında artış görülmektedir. Dolayısıyla şehirler büyüdükçe çekim güçleri daha da artmakta nüfus hem doğal yollardan hem de göç vasıtasıyla daha hızlı artış göstermektedir.
- 288.** İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana-Mersin metropol alanlarının etki alanlarında süreklilik arz eden birleşik şehirler oluşmaktadır.

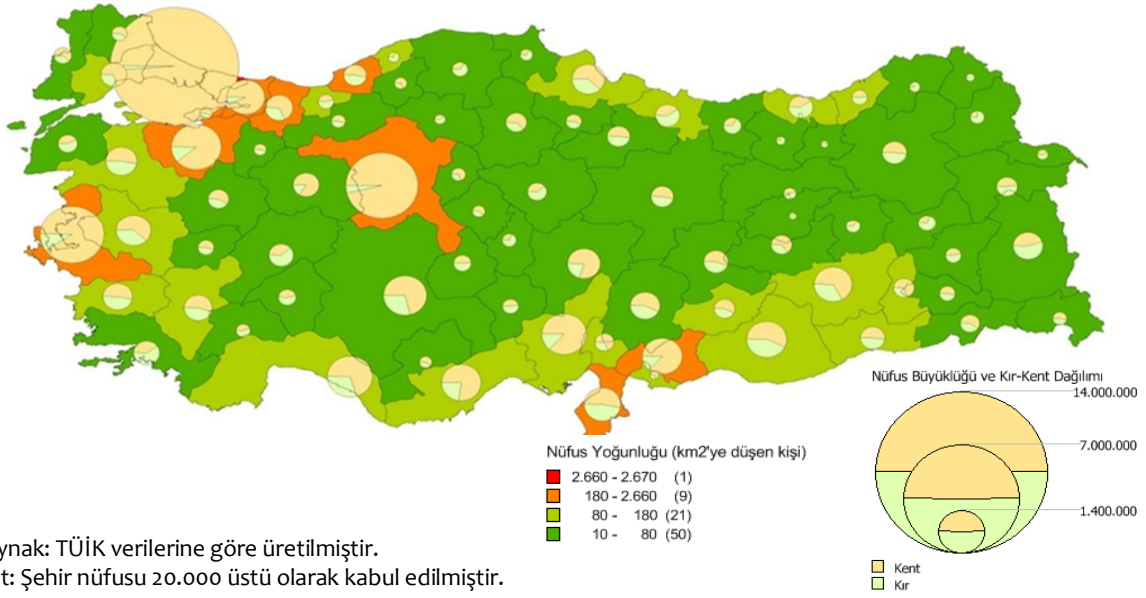
Harita 3-44: Kent Nüfusu

Kaynak: TÜİK verilerinden üretilmiştir.

- 289.** Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke genelinde yüzde 24'ler düzeyinde olan şehirleşme oranı, 1985 yılında yüzde 53, 2010 yılında ise yüzde 76 düzeyine ulaşmış olup, önümüzdeki dönemde de ülkenin batısında şehirleşme oranının hızla artmaya devam etmesi beklenmektedir. 2000-2010 döneminde en hızlı büyüyen il Kocaeli olmuşturken, diğer hızlı büyüyen iller Denizli, Kayseri, Sakarya, Bilecik, Gaziantep, Bursa, Manisa, Antalya, Şanlıurfa olmuştur.

Harita 3-45: İllerin Nüfus Büyüklükleri, Kır-Kent Dağılımı ve Nüfus Yoğunlukları

Kaynak: TÜİK verilerine göre üretilmiştir.

Not: Şehir nüfusu 20.000 üstü olarak kabul edilmiştir.

290. Bölgeler arası gelişmişlik farkına paralel olarak nüfusun önemli bir bölümü batı bölgelerindeki illerde yerleşmeyi tercih etmektedir. Ülkenin batısı ve sahil kesimlerinde nüfus yoğunluğu artarken doğu ve iç kesimlerde azalmaktadır. İstanbul'da kilometre kareye 2560 kişi, Tunceli'de ise sadece 10 kişi düşmektedir.

291. 2012 ve 2013 yıllarında yapılan düzenlemelerle büyükşehir belediye sayısı 30'a yükselmekte, büyükşehir belediye sınırları il mülki sınırları ile bütünleştirilmekte, büyükşehirlerdeki il özel idareleri ile büyükşehir sınırları içerisindeki belde belediyeleri ve köyler kaldırılmaktadır. Kırsal alanlar da dâhil bütün il sınırlarını kapsayacak şekilde hizmet sunma yükümlülüğü verilen büyükşehirlerin planlama, örgütlenme ve hizmet sunum yaklaşımlarının geliştirilmesi gerekmektedir.

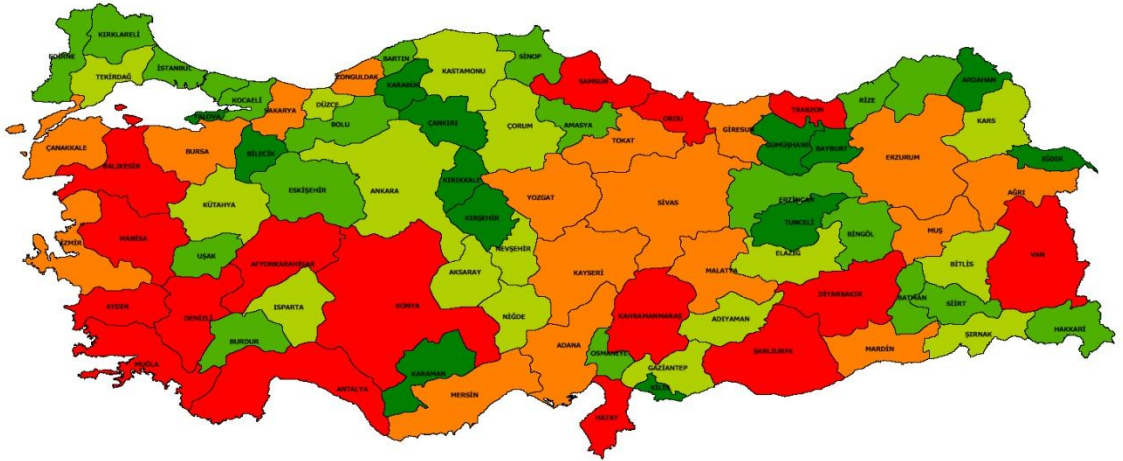
Kırsal yerleşimler

292. Planlı dönemin başından beri, ülkemizdeki kırsal alan yerleşim deseni, kırsal kalkınmanın önündeki en önemli engellerden biri olarak kabul edilmiştir. Kırsal yerleşim deseninin; küçük, dağınık ve parçalı yerleşim birimlerinden oluşması kırsal kalkınma politikalarının etkin bir şekilde hayata geçirilmesini sınırlamıştır. Bu nedenle, kırsal kesimde öncelikle mekân sorunu tanımlanarak, yerleşimlerin belirli bir düzen içinde işlevlendirilmesi temel politika olarak benimsenmiştir.

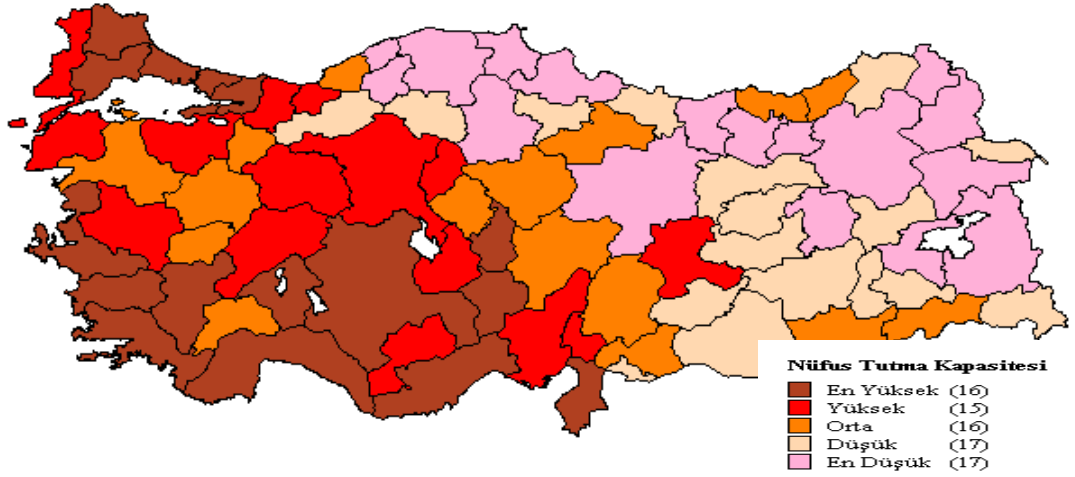
293. Gerek tarımdaki yapısal dönüşüm gerekse kırdan kente göç nedeniyle ekonomik ve demografik açıdan kalkınma için gerekli rasyonel ölçekten uzaklaşan kırsal yerleşimlerin artışı nedeniyle topyekün kırsal kalkınma yavaşlamakta ve faaliyetlerin etkinliği azalmaktadır. Bu nedenle, ülkemizde kırsal kalkınmayı hızlandırmak üzere nispeten yeterli nüfus ve ekonomi ölçeğine sahip yerleşimlerin gelişmelerinin programlı bir şekilde desteklenmesi ve bu yerleşimlerin etki alanındaki civar yerleşimler için birer hizmet merkezi haline getirilmesi amaçlanmaktadır. İlçe merkezleri ve beldelerin ortalama nüfuslarındaki değişim köylere kıyasla daha durağan olması, kırsal kalkınma çabalarında bu yerleşimlere odaklanılmasının daha rasyonel bir tercih olacağını göstermektedir.

294. Türkiye'de kırsal yerleşimler idari ayrıma göre, il ve ilçe merkezleri dışında kalan tüm beldeler ve köyler olarak tanımlanırken, diğer bir tanıma göre ise nüfusu 20 binden düşük tüm yerleşim yerlerini kapsamaktadır. İkinci tanım temel alındığında bazı ilçe merkezleri de kırsal alan kapsamına girmektedir. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinde (UKKS) ifade edildiği üzere Türkiye'nin kırsal kalkınma politika uygulamalarına esas tanım ikinci tanımdır.
295. Türkiye'de kırsal yerleşim yeri olarak 2012 yılı sonu itibarıyla; 1.977 belde, 34.340 ve yaklaşık 47 bin köy bağlı bulunmaktadır. Ancak UKKS gereğince bunların arasına merkez nüfusu 20 binden düşük ilçeleri de dahil etmek gerekir.
296. 2007-2012 döneminde, yukarıda verilen birinci tanıma göre köy nüfusunun ülke nüfusu içindeki payı yüzde 29,5'ten yüzde 22,7'ye gerilemiştir. İkinci tanıma göre kırsal nüfusun payı ise aynı dönemde yüzde 32,5'ten yüzde 27,7'ye düşmüş, kırsal nüfus yaklaşık 2 milyon kişi azalmıştır. Kırsal nüfusun iller itibarıyla dağılımını sergileyen Harita X'te görüldüğü üzere, kırsal nüfus ağırlıklı olarak batı bölgelerinde ve kıyı illerindedir.

Harita 3-46: İllere göre kırsal nüfus büyüklükleri (2012)

297. Kırdan kente göçün neden olduğu nüfus azalması, büyüklüğü ve etkileri bakımından bir çözülme olarak değerlendirilebilmektedir. Bu çözülme, bir taraftan dinamik bir kırsal ekonominin ihtiyaç duyduğu üretken işgücünün kaybına diğer taraftan da sosyal politikalara bağımlılığı artan yaşlanan bir kırsal toplum demografisine neden olmaktadır.
298. Kırsal kesimdeki çözülme sürecine karşılık, illerin kırsal alanda nüfus tutma kapasiteleri; nüfus ve sosyal yapı, işgücü yapısı, tarımsal yapı, yerleşme yapısı, sosyal ve fiziki altyapı kategorileri altında 25 değişken kullanılarak hesaplanan endekse incelenmiştir (bakınız Ek). Kırsal nüfusta beklenen çözülmenin illere göre sonuçlarını ortaya koyan harita de görüldüğü üzere, "yüksek" kategorilerinde gösterilen illerin kırsal alanlarında nüfus kaybının daha sınırlı düzeyde olacağı, hatta nüfusun kısmen artacağı tahmin edilmektedir.

Harita 3-47: İllerin kırsal çözülme endeksine göre kademelendirilmesi

Kaynak: Türkoğlu, 2010.

- 299.** Endeks sonuçları illerin kırsal alanlarındaki genel gelişmişlik düzeyi hakkında ortalama bir değerlendirme yapmaya imkan verse de, alt endeksler (Ek-X2) itibarıyla illerin çözülme tehdidi karşısında nüfus tutma kapasiteleri değişmektedir. Bir il sosyal ve fiziki altyapı itibarıyla güçlü bir kapasiteye sahip olabilirken, tarımsal yapı itibarıyla zayıf olabilmektedir. İllerin öncelikle en zayıf olduğu kırsal alan dinamiklerinin tespit edilerek, bu alanlara odaklı kırsal kalkınma tedbirlerinin alınması kaynak etkinliği açısından da uygun olacaktır.
- 300.** Özellikle Büyükşehir Belediyesi (BŞB) Kanununda yapılan değişikliğin ardından kırsal yerleşimlere götürülecek hizmetlerden sorumlu birimler önemli ölçüde değişmiştir. BŞB bulunan 30 ildeki köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülmüştür. Bu köylerde yaklaşık 10,4 milyon kişi ikamet etmektedir. Mart 2014'ten itibaren bu köylere yönelik hizmet sunumu ilçe belediyeleri ile büyükşehir belediyeleri tarafından sağlanacaktır. Geri kalan 51 ilde yaklaşık 6,8 milyon köy nüfusu bulunmaktadır. Bu illerde köylere hizmet sunumu il özel idareleri ve kaymakamlıklar eliyle yürütülecektir. Bu iki kurum tarafından köylere götürülen önemli hizmetlerden biri de Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesidir (KÖYDES).

Kutu 3-5: KÖYDES

Köylerde süregelen içme suyu ve yol sorunlarının mahalli idareler eliyle ortadan kaldırılması için 2005 yılında pilot düzeyde başlatılan Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES), 2010 yılında küçük ölçekli tarımsal sulama ve 2011 yılında atık su bileşenlerinin dahil edilmesiyle entegre bir kırsal altyapı programına dönüştürülmüştür.

2005-2013 döneminde Projeye cari rakamlarla yaklaşık 8,8 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir. 2012 yılı sonuna kadar yol bileşeni kapsamında; yaklaşık 7 bin km ham, 74 bin km stabilize, 98 bin km asfalt ve 2.500 km beton yol olmak üzere toplamda 181.500 km yol yapılmıştır.

Ayrıca, 2.600 km uzunluğunda kilit parke döşemesi yapılmış ve 32 bin km uzunluğundaki yolun ise onarımı gerçekleştirilmiştir. İçme suyu bileşeni kapsamında ise, 4.116 ünitesi (köy ve köy başlısı) susuz, 43.345 ünitesi ise suyu yetersiz olmak üzere 47.461 ünite yeterli ve sağlıklı içme suyuna kavuşmuştur.

Böylece, söz konusu dönemde toplam köy yolu ağı yaklaşık 35 bin km artmasına rağmen, asfalt-beton yol oranı yüzde 33'ten yüzde 45'e, suyu yeterli ünite oranı ise yüzde 81'den yüzde 91'e çıkmıştır.

BÖLÜM 4

Bölgelerin ve Yerleşimlerin Sınıflandırılması

4 BÖLGELERİN VE YERLEŞİMLERİN SINIFLANDIRILMASI

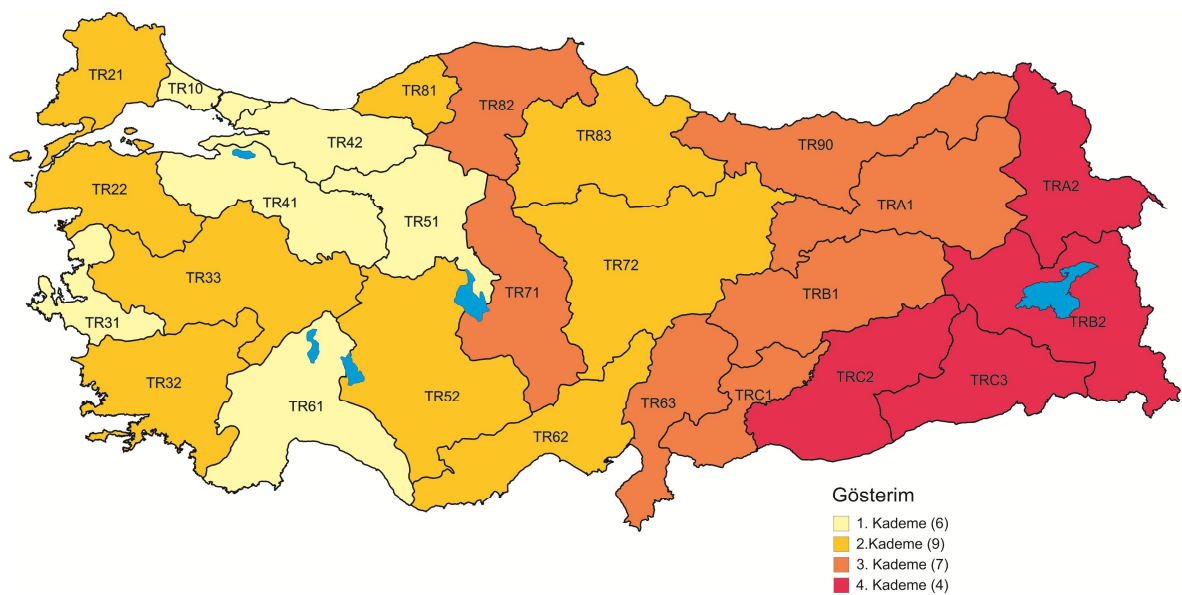
301. Ülkemizde bölgeler ve yerleşimler başta gelir olmak üzere nüfus, altyapı, beşeri ve sosyal sermaye, ekonomik yapı, coğrafi konum ve erişilebilirlik gibi konularda farklılık arz etmektedir. Bu farklılıklar her bir yerleşime özgü farklı müdahale araçlarını gerekli kılmakta, kalkınma politikaların mekânsal duyarlılığının artırılmasını getirmektedir. Sektör bazlı yaklaşımların yerleşimler arası farkları ihmal etmesi nedeniyle kalkınma politikalarının etkinliğinde sınırlı kalması ve bölgesel gelişmeyi münferit bir politika alanı olarak tanımlama ihtiyacı her bir yerleşime özgü politika setleri belirlemeyi gerektirmiştir. Bu nedenle, ülkemizde homojen birimler olmayan iller, bölgeler ve yerleşimler için farklı sınıflamalar geliştirilmiştir.

4.1 Bölgesel Sınıflama

302. Bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyindeki farklılıkları ortaya koymak üzere ekonomik ve sosyal alanlarda seçilmiş ve gelişmişlik düzeyini en iyi biçimde yansıtan bir sınıflama yapılmıştır. İllerin ve bölgelerin zaman içindeki gelişmelerinin izlenmesinin yanında, kamu kaynaklarının tahsisi ve özel sektör yatırımlarının yönlendirilmesi ile başta bölgesel kalkınma politikaları olmak üzere mekân duyarlılığı güden strateji, politika ve uygulamaların belirlenmesinde önemli bir referans niteliği taşıyan SEGE-2011 sınıflaması kullanılmıştır. Ekonomi, sosyal göstergeler, istihdam, demografi, eğitim, sağlık ve sanayi gibi farklı göstergelerden yararlanarak istatistiki bir yöntemle iller bazında sosyo-ekonomik gelişmişlik sınıflaması yapılmıştır.

303. 2011 yılı sosyo-ekonomik gelişmişlik sınıflaması çalışmasına göre ülkemizdeki Düzey 2 bölgeleri gelişmişlik düzeyleri açısından dört kademede ele alınmaktadır.

Harita 4-1: SEGE-2011 Çalışmasına Göre Düzey 2 Bölgelerin Gelişmişlik Düzeyi

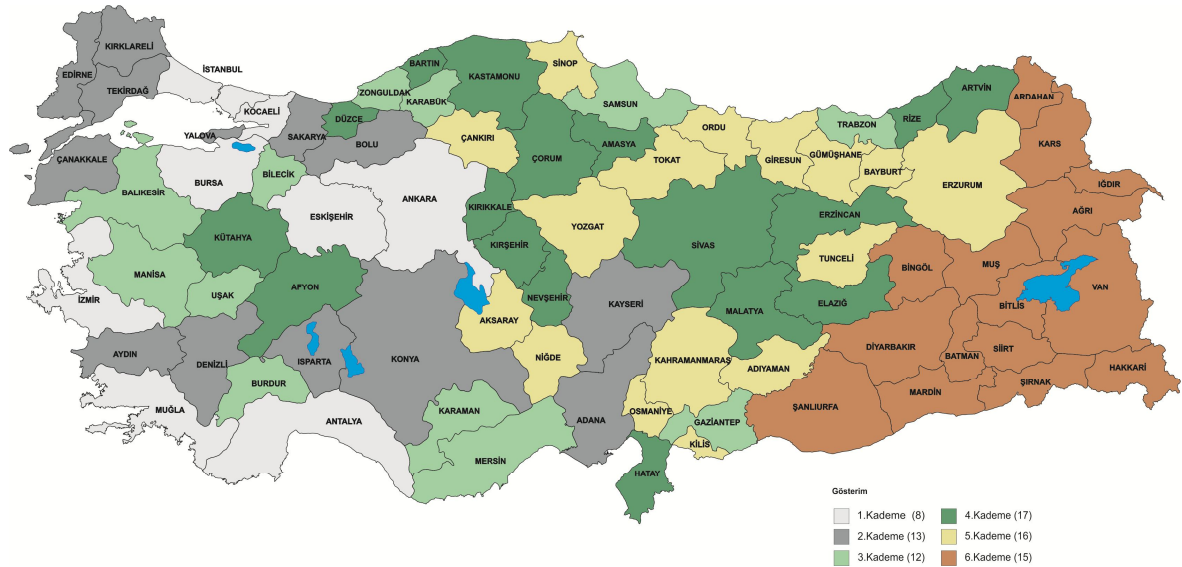

304. Türkiye’deki bölgelere kişi başına düşen gelir açısından bakıldığında, Satınalma gücü paritesine göre kişi başı GSYH Türkiye ortalaması üzerinde olan bölgeleri “Yüksek Gelirli”, kişi başı GSYH değeri Türkiye ortalamasının altında ancak %75’inin üzerinde olan bölgeler “Orta-Yüksek Gelirli”, kişi başı GSYH değeri Türkiye ortalamasının %75’inin altında ve %50’sinin üstünde olan bölgeleri “Orta-Düşük Gelirli” ve kişi başı GSYH değeri Türkiye ortalamasının %50’sinden düşük bölgeleri “Düşük Gelirli” olarak sınıflamak mümkündür. Gelişmişlik ve gelir açısından yapılan sınıflamaların farklı kullanım alanları bulunmaktadır. BGUS kapsamındaki politika uygulamalarında birçok dünya uygulamalarında olduğu gibi gelire dayalı sınıflama tercih edilmiştir.

SEGE-2011 Çalışmasına Göre İllerin Gelişmişlik Düzeyi Sınıflaması

305. 2011 yılında Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) demografi, eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ile yaşam kalitesi olmak üzere 8 alt kategoride, çoğunluğu 2009-2010 yıllarına ait 61 değişken kullanılarak hazırlanmıştır. SEGE ile iller gelişmişlik düzeylerine göre 1’den 6’ya kadar sınıflandırılmıştır. Yeni teşvik sistemindeki bölgesel teşvikler SEGE göstergelerine dayalı olarak belirlenmiştir.

Harita 4-2: İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2011)

306. Türkiye gelir dağılımı bakımından bölgesel farklılıklar arz etmektedir. Ülkenin gelir bakımından daha dengeli bir yapıya kavuşması ve refahın iller, bölgeler ve yerleşimler olmak üzere tüm ülke sathında nasıl dağıldığını tespit etmek ve refahın mekânda dengeli ve adil dağılımı sağlamak, ekonomik ve sosyal uyumu güçlendirmek ve toplumsal istikrarı güçlendirmek için gelir bakımından bölgesel bir sınıflama yapılmıştır. Kamu destek oranlarının ve sektörlerin gelire göre tahsisi ve yatırımların yönlendirilmesi bakımından gelire göre sınıflama bir referans kaynağı olacaktır.

Harita 4-3: Gelir Düzeylerine Göre Bölge Sınıflaması

Şekil 4-1: Gelir Düzeyine Göre Bölgesel Sınıflama

Şekil 4-2: Gelir Düzey Gruplarına Göre Mevcut Durum Matrisi

Bölgeler	Beşeri Sermaye ve İstihdam	Ekonomik Yapı, Girişimcilik ve Yenilik	Sosyal ve Fiziki Altyapı ve Erişilebilirlik
Yüksek Gelir Düzeyi	- Yoğun göç nedeniyle nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının üzerindedir - İstihdam, sanayi ve hizmetler sektörü ağırlıklıdır - İstanbul, İzmir ve Ankara'nın işsizlik oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir	- GSYH verilerine göre ekonomi büyük oranda sanayi ve hizmetler ağırlıklıdır - İleri teknoloji sektörlerinin görece olarak katkı sağladığı imalat sanayi, sektörel çeşitlilik arz etmektedir - ARGE, yenilik ve girişimcilik faaliyetleri önemli oranda İstanbul, Ankara ve İzmir'de yoğunlaşmaktadır	Sosyal ve fiziki altyapının yeterliliği diğer bölgelere göre oldukça yüksektir
Orta-Yüksek Gelir Düzeyi	- Nüfus artışı yaşanmakla birlikte nüfus artış hızı Türkiye'nin gerisindedir - Sanayi sektörü önemli oranda istihdama katkı sağlamakla birlikte tarım sektörünün istihdam oranı daha yüksektir - Güney'de yer alan Adana-Mersin Bölgesi hariç işsizlik oranı görece olarak düşüktür	- Ekonomi, sanayi ve hizmetler ağırlıklı olmakla birlikte tarım sektörü de ekonomiye önemli katkı sunmaktadır - İmalat Sanayi kısmen sektörel çeşitlilik göstermektedir	- Aydın'dan Hatay'a uzanan kıyı bölgelerinde, kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı Türkiye ortalamasının altındadır - İzmir hariç Çanakkale'den Aydın'a uzanan batı bölgelerinde atık hizmeti verilen nüfusun toplam nüfus içindeki oranı Türkiye ortalamasının altındadır
Orta-Düşük Gelir Düzeyi	- Düzeyin Karadeniz ve İç Anadolu illerinde nüfus kaybı tehdidi bulunmaktadır - İstihdam, tarım ve hizmet sektörleri ağırlıklıdır - Hatay'ın ve Gaziantep'in içinde bulunduğu güney bölgeler hariç işsizlik oranları görece olarak düşüktür	- Ekonomi, sanayi ve hizmetler ağırlıklı olmakla birlikte tarım sektörü de ekonomiye önemli katkı sunmaktadır - Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'da yer alan bölgelerin sanayisi düşük teknoloji sektörlerinden oluşmaktadır - Samsun'dan Artvin'e uzanan Karadeniz kıyı şeridindeki illerin tarımsal verimliliği yüksek düzeydedir	- Hatay ve Kırıkkale'nin içinde bulunduğu bölgeler ile Doğu Karadeniz'de kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun oranı Türkiye ortalamasına göre düşüktür - Atık hizmeti verilen nüfusun oranı Türkiye ortalamasının altındadır
Düşük Gelir Düzeyi	- Doğurganlık hızının yüksekliği nedeniyle nüfus artışı görülmektedir - Eğitim göstergeleri Türkiye ortalamasının oldukça altındadır - Güneydoğu Anadolu illerinde işgücüne katılım Türkiye ortalamasının oldukça gerisindedir - Doğu Anadolu'daki bölgelerde istihdam tarım ağırlıklı, sanayinin görece olarak istihdama daha fazla katkı sağladığı Güneydoğu Anadolu'daki bölgelerde ise istihdam hizmetler ağırlıklıdır - Mardin'in içinde bulunduğu bölge hariç işsizlik oranı görece olarak düşüktür	- Ekonomi tarım ve hizmetler ağırlıklıdır - Güneydoğu Anadolu'da yer alan bölgelerin tarımsal verimliliği Doğu Anadolu'da yer alan bölgelerden daha yüksektir - Tarım sektörü; Doğu Anadolu'da yer alan bölgelerde hayvancılık, Güneydoğu Anadolu'da yer alan bölgelerde ise bitkisel üretim ağırlıklıdır	- Ağrı ve Van'ın içinde bulunduğu bölgelerde kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusu oranı Türkiye ortalamasının oldukça gerisindedir - Atık hizmeti verilen nüfusun oranı Türkiye ortalamasına göre oldukça düşük seviyededir

4.2 Yerleşimlerin Sınıflandırılması

307. Yerleşimlerin birbirleriyle ve yakın çevreleriyle fonksiyonel ilişkileri, göç, üretim ve dağıtım ile bilgi gibi akım ilişkileri, ekonomik coğrafyada oynadıkları roller ve yerleşme sistemindeki kademelenmeleri gibi birçok husus dikkate alınarak bir yerleşim sınıflaması yapılmıştır. Yerleşim sınıflaması ülke mekânsal yapısının daha dengeli bir hale gelmesi, mekânsal gelişimi desteklemek üzere bölgesel kalkınma politikaları arasındaki uyumun güçlendirilmesi ve kalkınma politikalarının mekânsal duyarlılığını artırmak üzere geliştirilmiştir.

308. Türkiye’de kentler ulusal mekândaki kademelenmeleri ve ekonomik coğrafyada oynadıkları roller açısından sınıflandırıldığında, metropoller, metropol alt merkezler, endüstriyel büyüme odakları, bölgesel çekim merkezleri, orta düzeyde gelişmiş kentler ve dönüşüm kentleri, turizm odakları ve geleneksel ekonomiye dayalı kentler öne çıkmaktadır.⁴⁰

Metropoller

309. Metropoller⁴¹, ülkemizdeki uluslararası ve ulusal merkez nüfusu 3 milyonun üzerinde olan iller olarak belirlenmiştir. Metropoller etki alanında kalan yerleşimlerle fiziki ya da fonksiyonel süreklilik ve tamamlayıcılık arz etmektedir. Adana-Mersin özellikle uluslararası büyüme merkezlerinin doğuya kaydığı bir süreçte ülkemizin güneyindeki yerleşimlere yönelik ve etkisi orta doğuda da hissedilecek potansiyel metropol bölge olarak belirlenmiştir.

Metropoller: İstanbul (Küresel Metropol), Ankara (Bölgesel Metropol), İzmir, Adana-Mersin (potansiyel metropol)

Metropol Alt Merkez

310. Metropol alt merkezler metropollerin etki alanında bulunan ve onlarla fonksiyonel ilişkileri yoğun olan Endüstriyel Büyüme Odakları olarak belirlenmiştir.

Metropol Alt Merkezler: Tekirdağ, Bursa, Kocaeli, Sakarya, Manisa

Endüstriyel Büyüme Odakları

311. Endüstriyel Büyüme Odakları belirlenirken metropoller dışında kalan, imalat sanayi istihdamı ülke imalat sanayi istihdamının binde 5’inden büyük olan 38 il arasından ekteki kriterler göz önünde bulundurularak çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile belirlenmiştir.

Endüstriyel Büyüme Odakları: Gaziantep, Konya, Kayseri, Eskişehir, Denizli, Hatay, [Adana], [Mersin], [Kocaeli], [Bursa], [Antalya], [Tekirdağ], [Manisa], [Sakarya], [Antalya]

⁴⁰ Sınıflandırma metodolojileri detaylı olarak EK-3.3’te sunulmaktadır. İllerin birincil karakter ve işlevleri ilgili başlık altında belirtilmekte, ikincil konumu ise [] işareti ile gösterilmektedir

⁴¹ Metropoller ifadesi yerine son dönem yazınında “Kent Bölge” terimi kullanılmaya başlanmıştır. Metropol kavramının bilinirliğinin daha yüksek olması nedeniyle metinde bu kelime tercih edilmiştir.

Kutu 4-1: Endüstriyel Büyüme Odakları

1970'li yıllardan itibaren küreselleşme ve yerelleşme ile birlikte dünya ekonomik coğrafyası önemli değişimlere sahne olmuştur. Üretim fonksiyonlarının ekonomik coğrafyada dağılımı açısından küreselleşme ve yerelleşme birbirini destekleyen ve geri besleyen süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme, üretim fonksiyonlarının küresel coğrafyada farklı örgütlenme biçimleri ile farklı alanlara yayılmasını beraberinde getirmiştir. Bu yayılmaya ilişkin en temel özellik yayılmanın rastlantısal olmaması ve belirli yerel noktalarda yoğunlaşmasıdır. Yoğunlaşmanın en göze çarpan sonucu ise, küresel piyasalara entegre olabilmiş yerel üretim odaklarıdır. Küresel ölçekte gerçekleşen bu yayılmanın izdüşümü bölgesel ve ulusal ölçeklerde de izlenebilmektedir. Üretim fonksiyonları bölgesel ve ulusal ölçekte belirli yerel merkezlerde ön plana çıkmıştır. Odaklanmanın avantajlarına sahip yerel birimler, gerek ulusal gerekse küresel ölçekte önemlerini artırmaktadır.

Bu yerel üretim odaklarının oluşumu yerelin kendine özgü rekabet avantajlarının sonucudur. Bu rekabet avantajlarının oluşumunda da KOBİ'ler ve bunlar arasında yatay ve çoğu zaman güvene dayanan ilişkiler, KOBİ'lerdeki esnek üretim yapısı, yerel uzmanlık, coğrafi yakınlık, uzmanlaşma ve ölçek ekonomileri, yerel (aktarılmış-gizil) bilgi ve beceri, karşılıklı öğrenme süreci, yenilikçilik kapasitesi ile işgücü kalitesi esas unsurlar olarak tarif edilebilir. Rekabet avantajını sürekli kılan ve taze tutan ise; endüstriyel büyüme odaklarında yer alan KOBİ'ler ile birlikte her türlü firma, kurum ve kuruluşlar, diğer ekonomik faaliyet alanları ile aktörlerinin sağladığı dışsallık ile sektör içi ve sektörler arası bilgi aktarımı, paylaşımı ve yenilikçiliktir.

Küresel ölçekte yaşanan bu gelişmelerin izlerini Türkiye'de de izlemek ve bu gelişmeleri etkileri ve sonuçları açısından Türkiye'ye uyarlamak mümkündür. Bu bağlamda Türkiye'de rekabet avantajına sahip olan ve bu avantajı sürekli kılabilen yerel odaklar 1980'li yıllarla birlikte üretimin ülke coğrafyasına yayılımındaki rollerini gittikçe artırmışlardır.

1980'li yıllara kadar sanayi üretimi büyük oranda İstanbul, İzmir, Ankara ve Adana gibi merkezler ve bu merkezlerin çevresindeki bölgelerde yer almıştır. Sanayi üretimi ülke ekonomik coğrafyasında neredeyse sadece metropollerde yoğunlaşmıştır. Metropoller ve onların etki alanları dışında kalan Zonguldak, Kırıkkale ve Karabük gibi iller ise kamunun iktisadi yatırımları sonucu görece sanayileşmiş iller olarak ön plana çıkmıştır. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ise sanayinin ekonomik coğrafyada yayılma biçimi değişime uğramaya başlamıştır. Daha önce metropoller, metropol çevresindeki bölgeler ve devletin iktisadi yatırımları üçgeninde yer alan dağılıma ek olarak, belli şehirler kamu yatırımlarının sürükleyici etkisiyle birlikte kendi içsel potansiyellerine bağlı olarak ve yerel ekonomik büyüme yazınına örnek teşkil edecek biçimde endüstriyel büyüme odağı olmaya başlamışlardır.

Bölgesel Çekim Merkezleri

312. Türkiye'nin görece düşük gelirli Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde (TR7, TR8, TR9, TRA, TRB, TRC Düzey 1 bölgeleri) yer alan iller çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Ekte yer alan 10 değişken kullanılarak Çok Boyutlu Ölçekleme yöntemleri kullanılarak bölgesel çekim merkezi işlevi ön plana çıkan iller belirlenmiştir.

Bölgesel Çekim Merkezleri: Trabzon, Diyarbakır, Samsun, Erzurum, Van, Elazığ, Malatya, Şanlıurfa ve Sivas

Kutu 4-2: Bölgesel Çekim Merkezleri (BÇM)

Bölgesel çekim merkezleri politikası, Fransız iktisatçı F. Perroux tarafından geliştirilen, 1970'li yıllarda bölgesel gelişme sorunlarının kısıtlı ulusal kaynakların etkin kullanılması ve yatırımların belirli kentlerde yoğunlaştırılması yoluyla azaltılması amacıyla yeniden yorumlanan “büyüme kutupları (growth poles)” modeline dayanmaktadır. Kalkınma dinamiklerinin ve sanayinin, büyüme potansiyeli yüksek olan stratejik kent merkezlerinde yoğunlaştırılmasıyla, hem toplanma (yığılma) ekonomilerinden kaynaklanan ölçek ekonomilerinin ve dışsal ekonomilerin sağlanacağı, hem de bu merkezlerde gelişen sanayinin zamanla çevreye yayılarak ülke sathında dengeli bir sanayi gelişimi sağlanacağı düşünülmüştür. Böylelikle, büyüme kutupları politikalarında, kamu kaynaklarının ve teşviklerin düşük gelirli bölgelerdeki bütün illere dağıtılması yerine, rasyonel yatırım anlayışı çerçevesinde ana merkezlerde (“bölgesel gelişme merkezleri” ya da “sanayi yoğunlaşma alanları” gibi) yoğunlaştırılması hedeflenmiştir.

1980 sonrası dönemde bir yandan küresel ekonomiyle bütünleşme süreci, diğer yandan kamu girişimciliğinin gerilemesi ve tarımdaki çözülme eğilimlerinin hızlanarak bölgelerarası göç dinamiklerine ivme katması, hem göçü bölge içine çekecek baraj kentler, hem de çevre bölgesinde yer alan yerleşim birimlerine bölgesel hizmet merkezleri fonksiyonu görececek birimler olarak büyüme kutupları yaklaşımına olan ilgiyi artırmıştır. Gelişen küresel rekabet ortamında, rekabet potansiyeline sahip yerleşmelerin desteklenmesi, kamu yatırımları ve desteklerinin bu alanlarda odaklanması, bir taraftan bölgeler arası dengesizlik sorununun çözümüne yardımcı olurken, diğer taraftan da ulusal büyüme, istihdam ve kalkınmaya katkısı da artıracaktır.

Dokuzuncu Kalkınma Planıyla birlikte, geleneksel olarak benimsenen bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması politikalarının yanı sıra, tüm bölgelerin ulusal kalkınmaya en fazla katkı sağlamalarını esas alan ve yerleşimlerin rekabet edebilirliklerinin artırılmasını hedefleyen politikalar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Böylece, göçü yönlendirici ve nüfusun yakın çevresinde daha verimli alanlarda istihdamını sağlayıcı politikalara ağırlık verilmekte; kamu yatırım uygulamalarında ve hizmet arzında mekânsal önceliklendirme ve odaklanma ilkeleri benimsenmektedir.

Cazibe Merkezi olarak belirlenen kentler için yapılan çalışma, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından 1982'de yayınlanan “Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi” çalışmasında elde edilen sonuçlarla da uyumlu olup, tespit edilen 12 merkezden 10'u (Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Kayseri, Konya, Malatya, Samsun, Sivas, Trabzon ve Gaziantep) 1982 çalışmasında belirlenen 16 bölge merkezi içerisinde yer almaktadır.

Bu merkezlerden dördü için Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı uygulaması başlatılmıştır. Program kapsamında 2008-2012 döneminde Diyarbakır, Şanlıurfa, Van ve Erzurum'da uygulanan projelere toplam 215 Milyon TL kaynak tahsis edilmiştir.

Bu yaklaşım Onuncu Kalkınma Planı döneminde de güçlendirilerek sürdürülecektir. Bölgesel çekim merkezleri politikası, Onuncu Kalkınma Planında yer alan aşağıdaki politika kapsamında ele alınmaktadır:

- “Başta düşük gelirli bölgelerde olmak üzere sosyo-ekonomik gelişme ve altyapı imkânları bakımından çevrelerine hizmet verme potansiyeli bulunan merkezleri destekleyen programlar güçlendirilerek sürdürülecek, göçün bölgesel çekim merkezleri işlevi göreceği bu merkezlere yönelmesini kolaylaştıran şartların oluşumu desteklenecektir.”

Turizm Odakları

313. Turizm odakları; belirlenen yıllar itibarıyla yatak kapasitesi oranı, yatak kapasitesi değişim sayısı, geceleme oranı, doluluk oranı, bin kişiye düşen yatak kapasitesi ve yüz kişiye turist sayısı değişkenleri kullanılmak suretiyle belirlenmiştir. Altı adet göstergenin beş ve altı adeti bakımından öne çıkanlar ulusal ölçekte birincil turizm odağı olarak belirlenmiştir. Ancak tarihi ve doğal varlıkları nedeniyle her bölgede ikincil ve üçüncül nitelikte turizm merkezleri bulunmakta olup, bu çalışma kapsamında detayda incelenmemiştir. Sözkonusu çalışmaların ilgili bakanlık ile koordinasyon içinde kalkınma ajansları tarafından yapılması yerinde olacaktır.

Turizm Odakları: Antalya, Aydın, Nevşehir, Muğla, [İstanbul], [İzmir], Afyonkarahisar, Balıkesir, Çanakkale, [Denizli], Mardin (potansiyel).

Yapısal Dönüşüm İlleri

314. Metropol, endüstriyel büyüme odakları, bölgesel çekim merkezleri, öncelikli gelişme illeri ve turizm bölgeleri dışında kalan ve gerçekleştirecekleri yapısal dönüşüm ile gelişmişlik düzeylerini bir ileri düzeye taşıyabilecek yerleşimler Yapısal Dönüşüm İlleri olarak belirlenmiştir. Yapısal Dönüşüm İlleri üç farklı niteliğe sahip yerleşimi içermektedir (illerin tasnifinde EK 3.3'te detayları açıklandığı şekilde temel bileşenler analizi kullanılmıştır):

- İkincil Sanayi İller
- Sanayisi Güçlenen İller
- Sanayi Nüvesi İller

315. İkincil Sanayi İlleri: Ulusal düzeyde değerlendirildiğinde sanayi açısından belirli bir altyapıya sahip ancak bunu daha ileri düzeye taşıyabilmek için yapısal bir dönüşüme ihtiyaç gösteren illerdir. Büyük ölçekli kamu sanayi yatırımları bulunan ve henüz ekonomisini tek sektöre bağımlı yapıdan kurtarıp çeşitlendirememiş illerde bu kapsamda değerlendirilmektedir.

İkincil Sanayi illeri: Zonguldak, Kahramanmaraş, Kırklareli, Bilecik, Osmaniye, Düzce, Kütahya, Yalova, Uşak, Karabük, Ordu, Çorum, Rize, Kırıkkale, Bolu, [Aydın], [Muğla], [Afyonkarahisar], [Balıkesir], [Çanakkale].

316. Sanayisi Güçlenen İller: Sanayi konusunda temel düzeyde altyapıya sahip ve sanayi kenti olma yolunda ilerleyen iller bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Sanayisi Güçlenen İller: Aksaray, Edirne, Karaman, Bartın, Sinop, Burdur, [Mardin], Adıyaman, Isparta, Batman, Bolu.

317. Sanayi Nüvesi İller: Tarım ve doğal kaynaklara dayalı ekonominin hakim olduğu orta düzeydeki gelişmiş iller bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu kentlerin önümüzdeki dönemde tarımsal verimliliklerini artırmaları, sermaye birikimlerini güçlendirmeleri, ekonomilerini çeşitlendirerek küçük ölçekli sanayi, ticaret ve hizmetler sektörlerinde gelişme sağlayacak dönüşümleri geçirmeleri gerekmektedir.

Sanayi Nüvesi İller: Niğde, Kırşehir, Kastamonu, Yozgat, Tokat, Giresun, Artvin, Amasya, Çankırı, Gümüşhane, Erzincan, Kilis, [Nevşehir].

Öncelikli Gelişme İlleri

318. Üretimleri tarım ve hayvancılık ile madencilik sektörlerine dayalı olan, kırsal niteliği yüksek ve sanayileşme konusunda yeterli düzeyde ilerleme sağlayamamış, kalkınmada yapısal güçlük yaşayan, çeşitli dezavantajlar nedeniyle potansiyelleri yeterince değerlendirilememiş iller Öncelikli Gelişme İlleri şeklinde tanımlanmıştır. İşsizlik, göç, nitelikli işgücünün yetersizliği, eğitim ve sağlık altyapısındaki yetersizlikler, tarımsal verimliliğin düşüklüğü, kırsal alanda gelir getirici faaliyetlerin azlığı, temel fiziki ve sosyal altyapı eksiklikleri, bölge içi sermaye birikiminin sağlanmasında yaşanan sorunlar, Öncelikli Gelişme İllerinin temel sorun alanları olmaya devam etmektedir. Bu illerin özel kalkınma program ve projeleriyle daha hızlı bir şekilde ülke ortalamasına yaklaşımları temin edilmelidir.

Öncelikli Gelişme İlleri: Kars, Iğdır, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Siirt, Şırnak, Ağrı, Hakkari, Muş, Tunceli, Bayburt.

Tablo 4-1: Yerleşimlerin Sınıflandırılması

Yerleşim Sınıflaması	İller
Metropol	İstanbul, Ankara, İzmir, Adana-Mersin (potansiyel)
Metropol Alt Merkez	Kocaeli, Sakarya, Bursa, Tekirdağ, Manisa
Endüstriyel Büyüme Odağı	Gaziantep, Konya, Kayseri, Eskişehir, Denizli, Hatay, [Kocaeli], [Sakarya], [Bursa], [Tekirdağ], [Manisa], [Adana], [Mersin], [Antalya]
Bölgesel Çekim Merkezi	Trabzon, Diyarbakır, Samsun, Erzurum, Van, Elazığ, Malatya, Şanlıurfa ve Sivas
Turizm Odakları	Antalya, Aydın, Nevşehir, Muğla, [İstanbul], [İzmir], Afyonkarahisar, Balıkesir, Çanakkale, [Denizli], Mardin (potansiyel)
Yapısal Dönüşüm İlleri	
i-İkincil Sanayi İlleri	Zonguldak, Kahramanmaraş, Kırklareli, Bilecik, Osmaniye, Düzce, Kütahya, Yalova, Uşak, Karabük, Ordu, Çorum, Rize, Kırıkkale, [Mardin], [Aydın], [Muğla], [Afyonkarahisar], [Balıkesir], [Çanakkale]
ii-Sanayisi Güçlenen İller	Aksaray, Edirne, Karaman, Bartın, Sinop, Burdur, [Mardin], Adıyaman, Isparta, Batman, Bolu
iii-Sanayi Nüvesi İller	Niğde, Kırşehir, Kastamonu, Yozgat, Tokat, Giresun, Artvin, Amasya, Çankırı, Gümüşhane, Erzincan, Kilis, [Nevşehir]
Öncelikli Gelişme İlleri	Kars, Bingöl, Ağrı, Şırnak, Siirt, Muş, Iğdır, Bitlis, Ardahan, Hakkâri, Tunceli, Bayburt

Kırsal Yerleşimlerin Sınıflandırılması

319. Geçmişten günümüze kırsal kalkınma politikaları ağırlıklı olarak ülke, bölge ve il ölçeğinde belirlenerek hayata geçirilmiştir. İlçe düzeyi ancak sınırlı şekilde kırsal kalkınma politikalarına dahil olabilmiş, ancak son yıllarda uygulama açısından ilçe düzeyine daha fazla önem verilmeye başlanmıştır.
320. Kırsal yerleşim tipolojisinin oluşturulması konusunda mekânsal olarak ikili bir sınıflandırma çerçevesi geliştirilmiştir. İlk sınıflama, kırsal alanlarındaki genel gelişmişlik düzeylerine göre illerin tasnifine dayanmaktadır. İkinci olarak ilçeler; il merkezlerine uzaklık ve belirli büyüklükteki kentsel merkezlerin varlığı bakımından sınıflandırılmaktadır. İl sınıflandırması, kırsal kalkınma faaliyetlerinde uygulama ve finansman önceliklerinin belirlenmesi açısından, ilçe sınıflandırması ise kırsal kalkınma faaliyetlerinin diğer bir ifadeyle program ve projelerin içeriğinin oluşturulması ve destek oranlarının farklılaştırılması açısından işlevseldir.
321. İl temelli sınıflamada, illerin kırsal alanda nüfus tutma kapasitesini temsil eden kırsal alan gelişmişlik düzeyleri ile illerin kırsal alanda yaşadığı nüfus kaybı arasındaki ilişki incelenmiş; illerin dört ana eğilim altında toplandığı tespit edilmiştir (Şekil 4-2). Bu durum Türkiye’de kırsal politikaların bölgesel koşullara göre tasarlanmasını zorunlu kıldığı gibi, coğrafi bölgelerin gelişmişlik düzeyi ile kırsal çözülme arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu genel kabulünü de desteklemektedir.

Şekil 4-2: Kırsal alanlara göre illerin sınıflandırılması

Grup I (Dinamik)	Kırsal alanda nüfus tutma kapasitesi yüksek olup kısmen de olsa kırsal nüfus artışı yaşayan illerdir. Metropollerin ve gelişmiş bölgelerdeki bazı bölgesel merkezlerin bulunduğu iller bu gruptadır. Bu illerin merkezlerinde genellikle büyükşehir belediyesi bulunmaktadır.
Grup II (Durağan)	Kırsal alanda nüfus tutma kapasitesi yüksek görülmekle birlikte kırsal nüfus azalması yaşayan illerdir. Gelişmiş bölgelerde şehir merkezleri küçük iller ağırlıklı olarak bu gruptadır.
Grup III (Dinamik)	Kırsal alanda nüfus tutma kapasitesi düşük fakat kırsal nüfus artışı yaşayan illerdir. Kırsal alanda yüksek doğurganlık hızına sahip iller ile yoğun tersine göç yaşayan iller bu grupta yer almaktadır.
Grup IV (Durağan)	Kırsal alanda nüfus tutma kapasitesi düşük olup kırsal nüfusu azalan illerdir. Geçmişten bugüne önemli ölçüde kırdan kente göç vermiş, az gelişmiş bölgelerdeki şehir merkezleri küçük olan iller çoğunlukla bu gruptadır.

322. İlçe temelli sınıflama, kır-kent ilişkilerinin iki yönüne odaklanmaktadır. İlk olarak, ilçe merkezlerinin kırsal ekonomiye dinamizm kazandırma potansiyelleri ve ilçe merkezlerinin ilk düzey küçük kent merkezi olması göz önüne alınarak, kırsal yerleşimler küçük kentlerle bir arada ilçe bütününde ele alınmaktadır. İkinci olarak, kırsal alanlar, il merkezi konumundaki veya belirli bir nüfus eşliğinin üzerindeki ilçe merkezlerine uzaklıkları dikkate alınarak, kırsal alanın kentsel piyasa ve hizmetlere erişim ve bütünleşme imkanları incelenebilmektedir. Bu kapsamda ortaya konulan sınıflama çerçevesi, “yakın”, “orta” ve “uzak” kırsal alanlar olmak üzere 3 ilçe grubu tanımlamaktadır (Şekil 4-3).

Şekil 4-3: Kırsal alanlara göre ilçelerin sınıflandırılması

Kırsal alan sınıfları	Konumlandırma itibarıyla	Kentsel merkezin büyüklüğü itibarıyla
Yakın Kırsal	Merkez ilçeler ile diğer kentsel merkezi büyük ilçeler	30 ilin BŞB ilçeleri ile 51 ilin merkez ilçeleri
		İlçe merkezi nüfusu 50 binden yüksek ilçeler
		İlçe merkezi nüfusu 20 bin ila 50 bin arası olan ilçeler
Orta Kırsal	Merkez ilçeye komşu ilçeler	İlçe merkezi nüfusu 20 binden düşük ilçeler
Uzak kırsal	Merkez ilçeye komşu olmayan ilçeler	İlçe merkezi nüfusu 20 binden düşük ilçeler

BÖLÜM 5

Bölgesel Gelişme Vizyonu ve Stratejiler

5 BÖLGESEL GELİŞME VİZYONU VE STRATEJİLERİ

İlkeler

Bölgesel gelişme politikalarının tespiti ve yönetilmesinde aşağıdaki ilkeler esas alınacaktır:

- a) Ulusal önceliklere uyum ve tamamlayıcılık
- b) Kalkınmada fırsat eşitliğinin sağlanması
- c) Sürdürülebilirlik
- d) Verimlilik
- e) Katılımcılık, işbirliği ve ortaklık
- f) Çok katmanlı yönetim
- g) Yerellik ve yerindenlik

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi Vizyonu

“Sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak bütünleşmiş, rekabet gücü ve refah düzeyi yüksek bölgeleriyle daha dengeli ve topyekûn kalkınmış bir Türkiye.”

Amaçlar

323. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi; genel amaçlar, yerleşim sınıflarına özgü amaçlar ve yatay amaçlar olmak üzere üç düzeyde ele alınmıştır.

Genel Amaçlar

324. 2023 yılında “Sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak bütünleşmiş, rekabet gücü ve refah düzeyi yüksek bölgeleriyle daha dengeli ve topyekûn kalkınmış bir Türkiye.” vizyonuna ulaşmak üzere dört genel amaç belirlenmiştir:

1. Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılarak refahın ülke sathına daha dengeli yayılması
2. Tüm bölgelerin, potansiyellerinin değerlendirilmesi ve rekabet güçlerinin artırılması suretiyle ulusal kalkınmaya azami düzeyde katkı sağlaması
3. Ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi
4. Ülke genelinde daha dengeli bir yerleşim düzeni oluşturulması ve mekânsal gelişmenin desteklenmesi

325. Ülke içinde başta gelir olmak üzere bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarının azaltılması, bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilerek asgari standartlara ulaştırılması ve hizmetlere hakkaniyet ölçüleri çerçevesinde erişimin kolaylaştırılması sağlanacaktır. Refahın toplum kesimleri, iller ve bölgeler arasında, kısacası mekânda dengeli dağılımın sağlanması ekonomik ve sosyal uyum ile toplumsal istikrarın bir gerekliliği olarak ortaya çıkmaktadır.

326. Bölgelerdeki atıl kalmış, değere dönüştürülmemiş kaynakların ve tüm bölgelerin içsel potansiyelinin harekete geçirilmesi gerekmektedir. Bölgelerin rekabet güçlerini artırmak üzere teknolojik ilerleme sağlanması, verimlilik ve istihdam düzeyinin artırılması ihtiyacı bulunmaktadır. Ülkeler arası rekabetin artık kentler ve bölgeler arası

rekabete dönüştüğü gözlenmektedir. Bölge ekonomilerinin, yeni rekabet koşullarına ayak uydurma yeteneğinin geliştirilmesi, yerel girişimciliğin desteklenmesi ve karşılaştırmalı üstünlüklerden yararlanılması bölgelerin ulusal büyümeye ve kalkınmaya katkılarının artırılması için önemli görülmektedir.

- 327.** Türkiye'nin ülke içi ve dış dünyayla ekonomik ve sosyal yönden daha fazla bütünleşmesi gerekmektedir. Ülke içinde bölgelerin daha erişilebilir kılınması, insan ve mal hareketliliğinin kolaylaştırılması, üretimin coğrafyada etkin bir şekilde örgütlenmesi, bilgi ve iletişim altyapısının güçlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin yakın çevresi ve dünyayla bütünleşmesi ise mali, ticari ve ekonomik ilişkiler ile buna uygun altyapının geliştirilmesinin yanında siyasi ve kültürel ilişkilerin de güçlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Gelişme gücü çeken bölgelerin gelişmiş bölgelerle, kırsal alanların kentlerle etkileşiminin artırılması, özellikle kentlerde sosyal uyum politikalarıyla başta dezavantajlı gruplar olmak üzere toplumun herkesinde kaynaşmanın sağlanması ve huzurlu bir ortamın oluşturulması sağlanacaktır.
- 328.** Türkiye'de nüfus ve iktisadi faaliyetler başta İstanbul ve Marmara Bölgesi olmak üzere ülkenin batı kesiminde yoğunlaşmıştır. Bu dengesiz dağılım yoğunluktan kaynaklanan sorunları ve riskleri artırmakta, göçü tetiklemekte, diğer bölgelerin kalkınmasını sınırlayıcı bir işlev görmektedir. Bölgelerin ve bölgelerdeki farklı nitelikteki yerleşimlerin kaynak ve potansiyellerinin en verimli şekilde değerlendirilmesi için yerleşme sisteminin etkinleştirilmesi, daha dengeli bir yapının kurulması, yerleşmeler arası ilişkilerin güçlendirilmesi ve mekâna duyarlı kalkınma politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, Anadolu'da mevcut metropol kentleri dengeleyecek yeni alt merkezlerin oluşturulması, bölgelerin ve yerleşimlerin ulusal kalkınmada sahip oldukları roller dikkate alınarak bunlara özgü politikalar geliştirilerek kalkınmanın ülke sathına yayılması sağlanacaktır.
- 329.** Yukarıda belirtilen genel amaçlara ulaşmak üzere, bölgelerdeki farklı nitelikteki yerleşimlerin kalkınmasını yönlendirmek üzere "Yerleşim Sınıflarına Özgü Amaçlar" ve tüm bölgelere yönelik politika, yönetim ve uygulama çerçevesini yönlendiren Yatay Amaçlar belirlenmiştir.

“Sosyo-ekonomik ve mekânsal olarak bütünleşmiş, rekabet gücü ve refah düzeyi yüksek bölgeleriyle daha dengeli ve topyekûn kalkınmış bir Türkiye.”

2023 İçin Genel Amaçlar

1. Bölgesel Gelişmişlik Farkları Azaltılarak Refahın Ülke Sathına Daha Dengeli Yayılması
2. Tüm Bölgelerin Potansiyelinin Değerlendirilmesi ve Rekabet Güçleri Artırılarak Ulusal Büyümeye ve Kalkınmaya Katkılarının Artırılması
3. Ekonomik ve Sosyal Bütünleşmenin Güçlendirilmesi
4. Ülke Geneline Daha Dengeli Bir Yerleşim Düzeni Oluşturulması ve Mekânsal Gelişimin Desteklenmesi

Yerleşim Sınıflarına Özgü Amaçlar

MA-1

Metropolitan Merkezlerin ve Etki Alanlarının Küresel Rekabet Gücünün Artırılması

MA-2

Endüstriyel Büyüme Odaklarının Dışa Açıklığını Güçlendirilmesi ve Rekabet Gücünün Artırılması

MA-3

Bölgesel Çekim Merkezleriyle Düşük Gelirli Yörelerde Kalkınmanın Tetiklenmesi

MA-4

Yapısal Dönüşüm İllerinde Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Ekonominin Canlandırılması

MA-5

Öncelikli Gelişme İllerinin Ülke Geneline Yakınsanması

MA-6

Kırsal Alanlarda Kalkınmanın Hızlandırılması

Yatay Amaçlar

YA-1

Bölgesel Gelişimin Yönetişiminin İyileştirilmesi ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

YA-2

Kamu Yatırım ve Destek Uygulamalarının Bölgesel Gelişme Amaçlarıyla Uyumlaştırılması

YA-3

Bölgelerin Rekabet Gücünün Geliştirilmesi

YA-4

Sınır Ötesi ve Bölgeler Arası İşbirliklerinin Geliştirilmesi

YA-5

Sürdürülebilir Çevre ve Yeşil Ekonominin Desteklenmesi

YA-6

Ulaşım Ağının ve Erişilebilirliğin Geliştirilmesi

YERLEŞİM SINIFLARINA ÖZGÜ AMAÇLAR

- 330.** Yerleşim sınıflarına özgü amaçlar, kalkınma politikalarının mekân esaslı yaklaşımla, yerleşimlerin niteliklerine ve ihtiyaçlarına göre farklılaştırılması suretiyle geliştirilmiştir. Yerleşimler bir örnek olmadığından; gelişme amaçları bölgelerin farklı niteliklerine özgü olarak temellendirilmiştir. Bu amaçlar; yerleşim kademeleriyle, yerleşmeler arasındaki göç, mal, bilgi, ulaşım, üretim ve dağıtım gibi farklı akım ilişkileri dikkate alınarak kurgulanmıştır. Yerleşim sınıflarına özgü amaçlar; yerleşimlerde ve bölgelerde “fırsat eşitliği” sağlamayı gözetten bir yaklaşımla oluşturulmuştur.
- 331.** Yerleşme sistemini daha dengeli bir yapıya kavuşturmak, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak ve bölgelerin rekabet güçlerini artırmak için politikaların mekâna duyarlılığının ve yerleşimlere özgü uygulanabilirliğinin artırılması gerekmektedir. Düzey 2 bölgeleri veya daha alt düzeydeki bölgesel ve mekânsal gelişme stratejileri bu doğrultuda yönlendirilecektir.
- 332.** Yerleşim sistemi ağı çok merkezli ve dengeli bir niteliğe kavuşturulacaktır. Mevcut durumda mekânsal kutuplaşmalar gelişmiş bölgeler lehine güçlenme, eşitsizlikler artma, sosyal bütünleşme zayıflama eğilim göstermektedir. Türkiye’nin batısında başta İstanbul olmak üzere belirli merkezlerde yoğunlaşan iktisadi faaliyetlerin ve nüfusun ülke sathına daha dengeli olarak dağılması desteklenecektir. Bölge içi ve bölgeler arası etkileşimin geliştirilmesi sağlanacaktır. Bölgesel ve sektörel ağlar geliştirilecek, yeni yerleşim sistemi ile ölçek ekonomisinden ve yığılma ekonomilerinden yararlanılması, verimliliğin yükseltilerek, büyüme ve gelişmenin çevre alanlara yayılması sağlanacaktır. Kalkınma ve sosyal refahın tüm yurt sathına yayılması, tüm bölgelerin ulusal kalkınmaya azami katkıyı vermesi, milli birlik, beraberlik ve dayanışmanın güçlendirilmesi sağlanacaktır.
- 333.** Bölgelerde büyümenin ve istihdamın itici gücü olan kentler ve kentsel ağlar desteklenecektir. Ülke genelinde mevcut kentleşme oranının görece düşük olması ve önümüzdeki dönemde kırdan ayrılan nüfusun kentlere yönelecek oluşu, orta-uzun vadede kentsel altyapı ve kentsel hizmet sunumu talebini artıracaktır. Kentleşme oranının gelişmiş ülkelerdeki oranlara yaklaşması durumunda önümüzdeki on yıllık dönemde kentlerin nüfusu artacak ve yeni yerleşim alanlarına ihtiyaç duyulacaktır.
- 334.** Yerleşimlerin niteliklerine göre altı grup amaç altında politikalar belirlenmiştir.
- 335.** Metropoller ve etki alanları: Metropollerin alt merkezlerle ve etki alanlarında yer alan yerleşimlerle işbirliklerinin geliştirilmesi ve bazı işlevlerini bu alanlara kaydırması etmesi sağlanacaktır. Ulusal merkez niteliğindeki bu kentlerin küresel ölçekte rekabet edebileceği işlevler desteklenecektir.
- 336.** Endüstriyel Büyüme Odakları: Sanayinin yurt sathında dengeli gelişimi ve mevcut iç potansiyellerden daha iyi yararlanmak üzere Endüstriyel Büyüme Odakları geliştirilecektir. Dinamik, yatırım ve nitelikli işgücünü çekebilecek rekabetçi kentler ve kentsel bölgeler oluşturulacaktır.
- 337.** Bölgesel Çekim Merkezleri: Doğu’da büyüme merkezi niteliğinde Bölgesel Çekim Merkezleri (BÇM) oluşturulacaktır. Bu merkezlerin nispeten düşük gelirli yörelerde kalkınmayı tetikleyerek daha dengeli kalkınmaya katkıda bulunması sağlanacaktır. Mevcut gelişmişlik durumu ve altyapı imkanları açısından bölgesi için çekim merkezi konumunda olan bu alanların gelişimi

desteklenecektir. BÇM'ler ile gelişme çevre yörelere aktarılacaktır. Göçün yönlendirileceği bu odaklarda sosyal, fiziki altyapı oluşturularak göçle gelen nüfusa sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerin etkin bir şekilde sunumu sağlanacaktır.

- 338.** Yapısal Dönüşüm Kent ve Bölgeleri: İkincil sanayi kentleri, sanayi nüvesi olan dönüşüm kentleri ve tarımsal nitelikli dönüşüm kentleri yapısal dönüşüm geçirecek yerleşimler arasında yer almaktadır. Bu alanlarda uygulanacak yapısal politikalar ile beşeri sermaye ve kurumsal yapının geliştirilmesi, ekonominin çeşitlendirilmesi, sermaye birikiminin hızlandırılması, dışarı verilen göçün azaltılması sağlanacaktır.
- 339.** Öncelikli Gelişme Kent ve Bölgeleri: Bu bölgede yer alan şehirlerin daha güçlü şekilde bütünleşmesine yönelik politikalar uygulanacaktır.
- 340.** Yerleşim sistemini desteklemek üzere entegre ulaşım ve iletişim altyapısı geliştirilecektir. Kentsel ağ sistemleri oluşturmak üzere metropoliten alanlar, endüstriyel büyüme odakları ve bölgesel çekim merkezlerinin kendi arasında ve art bölgelerle aralarındaki ulaşım ağı öncelikle geliştirilecektir (bkn. yatay amaçlar).

Mekânsal Amaçlar:

1. Metropol Alanların Küresel Rekabet Gücünün Artırılması
2. Endüstriyel Büyüme Odaklarının Uluslararası Rekabet Gücünün Artırılması
3. Bölgesel Çekim Merkezleriyle Düşük Gelirli Yörelere Kalkınmanın Tetiklenmesi
4. Yapısal Dönüşüm İllerinde Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Ekonominin Canlandırılması
5. Öncelikli Gelişme İllerinin Ülke Geneline Yakınsanması
6. Kırsal Alanlarda Kalkınmanın Hızlandırılması

5.1 Metropollerin Küresel Rekabet Gücünün Artırılması

341. Metropollere yönelik politikalarının temel amacı, “Metropollerin ileri teknoloji, nitelikli mal ve hizmet üretme, Ar-Ge ve yenilikçilik, yüksek kalitede yaşam ve çalışma imkanları sunma kapasiteleri ile verimliliklerini artırmak suretiyle, bu şehirlerin küresel rekabet gücünün artırılmasıdır”dır. Bu politikalar Türkiye’nin geleneksel olarak en büyük üç şehri İstanbul, Ankara ve İzmir ile potansiyel bir metropol olarak Adana-Mersin şehirlerine yönelik olarak uygulanacaktır.
342. Metropollere yönelik politikalar, Türkiye’nin rekabet gücünün artırılması, ileri ileri teknoloji üreten ülkeler arasında yer alması, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda daha güçlü bir ülke konumuna gelmesi amaçlarına katkıda bulunacaktır. Adana-Mersin’in, uzun vadede metropole dönüşmesi, Gaziantep ve İskenderun gibi önemli merkezlerle bütünleşmesi ise Doğu Akdeniz Havzasında yeni bir çekim alanı oluşturulması suretiyle ülke genelinde daha dengeli bir yerleşim sistemi oluşturulmasına hizmet edecektir.
343. Metropollere ilişkin planlama ve programlama çalışmaları, İstanbul metropoliten alanının Doğu Marmara-Bursa ve Trakya yönlerinde gelişmesi, İzmir metropoliten alanının ise başta Manisa üzerindeki etkisi gözetilerek, diğer ilgili şehirleri kapsayan planlama ve programlama çalışmalarıyla eşgüdüm içinde katılımcı bir yaklaşımla yürütülecektir. Benzer şekilde, Adana-Mersin (Doğu Akdeniz), çevresindeki Gaziantep ve İskenderun gibi sanayi ve liman şehirlerini de kapsayacak şekilde etki alanlarıyla birlikte ele alınacaktır.

5.1.1 Metropol ekonomilerinin ileri teknoloji kullanan sektörler, ihtisaslaşmış hizmetler, sosyal ve kültürel sektörlere odaklanması

344. Metropollerin ekonomik gelişmesinde yüksek teknoloji mal ve hizmet üretimi ile birlikte, ihtisaslaşmış ve çeşitlenmiş uluslararası hizmetlerde mükemmellik esas alınacaktır. Uluslararası rekabet gücünün artırılmasına yönelik politikalar, metropoller için belirlenecek öncü sektörler için uygun ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal ortamı bir bütün olarak sağlamaya yönelik tedbirlerle birlikte ele alınacaktır.
345. İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı kapsamındaki politikalar, gelişmeler değerlendirilerek sürdürülecek, kültürel sektörleri de kapsayacak şekilde dünya çapında yaratıcı şehir olma yönündeki çabalar yoğunlaştırılacaktır.
346. Ankara’nın başkent olma işlevine dayanarak, etkili bir uluslararası siyaset ve yönetim merkezi olması yönünde bir strateji ve eylem planı oluşturulacak, kamu hizmet ve politikaları konusunda uluslararası hizmet sunma yeteneği artırılabilecektir. Şehirde ileri teknoloji savunma sanayii, sağlık endüstrisi ve bilişim sektörlerinin uluslararası rekabet gücü arttırılacak, bilgi ekonomisi ve kültürel işlevleri üniversitelerle işbirliği içinde geliştirilecektir.
347. İzmir’in Akdeniz’in önemli üretim, ticaret, lojistik ve kültür merkezleri arasındaki konumu güçlendirilecek, kaliteli yaşam koşullarının sağladığı avantaj, yenilikçi ve yüksek teknoloji sektörlerin geliştirilmesi yönünde değerlendirilecektir. Ulusal ve uluslararası düzeyde nitelikli turizm hizmetleri sunma kabiliyeti artırılabilecektir.

348. İstanbul'un yanında, Ankara ve İzmir'in kültür endüstrilerinin ve sosyal hayatın gelişmesi konusundaki potansiyeli, bu metropollerin gelişme politikaları kapsamında öncelikle değerlendirilecektir. Metropol merkezler, sağladıkları çeşitlilikle birlikte iş-kültür ve turizm olanaklarını uluslararası standartta bir arada sunabilecek altyapı ve yeteneğe kavuşturulacaktır.
349. Adana-Mersin için politikalar, ilk planlama dönemlerinde ağırlıkla sanayi, yenilikçilik ve Ar-Ge kapasitesinin gelişmesine, sanayi ve hizmet sektörlerinin canlandırılmasına, lojistik altyapısı ve sınai ve tarımsal gelişmeyi destekleyici hizmetlerinin geliştirilmesi ile özel kesim, üreticiler ve kalkınma işbirliklerinin örgütlenmesine yönelecektir. Bölgede gelişmesi öngörülen büyük ölçekli sanayi ve lojistik yatırımlarının, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla planlı bir şekilde yürütülmesi sağlanacaktır.
350. Metropollerde yatırım tanıtım ve destekleme faaliyetleri ileri teknoloji kullanan sektörler, ihtisaslaşmış hizmetler, sosyal ve kültürel sektörler ile bu sektörlerde yerel firmaları tamamlayıcı, ekonominin etkinliğini artırıcı, küresel veya bölgesel ölçekte etkili ve öncü firmalara odaklı şekillendirilecektir. Küresel ve bölgesel düzeyde etkinliğinin artırılması yönünde, uluslararası şirketlerin operasyon merkezlerinin Ankara ve İzmir'e çekilmesine öncelik verilecektir.
351. Metropollerde girişimciliğe yönelik destekler yukarıdaki gelişme öngörülerini çerçevesinde öncü ve destekleyici sektörlerde yenilikçi fikirlere dayalı firma kurulması ile gelişme potansiyeli taşıyan mevcut firmaların desteklenmesine odaklanacak, yenilikçiliğe yönelik projelerin uygulamaya konulmasına öncelik verilecektir. Bu kapsamda program bazlı Ar-Ge destekleri, sektörel kredi ve kredi garanti programları ile program bazlı küme destek programları uygulanacaktır. Girişim_park, girişim_ofis, iş melekleri, girişim sermayesi uygulamaları ve girişimcilik eğitimleriyle metropollerin potansiyelleri açığa çıkarılacaktır.
352. Metropollerde temiz üretim teşvik edilecek bu kapsamda yenilenebilir enerjiye dayalı altyapı geliştirme, sınai arıtma tesisleri, metropol alt bölgeye taşınma konularına öncelik verilecektir.
353. Öncü ve destekleyici sektörlerde yenilikçi fikirlere dayalı firma kurulması ile gelişme potansiyeli taşıyan mevcut firmaların desteklenmesine odaklanacak, yenilikçiliğe yönelik projelerin uygulamaya konulmasına öncelik verilecektir.
354. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele, merkezi yönetim ve mahalli idareler işbirliğinde etkili bir şekilde yürütülecektir.

5.1.2 Metropolitan alanların sanayi ve teknolojik altyapılarının geliştirilmesi: Üniversite, Ar-Ge ve fikir kurumlarında mükemmellik

355. Yüksek öğretim kurumlarında, Ar-Ge ve bilimde mükemmellik hedeflenecektir. Öncelikli olarak ilk etapta, metropollerin gelişme politikalarıyla uyumlu alanlarda araştırma ve eğitim kurumlarında en yüksek kalite gözetilecektir. Uzun vadede yükseköğretim ve üniversite dışı eğitim kurumları temel ve sosyal bilimler ile Ar-Ge'de derinlik ve çeşitlilik sağlamak üzere geliştirilecektir. Bu yönde, üniversitelerin araştırma ve öğretim yapısındaki eksiklikler, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum ortaklıklarına öncelik verilerek giderilecektir. Yükseköğretim kurumları ve kamu kurumları

bünyesinde kurulmuş olan araştırma altyapılarının metropollerin gelişme politikalarını destekleyici yönde özel sektör işbirliği artırılarak etkin kullanımı sağlanacaktır.

356. Uluslararası kuruluşlar ile üniversite dışı araştırma ve fikir kurumlarının, özellikle İstanbul ve Ankara'nın gelişmesinde oynayacağı roller gözetilerek, gelişmelerini sağlayıcı uygun ortam oluşturulacaktır. Kurumlara kamu yatırımları ve destekleri yoluyla sağlanacak özendirici politikalar yanında, kentsel planlama, altyapı ve şehir kültürünün geliştirilmesine yönelik politikalar, uygun şehir mekanlarının oluşturulması ve nitelikli işgücünün ihtiyaçlarına cevap veren yaşam koşullarını sağlamak üzere, destekleyici bir şekilde uygulanacaktır.
357. Yüksek teknoloji sanayi ve hizmet sektörlerinin Ar-Ge ve yenilik konusunda altyapı taleplerine cevap veren teknoloji bölgeleri, teknokentler ve kuluçka merkezleri ile üniversite-sanayi arasındaki bağlantıları güçlendirerek Ar-Ge çıktılarının ticarileşmesini kolaylaştırıcı teknoloji transfer ofisleri gibi yapılar, metropollerin sektörel önceliklerini destekleyecek şekilde (kümelenme yaklaşımıyla) geliştirilecektir.
358. Endüstri bölgelerinin planlanmasında metropol-alt merkez ilişkileri gözetilerek liman ve lojistik merkez planlamalarıyla etkileşim halinde, desantralizasyon politikaları gözetilerek ve çevresel önceliklerle uyumlu bir şekilde öncelik verilecektir. Metropollerde mevcut veya gerçekleştirilecek teknokent, inkübatör, OSB gibi yapıların bir arada bulunmasıyla oluşturulabilecek yeni bilişim ve sanayi alanları, şehirlerin gerek ekonomik gerek mekânsal yönden şekillenmesinde etkili bir araç olarak kullanılacaktır.

5.1.3 Kentsel altyapı ve kentsel kültürün geliştirilmesi, sosyal uyumun güçlendirilmesi

359. Metropollerin desantralizasyona yönelik programlarında, öncelikle tarım ve su havzaları olmak üzere çevreye duyarlılık gözetilecek, gereksiz kentsel arsa üretimine gidilmeyecektir. Belediyeler, planlama ve hizmet sunumunda şehirlerin özelliklerine uygun olarak “yoğun şehir” yaklaşımının ilkelerini gözetilecek, sağladığı imkanları değerlendirecektir. İşyeri-konut-kentsel hizmetler ilişkileri gözetilerek çok merkezli gelişme imkanları araştırılacak, bu yaklaşım daha etkili, çevreye duyarlı ve bütünleşik ulaşım sistemleriyle desteklenecektir. Kentsel işlevlerin, büyük ölçekli altyapının, yapılaşmanın ve ulaştırma sistemlerinin olumsuz çevresel etkileri azaltıcı şekilde planlaması ve uygulanmasına özen gösterilecektir.
360. Beşer yıllık master planlar çerçevesinde metropoliten alanların yurtiçi ve yurtdışı bağlantıları, tesis ve ulaştırma hizmetleri, etkin ve hızlı bir ulaşım, nitelikli hizmet sunumuna imkan sağlayacak şekilde yapılandırılacak, şehir içi ulaşım (deniz-kara-raylı sistem) projeleri, farklı ulaşım sistemlerini bütünleştirecek, yaya dostu ulaşım ve toplu taşımaya daha fazla yer verecek, çevreye duyarlılığı azami düzeyde gözetilecek şekilde programlanacaktır. İstanbul-Ankara hızlı tren ve otoyol hatlarına ilave olarak, İzmir'in diğer iki metropole hızlı tren ve otoyol bağlantısı gerçekleştirilecektir. Ankara'nın yük taşımacılığında kuzeyde Filyos Limanına, güneyde Mersin Limanına bağlantıları güçlendirilecektir.
361. Metropollerin doğal ve kültürel özellikleri yanında uluslararası iş potansiyellerini de gözetilecek şekilde, iş-çevre-kültür-turizm ortamı bütüncül bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca, metropollerin alanların yabancı çalışanlara da nitelikli hizmet verebilecek şekilde sağlık, eğitim, eğlence, konaklama ve barınma imkânlarının iyileştirilmesi ve

geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılacak, yetişkinler için temel ve ileri yabancı dil eğitimi yaygınlaştırılacaktır.

362. İşgücü becerisinin geliştirilmesinde (i) nitelikli Ar-Ge personeli, (ii) lisans ve üzeri eğitim, (iii) öncelikli sektör ve kümelenmelerin insan kaynakları talebi dikkate alınarak, nitelikli işgücünün yetiştirilmesine öncelik verilecektir.
363. Yurtdışında bulunan nitelikli vasıflara sahip vatandaşların Türkiye’de istihdam edilmesi konusunda uygulanan politikalarda metropoller ayrıca değerlendirilecektir.
364. Metropollerdeki üniversitelerin, yabancı öğrenciler için cazibesi artırılacak, üniversitelerdeki yabancı öğrenci oranı yükseltilecektir.
365. Metropollerin ve alt merkezlerin iç göçten kaynaklanan temel sorunları tespit edilerek, en çok etkilenen alanlarda sosyal uyuma yönelik çalışmalarla birlikte fiziki ve sosyal altyapı iyileştirilecektir. Sosyal uyum programları, yoksullukla mücadele, çocuk işçiliğinin önlenmesi, sosyal hizmetlere erişimin kolaylaştırılması, dezavantajlı kesimlerin şehir yaşamıyla bütünleştirilmesi gibi konulara odaklanacaktır.

5.2 Endüstriyel Büyüme Odaklarının Uluslararası Rekabet Gücünün Artırılması

366. Türkiye’de endüstriyel büyüme odaklarına yönelik politikaların temel amacı, “büyüme odaklarının potansiyellerinin azami düzeyde ortaya çıkması yoluyla rekabet güçlerini geliştirerek küresel üretim sistemlerine entegrasyonlarını güçlendirmek”tir. Endüstriyel büyüme odakları politikası bölgelerin rekabet gücünün ve ulusal ekonomiye katkısının artırılması ile metropoller dışında çekim merkezleri oluşturarak daha dengeli bir yerleşme sistemi oluşturulması genel amaçlarına katkıda bulunacaktır.
367. Bu temel amaca yönelik önceliklerin hayata geçirilmesinde, yerel bilgiye dayalı üretim alanlarının geliştirilmesi ve yerel bilginin geliştirilmesi suretiyle daha ileri teknoloji ve organizasyon gerektiren daha yüksek katma değerli mal ve hizmet değer zincirlerine geçişin sağlanması yoluyla gelişmenin sürekliliğinin sağlanması gözetilecektir.

5.2.1 İşletmelerin uluslararası piyasalarda rekabet güçlerinin artırılması

368. KOBİ’lere rekabet güçlerini artırarak büyümelerini kolaylaştırıcı bir ortam sağlamak, büyük işletmelerin ise uluslar arası pazarlara entegrasyon kabiliyetini artırmak temel öncelik olacaktır.
369. Firmalar arası ortak iş yapabilme kültürünün geliştirilmesine ve firmaların işbirliği içinde uluslararası rekabet gücünün artırılmasına yönelik tedbirler uygulamaya konulacaktır. Bu kapsamda, bölge bazında, sürükleyici sektörler liderliğinde ve güçlendirilmiş sosyal ağ yapısı içinde kümelenmelerin ve farklı kümelerin kend aralarındaki işbirliklerinin desteklenmesi esas alınacaktır.
370. Endüstriyel büyüme odaklarının kendi aralarında ve kendilerine yakın bölgesel çekim merkezleriyle üretim sistemlerini bütünleştirici, ara ürün ticaretini kolaylaştırıcı destek mekanizmaları geliştirilecektir.
371. İşletmelerin rekabet gücünü artırmak, piyasaya erişimini kolaylaştırmak ve teknolojik ve organizasyonel gelişmelerini hızlandırmak yönünde münferit veya ortak Ar-Ge ve yenilik kapasitesini geliştirici, markalaşmayı kolaylaştırıcı, işletmelerin büyüme ve kapasitelerini artırmaları yönünde uygun ve çeşitli finansman kaynaklarına erişimini kolaylaştırıcı tedbirler alınacaktır.
372. İşletmelerin ulusal ve küresel pazara ve bilgiye erişiminin geliştirilmesi için bilgi iletişim teknolojisi altyapısı geliştirilecek, yaygınlaştırılacak ve firmaların bu teknolojilere erişimi kolaylaştırılacaktır.

5.2.2 Uluslararası erişilebilirliğin artırılması ve küresel üretim sistemlerine entegrasyonunun güçlendirilmesi

373. Endüstriyel büyüme odaklarının temel sorunu, metropollere ve uluslar arası entegrasyon noktalarına (uluslararası limanlar, hava yolları) erişilebilirliklerinin yeterli düzeyde olmamasıdır. Bu doğrultuda temel öncelik entegre ulaşım sistemleri ile bölgelerin erişilebilirliğinin artırılması olacaktır.

374. Endüstriyel büyüme odaklarının kendi bünyesinde veya yakın çevresindeki liman ve lojistik merkezler ile bu şehirlerde bulunan sanayi alanları arasındaki kara ve demiryolu bağlantıları güçlendirilecektir. Bu şehirlerin metropollerle hızlı tren bağlantılarının sağlanmasına, fayda-maliyet analizleri çerçevesinde öncelik verilecektir.
375. Bursa ve Doğu Marmara başta olmak üzere Marmara Bölgesi kendi gelişme dinamiklerinin yanında İstanbul'un gelişme süreci içinde güçlenmesi beklenen desantralizasyon dinamikleri ile birlikte ele alınacaktır. Bu kapsamda, bölgede sanayi ve üretim yapısının teknolojik gelişmesine, Ar-Ge ve yeniliğin yaygınlaştırılmasına özel önem verilecektir.

5.2.3 Kentsel, sanayi ve yenilik altyapısının geliştirilmesi

376. Bölge planlarında endüstriyel büyüme odakları özellikle ele alınacak, BGUS'ta belirtilen stratejilerle birlikte bu odakların metropollerle, birbirleriyle ve ard alanlarıyla ilişkileri değerlendirilerek bunların geliştirilmesi yönünde stratejiler ortaya konulacaktır.
377. Bölgesel ve yerel ölçekte planlama çalışmalarında, çevrelerinde yoğun turizm ve tarım potansiyeli bulunan endüstriyel büyüme odaklarında sınai ve kentsel gelişme, tarım ve turizm potansiyelini ve bu alanlardaki gelişmeleri tehdit etmeyecek şekilde ele alınacaktır.
378. İş ve yaşam kalitesinin artırılmasına, bölge içi ve bölgeler arası etkileşimin geliştirilmesine ve çevrenin korunmasına yönelik kentsel altyapı iyileştirilecek, artan nüfusun ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikli konut sunumu gerçekleştirilecektir.
379. Bilgi temelli ekonominin oluşturulması için AR-GE faaliyetlerinin desteklenmesi, bilgi ve teknoloji üreten kurumlar (üniversiteler, enstitüler) ile onu kullanan sanayi işletmeleri arasında operasyonel ağlar kurulması, üniversite-sanayi işbirliğinin etkinleştirilmesi sağlanacak, kümelenme odaklı ihtisaslaşmış OSB'ler oluşturulacaktır. Yenilik kapasitesi bulunan yüksek teknoloji sektörlerinin ihtisas OSB'leri içinde yer alması teşvik edilecektir.
380. Ar-Ge, yenilik, teknoloji transferi ve bilgi teknolojisi ile ilgili yatırımlar ile teknoloji ve yeniliklerin geliştirilmesi ve transferini sağlamak üzere, bilim parkları, mükemmeliyet merkezleri, teknoloji geliştirme bölgeleri gibi fiziksel yatırımlar desteklenecektir. EBO'lardaki üniversitelerin yanında metropollerde bulunan üniversitelerce üretilen bilgi ve geliştirilen teknolojinin de sanayiye aktarılmasında işlevsel olacak şekilde teknoloji transfer arayüz modelleri geliştirilerek uygulamaya konulacaktır.

5.2.4 Beşeri sermayenin ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi

381. Ortaklık kurma, karşılıklı etkileşim ve birlikte iş yapabilme kapasitesi geliştirilecek, küme tarzı örgütlenmeler ile iş örgütleri başta olmak üzere yerel kalkınma girişimleri desteklenecektir.
382. Araştırmacı, yenilikçi ve verimli beşeri sermaye oluşturulmasına yönelik olarak mühendislik ve mesleki eğitim kurumları güçlendirilecek, imalat sektöründeki işgücünün yaratıcılık ve tasarım kapasitesi artırılacaktır. Şehirlerin öncü sektörlerini destekleyici ihtisaslaşmış mühendislik branşları geliştirilecek, araştırma merkezleri oluşturulacaktır.

383. Üniversite – sanayi işbirliğini güçlendirmek üzere özel sektörle yakın işbirliği içinde, dönemsel teknik beceri programları ile işbaşında mesleki eğitim yaygınlaştırılacaktır.
384. Üniversitelerin uluslararası (çevre ülkeleri dikkate alacak şekilde) öğretim programları oluşturması desteklenecektir.

5.3 Bölgesel Çekim Merkezleriyle Düşük Gelirli Yörelerde Kalkınmanın Tetiklenmesi

385. Bölgesel çekim merkezlerine yönelik politikalar, düşük gelirli bölgelerde kalkınma etkisi güçlü faaliyet ve yatırımların belirli şehirlerde yoğunlaştırılması suretiyle bu şehirlerde gelişme dinamiklerinin hızlandırılması, uzun vadede ise gelişmenin bu şehirlerin çevrelerine yaygınlaştırılması amacını taşımaktadır. Bu yöndeki politikalar bölgesel farkların azaltılmasına, bölgelerin rekabet gücünün artırılmasına ve düşük gelirli bölgelerden kaynaklanan göç dinamiklerini istikrara kavuşturarak daha dengeli bir yerleşim sistemi oluşturulması genel amaçlarına katkıda bulunacaktır.
386. Dokuzuncu Kalkınma Planı ve bununla ilişkili programlar kapsamında, büyüme ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek, çoğu geleneksel bölge merkezi niteliğindeki 12 şehir cazibe merkezi olarak belirlenmiştir. Bu şehirler coğrafi olarak İç Anadolu (Konya, Kayseri, Sivas), Doğu Anadolu (Malatya, Elazığ, Erzurum, Van), Güneydoğu Anadolu (Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır) ve Karadeniz (Samsun, Trabzon) bölgelerinde bulunmaktadır. Onuncu Kalkınma Planı döneminde, Konya, Kayseri ve Gaziantep şehirleri, nüfusları, sanayi birikimleri, yenilik kapasiteleri ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri göz önünde bulundurularak endüstriyel büyüme odakları kapsamında ele alınacaktır. Bölgesel çekim merkezleri ise Sivas, Samsun, Trabzon, Erzurum, Van, Malatya, Elazığ, Diyarbakır ve Şanlıurfa şehirlerini kapsayacaktır.
387. Bölgesel çekim merkezlerinin gelişimini hızlandırmak amacıyla Erzurum, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Van'da başlatılan Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı kapsamındaki uygulama güçlendirilerek sürdürülecek ve diğer merkezlere yaygınlaştırılacaktır. Çekim merkezlerinin ekonomik ve sosyal kalkınmasına yönelik öncelikler, şehir veya alt bölge bazında düzenlenecek programlar kapsamında yerel koşul ve ihtiyaçlar dikkate alınarak belirlenip uygulamaya konulacaktır. Bölgesel çekim merkezi programının tek bir şehir için hazırlanması esas olmakla birlikte birbiriyle yakın olan veya birlikte sinerji oluşturabilecek bölgesel çekim merkezleri aynı programda birlikte ele alınabilecektir.

5.3.1 Kentsel ekonomilerin geliştirilmesi

388. Ekonomik kalkınma, üretim yapısının güçlenmesi, sanayi ve hizmetler sektörlerinde iş imkânlarının artırılarak kentsel işgücü tabanının geliştirilmesi, değer zincirlerine eklemlenme ve ihracat kapasitesinin artırılması boyutlarıyla ele alınacaktır. Bu yönde, (i) gelecekte yenilikçi, rekabet edebilir, dinamik ve yüksek katma değer yaratma potansiyeli bulunan öncü sektörler ile çekim merkezlerinin bölgelerinde bulunan tarım ve maden potansiyelinin katma değerini artırarak değere çevirme potansiyeli bulunan sektörler (ii) kentsel işgücü piyasasının gelişmesine hızla katkı sağlayabilecek alanlara veya üretim aşamalarına (çağrı merkezleri, lojistik, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi), (iii) ihracat kapasitesinin geliştirilmesine odaklanılacaktır.

389. Ekonomik gelişmeyi hızlandırmak amacıyla, devlet yardımları sistemi ile diğer destek ve altyapı yatırımlarının bölgesel ve sektörel önceliklere dayalı, daha seçici ve mekânsal odaklı oluşturulması sağlanacaktır.
390. Öncü sektörler ve bu sektörleri destekleyen sektörler veya hedeflenen üretim aşamalarıyla ilgili firmaların rekabet gücünü yükseltici, girişimciliği artırıcı tedbirler uygulamaya konulacaktır.
391. Yukarıda anılan sektörlerde yeni teknolojilerin kullanımının yaygınlaşması ile yenilikçi girişim ve projeler desteklenecektir.
392. Çekim merkezlerinin bu stratejide belirtilen önceliklerine uygun olarak bölgesel yenilik sistemlerinin oluşturulması, üniversite-iş çevreleri işbirliğinin teşviki, yenilik aktarım merkezleri ve işletme kuluçkaları gibi araçların ve girişimlerin, seçici ve fizibilite esasına dayalı yatırımlarla ve desteklerle oluşturulması sağlanacaktır.
393. KOBİ'lere yönelik iş destek hizmetlerinin, girişimciliğin ve istihdam imkânlarının geliştirilmesi, ilgili kuruluşlar aracılığıyla desteklenecektir. Kısa ve orta dönemde girişimciliği canlandırma tedbirlerine ağırlık verilerek şehirlerde girişimci altyapısı güçlendirilmeye çalışılacak, girişimcilerin geliştirilmesine yönelik programlarda ise bunu destekleyici faaliyet alanlarına öncelik verilecektir.
394. Kentsel ekonomilerin kısa vadede hızlı bir şekilde geliştirilmesi yönünde değer zincirlerinin görece düşük nitelikli işgücü talep eden aşamalarının bu şehirlere çekilmesi ve bu suretle hem işgücünün dönüştürülmesi hem de ölçek oluşturulması stratejisi izlenecektir.
395. Görece gelişmiş girişimci tabanı ve sanayi altyapısı bulunan bölgesel çekim merkezlerinde üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesine yönelik programlar ve altyapı geliştirilecektir.
396. KOBİ'lere yönelik belgelendirme sistemi ve kalite altyapısı iyileştirilecek ve desteklenecektir. KOBİ'lerin finansmana erişimini kolaylaştırıcı araç ve düzenlemeler uygulamaya konulacaktır.
397. Mahalli kaynakların kolektif ekonomik yatırımlara dönüştürülmesinde ve gelişmeden kaynaklı refahın yaygınlaştırılması yönünde kooperatif örgütlenmeleri ve bunların yatırımları desteklenecektir.
398. Yatırım tanıtım ve destekleme faaliyetleri öncü sektörler ve bu sektörleri destekleyen sektörleri geliştirmek ve hedeflenen üretim aşamalarını çekim merkezlerine yönlendirmek üzere, sektör ve firma temelinde yürütülecektir.
399. Şehirlerin ve ürünlerin markalaşmasına dönük iletişim, tanıtım faaliyetleri yürütülecek ve desteklenecektir.

5.3.2 Kentsel ve sını altyapısının geliştirilmesi

400. Uygulamada, merkezler ve mücavir alanlarındaki gelişme potansiyellerini ve yerel girişimleri destekleyen stratejik projelere öncelik verilecek, program uygulamaları ile altyapı yatırımlarının uyumu gözetilecektir.

- 401.** Bölgesel çekim merkezlerinde iş fırsatlarının ve yaşam kalitesinin artırılmasına, bölge içi erişilebilirliği ve diğer bölgesel çekim merkezleri, endüstriyel büyüme odakları, metropoller ve çevre ülkelerle etkileşimi artırıcı nitelikli altyapı sağlanacaktır. Bölgesel ulaştırma sistemleri, bölgelerinde farklı ulaştırma türlerini birleştiren “aktarma noktaları” olarak tasarlanacaktır.
- 402.** Görece düşük gelirli bölgelerimizde lojistik merkezlerin oluşturulmasında ve bu merkezlerde hizmetlerin geliştirilmesinde bu şehirlere öncelik verilecek veya lojistik merkezler şehirle sıkı ilişki kuracak, şehirlerin gelişmesine katkı sağlayacak şekilde konumlandırılıp tasarlanacaktır.
- 403.** Sanayi arsası talebi de göz önünde bulundurularak, üretimin şehir merkezlerinin dışına çıkarılması ve sanayileşmenin organize alanlara yönlendirilmesi amacıyla OSB ve KSS yatırımlarıyla kümelenme odaklı ihtisas OSB’lerin oluşturulması, KSS’den OSB’ye dönüşüm projeleri ve İŞGEM uygulamalarında bölgesel çekim merkezlerine, endüstriyel büyüme odaklarıyla birlikte öncelik verilecektir.
- 404.** Bölgesel çekim merkezlerinin art alanlarında yer alan şehirlerde sanayinin geliştirilmesine yönelik çalışmalarda, merkezdeki sektörleri destekleyici veya tamamlayıcı nitelikteki yatırımlara öncelik verilecektir.
- 405.** Su, atık su, katı atık gibi çevre korumaya yönelik altyapı tesisleri tamamlanacaktır. Enerjinin sürekli ve güvenli olarak sunulması sağlanacak, enerjideki kayıp ve kaçaklar asgari düzeye indirilecektir. Potansiyeli bulunan çekim merkezlerinde enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilecektir.
- 406.** Turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve kalitesinin artırılmasına hizmet edecek altyapı projeleri desteklenecektir.
- 407.** Rekreasyon alanları, kültür ve sanat yatırımları, şehir ve üniversite entegrasyonu ve toplu taşıma öncelikli olmak üzere kent içi ulaşım geliştirilecektir.

5.3.3 Beşeri ve sosyal sermayenin geliştirilmesi

- 408.** Eğitim ve sağlık hizmetleriyle altyapısı geliştirilecek, bölgesel çekim merkezlerinin bölgesi ve çevre ülkeler için bu hizmetlerin sunumunda merkez haline gelmesi sağlanacaktır. Bu hizmeti sağlayacak nitelikli kadroların bu şehirlerde istihdamını teşvik edici tedbirler alınacaktır. İlk ve orta öğretimde eğitim ve öğretim kurumlarının nitelik ve nicelik olarak yeterlilikleri artırılacaktır.
- 409.** Yabancı öğrencilere daha fazla hizmet verme ve ihtisaslaşma imkanı bulunan şehirlerde, halen kurulu bulunan üniversitelerin eğitim kalitesi ve araştırma kapasitesi geliştirilecek, ekonomiyle bağlantılı uzmanlaşma alanları esas alınarak yeni bölüm açılması veya ilave üniversite kurulması imkanları değerlendirilecektir.
- 410.** İşgücü becerisi, öncelikli ve lokomotif sektörler ile bunları destekleyici sektörlerle öncelik verilerek geliştirilecek; bu amaçla mesleki eğitim üniversite ilişkisi güçlendirilecektir. Ayrıca, OSB ve uygun KSS’lerde işbaşında mesleki eğitim sağlanabilecek, uygulamalı eğitim merkezleri kurulacaktır.

411. Kısa süreli eğitim programlarıyla, kalifiye olmayan işgücünün çağrı merkezi, lojistik gibi sektörlerde istihdam edilebilirliği arttırılacak, üniversite öğrencilerinin okurken çalışma imkanları artırılacaktır.
412. Kadınlar, gençler ve dezavantajlı grupların girişimcilik ve kendi hesabına çalışma yoluyla ekonomik ve sosyal yaşama entegrasyonunun sağlanmasında, bu kesimlerin koşul ve ihtiyaçlarına cevap verecek mikrokredi gibi finansman alternatifleri değerlendirilecektir.
413. Yoğun göç baskısı altında olan şehirlerin göçten kaynaklanan temel sorunları tespit edilerek en çok etkilenen alanlarda sosyal uyuma yönelik çalışmalarla birlikte fiziki ve sosyal altyapı iyileştirilecektir.
414. Dezavantajlı kesimlerin ekonomik ve sosyal hayata entegrasyonuna yönelik olarak cinsiyet eşitliğini sağlayıcı, kadının insan haklarını koruyucu, yoksulluğu azaltıcı, gençlerin üretkenliğini, istihdam edilebilirliğini ve sosyal imkanlarını artırıcı tedbirler gerçekleştirilecektir. Gecekondu bölgelerinde veya tarihi alanlar çevresinde düşük nitelikli yaşam alanlarında bulunan dezavantajlı kesimlerin yaşam kalitesinin artırılması ve şehre entegrasyonu amacıyla ilgili şehir özelliklerine uygun mekânsal düzenlemeler yapılacaktır.
415. Bölgesel çekim merkezlerinin doğal ve kültürel özelliklerini temel alarak yöresel ve kentsel markalar yaratılacak, doğal ve kültürel varlıkları esas alan turizm faaliyetleri geliştirilecektir.
416. Şehir kültürünün ve şehirlilik bilincinin geliştirilmesi sağlanacaktır.
417. Rekabet gücünü destekleyen, kesimler arası ortak çalışma kültürüne dayanan bölgesel ve yerel işbirliği kurumlarının fiziki, sosyal, beşeri ve kurumsal altyapısı geliştirilecektir.

5.3.4 Yurt içi ve çevre piyasalarla ticaretin ve ilişkilerin geliştirilmesi

418. Bölgesel çekim merkezlerinin etki alanları, birbirleri ve ülkenin önemli merkezleri (metropoller, sanayi odakları, limanlar ve yüksek hacimli sınır kapıları) ile karayolu ve demiryolu bağlantıları güçlendirilecektir. Çekim merkezleriyle ilişkili konvansiyonel demiryolu hatları öncelikle iyileştirilecektir. Havameydanı altyapısı, talep koşulları değerlendirilerek geliştirilecek, ülkenin önemli merkezlerine ve çevre ülkelere doğrudan uçuş gerçekleştirilmesi imkanları değerlendirilecektir.
419. Bölgesel çekim merkezleri ile çevre yöreler arasındaki ilişkilerin ve işbirliklerinin geliştirilmesi konusunda büyükşehirler, il ve ilçe belediyeleri ile il özel idareleri ile iş örgütlerinin teknik ve yönetsel kapasiteleri geliştirilecektir.
420. Çekim merkezlerinin ihracat kapasitesi, fizibilite esasına göre oluşturulacak lojistik merkezlerin kapasitesinden de yararlanılarak geliştirilecektir. Sınır komşularımızla ticari ilişkileri geliştirmek üzere, dış politikalarımızla bağlantılı olarak, sınır kapılarındaki altyapı ve hizmet kalitesi ile bu ülkelere olan ulaştırma bağlantıları geliştirilecektir.

421. Lojistik merkezlerde lojistik hizmetlerine ilave olarak, gümrük ve serbest ticaret alanında kamu hizmetleri de uygulanarak bölgesel çekim merkezlerinin ticari faaliyetleri kolaylaştırılacaktır.
422. Üniversite bünyesinde veya firmalara yönelik olarak ihracatı destekleyici eğitim ve hizmetler sağlanacaktır.
423. Yurt içi ve yurt dışı ticaretin geliştirilmesine yerel ve ulusal markaların tanıtılmasına yönelik olarak uygun şehirlerde fizibilite çalışmasına dayalı fuar ve kongre merkezlerinin kurulması desteklenecek, mevcutların nitelikleri geliştirilecektir.

5.4 Yapısal Dönüşüm İllerinde Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitlendirilmesi ve Ekonominin Canlandırılması

424. Yapısal dönüşüm illeri politikasının temel amacı orta düzeyde gelişmişliğe sahip İkincil Sanayi Kentleri, Sanayisi Güçlenen İller ve Sanayi Nüvesi İllerin mevcut ekonomik ve sosyal yapısının dönüştürülerek gelişmişlik düzeylerini bir ileri düzeye taşımaktır.
425. İkincil sanayi şehirlerindeki tek sektör bağımlı istihdam yapısının dönüştürülmesi, sermaye birikiminin hızlandırılması, sanayisi güçlenen illerin altyapı imkanlarının geliştirilmesi, temel düzeyde sanayi altyapısına sahip illerde ise tarımsal verimliliğin yükseltilmesi, dışarı verilen göçün azaltılması, ekonominin çeşitlendirilmesi ve ticaret ve hizmet sektörlerinin geliştirilmesi sağlanacaktır.

5.4.1 Girişimciliğin ve katma değeri yüksek yenilikçi sektör oluşumların desteklenmesi

426. Ekonomide tek sektöre bağımlı istihdam yapısının dönüşümünü sağlamak amacıyla alternatif iş sahaları oluşturulacak, yenilikçi sektörel oluşumlar desteklenecektir.
427. Girişimci sayısının artırılmasına yönelik destek araçları geliştirilerek ekonominin çeşitlendirilmesi sağlanacaktır.
428. Girişimcilerin; banka kredilerine erişiminin kolaylaştırılmasında önemli bir araç olan kredi garanti fonlarının kullanılması yaygınlaştırılacaktır.
429. Özellikle başlangıç ve büyüme aşamasında ve yüksek katma değer üreten sektörlerde faaliyet gösteren girişimlerin desteklenmesi amacıyla “Bölgesel Girişim Sermayesi” uygulaması başlatılacaktır.
430. Ar-Ge ve yenilikçilik temelinde İŞGEM, iş kuluçka merkezleri ve bireysel katılım yatırımcıları benzeri yapılanmaların yaygınlaştırılması sağlanacak, üniversite, mesleki örgüt ve sanayi (OSB, KSS) işbirliği ile yenilikçi sektörel uzmanlaşma esasına dayalı araştırma ve yenilik merkezleri oluşturulacaktır.
431. Girişimcilerin birbirleri arasında ortaklık kurmaları desteklenecek, beraber iş yapma ve faaliyet yürütmeleri teşvik edilecektir.
432. Girişimcilik, markalaşma ve yenilikle ilgili teşvik sistemlerinin daha etkin hale getirilmesi sağlanacaktır.
433. Girişimcilerin rekabet güçlerini artırmak ve yeni pazarlara açılmalarını sağlamak için, iş kurma ve iş geliştirme aşamalarında eğitim ve danışmanlık hizmeti sağlanacaktır.
434. İmaj ve marka yaratmaya yönelik olarak, yerele özgü üretilen ürünlerin ve hizmetlerin iç ve dış pazarlarda tanıtımı sağlanacaktır.

5.4.2 Kentsel çevre standartlarının geliştirilmesi, kentsel üstyapı olanaklarının iyileştirilmesi ve kent imajının güçlendirilmesi

435. Kentsel çevre standartlarının ve üst yapı olanaklarının iyileştirilmesi, durağan kentlerin yaşam alanı olarak daha cazip bölgeler olmasını sağlayacaktır. Bu iyileştirme ayrıca sürdürülebilir kalkınma hedefine de katkı yapacak ve nihayetinde dış göçün

engellenmesinde önemli bir role sahip olacaktır. Diğer taraftan düşük imaja sahip olan kentsel alanlarda kentin imajını geliştirmek, iyi yönde değiştirmek veya güçlendirmek yolu ile kentlerin rekabet gücünün artırılması temel öncelik olacaktır.

- 436. Sanayi gelişiminin neden olduğu çevre kirliliği ortadan kaldırılacak, dengeli ve sürdürülebilir sanayi gelişimi desteklenecektir.
- 437. Kent merkezlerinde, hizmet sektörünün yoğunlaştığı alanlarda, doğal, tarihi ve kültürel değerler civarında kentsel altyapının güçlendirilmesi ve bu alanlara erişimin kolaylaştırılması sağlanacaktır.
- 438. Kentsel alanda yer alan çöküntü bölgelerinin kentin ortak kullanımına yönelik farklı kullanım amaçlarına hizmet edecek şekilde dönüştürülmesi sağlanacaktır.
- 439. Kültür ve sanat faaliyetlerinin desteklenmesi, altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi ve bunların tanıtım ve pazarlamasının ulusal ve uluslar arası alanda yapılması sağlanacaktır.
- 440. Kente özgü tarihi ve kültürel değerlerin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve tanıtımının yapılması teşvik edilecektir.
- 441. İş ve yaşam kalitesinin artırılmasına ve çevrenin korunmasına yönelik kentsel altyapı geliştirilecektir.
- 442. Çevrelerinde yoğun turizm ve tarım potansiyeli bulunan yerleşmelerde sinai ve kentsel gelişme, bu alanlardaki gelişmeleri tehdit etmeyecek şekilde planlanacaktır.

5.4.3 Beşeri ve sosyal sermayenin geliştirilmesi

- 443. Girişimciliği ve yeniliği besleyen ve destekleyen beşeri ve sosyal sermaye yapısına kavuşulması temel öncelik olacaktır. Ortaklık kurma, karşılıklı etkileşim ve birlikte iş yapabilme kapasitesi gelişmiş beşeri ve sosyal sermaye yapısı bu bölgelerde ekonomik faaliyetlerin canlanması ve çeşitlendirilmesinde anahtar olacaktır.
- 444. Bu kapsamda eğitim programlarının girişimci ve yenilikçi işgücü piyasalarının gerekliliklerine göre biçimlendirilmesi gerekli olacaktır. Oluşturulacak üniversite programları ile yerel kalkınma girişimi uygulamaları desteklenecektir.
- 445. İşgücünün ekonomik yapıdaki değişimlere uyum sağlayabilecek esnek yapıya kavuşturulması sağlanacaktır.
- 446. Mesleki eğitim, üniversite ve sanayi ilişkisinin güçlendirilmesi, insan kaynaklarının piyasanın gelecekte talep edeceği uzmanlıklar doğrultusunda geliştirilmesi sağlanacaktır.
- 447. Sanayide ihtiyaç duyulan ara eleman karakterinin analiz edilmesi, bu doğrultuda eğitim kurumları ve özel programlar oluşturulması desteklenecektir.
- 448. Meslek eğitim merkezleri, meslek liseleri ve meslek yüksekokullarında verilen eğitimin kalitesi arttırılacak; hayat boyu öğrenme programları teşvik edilecektir.

449. Potansiyel yeni iş alanlarında faaliyet gösteren, kesimler arası ortak çalışma kültürüne dayanan yerel kalkınma girişimleri ile meslek örgütlerinin, sosyal, beşeri ve kurumsal altyapısı geliştirilecektir.

5.4.4 Kırsal Alanda Hizmet Kalitesinin Artırılması, Tarımsal Verimliliğin Yükseltilmesi

450. Tarımsal yapı modernize edilecek ve kırsal kesimde istihdam olanakları geliştirilecektir.
451. Kırsal kesimde yaşayanların işbirliği, ortaklık kurma ve iş yapabilme kapasitesi geliştirilerek tarımsal üretimde verimlik artışı sağlanacak ve üretilen ürünlerin pazarlama imkanları geliştirilecektir.
452. Kırsal kesimde ilçe merkezleri ve beldeler gibi merkezi yerleşim birimleri öncelikle olmak üzere, temel altyapı ihtiyaçlarına erişim kolaylaştırılacaktır.
453. Tarımsal üretim altyapısını geçimlik üretim ölçeğinden üst düzeylere çıkarmak üzere kırsal alanda işbirliği altyapısı geliştirilecek, ölçek ekonomisine yönelik destek mekanizmaları geliştirilecektir.
454. Kırdan kente göçü azaltmak üzere, kırsal alanda fiziki ve sosyal altyapının geliştirilmesi sağlanacak, bu illerde göçün tutulma kapasitesi artırılabilecektir.
455. Her türlü tarımsal ve kırsal destek mekanizmasının (üretici örgütleri ve sulama yatırımları gibi) kırsal alandaki doğal merkez konumundaki ilçe ölçeği üzerinden sunulması ve ilçe merkezlerinin kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi sağlanacaktır.

5.5 Öncelikli Gelişme İllerinin Ülke Geneline Yakınsanması

456. Öncelikli gelişme illeri politikasının temel amacı kalkınmada yapısal güçlük yaşayan bu yerleşimlerin dezavantajlarını gidererek gelişmişlik seviyelerini ülke ortalamasına , atıl kaynakları harekete geçirmek ve yakın bölge merkezleri başta olmak üzere ülke ekonomik ve sosyal yapısına işlevsel entegrasyonunu güçlendirmektir.
457. Öncelikli gelişme illerinde hizmetlere erişim kapasitesinin artırılması, tarımsal verimliliğin yükseltilmesi, temel fiziki ve sosyal altyapı eksikliklerinin giderilmesi, kırsal alanda gelir getirici faaliyetlerin artırılması, ekonomik canlılığın artırılması, nitelikli işgücünün artırılması ve göçün bölgede tutulması sağlanacaktır.

5.5.1 Tarım, hayvancılık ve kırsal ekonomide yapısal dönüşümün temellerinin iyileştirilmesi

458. Kırsal nüfus başına düşen tarımsal üretim değerinin ülke ortalamasının altında olduğu ve tarımsal verimliliğin düşük olduğu bu bölgelerde tarımsal yapı modernize edilecek, kırsal kesimde alternatif istihdam olanakları geliştirilecektir.
459. Kırsal alandaki üreticilerin yeniden örgütlenmesini sağlayacak, ve arazi varlığının daha ekonomik kullanımını sağlayabilecek mekânsal yapının oluşmasına yönelik üretim teknikleri (entegre çiftlikler, örtü altı tarımı vb) ve üretim altyapısı (arazi toplulaştırması gibi) yöntemleri geliştirilecektir.
460. Kırsal kesimde ilçe merkezleri ve beldeler gibi merkezi yerleşim birimleri öncelikle olmak üzere, temel altyapı ihtiyaçları karşılanacak, ekonomik ve sosyal gelişmeye yönelik proje ve destekler ile eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunumunda bu merkezi birimlere öncelik verilecektir.
461. Hayvancılığın başat ekonomik faaliyet olduğu yörelerde yem bitkisi ekiminin, sulu tarımın yapıldığı yörelerde ise meyve-sebze ve katma değeri yüksek sinai bitkilerinin yetiştirilmesi, çeşitlendirilmesi ve üretiminin teşvik edilmesi sağlanacak ve bunları işleyecek kırsal sanayilerin üretici örgütlerine dayanan işletme modelleri üzerinden kurulması desteklenecektir.
462. Bölgede üretilen ancak bölge dışına gönderilen tarımsal ürünleri bölgede işleyerek katma değer yaratacak ilk tesisleşme çabaları desteklenecektir.
463. Bölgesel ölçekte sulama altyapısına geçilen yörelerde arazi toplulaştırmaları hızla tamamlanacaktır.

5.5.2 Ekonominin çeşitlendirilmesi ve mikro işletmelerin geliştirilmesi

464. Bölgelerdeki sanayi potansiyelinin düşüklüğü yanında, özellikle KOBİ'lerin istihdam ve rekabet kapasiteleri dikkate alındığında KOBİ ve mikro ölçekli işletmelerin geliştirilmesi sağlanacaktır.
465. Özellikle bu bölgelerde KOBİ geliştirme stratejilerinden olan; OSB ve KSS gibi sanayi altyapı uygulamaları, KOSGEB ile girişimci destekleme birimleri gibi sanayi destek birimlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasına öncelik verilecektir.

466. Bölgesel düzeyde yaygınlaştırılmış kredi garanti faaliyetleri ile KOBİ'lere uygun kredi sağlamaya yönelik faaliyetler uygulanacaktır.
467. KOBİ'ler arasında bilgi akışını ve teknoloji transferini sağlayacak, şebeke tarzı örgütlenmeler geliştirilecektir.
468. KOBİ'lerin işbirliği ve ortaklık potansiyellerini yükseltecek ve böylece kolektif rekabet düzeylerini artıracak politikalara ve tedbirlere öncelik verilecektir.
469. Uzmanlaşılan sektörlerde kapasite artırımı sağlanacak, imalat sanayinde modernizasyon ve teknoloji transferi desteklenecektir.
470. Özel sektörün bu bölgelerdeki faaliyetlerini geliştirmek ve desteklemek amacıyla vergi ve sigorta primi kolaylıkları geliştirilecektir.
471. Yerel sermayenin bu bölgelerdeki kaynak ve olanakları değerlendirerek kalkınmada aktif rol oynayabilmesini sağlayacak destek mekanizmaları geliştirilecektir.
472. Komşu ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik ve bölge kaynaklarına dayalı özel işletmelerin kurulması teşvik edilecektir.
473. Bu bölgelerde kalkınmayı tetikleyecek nitelikte yeni iş alanı yaratıcı yatırımların doğrudan devlet öncülüğü ve kolaylaştırıcılığıyla gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

5.5.3 Beşeri sermayenin güçlendirilmesi

474. Bu bölgelerde beşeri sermayenin güçlendirilmesine yönelik politika araçları geliştirilecektir.
475. Uygun teknoloji emek yoğun sektörlerle yönelik mesleki eğitim uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.
476. Bu bölgelerde başta eğitim, öğretim, sağlık ve yayım hizmetleri ile teknik hizmetlerde olmak üzere nitelikli kamu personelinin istihdam edilmesi ve uzun süreli olarak bölgede mukim kalmasını özendirecek lojman temini ve ücret farklılaştırması gibi ilave tedbirlerin alınması sağlanacaktır.
477. Becerilerin geliştirilerek iş gücünün niteliği artırılacak ve ekonomiye entegrasyonu sağlanacaktır.
478. Kamu personelinin bu bölgede istihdam edilebilirliğini artırmak için lojman temini ve ücret farklılaştırması gibi imkanlar geliştirilecektir.
479. Üniversitelerin bölgelerin ve bulundukları illerin kalkınmasına katkısı artırılacaktır.
480. Yerel yönetimler ile bölgedeki meslek örgütlerinin proje oluşturmadaki etkinlikleri artırılarak bölgenin kaynaklarından ve ihtiyaçlarından yola çıkan rasyonel projeler desteklenecektir.
481. Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişilebilirlik artırılacak ve eğitim ve sağlık göstergeleri ülke ortalamasına yaklaştırılacaktır.

5.5.4 Kentsel ve kırsal alanda yaşam kalitesinin artırılması

482. Kentsel ve kırsal altyapının geliştirilmesine yönelik fiziki ve sosyal altyapı projeleri gerçekleştirilecek ve ülke ortalamalarına yaklaştırılacaktır.
483. Kentlerde ticari alanlar için altyapılar geliştirilecek ve iyileştirilecektir.
484. Eğitim ve sağlık altyapıları iyileştirilecektir. Eğitimde temel eğitimin kalitesinin artırılmasına ve orta ve mesleki eğitimde okullaşma oranının yükseltilmesine, sağlıkta koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına ağırlık verilecektir.
485. Bölge içi ve bölgeler arası ekonomik işlevselliği artıracak ulaşım altyapısı güçlendirilecektir.
486. Anne ve çocuk sağlığı (özellikle bebek ölümlerinin engellenmesi) konuları kamu hizmet sunumunda önceliklendirilecek, kadının insan haklarının korunması ve statüsünün geliştirilmesi, bilgi ve becerileri düzeylerini artırmaya yönelik eğitim ve bilinçlendirme programları uygulanacaktır.
487. Bilgi ve iletişim teknolojileri alt yapısının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacak, geniş bant internet erişiminin ve mobil (3G vb.) internet imkanlarının özellikle kırsal alanlarda da geliştirilmesi teşvik edilerek bilişim hizmetlerine erişim güçlendirilecektir.
488. Bilgisayar okur yazarlığı ve kamu hizmetlerine internet ortamından erişim konusunda programlar uygulanacaktır.
489. Telekomünikasyon alt yapısının geliştirilerek bu bölgelerdeki KOBİ'lerde e-ticaretin gelişimi desteklenecek, çağrı merkezleri gibi yeni ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi sağlanacaktır.
490. Temiz içme suyu temini, kanalizasyon sistemi, arıtma sistemi, çöp toplama ve depolama sisteminin kurulmasıyla bu bölgede yaşayanların temel yaşam kalitesi standartlarında kentsel altyapı hizmeti alması sağlanacaktır.
491. Sinema, tiyatro ve kütüphane gibi kentsel hizmet imkanlarının artırılması sağlanarak bu hizmetlerin özel sektör eliyle sunulması desteklenecektir.
492. Bu bölgelerde yer alan OSB ve KSS'lerin altyapı ihtiyaçları giderilecek, elektrik, su ve arıtma tesisleri gibi altyapılar iyileştirilecektir.

5.5.5 Yakın bölge merkezlerine işlevsel entegrasyonun sağlanması

493. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin birbirleri ve ülkenin diğer bölgeleriyle bütünleşme düzeylerini artırmak için bölgesel merkezler arası ulaşım zamanını azaltıcı bir ulaştırma ağı oluşturulacak ve mevcut yol bağlantıları iyileştirilecektir.
494. Bu bölgelerdeki doğal olarak merkezleşmiş olan illerin altyapı eksiklikleri tamamlanarak diğer illerle olan fonksiyonel bağlantıları kuvvetlendirilecektir.

495. Bu bölgelerin ülke ekonomisiyle bütünleşmesini sağlayacak sektörlerarası ve bölgelerarası bağların güçlenmesi, mal ve hizmet akımlarının yoğunlaşması sağlanacaktır.
496. Bölge illerinin ulaştırma altyapısı güçlendirilerek limanlara ve önemli turizm merkezlerine erişimi kolaylaştırılacaktır.
497. Bu bölgelerdeki illerin bir çoğunun komşu ülkelerle sınırı olduğundan bölge kalkınmasını tetikleyecek ve bölgenin uluslar arası ticaret hacmini ve etkinliğini artıracak sınır ötesi işbirliklerini geliştirmeye yönelik programlar uygulanacaktır.
498. Bölge illerinin uluslararası entegrasyonunu artıracak ulaştırma altyapısı oluşturulacak, mevcut ulaştırma ağı güçlendirilecek, sınır kapıları iyileştirilecek ve gümrük işlemleri kolaylaştırılacaktır.

5.5.6 Doğal kaynakların endüstriye kazandırılması

499. Başta madenler olmak üzere bölgenin yer altı kaynaklarının işlenerek endüstriye kazandırılması sağlanacaktır.
500. Tıbbi ve aromatik bitkiler ile endemik bitki türleri kayıt altına alınarak genetik kaynakların ve biyo çeşitliliğin fikri mülkiyet elde edilmesi sağlacaktır. Ekonomik değeri olan bitkilerin etken maddelerinin endüstriyel üretimi sağlanacak ve Ar-Ge çalışmaları desteklenecektir.
501. Bölge içinde önemli rezervlere sahip madenlerin farklı endüstriye dallarda kullanılabilmesi için Ar-Ge çalışmaları desteklenecektir.

5.5.7 Ulusal ve uluslararası büyük etkinliklerle ekonominin canlandırılması

502. Bölge illerinin cazibesini artırmak, ulusal ve uluslar arası entegrasyonu güçlendirmek ve bölge kalkınmasını tetiklemek üzere ulusal ve uluslararası etkinlikler (mega-events) gerçekleştirilecektir.
503. Ulusal ve uluslararası etkinlikleri gerçekleştirmek üzere geliştirilen altyapılar etkin bir şekilde kullanılacak, etkinlikler dört mevsime yaygınlaştırılarak ekonomik canlılık sağlanacaktır.
504. Büyük etkinliklerle bölge illerinin tanıtım imkanları sağlanarak turizmin geliştirilmesi desteklenecektir.
505. Etkinlikler yoluyla kentsel altyapı ihtiyaçları giderilecek çevre ve yaşam kalitesini yükseltecek düzenlemeler yapılacaktır.

5.5.8 Sosyal sermayenin ve iyi yönetim uygulamalarının geliştirilmesi

506. Yeni bölgesel kalkınma anlayışı, önemli ölçüde işbirliği, yerel aktörler ve dinamikler arasında sinerji oluşturulması, katılımcılık, güven ve dayanışma motifleriyle oluşturulan örgütlenme kapasitesine ve kurumsal kapasite zenginliğine dayanmaktadır. Bu nedenle, söz konusu bölgelerde yerel katılımı artıracak, ortak girişim alanlarını genişletecek ve yerel ekonomik gelişme sürecine ilgili tüm aktörlerin kolektif

müdahalesini düzenleyecek iyi yönetim modelleri yoluyla yerel kurumsal yapılar güçlendirilecektir.

- 507. Bu bölgelerde kalkınma girişimlerinde yerindenlik esas alınacak, katılımcılık geliştirilecek ve kalkınmaya ilişkin kilit paydaşlar arasında ortaklık kültürü oluşturulacaktır.
- 508. Sivil toplum kuruluşlarının yerel ve bölgesel kalkınma çabalarına katkı sağlamaları özendirilecektir.
- 509. SODES kapsamındaki deneyimler dikkate alınarak bu amaca yönelik daha kapsamlı sosyal programlar (örn. Sosyal Bütünleşme Programı) uygulanacaktır.

5.6 Kırsal Alanlarda Kalkınmanın Hızlandırılması

- 510. Türkiye'nin kırsal kalkınma politikasının temel amacı, kırsal kesimdeki asgari refah düzeyinin ülke ortalamasına yaklaştırılması için kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak kendi yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasıdır.
- 511. Kırsal politikanın genel çerçevesini; kırsal ekonominin geliştirilmesi ve istihdam imkanlarının artırılması, beşeri sermayenin geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması, sosyal ve fiziki altyapının geliştirilmesi, kırsal çevrenin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların korunması ile yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesi oluşturacaktır. Kırsal politikaların hedef kitlesi, tarım politikasında olduğu gibi sadece çiftçiler veya tarımsal işletmeler değil, kırsal yerleşimlerde ikamet eden tüm bireyler veya hane halklarıdır.

5.6.1 Kırsal ekonominin geliştirilmesi ve istihdam imkânlarının artırılması

- 512. Tarım işletmelerinin verimliliğini ve geliri artırmak üzere, arazi toplulaştırma yatırımları yaygınlaştırılacak, başta eğimli tarım arazilerinde olmak üzere uzun ömürlü bitkilerin üretiminin teşvik edilecek, hayvancılıkta köy bazlı örgütlenme ve etkin ölçekte işletmecilik teşvik edilecektir.
- 513. Uygun köylerde yerleşik nüfusun hasat sezonu dışındaki gelir kayıplarını azaltmak üzere örtü altı tarımın desteklenmesi sağlanacaktır.
- 514. Tarım topraklarının terki nedeniyle düzenli işletilmeyen arazilerin üretici örgütleri aracılığıyla ortaklık temelinde işletilmesine imkan veren köy bazlı işletmecilik teşvik edilecektir.
- 515. İşletmelerin entansif tarıma geçişlerini kolaylaştırmak üzere üretici örgütleri aracılığıyla çiftçilerin yeni üretim yöntemleri, ürün çeşitleri ve tarım teknolojileriyle tanışmasını sağlayacak uygulamalı eğitim ve yayım programları yaygınlaştırılacaktır.
- 516. Tarım-gıda sanayi işletmelerinin kırsal yerleşimlerde kurulması özendirilecektir.
- 517. Tarım istihdamından ayrılan ve kırsalda ikamet etmeye devam eden kadınlar başta olmak üzere atıl kırsal işgücü yeni ve alternatif tarımsal üretim faaliyetlerine yönlendirilecektir.

- 518. Türkiye tarımsal istihdamının çözülme eğilimleri bölgesel ölçekte analiz edilerek, yörelere özgü farklı çözümler üretilecektir.
- 519. İlçe bazında aktif işgücü programları yoluyla tarım ve tarım dışı alanlarda kırsal ekonominin ihtiyaç duyduğu alanlarda mesleki eğitim geliştirilecektir.
- 520. Genç çiftçilere yönelik yayım hizmetleri, işletme desteklerini içerecek şekilde bir paket halinde ulaştırılacaktır.
- 521. Gençlere mikro işletmecilik ve girişimcilik eğitimleriyle birlikte tarım dışı iş geliştirme destek programları hayata geçirilmesi,
- 522. Tarım çalışanlarına yönelik olarak sosyal güvenlik sistemi etkinleştirilecektir.
- 523. Üretici örgütü bulunmayan köylere öncelik verilerek örgütlenme yaygınlaştırılacak ve güçlendirilecektir.

5.6.2 Beşeri sermayenin geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması

- 524. Okulöncesi eğitim hizmetinde mobil eğitim hizmetleri altyapısı güçlendirilecektir.
- 525. Yaşlılara ve özürlülere yönelik sosyal hizmetler için yerel kurumsal altyapı geliştirilecektir.
- 526. Genel eğitim seviyesinin düşük olduğu ilçelerde yetişkin gruba yönelik mesleki eğitim faaliyetleri programlanacaktır.
- 527. Genç ve yetişkin kırsal işgücü için meslek yüksekokullarıyla işbirliği içinde uygulamalı yaygın eğitim programları oluşturulacaktır.
- 528. Yoksul hanelere yönelik piyasa garantili mikro kredi destekleri geliştirilecektir.
- 529. Geçimlik düzeyde tarım yapan işletmelere mikro işletmecilik temelinde gelir desteği uygulaması yürütülecektir.

5.6.3 Sosyal ve fiziki altyapının geliştirilmesi

- 530. Yeterli nüfusa sahip köy gruplarının birleşerek belediyeleşmesi teşvik edilecektir.
- 531. Belediyelere uzak köylerdeki hizmetlerin aksamaması için hizmet bazlı mahalli idare birlikleri kurulacaktır.
- 532. Köy bağlısı yerleşim yeri sayısındaki artışın disiplin altına alınması yönünde hukuki düzenlemeler yapılacaktır.
- 533. Aile hekimliği uygulaması kapsamında köylere yönelik mobil sağlık hizmetleri altyapısı güçlendirilecektir.

534. İlköğretim sonrasında köylerdeki öğrencilerin ortaöğretime geçişlerini teşvik etmek için yakın ilçe ve/veya beldelerdeki okulların barınma kapasitesi ve öğrenciler için burs imkanları artırılacaktır. Taşımalı eğitim hizmeti, köylerdeki ortaöğretim öğrencilerini de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılacaktır.
535. Kırsal nüfusun bilgi işlem teknolojilerine erişimini kolaylaştırmak amacıyla uygun belde ve ilçe merkezlerinde kamu internet erişim merkezleri kurulacaktır.
536. Küçük ölçekli tarımsal altyapı konusunda ulusal ölçekte entegre altyapı programları başlatılacaktır.
537. Afetlere dayanıksız konutlarda yaşayan haneler öncelikli olmak üzere köylerde ve beldelerde yöresel mimari kimliği yansıtan mini toplu konut programlarının geliştirilecektir.

5.6.4 Kırsal çevrenin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların korunması

538. Su tasarrufu sağlayan yöntemleri teşvik edici programlar hayata geçirilecektir.
539. Çevreyle dost enerji kullanımı için yenilenebilir enerji üretimi desteklenecektir.
540. Hayvan içmesuyu ve yangın söndürme amaçlı gölet yapımı desteklenecektir.
541. Erozyonla mücadele kapsamında uzun ömürlü bitki ve yem bitkisi ekimi desteklenecektir.
542. Dağlık alanlarda kurulu köyler ile orman köyleri için sürdürülebilirlik temelinde yeşil kalkınma programları oluşturulacaktır.
543. Korunan alanlarda ve civarındaki yerleşimlere özel kalkınma programları başlatılacaktır.
544. Piyasada rekabet gücü olan yöresel ürünlerin üretimi ve pazarlanması için mikro havza bazlı destekleme programlarının başlatılacaktır.

5.6.5 Yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesi

545. Kentsel alanlarla etkileşimi güçlü bütünleşik kırsal alanlar oluşturulması, bütüncül kalkınma programlarının hayata geçirilmesi, ilçe düzeyinde yerel kalkınma girişimlerinin bölgesel politikalar içinde programlanması temel öncelikler arasında yer alacaktır.
546. Hizmet sunumunda kırsalın yeni demografik yapısını ve coğrafi dezavantajlarını gözeterek yenilikçi yöntemler geliştirilecek; arz yönlü bir hizmet sunumu için ihtiyaç duyulan kurumsallaşma, merkezi ve yerel idarelerin işbirliğiyle gerçekleştirilecektir.
547. Türkiye kırsalının sosyo-ekonomik dönüşümünü ölçmeye imkân veren ve istatistik yayımına esas oluşturmak üzere mevcut kırsal alan tanımı kademelendirilerek revize edilecektir.

548. Büyükşehirlerde köy tüzel kişiliklerinin iptal edilmesinin ardından ilçe belediyelerinin kurumsallaşma çabalarının desteklenmesi başta olmak üzere kırsal kesime hizmet sunumunda etkinliği artıracak önlemler alınacaktır.
549. Merkezi düzeyde kırsal kalkınmaya ayrılan kaynakların toplulaştırılarak, ülkenin idari yapısı ve bölgesel gelişmişlik farklarını gözeterek ilçe kalkınma programları geliştirilecektir.
550. Kırsal kalkınma alanında faaliyet gösteren kamu ve kamu dışı aktörler arasında deneyim paylaşımı ve işbirliği süreçlerini etkinleştirmek üzere, AB gereklerine uygun bir ulusal kırsal kalkınma ağı tesis edilecektir.

YATAY AMAÇLAR

551. Yatay amaçlar, yerleşimlere özgü amaçları destekleyen; bölgesel gelişme politikalarıyla doğrudan ilişkili, bölge ve yerleşimlerin bütünü için geçerli olan alanlarda ulaşılması gereken sonuçlardır.
552. Her bir bölgede desteklenmesi gereken sektör, tematik alan ya da ilişkiler ağı içinde yer alan yatırımlar, kurumlar veya işbirliklerini destekleyen unsurlar yatay amaçlar kapsamında ele alınmıştır.
553. Ulusal düzeyde belirlenen sektörel ve tematik stratejiler ve destek programları genel nitelik taşıdığından mekansal koşullara hassasiyetleri çoğu zaman sınırlı kalmaktadır. Böylece bu tür strateji ve uygulamalar bazı bölgelerde olumlu, diğerlerinde olumlu doğurabilmekte veya etkisiz kalabilmektedir.
554. Bölgesel politika, merkezi ve yerel idarelerin hizmetlerini bölgesel kalkınma açısından yönlendirmeli; bunlara tamamlayıcı, zenginleştirici ve derinlik kazandırıcı bir perspektif sunmalıdır.
555. Bölgesel gelişme politikasının etkili kılınması için bölge planlama dâhil olmak üzere politika oluşturma ve kaynak tahsis süreçleri ile uygulama araçlarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, kurumsallaşmanın güçlendirilmesi ve kaynak tahsisi esastır.
556. Bölgesel gelişmenin yönetişimi geliştirilecek, merkezi ve yerel kurumlar arası etkileşim, yönetim kademeleri arası işbirlikleri ve katılımcılık desteklenecektir. Ulusal düzeyde belirlenen sektörel stratejilerin ve yatırımların farklı özelliklere sahip bölgelere etkisi değerlendirilecek, bu politikaların bölgeler ve yerleşimler düzeyinde hayata geçirilebilmesi için bölgelere has hususlar gözetilecektir.
557. Bölgesel gelişmenin tabandan tavana boyutunun güçlenmesi için bölgelerin beşeri sermayesi ve kurumsal yapısı iyileştirilecektir. Bölgesel politika için gerekli kaynağın bölgelere tahsisinde nüfus, işsizlik oranı ve gelişmişlik düzeyi dikkate alınacaktır. Kamu yatırım ve desteklerinin, AB katılım öncesi mali yardımları ve yapısal fonların bölgesel düzeyde etkin ve verimli kullanılması sağlanacaktır. Bölgelerin rekabetçi üstünlükleri belirlenecek, yenilik, kümelenme, turizm ve girişimcilik başta olmak üzere bölgeye en fazla katma değer sağlayacak alanlarda kapasite gelişimi sağlanacak, uluslararası ve yerel yatırımcıların bölgeye çekilmesi için gereken süreç kolaylaştırılacaktır.
558. Sınır bölgelerinin kalkınmasının desteklenmesi için mevcut sınır ötesi iş birlikleri geliştirilecek, sınırların bu bölgeler için yeni imkânlar sunması sağlanacaktır. Kalkınmanın temel etkenlerinden olan erişilebilirlik tüm bölgelerde geliştirilecek, özellikle dezavantajlı bölgelerin ulusal sistemle daha fazla bütünleşmesi sağlanacaktır.

Yatay Amaçlar:

1. Bölgesel Gelişmenin Yönetişiminin İyileştirilmesi ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi
2. Kamu Yatırım ve Destek Uygulamalarının Bölgesel Gelişme Amaçlarıyla Uyumlaştırılması
3. Bölgelerin Rekabet Gücünün Geliştirilmesi
 - a. Yatırım İmkânlarının Tanıtımı ve Yatırım Sürecinin Desteklenmesi
 - b. Girişimcilik Ortam ve Kültürünün Geliştirilmesi
 - c. Üretim Organizasyonu ve Kümelerin Geliştirilmesi
 - d. Bölgesel Yenilik Stratejilerinin Geliştirilmesi
 - e. Turizm potansiyelinin yerel ve bölgesel kalkınma için etkili kullanımı
 - f. Üniversitelerin Bulundukları Bölgelere Sağlayacakları Katkıların Artırılması
4. Sınır Ötesi ve Bölgeler Arası İşbirliklerinin Geliştirilmesi
5. Sürdürülebilir Çevre ve Yeşil Ekonominin Desteklenmesi
6. Ulaşım Ağının ve Erişilebilirliğin Geliştirilmesi

5.7 Bölgesel Gelişmenin Yönetişiminin İyileştirilmesi ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

5.7.1 Bölgesel gelişme politikalarının merkezi düzeyde koordinasyonu güçlendirilecektir

559. Bölgesel politika ve stratejilerin hazırlanması, koordinasyonu ve uygulamasının, geleneksel yönetim anlayışı yerine katılımcı ve çok katmanlı yönetim esaslarına dayanması ile kaynakların etkililiği ve verimliliği arttırılacaktır.
560. Bölgesel gelişmenin yönetişimi esas olarak merkezi düzeyde Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu (BGYK) ve Bölgesel Gelişme Komitesi (BGK), bölge düzeyinde kalkınma ajansı yönetim kurulları ve kalkınma kurulları aracılığıyla daha etkili ve işler hale getirilecektir.
561. BGYK, bölgesel gelişme alanında ulusal düzeyde genel politikaları ve öncelikleri tayin edecek, ulusal düzeyde hazırlanan sektörel ve tematik politikalarla bölgesel gelişme politikalarının bütünlüğünü ve koordinasyonunu sağlayacak üst düzey kararlar alacaktır.
562. Ülke genelinde mekânsal gelişme politikası genel kalkınma ve bölgesel gelişme amaçlarıyla uyumlu olarak BGYK tarafından belirlenecektir.
563. Merkezi yönetim katkısıyla hayata geçirilecek bölgesel düzeydeki plan ve stratejiler ile eylem planları BGYK tarafından onaylanacaktır.
564. Merkezi kuruluşların bölgesel etkisi bulunan merkezi düzeydeki eylem ve politikalarının tasarımı ilgili bölgelerin katkı vermesi sağlanacaktır. Bölgesel düzeydeki politikaların ulusal politika ve yatırım kararlarına uyumu gözetilecektir.

5.7.2 Merkezi ve yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması ve işbirliklerinin geliştirilmesi sağlanacaktır

565. Bölgesel politikaların geliştirilmesi ve etkili olarak uygulanması için yerel yönetimler, özel kesim ve STK'ların kurumsal kapasiteleri geliştirilecek, bu kuruluşların kalkınma politikalarının üretilmesi ve uygulama sürecine aktif katılımı sağlanacak, merkezi ve yerel yönetimler arası koordinasyon artırılacaktır.
566. Yerelde kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliği ve ortaklıkların desteklenmesi, işbirliği ağlarının oluşturulması ve bu ağlar vasıtasıyla iyi uygulama örnekleri başta olmak üzere bilgi alışverişinin sağlanması, ortak kalkınma vizyonunun oluşturulması desteklenecektir.
567. Bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında katılımcılığın geliştirilmesi kalkınma ajansları, BKİ'ler, yerel yönetimler, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında yönetim esaslı ortaklık kültürünün oluşturulması uygulamaya yönelik sinerjinin ve sahiplenmenin artırılması sağlanacaktır.
568. Sosyal sermayenin güçlendirilmesi amacıyla özel sektör ve STK'larda, ulusal ve uluslararası piyasalarda etkin rekabet için gerekli örgütlenme ve dayanışma kültürünün geliştirilmesi süreci hızlandırılacaktır.
569. Bölgesel ve yerel kalkınma amaçlı sivil toplum örgütlenmeleri ve birlikleri teşvik edilecek ve desteklenecektir. Bu amaca yönelik özel programlar hazırlanacak ve destekler sunulacaktır.
570. Yerel ve bölgesel dinamiklerin ve potansiyelin tespiti, bunların ulusal öncelikler ile uyumlu olarak yerinde ve katılımcı bir anlayışla planlanması ve uygulanması için özellikle yerelde teknik kapasite oluşumu sağlanacaktır. Bölgesel düzeyde politikaların hayata geçirilmesinde başta yerel yönetimler olmak üzere, yerel düzeyde bölgesel gelişmede rolü olan kurumların ve aktörlerin; uzmanlaşma düzeyi, proje hazırlama, uygulama, izleme, değerlendirme ve koordinasyon kapasitesi artırılacaktır.
571. Merkezde, bölgelerde ve yerelde yatırım ve uygulamaların performans ve etkinliğini artırmak üzere mevcut izleme ve değerlendirme altyapısı geliştirilecektir.
572. Bölgesel kalkınma ve rekabet edebilirlik verilerinin üretilmesi ve analitik çalışmaların nicelik ve niteliklerinin arttırılması için gerekli tedbirler alınacaktır. Bu kapsamda bölgesel gelişmişlik göstergeleri İBBS Düzeylerinde TÜİK tarafından düzenli aralıklarla üretilecektir.
573. Kamu iş ve işlemlerinde, resmi kayıtlarda idari birim ve mekânsal kodlama sistemi geliştirilecektir.
574. Düşük gelirli bölgelerde yetişmiş beşeri sermayenin geliştirilmesi ve sürekliliği gözetilecektir.
575. Kamu hizmetlerinin sunumunda yerellik ve yerindenlik ilkesinin hayata geçirilmesi için kalkınma ajansları ve belediyeler güçlendirilecektir. Özellikle 50.000 nüfus altındaki belediyelerin kurumsal kapasitelerinin ve beşeri kaynaklarının geliştirilmesi için "Yerel Yönetim Kapasite Geliştirme Programı" uygulanacaktır. Bu program ile gelişmiş

yörelerdeki belediyelerle eşleştirme yapılması, eğitim verilmesi, iyi uygulama örneklerinin paylaşılması, kurum stratejik planı ve beşeri kaynak planı hazırlanması konuları başta olmak üzere belediyelere teknik destek verilecektir. Merkezi kamu kuruluşlarında çalışan nitelikli personelin hak kaybına uğramadan belediyelerde görev alması özendirilecektir.

576. Büyükşehir belediyelerinin genişleyen hizmet alanları ve farklılaşan görev ve sorumluluklarıyla uyumlu düzenlemeler yapılacaktır. Büyükşehir belediyelerinin kırsal kesime hizmet sunumuna yönelik olarak idari ve teknik kapasiteleri geliştirilecek, artan görevlerini etkin şekilde yerine getirebilmelerini sağlayacak farklı planlama, örgütlenme ve hizmet sunum modelleri geliştirilecektir. Başta yeni kurulan büyükşehir belediyeleri olmak üzere mahalli idarelerde çalışan personelin uzmanlaşma düzeyi yükseltilecek, proje hazırlama, finansman, uygulama, izleme ve değerlendirme, mali yönetim, katılımcı yöntemler konularda kapasiteleri artırılacaktır.
577. Özellikle düşük gelirli bölgelerde, mahalli hizmetlerin sunumunda belediyelerin etkinliğinin artırılması için belediyeler hizmet ettikleri nüfus ve yerleşimin özelliklerine göre kademelendirilerek farklı yönetim ve kadro imkanları belirlenecek ve gelir imkanları geliştirilecektir.
578. Kalkınma ajanslarının kurumsal yetkinliklerini en üst düzeye çıkarmaları, bölge potansiyellerini değerlendirmek üzere analitik çalışma, strateji ve politika üretme kapasitelerini geliştirmeleri, yerelde işbirlikleri ve ortaklıklara öncülük etmeleri, bölgeler arası ilişkilerin güçlendirilmesini desteklemeleri ve AB fonlarının kullanılmasında roller üstlenmeleri sağlanacaktır.
579. Kalkınma ajanslarınca sağlanan teknik destekler güçlendirilecek ve yaygınlaştırılacaktır.
580. GAP Bölge Kalkınma İdaresine ilave olarak kurulan DOP, DOKAP ve KOP Bölge Kalkınma İdarelerinin kurumsal yapıları geliştirilecektir. Bulundukları bölgelerde eylem planları hazırlayarak kamu yatırım projelerinin önceliklendirmesini ve koordinasyonunu gerçekleştirecek olan idarelerin, uzmanlaşma düzeyi, proje hazırlama ve koordinasyon kapasiteleri artırılacaktır.

5.7.3 Bölgeler arası işbirliklerinin geliştirilmesi sağlanacaktır

581. Bölgeler arası etkileşim üretim, ticaret, sermaye akımları, göç gibi temel dinamiklerin yanında ekonomik, sosyal ve kültürel işbirlikleri, ortak proje uygulamaları gibi faaliyetlerle giderek yoğunlaşmaktadır. Bu süreçte, geniş kapsamlı bölgesel gelişme alanındaki işbirlikleri kadar, bölgelerdeki aktörlerin diğer bölgelerdeki aktörlerle belirli konu veya sektör bazındaki işbirlikleri, ortaklıkları ve ilişkileri de önemlidir. Bu kapsamda, bu ilişkilerin bölgesel gelişme amaçlarına da hizmet edecek şekilde yönlendirilmesi, bölgesel gelişmenin temel öncelikleri arasında görülmektedir.
582. Bölgeler küresel pazara mal ve hizmet sunma, yatırım ve nitelikli işgücü çekme konusunda ülkemiz dışındaki benzer bölgeler ile aralarında mevcut olan rekabeti kendi lehlerine geliştirmeleri için destek olunacak, ülkemizdeki diğer bölgeler ile işbirliği sağlayarak **dayanışmacı rekabeti** gerçekleştireceklerdir.

583. Benzer özellik ve potansiyellere sahip bölgelerin sorunlarına ortak çözümler bulma, karşılıklı olarak deneyimlerinden yararlanma konularında işbirliği yapmaları desteklenecektir. Birbirlerini tamamlayıcı özellik ve potansiyellere sahip olan bölgeler (özellikle sınır bölgeler) güç birliği yaparak kalkınma çabalarını yönlendireceklerdir.
584. Bölgeler, birbirleri arasında yıkıcı rekabet etmek yerine uzmanlaşma ve işbölümüne dayalı işbirliğini geliştirecektir. Bölgelerin rekabet gücünü artırması ile serbest piyasa ve küresel pazar nedeniyle oluşan rekabet koşullarında bölgelerin görece rekabetçi üstünlüklerinin belirlenip pekiştirilmesi sağlanacaktır.
585. Kalkınma ajanslarınca bölgedeki diğer paydaşlarla birlikte bölgenin çekirdek üstünlüğü olan uzmanlaşma alanlarının tespit edilmesi, teknik ve mali desteklerin bu alanlara odaklanması sağlanacaktır. Farklı ajanslar arasında uzmanlaşılan sektörler arasındaki ileri geri bağlantılar ve değer zincirleri konularında işbirliği sağlamaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.
586. Kalkınma ajanslarının destekleri bireysel desteklerden ziyade işbirliğini, dayanışmayı ve ortak faydayı gözetken daha genel alanlara yönlendirilecektir.

5.8 Kamu Yatırım ve Desteklerinin Bölgesel Gelişme Amaçlarıyla Uyumlaştırılması

5.8.1 Kamu yatırımlarının bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması ve bölgelerin rekabet güçlerinin artırılması yönündeki hedeflerle uyumunun sağlanması

587. Ulusal nitelikli olmayan kamu yatırımlarında, geliştirilecek standartlar çerçevesinde bölgesel önceliklerin ve yerel düzeyde karar alma süreçlerinin belirleyici olması sağlanacak, uygun bölgelerde BKİ'lerin, kalkınma ajanslarının özellikle kalkınma kurulları aracılığıyla bu süreçteki etkinliği artırılacaktır. İl Yatırım Teklifleri, eylem planları, bölge planı ve programlarıyla uyumlu olarak hazırlanacak ve Kalkınma Ajansı Yönetim Kurullarında görüşülerek oluşturulacaktır.
588. Bölgeler ve yerleşimler bazında gelir, nüfus ve temel sosyo-ekonomik karakterlere göre altyapı ve yatırım kriterlerinin geliştirilmesi sağlanacaktır. Sosyal ve fiziki altyapı açısından idari birimler ve yerleşimler düzeyinde hedef göstergeler tanımlanacak ("Ulusal Altyapı Kıyaslama Göstergeleri"- UAKG), yerleşimler bu düzeylere ulaşana kadar kamu yatırımlarında öncelik verilecektir. Benzer şekilde kamu hizmetlerine erişim için standartlar belirlenecek ve bunlara uyum sağlanması için yatırımlar yönlendirilecektir. Yapılacak düzenlemelerde yerleşmelerin göç ve gelişme eğilimleri gözetilecektir.
589. Kamu kurum ve kuruluşları plan ve strateji çalışmaları ile uygulamalarında bölgesel farkları gözeterek, farklı bölgelerin özelliklerine uygun çeşitlendirilmiş politikalar belirleyecek, bölge düzeyinde yapacakları uygulamalarda Kalkınma Bakanlığı aracılığıyla kalkınma ajansları ile işbirliği tesis edecek, bölge düzeyinde uygulamaların koordinasyonunun mümkün olduğu takdirde kalkınma ajansları tarafından yapılması hususunu gözeteceklerdir.
590. Kamu yatırım uygulamalarında ve hizmet arzında mekânsal önceliklendirme ve odaklanma bölgesel politikalar çerçevesinde sağlanacaktır. Bu kapsamda, kamunun temel ve büyük ölçekli altyapı yatırımları ile kamu-özel sektör işbirliğine dayalı stratejik

yatırımların yer alacağı uzun vadeli (20 yıl), başta ulaştırma, eğitim ve sağlık sektörleri olmak üzere, **“Ulusal Yatırım Planı”** hazırlanacak ve bu planda bölgesel öncelikler gözetilecektir.

591. Kentsel dönüşüm projelerinin uygulanacağı alanlar toplumun ihtiyaçlarına göre, her kentin özgün yapısı, dinamikleri ve potansiyelleri göz önüne alınarak ve afet riski yüksek alanlara, koruma bölgelerine, tarihi kent merkezlerine, çöküntü alanlarına ve cazibe merkezlerine öncelik verilerek belirlenecektir.
592. Bütünleşik afet tehlike ve risk haritaları oluşturulacak, kentsel dönüşüm projeleri bu haritalara göre önceliklendirilecektir.
593. Afet riski taşıyan alanlar başta olmak üzere üretim ve ortak kullanım alanlarının işlevselliğini artıran, bölgesel kalkınmaya katkı sağlayan, kentsel yaşam kalitesini yükselten uygulamalar hayata geçirilecektir. Afet risk haritalarının oluşturulması sürecinde birinci derece deprem bölgesinde yer alan büyükşehirlerle öncelik verilecektir.
594. Yerel idarelerce yürütülen kentsel dönüşüm projelerinin yer seçimi, ihtiyaca uygunluğu, haksız rekabete yol açıp açmadığı, konut piyasasına etkileri, kent estetiğine ve karakterine uygunluğunun denetlenmesine ilişkin mekanizmalar oluşturulacaktır. Kentsel dönüşüm uygulamalarına yönelik olarak yerel idarelerin teknik, mali ve idari kapasiteleri güçlendirilecektir.
595. Kentsel dönüşüm, imalat sanayiiyle bütünleşik bir şekilde ele alınacaktır. Yerli firmaların üretim kapasitelerinin artırılması amacıyla bölgesel destek ve hibe mekanizmalarının etkinliği artırılacaktır.
596. Kentsel dönüşümde işlev ve tasarım değerlerini öne çıkaran, yöresel özelliklere, kent estetiğine ve karakterine uygun yaklaşımlar geliştirilecektir.

5.8.2 **Kamu tarafından sağlanan desteklerin ulusal kalkınma yanında bölgesel gelişme hedefine de hizmet etmesi**

597. Bölgesel gelişmenin sağlanması amacıyla bölgelerin niteliklerini gözeterek farklılaştırılmış destekleme mekanizmaları tanımlanacaktır. Kalkınma ajansları bölge düzeyinde desteklerin koordinasyonunu sağlayacak, bu kapsamda gerçekleşmesi muhtemel mükerrerlikler önlenecektir.
598. Yerel veya bölgesel teşkilatı olmayan (ya da yeterli teknik ve insan kaynağı kapasitesi bulunmayan) merkezi kurum ve kuruluşların uygulayacakları ulusal ve uluslararası programlarda ajanslar bölge düzeyinde uygulama otoritesi olarak görevlendirilecektir.
599. Bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak ve ekonomik gelişme açısından özel tedbirler alınmasını gerektiren alanlarda gerekli müdahalelerde bulunmak üzere; merkezi kuruluşlar ve yerel yönetimlerin mevcut kaynaklarının bölgesel stratejiler çerçevesinde yönlendirilmesi yanında bölgesel politikaları için tahsis edilmiş **“Bölgesel Projeler Ödeneği”** oluşturulacaktır.

- 600.** Teşvik sistemi bölgesel gelişme politikaları doğrultusunda sektörel ve bölgesel açıdan daha hassas hale getirilecek, yerel potansiyeli değerlendirecek ve bölgesel uzmanlaşmayı teşvik edecek şekilde uygulanmasına devam edilecektir. Uygulamada yerindenlik esas alınacaktır.
- 601.** Düşük gelirli bölgelerde istihdam yoğun sektörlerle özel teşvik oranları uygulanacak, gelişmiş bölgelerde ise bölgelerarası işbölümü ile bölge özelliğine göre sektörler belirlenecektir.
- 602.** Gelişmiş bölgelerden düşük gelirli bölgelere taşınacak, özellikle emek yoğun işletmeler kapsamlı teşviklerden yararlandırılacaktır.
- 603.** Turizm konusunda düşük gelirli bölgelerde özel teşvik uygulamaları yapılacak ve kamu destekleri sağlanacaktır. Başta termal turizm olmak üzere turizmi çeşitlendirici yatırımlara özel teşvik tedbirleri uygulanacaktır.
- 604.** Sosyal girişimcilik geliştirilerek bölgesel gelişmede etkili olarak kullanımı için gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılacak ve destek mekanizmaları geliştirilecektir.

5.8.3 AB Katılım Öncesi Mali Yardımları ve Yapısal Fonların Bölgesel Gelişme Amaçlı Etkin Kullanımı

- 605.** Katılım öncesi dönemde ve muhtemel üyelikte kaynakların bölgesel gelişme amacıyla etkin ve etkili kullanımı sağlanacaktır. Fonların kullanımında, bölgesel ihtiyaç ve öncelikler ile ulusal kaynaklarla tamamlayıcılık esas alınacaktır.
- 606.** Kaynakların etkin kullanımı için Kalkınma Bakanlığının koordinasyonunda proje havuzu oluşturulacaktır. Kalkınma ajansları yerelde proje havuzu oluşturulması için gerekli koordinasyona yardımcı olacak, kurumsal kapasitenin artırılması için teknik ve mali kaynak tahsis edecektir.
- 607.** Kalkınma Bakanlığı bölgesel gelişme kapsamında AB kaynaklarıyla finanse edilen ve ulusal kaynaklardan yürütülen projelerin eşgüdümünü ve tamamlayıcılığını sağlayacak, mükerrerlikleri önleyecektir.
- 608.** Müteakip mali işbirliği (IPA 2) döneminde (2014-2020) Kalkınma Ajanslarının, bölgesel odaklanma yaklaşımı doğrultusunda, fonların kullanımı için bölgelerindeki uygulamaları koordine eden aracı kurum rolü üstlenmesi ve AB fonları ile finanse edilecek sektörel programların belirli öncelik ve tedbirleri kapsamında bölgelerindeki uygulamalara destek sağlaması öngörülmektedir. Ajansların bu görevi üstlenmelerine yönelik kurumsal kapasite geliştirme faaliyetleri hızlandırılacaktır.
- 609.** AB tarafından Ar-Ge ve İnovasyon alanında yürütülmekte olan Çerçeve Programları ile KOBİ ve girişimcileri hedef alan rekabet edebilirlik temelli Programlar başta olmak üzere tüm Birlik Programlarına katılım teşvik edilecek ve katılımın düşük kaldığı bölgelere özel önem verilerek sunulan finansman imkanlarının farkındalığı artırılacaktır. Bu sayede, bölgesel yakınsamanın gerçekleştirilmesine katkı sağlanırken, Birlik Programlarının sunduğu fonların kullanım kapasitesi de artırılacaktır.

5.9 Bölgelerin Rekabet Gücünün Geliştirilmesi

610. Bölgelerin ve işletmelerin rekabet gücünü artırmaya yönelik politikalar BGUS kapsamında yapılan bölgesel sınıflamaya ve yerleşme özelliklerine duyarlı kaynak tahsisi ve kullanımı esasına göre uygulanacaktır.

611. BGUS kapsamında yapılan analiz çalışması neticesinde işletmelere yönelik devlet destekleri yerleşme düzeylerine göre sanayi altyapı ve üst yapı destekleri, iş geliştirme destekleri, finansal destekler, Ar-Ge ve yenilik destekleri temelinde farklılaştırılmıştır.

İşletmelere Yönelik Destekler ⁴²				
Yerleşme Düzeyi	Sanayi Altyapı ve Üstyapı Destekleri	İş Geliştirme Destekleri	Finansal Destekler	AR-GE ve Yenilik Destekleri
Metropoller	- KÖİ Modeline Dayalı Yeni Endüstri Bölgeleri - Kümelenme Odaklı İhtisas OSB'ler - KSS'den OSB'ye Dönüşüm Projeleri - Entegre İhtisas OSB Projeleri - Sınai Arıtma Tesisleri - Yenilenebilir Enerjiye Dayalı Altyapı Geliştirme - Metropol Alt Merkeze Taşınma Destekleri	- Girişim Park - Girişim Ofis - İş Melekleri - Sanayi Okulları - Erken Dönem Girişim Sermayesi - Girişimcilik Eğitimleri - Çekirdek Sermayesi	- Sektörel Odaklı Girişim Sermayesi - Program Bazlı Sektörel Kredi/Kredi Garanti Programları - Program Bazlı Küme Üyesi İşletme Destek Programları - Program Bazlı Küme Üyesi İşletme Kredi Programları	- İhtisas Teknoparklar - KÖİ Modeline Dayalı Sektörel AR-GE Merkezleri - Program Bazlı AR-GE ve Yenilik Destekleri - Program Bazlı Sözleşmeli Araştırma Destekleri - Tasarım Merkezleri - Teknoparklar
Metropol Alt Merkezler	- Metropolle Entegrasyon Amaçlı Lojistik Destekler - Kümelenme Odaklı İhtisas OSB'ler - KSS'den OSB'ye Dönüşüm Projeleri - Sınai Arıtma Tesisleri - Yenilenebilir Enerjiye Dayalı Altyapı Geliştirme - OSB'ler - KSS'ler	- Girişim Park - Girişim Ofis - İş Melekleri - Sanayi Okulları - Erken Dönem Girişim Sermayesi - Girişimcilik Eğitimleri - Çekirdek Sermayesi	- Sektörel Odaklı Girişim Sermayesi - Program Bazlı Sektörel Kredi/Kredi Garanti Programları - Program Bazlı Küme Üyesi İşletme Destek Programları	- Teknoparklar - Üniversite AR-GE Merkezleri - KÖİ Modeline Dayalı AR-GE Merkezleri - Program Bazlı AR-GE ve Yenilik Destekleri - Program Bazlı Sözleşmeli Araştırma Destekleri

⁴² Teşvik ve istihdam başta olmak üzere diğer vergisel destekler bu tabloda yer almamaktadır.

İşletmelere Yönelik Destekler ⁴²				
Yerleşme Düzeyi	Sanayi Altyapı ve Üstyapı Destekleri	İş Geliştirme Destekleri	Finansal Destekler	AR-GE ve Yenilik Destekleri
Endüstriyel Büyüme Odağı	- Kümelenme Odaklı İhtisas OSB'ler - KSS'den OSB'ye Dönüşüm Projeleri - Sınai Arıtma Tesisleri OSB'ler - Orta Ölçekli OSB'ler - KSS'ler - Yenilenebilir Enerjiye Dayalı Altyapı Geliştirme - Liman Bağlantısı Destekleyen Lojistik Projeler	- Girişim Park - Girişim Ofis - İş Melekleri - Sanayi Okulları - Erken Dönem Girişim Sermayesi - Girişimcilik Eğitimleri	- Sektörel Odaklı Girişim Sermayesi - Program Bazlı Sektörel Kredi/Kredi Garanti Programları - Program Bazlı Küme Destek Programları - Program Bazlı Küme Üyesi İşletme Kredi Programları	- İhtisas Teknoparklar - Üniversite AR-GE Merkezleri - Program Bazlı AR-GE Destekleri - Program Bazlı Sözleşmeli Araştırma Destekleri - Tasarım Merkezleri - Teknoparklar
Bölgesel Çekim Merkezleri	- Kümelenme Odaklı İhtisas OSB'ler - KSS'den OSB'ye Dönüşüm Projeleri - Sınai Arıtma Tesisleri OSB'ler - Orta Ölçekli OSB'ler - İhtisas KSS'ler	- İŞGEM'ler - Erken Dönem Girişim Sermayesi - Girişimcilik Eğitimleri	- Girişim Sermayesi - Program Bazlı Sektörel Kredi/Kredi Garanti Programları - Program Bazlı Küme Destek Programları - Hibe Programları - Faiz/Faizsiz Kredi Desteği - Kredi Garanti Programları	- Teknoparklar - Üniversite AR-GE Merkezleri - AR-GE Destekleri - Sözleşmeli Araştırma Destekleri - ÜR-GE Destekleri
Yapısal Dönüşüm İlleri	- Orta Ölçekli OSB'ler - İhtisas KSS'ler - KSS'ler - KÖİ Modeline Dayalı KSS'ler (Örnek KSS) - İŞGEM'den KSS'ye Dönüşüm Projeleri	- İŞGEM'ler - Erken Dönem Girişim Sermayesi - Girişimcilik Eğitimleri	- Girişim Sermayesi - Hibe Programları - Faiz/Faizsiz Kredi Desteği - Kredi Garanti Programları	- Üniversite AR-GE Merkezleri - AR-GE Destekleri - Sözleşmeli Araştırma Destekleri - ÜR-GE Destekleri
Öncelikli Gelişme İlleri	- Orta Ölçekli OSB'ler - KSS'ler - KÖİ Modeline Dayalı KSS'ler (Örnek KSS) - İŞGEM'den KSS'ye Dönüşüm Projeleri	- İŞGEM'ler - Girişimcilik Eğitimleri	- Hibe Programları - Faiz/Faizsiz Kredi Desteği - Kredi Garanti Programları	ÜR-GE Destekleri
Kırsal Alanlar	- Ortak Üretim Atölyeleri - KÖİ Modeline Dayalı KSS'ler (Örnek KSS) - Üretici Kooperatifi Destekleri	Girişimcilik Eğitimleri	- Hibe Programları - Faiz/Faizsiz Kredi Desteği - Kredi Garanti Programları	

- 612.** Kalkınma Ajansları tarafından öncelikle düşük gelirli bölgelerde ve dezavantajlı kesimlere yönelik olmak üzere hibe uygulamaları devam edecektir. Hibe desteklerinde, düşük gelir düzeyine sahip bölgelerden yüksek gelir düzeyine sahip bölgelere doğru kademeli olarak destek oranlarının düşürülmesi esastır.
- 613.** Düşük gelirli bölgelerde kalkınma ajanslarınca bölgesel öncelikler çerçevesinde teklif çağrıları ile projelere hibe kaynak sunumuna devam edilecektir. Gelişmiş bölgelerde ajans destekleri ağırlıklı olarak geri dönüşü olan uygulamalara yönlendirilecektir.

Kutu 5-2: Kalkınma Ajanslarının Destek Programlarında Uygulanacak Maksimum Hibe Oranları

	KOBİ	Sosyal	KÖA	Güdümlü
Yüksek Gelir	%10-30	%40-70	%40-50	%30-40
Orta-Yüksek Gelir	%30-40	%70-80	%50-60	%40-50
Orta – Düşük Gelir	%40-50	%80-90	%60-75	%50-70
Düşük Gelir	%60-75	%90-95	%75-90	%70-90

*Kırsal yerleşimler ve işsizlik oranı bölge ortalamasının üstünde olan iller için bir alt grubun daha avantajlı destek oranları esas alınacaktır. Destek oranları BGK görüşü ile Kalkınma Bakanlığınca belirlenir.

614. Bu kapsamda, kalkınma ajanslarının verecekleri hibe desteklerinde farklılaştırma öneren Kutu 5.2 devlet desteklerinin bölge düzeyinde özelleştirilmesi konusunda referans niteliğindedir. Önümüzdeki dönemde farklı kurumlar tarafından işletmelerin desteklenmesi amacıyla uygulanacak devlet desteklerinin bölgelerin ve işletmelerin yapısına uygun olarak rasyonel bir temelde farklılaştırılması amacıyla ilgili kurumlarla işbirliği halinde çalışma başlatılacaktır.

615. Kalkınma ajanslarının işletmelere yönelik hibe desteklerinde bölgelerin gelir düzeyi dikkate alınarak konu bakımından farklılaştırmaya gidilmesi sağlanacaktır. Kapasite artırma gibi yenilik ve teknoloji aktarımı içermeyen projeler sadece düşük gelir düzeyine sahip bölgelerde desteklenecektir. Yüksek gelir düzeyine sahip bölgelerde ise Ar-Ge, yenilik ve kümelenme konuları öncelikle desteklenecektir.

Kutu 5-3: Kalkınma Ajanslarının KOBİ'lere Verilebilecek Hibe Destekleri*

Bölge Türü	Öncelikle Desteklenebilecek Konular
Yüksek Gelir	Ar-Ge, yenilik, tasarım, markalaşma, uluslararasılaşma, kümelenme, bilgi ekonomisine geçiş, üretim-hizmet entegrasyonu, üst düzey finansal beceriler
Orta Gelir	Ar-Ge, markalaşma, uluslararasılaşma, kümelenme, kalite sertifikasyonu, ürün çeşitlendirme, profesyonel yönetime geçiş, pazarlama
Düşük Gelir	Yeni ürün üretilmesi, ürün çeşitlendirme, üretim kapasitesinin artırılması, kalite sertifikasyonu, dışa açılma, kapasite geliştirme, işbirliği oluşturma, pazarlama

*Bölgede yer alan illerin kırsal niteliği, işsizlik oranı gibi hususlar gözetilerek bir alt gruptaki konular desteklenebilecektir. Öncelikli hibe destek konuları BGK tarafından yeniden belirlenebilecektir. Önümüzdeki dönemde farklı kurumlar tarafından işletmelerin desteklenmesi amacıyla uygulanacak devlet desteklerinin bölgelerin ve işletmelerin yapısına uygun olarak farklılaştırılması amacıyla ilgili kurumlarla işbirliği halinde çalışma başlatılacaktır.

616. Bölgesel gelişme süreçlerini desteklemek üzere yerel ve bölgesel gelişmeye yönelik finansman olanaklarının çeşitlendirilerek artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. Bu kapsamda, finansal kurumlar, ajanslar ve kamu işbirliğinde yenilikçi finansman araçlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecek ve geliştirilen modeller yerinden hizmet anlayışıyla uygulanacaktır.

5.9.1 Yatırım İmkânlarının Tanıtımı ve Yatırım Sürecinin Desteklenmesi

617. Uluslararası doğrudan yatırımlar ile her türlü yatırım sürecinin kolaylaştırılması ve bölge yatırım imkânlarının nitelikli tanıtımı, her bölgenin öncelikleri arasında yer alacaktır.
618. Bölgelerin mevcut imkân ve potansiyelleri, çekirdek üstünlükleri ve değer zincirleri incelenerek bölgeye çekilmek istenen hedef sektörler ve ülkeler ile uygun yatırım büyüklükleri belirlenecektir.
619. Kalkınma ajansları, Türkiye Yatırım Tanıtım ve Destek Ajansı (TYDTA) ile işbirliği içerisinde ulusal stratejilerle uyumlu olarak “Bölge Yatırım Destek ve Tanıtım Stratejisi ve Eylem Planı” hazırlayacaklardır.
620. Kalkınma ajansları bünyesinde kurulan Yatırım Destek Ofislerinin (YDO) yetki alanı, kurumsal kapasitesi ve insan kaynakları geliştirilecektir.
621. Yerelde yatırım sürecinde karşılaşılan sorunların giderilmesine yönelik olarak YDO’ları odağa alan bir çerçevede yereldeki kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu gerçekleştirmek ve hızlı çözümler üretmek üzere mekanizmalar geliştirilecektir.
622. Bölge yatırım imkânlarının uluslararası alanda etkili tanıtımı için kalkınma ajansları ve TYDTA arasındaki işbirliği ve koordinasyon güçlendirilecektir.
623. Kalkınma ajansları koordinasyonunda bölge, il ve ilçe düzeyinde yatırım yapılabilecek arsa ve arazilerin envanterleri çıkarılacak, OSB, KSS, diğer sanayi bölgelerindeki imkânlar tespit edilerek şeffaf bir şekilde yatırımcının bilgisine sunulacaktır. Coğrafi bilgi sistemlerinden etkili şekilde yararlanılacaktır.
624. Altyapılı sanayi alanlarının üretilmesinde ve işletilmesinde özel sektörün katılımını artıracak model çalışmaları gerçekleştirilecek; bu kapsamda EB, OSB ve KSS uygulamaları kümelenme stratejileri ile bölgesel ve sektörel gereksinimlere daha iyi cevap verebilecek şekilde esnek bir çerçeveye kavuşturulacaktır.

5.9.2 Girişimcilik Ortam ve Kültürünün Geliştirilmesi

625. “Ülkemizde girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak ve girişimciliği geliştirecek girişimci dostu ekosistem oluşturmak” girişimcilik politikalarındaki temel amaçdır.
626. Girişim ekosistemi genel olarak girişimciliğin çerçevesini belirleyen unsurlar olarak tanımlanmakta olup bunlar; düzenleyici çerçeve, pazar koşulları, finansa erişim, bilginin oluşumu ve yayılımı, girişimcilik kabiliyeti ve kültür şeklinde altı eksen altında gruplandırılmıştır. Girişim ekosistemi bir bütün olarak ele alınacak ve tüm unsurlarının geliştirilmesine dair politikalar geliştirilecektir.
627. Girişimcilerin şirket kurma, devretme ve tasfiye etmelerine yönelik kolaylaştırıcı mevzuat geliştirilecektir.

628. Genç ve yenilikçi girişimcilerin pazar imkanlarını geliştirilmek amacıyla devlet alımlarında yenilikçi ürünlere öncelik vermek suretiyle girişimcilerin desteklenmesi sağlanacaktır.
629. Girişimcilik kültürünün geliştirilmesi için örgün ve yaygın eğitim düzeyinde girişimcilik eğitimleri yaygınlaştırılacak, başarılı girişimcilerin ödüllendirilmesi ve tanıtılmasına yönelik programlar geliştirilecek, kamu spotları yayımlanacaktır.
630. Ülkemizdeki girişimci profili ve yönelimlerinin bölge düzeyinde ölçülmesi amacıyla bölgesel girişimcilik endeksi oluşturulacaktır. Bölgesel potansiyeli ve yerel işgücü piyasası özelliklerini dikkate alan ve yerel düzeyde üretim ve iş yapma kültürünü değiştiren, ekonomik dönüşümü destekleyen girişimcilik modelleri oluşturulacaktır.
631. Girişimcilerin finansmana erişim olanaklarının artırılması için girişim sermayesi, bireysel katılım sermayesi, kitlesel finansman, kredi garanti fonu gibi destek mekanizmaları çeşitlendirilecektir. Bu destek araçları arasındaki ilişki kurulacak, devlet desteklerinin bütüncül ve kapsayıcı olması sağlanacaktır.
632. Kalkınma ajansları girişimci kuluçka merkezlerinin kurulmasına öncülük edecek, ilgili firmalar ve kurumları bir araya getirerek koordinasyonu sağlayacak ve merkezlere kuruluş aşamasında teknik destek sağlayacaktır. Ajanslar tarafından kuluçka merkezlerindeki firmalara özel mali ve teknik destek programları sunulacaktır.
633. İş Geliştirme Merkezlerinin yapısı gözden geçirilecek ve firmalara verdikleri hizmetlerin verimliliğinin artırılması sağlanacaktır.
634. Yeni girişimcilik kuluçka merkezi modelleri geliştirilecek ve uygulanacaktır:
- GİRİŞİM_Park (Üretim içeren girişimlere yönelik)
 - GİRİŞİM_Ofis (Kent merkezinde üretim içermeyen girişimlere yönelik)
 - GİRİŞİM_Akademi (Üniversiteler bünyesinde öğrenci ve akademisyenlere yönelik)

5.9.3 Üretim Organizasyonu ve Kümelerin Geliştirilmesi

635. 2023 ihracat ve üretim hedeflerinin yerleşme bazlı dağılımı gerçekleştirilecek, üretimin mekânsal organizasyonu bu hedeflere dayanılarak geliştirilecektir. Yerleşmelerin ve sektörlerin ileri-geri bağlantılarını dikkate alan bu yaklaşım çerçevesinde, özel sektöre yönelik organize ve işletme bazlı destekler bu bağlantıları güçlendirecek şekilde uygulanacaktır. Söz konusu destekler, yerleşmelerin ve üretim altyapısının gelişmişlik düzeylerine göre farklılaştırılacak, özellikle sınai altyapının geliştirilmesinde ve AR-GE kapasitesinin artırılmasında özel sektör katılımını artıracak kamu özel işbirliği modelleri ile hayata geçirilecek destek mekanizmaları uygulanacaktır.
636. Bölgelerin üretim altyapısını daha yenilikçi ve verimli kullanmalarını teminen üniversiteler, özel sektör temsilcileri ve kamu kurumları arasında kurumsal işbirliği tesis edilecek ve bu aktörler arası koordinasyon yapıları kümelenme uygulamaları ile güçlendirilecektir.

637. Ulusal ve bölgesel düzeyde uygulanacak kümelenme programları ile mevcut ve potansiyel kümelerin verimliliklerinin artırılması, yenilik yapma kapasitesinin geliştirilmesi, bilgiye dayalı ve yüksek katma değerli üretim yapısına geçmeleri ve rekabetçi avantajlarını kullanmaları temin edilecektir.
638. Küme ve potansiyel kümelerin belirlenmesine yönelik çalışmaların analitik ve teknik altyapısı güçlendirmek amacıyla “Türkiye Küme ve Potansiyel Küme Haritası” mevcut destek programlarına da girdi temin edecek şekilde düzenli aralıklarla güncellenecektir.
639. Kümelenme politikalarının ve desteklerinin ulusal düzeyde koordinasyonunu sağlamak üzere Bölgesel Gelişme Komitesi bünyesinde “Küme Yönlendirme Komisyonu” oluşturulacaktır. Bu komisyonun temel görevi kümelenmeye ilişkin ilgili tarafları bir araya getirerek kurumlar arasında koordinasyonu sağlamak ve küme destek mevzuat ve programlarını güncellemek olacaktır. Küme Yönlendirme Komisyonu’nda Kalkınma Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, KOSGEB, TÜBİTAK ve Kalkınma Bankası gibi Türkiye’de küme yapılarına destek sağlayan ilgili kurumlar yer alacaktır.
640. Kalkınma ajansları, bölgesel düzeyde kümelenme analizleri yapılmasından, küme desteklerinin bölgesel düzeyde uygulanmasından, izlenmesinden ve koordinasyonundan sorumlu olacaktır. Kümelerin gelişimi sürecinde ajanslar bölgelerindeki yerel yönetimler, kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcileri arasında işbirliği ve koordinasyonun tesisi için teknik destek verecektir. Uygulanmakta olan küme destek programlarını tamamlayıcı nitelikte programlar tasarlayacak ve uygulayacaktır.

5.9.4 Bölgesel Yenilik Stratejilerinin Geliştirilmesi

641. Tüm Düzey 2 bölgelerde kalkınma ajanslarının koordinasyonunda bölge plan ve programları ile entegre olacak şekilde bölgesel yenilik stratejileri hazırlanacaktır.
642. Sistem yaklaşımı ile hazırlanacak yenilik stratejileri çerçevesinde bölge düzeyinde yenilik aktörleri tanımlanacak ve bu aktörler arasında ilişkilerin ve etkileşimlerin gerçekleştirilebileceği mekanizmalar ve ortamlar oluşturulacaktır.
643. Bölgesel yenilik stratejilerinin hayata geçirilmesine yönelik eylem planları hazırlanacaktır. Bölgelerde yenilik kapasitesinin artırılması için yeni destek imkanları sunulacak farklı destek uygulamalarının uyumu yerindenlik esasına göre güçlendirilecektir.

5.9.5 Turizm Potansiyelinin Yerel ve Bölgesel Kalkınma İçin Etkili Kullanımı

644. Ülke kalkınmasına önemli katkı vermekte olan turizm faaliyetleri, ağırlıklı olarak Turizm Odakları üzerinden yürütülmekle beraber, tarihi ve doğal varlıkları nedeniyle farklı bölgelerde ikincil ve üçüncül nitelikte turizm merkezleri de bulunmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Turizm Odakları olmak üzere bölgelerde aşağıdaki stratejiler uygulanacaktır.
645. Turizm hareketliliğinin yıl geneline yayılması, farklı bölgelere kaydırılarak kalış süreleri ve gelir imkânlarının genişletilmesi ve turizmin bölgesel ve yerel kalkınmadaki

katkısının üst düzeye çıkarılması için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından önerilen aşağıdaki çerçeve uygulanacaktır.

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Bölge Planları

- 646.** Turizm ekonomisinin bölgesel boyutunu güçlendirmek ve kalkınmaya katkısını artırmak amacıyla yönetişimi iyileştirilecek, yerindenlik esasıyla merkezi kuruluşlar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili paydaşlarla kurumsal işbirliği mekanizmaları hayata geçirilecektir.
- 647.** Havacılık sektörünün turizm sektörü ile eşgüdüm içinde çalışması, kanalizasyon, ulaşım, arıtma ve belediye hizmetlerinde asgari standartlara ulaşılması, turizm sektöründe hizmet verecek beşeri sermaye kapasitesinin geliştirilmesi gözetilecektir.
- 648.** Ülkemize yurtdışından gelen uluslararası hastalar ile turistlere sunulacak sağlık hizmetlerine dair mevzuat altyapısının geliştirilmesi ve çevresel etki doğuran durumlar için koruma-kullanma dengesinin kurulması amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.
- 649.** Turizm sektöründe sunulan hizmetlerde nitelik bakımından standartlaşmanın sağlanması, sektörde marka bilincinin geliştirilmesi, bölgelerin turistik potansiyelinin ve varlıklarının (tarihi kişilikler, kültürel mekânlar) koordineli bir şekilde tanıtılması ve pazarlanması sağlanacaktır.
- 650.** Bölgesel bazda destinasyonlar ve turizm türleri arası bağlantıların kurulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
- 651.** Turizm gelişim bölgeleri, turizm koridorları, turizm kentleri, eko turizm bölgeleri odağında planlama yapılması yoluyla noktasal planlama anlayışından farklılaşacaktır.

Şekil 5-1: Turizm Stratejileri

Ölçek-Sınıflama	Bölge-Aks-Yer	Hedefler
Turizm Koridorları	Yayla Turizmi Gelişim Kuşağı Artvin, Rize, Ordu, Trabzon, Giresun, Gümüşhane, Bayburt	- Yerel halkın turistik ürün, hediyelik eşya yapımı, servis, kalite ve işletme yönetimi, pansiyonculuk konularında eğitimi - Doğa turizmi alanlarında barınak, mesafe ve yön levhaları gibi gereksinimlerin karşılanması
	Kış Turizmi Gelişim Koridoru ve Merkezleri - Erzincan, Erzurum, Ağrı, Kars, Ardahan kış turizmi gelişim koridoru - Bolu, Çankırı, Kastamonu kış turizmi gelişim koridoru - Bursa, Kayseri, Isparta, Kocaeli kış turizm merkezi	- Tesis niteliği ve kapasitelerinin artırılması, farklı gelir gruplarına yönelik konaklama tesislerinin çeşitlendirilmesi - Kayak merkezlerine erişim imkânlarının artırılması ve kayak merkezleri planlanırken yöre halkının da faydalanabileceği çeşitlilikte planlanması - Kayak merkezlerinin diğer turizm destinasyonları ile ulaşım bağlantısının güçlendirilmesi - Kayak pistlerinin uluslararası standartlar dikkate alınarak düzenlenmesi
	Zeytin Koridoru Bursa ili Gemlik ve Mudanya ilçeleri, Balıkesir ili Gönen, Bandırma, Erdek ilçeleri, Çanakkale ili Ezine ilçesine uzanan kıyı şeridi, Erdek Kapıdağ yarımadası ve Avşa, Paşalimanı, Ekinlik adaları ile Marmara ilçesine bağlı Marmara adasının içinde bulunduğu bölge.	Bölgenin sağlık ve gastronomi alanında varış noktası olması
	İnanç Turizmi Koridoru	İnanç aksında ulaşım altyapısının geliştirilmesi ve

	Tarsus'tan başlayarak Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin yöresi Destinasyonlar: Diyarbakır	çeşitlendirilmesi
	İpek Yolu Turizm Koridoru Ayaş-sapanca koridoru, Adapazarı, Bolu ve Ankara, Sapanca, Geyve, Taraklı, Göynük, Mudurnu, Beypazarı, Gündül ve Ayaş ilçeleri	- Koridorun eko-doğa turizm yörüngeli olarak geliştirilmesi ve bölgede yer alan kış turizmi imkânıyla entegre edilmesi - Ankara-İstanbul güzergâhında olması ve tarihi açıdan zengin bir dokuya sahip olması bakımından pansiyonculuğun ağırlıklı olacağı kültür ve eko turizm odaklı geliştirilmesi
	Batı Karadeniz Kıyı Koridoru Şile-Sinop arasında uzanan 500 km'lik alan.	- Ankara ve İstanbul'a ve yakın çevresine hizmet edecek iç turizm koridoru olarak geliştirilmesi - Yöredeki balıkçı barınaklarının yatları kabul edebilecek altyapıya kavuşturulması
	Trakya Kültür Koridoru Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ	Bölgenin önemli mimari özelliklerinden olan Edirne Evleri turizme yönelik butik otel ve pansiyon gibi konaklama tesisleri olarak değerlendirilecektir.
Kültür Turizmi Destinasyonları ve Gelişim Bölgeleri	Frıgya-Afyonkarahisar, Uşak, Eskişehir, Kütahya Troya- Balıkesir, Çanakkale Aphrodisya- Aydın, Denizli Söğüt-Bursa, Bilecik, İznik Kapadokya- Aksaray, Kayseri, Kırşehir, Nevşehir Hitit kültür ve turizm gelişim bölgesi- Çorum, Yozgat Urartu kültür ve turizm gelişim bölgesi -Van, Bitlis GAP kültür ve turizm gelişim bölgesi- Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak Destinasyonlar: Safranbolu, Amasya, Adıyaman	- Kültür turizmine yönelik potansiyel kazı, restorasyon, alan düzenlemeleri gibi çalışmalar yapılmak suretiyle ortaya çıkarılacaktır. - Ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi yönünde çalışmalar yapılacaktır. - Tarihi eski yolların canlandırılması ve mevcut kalıntıların restorasyonunun yapılması sağlanacaktır. - Tarihi ve doğal yapı içerisinde gelişmiş özgün kentsel dokular, el sanatları ve gurme turizmi gibi potansiyelin sürdürülebilir turizm gelişmesi anlayışı çerçevesinde pazarlanması sağlanacaktır.
Turizm Kentleri	İğneada-Kıyıköy, Datça Eko-Turizm Kenti, Kilyos, Saros Körfezi, Kapıdağ Yarımadası-Avşa-Marmara Adaları, Kaş-Finike, Anamur Kıyı Kesimi, Samandağ, Kâhta Maçka Turizm Kenti	Turizm kentlerinde belli temalar çerçevesinde turizmin gelişimi planlanacaktır. Bu kentlerdeki alternatif turizm türlerinin gelişiminin yakın çevredeki diğer kültürel ve doğal değerlerle de ilişkilendirilmesi sağlanacaktır.
Eko Turizm Bölgeleri	Göller Bölgesi: Konya, Isparta, Afyonkarahisar, Burdur	Bölgede başta Beyşehir, Eğirdir, Kovada, Acıgöl, Burdur, Salda, Eber ve Akşehir Gölleri olmak üzere çok sayıda göl bulunmaktadır. Bölgede doğa turizmine yönelik alanlar ve turizmi destekleyen trekking, araçlı ve çadırli kamp, yamaç paraşütü, dağcılık, avcılık, binicilik vb. faaliyetler geliştirilecektir.
	Bolu, Bartın, Zonguldak, Kastamonu ve Sinop illerini kapsayan bölge, Torosların eteklerinde Antalya ve Mersinin birleştiği alanlar, GAP koridoru ile Kış koridorunu birleştiren "GAP Eko Turizm Koridoru", Küre Dağları Milli Parkı,	Sayılan bölgeler biyolojik çeşitlilik ve eko turizm potansiyeli bakımından potansiyel barındırmakta olup öncelikli olarak geliştirilecektir.
Kongre Turizmi	İstanbul, Ankara, Antalya, İzmir, Konya, Bursa, Mersin, Diyarbakır	Kongre ve fuar merkezi hüviyetine sahip illerin nitelikli turizm tesislerine, uluslararası havalimanına sahip olmaları sağlanacaktır. Bu doğrultuda etkili tanıtım ve pazarlama stratejileri oluşturulacaktır.
Fuar Turizmi	İstanbul, Ankara, Antalya, İzmir, Adana, Gaziantep, Trabzon,	Fuar turizmi kapasitesinin yüksek olduğu illerde planlama çalışmaları yapılacak ve uluslararası fuarların yapılması yönünde

	Diyarbakır	çalışmalar yapılacaktır.
Sağlık ve Termal Turizmi	Güney Marmara: Balıkesir, Çanakkale, Yalova	•Bölgelerde termal turizmin altyapı ve üstyapı eksiklerinin tamamlanmasına yönelik çalışmalar yapılacak ve termal tesislerin kompleks şeklinde planlanması sağlanacaktır. •Kaplıca tesislerinde mimarinin tarihsel ve yöresel dokuya uygun olması sağlanacaktır. Termal turizm öncelikli teşvikler arasına alınacaktır.
	Frigya: Afyonkarahisar, Ankara, Uşak, Eskişehir, Kütahya	
	Güney Ege: Aydın, Manisa, Denizli, İzmir	
	Orta Anadolu: Aksaray, Niğde, Kırşehir, Nevşehir, Yozgat	
Deniz Turizmi	Trabzon, Kuşadası, Samsun, İzmir, Antalya, Mersin	Hâlihazırda kurvaziyer gemi kabul eden limanlar kapasite ve hizmet sunumu yönünden geliştirilecektir.
	İstanbul	Çok sayıda kurvaziyer gemilere hizmet verebilen limanlar yapılacaktır.
	İstanbul, Antalya, İzmir	Yat limanları mega yatları kabul edecek şekilde geliştirilecektir.

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Bölge Planları.

5.9.6 Üniversitelerin Bulundukları Bölgelere Sağladıkları Katkıların Artırılması

652. Üniversitelerin bulundukları şehirler ve bölgeler ile bütünleşmesi sağlanacak, iktisadi, sosyal ve beşeri sermayeyi geliştirme yönündeki çabaları kuvvetlendirilecektir.
653. Bölgelerin yenilik ve rekabet ihtiyaçları doğrultusunda üniversitelerin, bölümlerini ve programlarını dönüştürmeleri, yeni programlar tasarlamaları teşvik edilecektir. Bu konuda üniversitelere daha fazla esneklik tanınacaktır.
654. Özellikle düşük gelirli bölgelerde olmak üzere “Girişimci Üniversite” modelleri hayata geçirilecek, diğer iktisadi aktörlerle birlikte kalkınmayı sürükleyici bir rol oynamaları desteklenecektir.
655. Üniversitelerin sahip oldukları araştırma imkânlarının ortaklığa dayalı bir model çerçevesinde bölgedeki özel sektör ve kamu kurumları tarafından etkin ve tam zamanlı kullanımı sağlanacaktır.
656. Bölgede yer alan üniversiteler arasında bölgesel ve yerel kalkınma amaçlı işbirliklerinin ve ortak projelerin uygulanması desteklenecektir. Üniversitelerdeki bölgesel kalkınmaya yönelik merkezler arasında ağ oluşumu teşvik edilecektir.
657. Üniversitelerin bünyesinde yer alan AR-GE birimlerinin işlevselliği artırılacaktır.
658. Üniversitelerin kalkınma ajanslarıyla ilişkileri güçlendirilecek, yerel ve bölgesel kalkınma potansiyelinin tespiti ve değerlendirilmesine yönelik çalışmalarda bölge üniversitelerine öncelik verilecektir.

5.10 Sınır Ötesi ve Bölgeler Arası İşbirliklerinin Geliştirilmesi

659. Sınırötesi işbirliği programlarında öncelikli olarak Türkiye ile sınırı olan ülkelere ağırlık verilecek ve sınırı olmayan ülkelerle ise sınırlı bir alanda veya açık olarak belirlenmiş belli alanlarda işbirliği yapılacaktır.
660. Hazırlanacak programların sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için programa dâhil olacak ülkelerde programların gerektirdiği faaliyetleri eşgüdüm içerisinde gerçekleştirebilecek kurumsal yapılara ihtiyaç vardır. Bu yapılar arasında iletişim, işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasına önem verilecektir.

661. Sınır ötesi işbirliği proje ve programlarının oluşturulmasında kurumsal kapasitenin geliştirilmesi için kalkınma ajanslarının aktif olarak görev almaları sağlanacak; kalkınma ajanslarının yurtdışında kaynak kullanmasına kolaylıklar getirilecektir.
662. Sınır bölgelerinin komşu ülkelerle işbirliği çalışmaları ulusal ve uluslararası politikalarla bütünlük arz edecek şekilde tasarlanacaktır. Bölge planları sınır ötesi işbirliği perspektifini de barındıracak şekilde kurgulanacaktır
663. Gümrük, sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerinin sınırın iki yakasındaki insanların kullanımına açılmasındaki engellerin giderilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.
664. Kalkınma süreçlerinin hızlandırılması ve ekonomik ve sosyal gelişmelerinin önündeki engellerin aşılması amacı çerçevesinde hizmet edilecek hedefler aşağıdaki gibi olacaktır:
- Sürdürülebilir iktisadi kalkınmayı hızlandırılmak
 - İnsanlar ve toplumlar arasındaki yakınlaşmayı teşvik etmek ve bir bütün halinde sosyal kalkınmayı ve yerel işbirliğini geliştirmek
 - Ortak sorunlarla mücadele için birlikte çalışma anlayışını yerleştirmek
 - Doğal, kültürel ve tarihi miras değerlerinin korunması da dâhil, doğal kaynakların verimli ortak kullanımıyla hayat kalitesinin artırılmasına katkıda bulunmak
665. Bu hedefler ışığında sınır bölgelerinde aşağıdaki öncelik alanları desteklenecektir:

5.10.1 İşbirliğine dayalı olarak iktisadi kalkınmanın hızlandırılması

666. Ortak kaynaklara dayalı ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak için sınır ötesi ortaklıklar desteklenecektir.
667. Ortak girişimcilik, ortak çalışma kültürü ve işletme işbirliklerinin geliştirilmesi amacıyla idari ve hukuki altyapı iyileştirilecek, kalkınma ajansları marifetiyle eğitim faaliyetleri yürütülecektir.
668. Yerel sanayileşme ve kalkınma politikalarının planlanması ve uygulanması için karşılıklı idari kapasite oluşturmak üzere teknik işbirliği faaliyetleri yürütülecektir.
669. Mevcut sınır ticaret merkezleri altyapı, hizmet sunumu hızı ve kalitesi açılarından geliştirilecek, ayrıca yeni ticaret merkezleri oluşturulması amacıyla sınırın her iki yakasında uygun bölgeler tespit edilecek ve faaliyete geçirilecektir.
670. İş adamlarının karşılıklı olarak eğitilmesi, bölgede sürdürülebilir iş alanlarının oluşturulması ve yatırım ortamının iyileştirilmesi amacıyla gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
671. Bölge içi yeni bilgilere, haberleşme, ulaşım ve ticaret bağlantılarına erişebilirliğin ve bağlanabilirliğin güçlendirilmesi amacıyla ortak işbirliği projeleri geliştirilecektir.
672. Ortak turizmi geliştirme çabalarını ve geleneksel ürünleri için turizm ağları oluşturulacak, turizm hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve hizmet kalitesinin arttırılması amacıyla eğitim faaliyetleri yürütülecek, alternatif turizm imkanları değerlendirilecek, karşılıklı altyapı yatırımları yapılacak ve yapılması teşvik edilecektir.

5.10.2 Çevrenin, doğanın ve ortak kültür mirasının korunması

673. Çevre koruma alanında kaynakların birleştirilmesi ve etkin kullanımının sağlanması amacıyla işbirliği imkanları araştırılarak, ortak bir strateji çerçevesinde işbirliği programları geliştirilecektir.
674. Katı atık ve atık su sistemleri yönetiminde teknolojik yeniliklere yönelik girişimlerde işbirliği sağlanarak, ortak bertaraf, geridönüşüm, içme suyu ve arıtma tesisleri kurmak suretiyle kıt olan doğal kaynakların daha etkin ve verimli kullanımı sağlanacaktır.
675. Çevrenin ve doğanın korunmasında genel sorunları ele alan enformasyon ve bilgi tabanları güçlendirilerek ortak kullanma imkanları araştırılacaktır.
676. Doğal kaynakların, kültürel ve tarihi mirasın sürdürülebilir kullanımı için kapasitenin artırılması amacıyla kamu kurum kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler arası işbirliği mekanizmaları tesis edilecektir.
677. Doğal, tarihi ve kültürel sit alanlarının korunması ve doğa ve kültür turizmine konu kırsal yerleşimlerin korunması ve renovasyonu konusunda yerel yönetimlerle ortak projeler yürütülecektir.

5.10.3 Toplumlar arası ilişkilerin güçlendirilmesi

678. Tüm sınırdaş ülkeler ile mevcut mekanizmalar kullanılarak işbirliği programları geliştirilecek, özellikle sınır bölgelerde ekonomik ve sosyal canlanmayı sağlayacak projelere öncelik verilecektir.
679. Eğitim sağlık, turizm gibi hizmet olanaklarından faydalanabilmeye yönelik stratejiler geliştirilecek, özellikle eğitim ve sağlık kuruluşlarından sınır ülke vatandaşlarının karşılıklı olarak faydalanabilmelerine olanak sağlanacaktır.
680. Ortak kültür öğelerinin öne çıkarılması suretiyle kültürel ağlar kurulmasına çalışılacak, bu amaçla kültür ve eğitim amaçlı girişimler desteklenecektir.
681. Komşu ülkelerle ortak fuar, festival, spor etkinlikleri vb. organizasyonlar düzenlenecek, bazı spor dallarında uluslararası organizasyonların düzenlenmesi amacıyla ortak başvurular yapılabilecektir.

5.10.4 Altyapı ve hizmet sunumunda işbirliklerin geliştirilmesi

682. Mevcut sınır kapılarının fiziksel ve teknolojik altyapıları iyileştirilecek, ihtiyaç olan alanlarda yeni sınır kapıları açılacak, bu suretle sınır kapılarında bekleme süreleri en aza indirilecek, kaçakçılık vb yasadışı faaliyetler önlenecektir.
683. Sınır ötesi işbirliği program alanının ekonomik potansiyelinin artırılması için ortak altyapılar tesis edilecek ve havalimanı gibi mevcut altyapıların ortak kullanımı teşvik edilecektir.
684. Sınır bölgelerde lojistik merkezlerin oluşturulması, lojistik hizmetlerin sunumunun geliştirilmesi, karşılıklı olarak ulaşım akslarının ve toplu taşıma imkânlarının geliştirilmesi sayesinde erişilebilirlik artırılabilecek ve ülkeler arası ticaret kolaylaştırılacaktır.

5.11 Sürdürülebilir Çevre ve Yeşil Ekonominin Desteklenmesi

- 685.** Uzun vadede sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşılması ve daha çevre dostu bir ekonomiye geçiş, kademeli olarak temiz üretim ve tüketim sistemlerine geçiş, altyapı eksikliklerinin giderilmesi, daha temiz bir ulaştırma sistemi tesis edilmesi, kentsel ve kırsal gelişmenin bu bakış açısıyla yeniden yorumlanması gibi farklı alanlarda politikaların uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu konuda temel alınacak politikalar ile kalkınma ajansları veya mahalli idarelerce değerlendirilebilecek politika alternatifleri aşağıdadır:
- 686.** Ülke taşımacılığında deniz yolu ve raylı taşımacılığa geçilmesine, lojistik altyapısı ve hizmetleriyle sistemin ekonomik açıdan daha rasyonel ve çevre dostu hale gelmesine öncelik verilecektir.
- 687.** Metropollere ve nüfusu 1 milyon kişinin üzerinde bulunan kentlere öncelik verilerek, belediyelerin detaylı yoğunluk, yayılma alanı, ve yayılma şekli çalışması yapması ve bununla ilişkili ulaştırma düzenlemeleri gerçekleştirmesi özendirilecektir. Bu kapsamda merkezi, bölgesel ve yerel kurumlar aşağıdaki politika alternatiflerini değerlendirebilirler:
- Kentlerin alansal olarak kontrolsüz ve ihtiyaç dışında gelişmesi sonucunda oluşan ya da oluşabilecek olumsuz çevresel etkilerin azaltılması; imara açılmış alanlarda belli bir yoğunlukta yerleşim sağlanmadan yeni alanların imara açılmamasının teşvik edilmesi
 - Özellikle metropollerde, işyeri-konut-kentsel hizmetler ilişkileri çerçevesinde, etkinliği artıracak, çevresel etkileri azaltacak çok merkezli gelişmenin teşvik edilmesi ve buna uygun bütünleşik ulaştırma sistemlerinin geliştirilmesi
 - Ulaştırma etkinliğini ve ulaşımın olumsuz çevresel etkilerini azaltmak üzere bütünleşik, çok modlu, yapılabilirlik analizleriyle raylı sistemlere daha çok ağırlık veren ulaştırma sistemlerinin tesisi
 - Kamu hizmet binalarına öncelik verilerek çevre dostu, akıllı ve enerji etkin bina sistemlerinin ve inşaat teknolojilerinin yaygınlaştırılması
- 688.** Nüfusu yüksek ve sanayi veya turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı kentlere öncelik verilerek enerji verimliliğinin artırılmasına, temiz üretim sistemlerine geçişe önem verilecek, çevresel altyapı eksiklikleri giderilecektir.
- 689.** Çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi ve üretilmesi, bu alanlarda rekabet gücünün artırılması konusunda metropoller ve sanayi kentlerinin Ar-Ge, yenilikçilik ve üretim kapasiteleri değerlendirilerek harekete geçirilecektir. Bu kapsamda, uzmanlaşılacak ve öncelikle geliştirilecek ürün ve ürün grupları, kümelenme yaklaşımı içinde belirlenerek gelişme stratejileri belirlenecektir. Böylelikle yeşil büyüme fırsatlarından yararlanılması, ülkede ve dünyada bu konuda gelişen piyasa imkanlarının değerlendirilmesi ve ülke içinde yaygınlaştırılması düşünülen çevre dostu teknoloji, altyapı ve üretim sistemlerinin maliyetlerinin azaltılması gözetilecektir.
- 690.** Yerel yenilenebilir enerji imkanları, çevresel etki değerlendirmesi yapılmak suretiyle değerlendirilecektir.

691. Kırsal yerleşimlerin sürdürülebilir kalkınmasını desteklemek üzere, yerel yönetimlerin çevreci uygulamaları yeşil büyüme kapsamında değerlendirilecektir.
692. Kalkınma süreçlerinde afet risk ve zararlarının dikkate alınması sağlanacak, afetlere dair bilinç düzeyinin artırılması, afetlere dayanıklı ve güvenli yerleşimler oluşturulması sağlanacaktır. Afet risk ve zararlarını azaltmak üzere farklı düzeylerdeki planlama çalışmalarında afet risk tedbirleri gözetilecektir.
693. Havza Koruma Eylem Planları ve Su Çerçeve Direktifi'ne uyumlu bir şekilde oluşturulacak olan Nehir Havza Yönetim Planlarında yer alan önlemlerin ilgili tüm kuruluşlarla koordinasyon sağlanarak hayata geçirilmesiyle su ve toprak kaynaklarının korunması ve etkin kullanımı sağlanacaktır
694. Su yönetimi konusunda içme sularının kalite sınıfları 2015 yılı sonuna kadar belirlenecektir. Bu konuda mevcut ulusal izleme ağları ve veri tabanları gözden geçirilerek sistemlerin faydalanıcılar tarafından etkin bir şekilde kullanımı 2017 yılı sonuna kadar sağlanacaktır.
695. Su kütlelerinin kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi maksadıyla alınması gereken tedbirler ve uygulamalar kapsamında yeraltı suları dışındaki tüm su kütlelerinin çevresel kalite standartları ve çevresel hedefleri 2020 yılı sonuna kadar, yeraltı suyu ve yüzeysel su kütlelerinin kalitesi ve miktarı ise 2022 yılı sonuna kadar belirlenecektir.

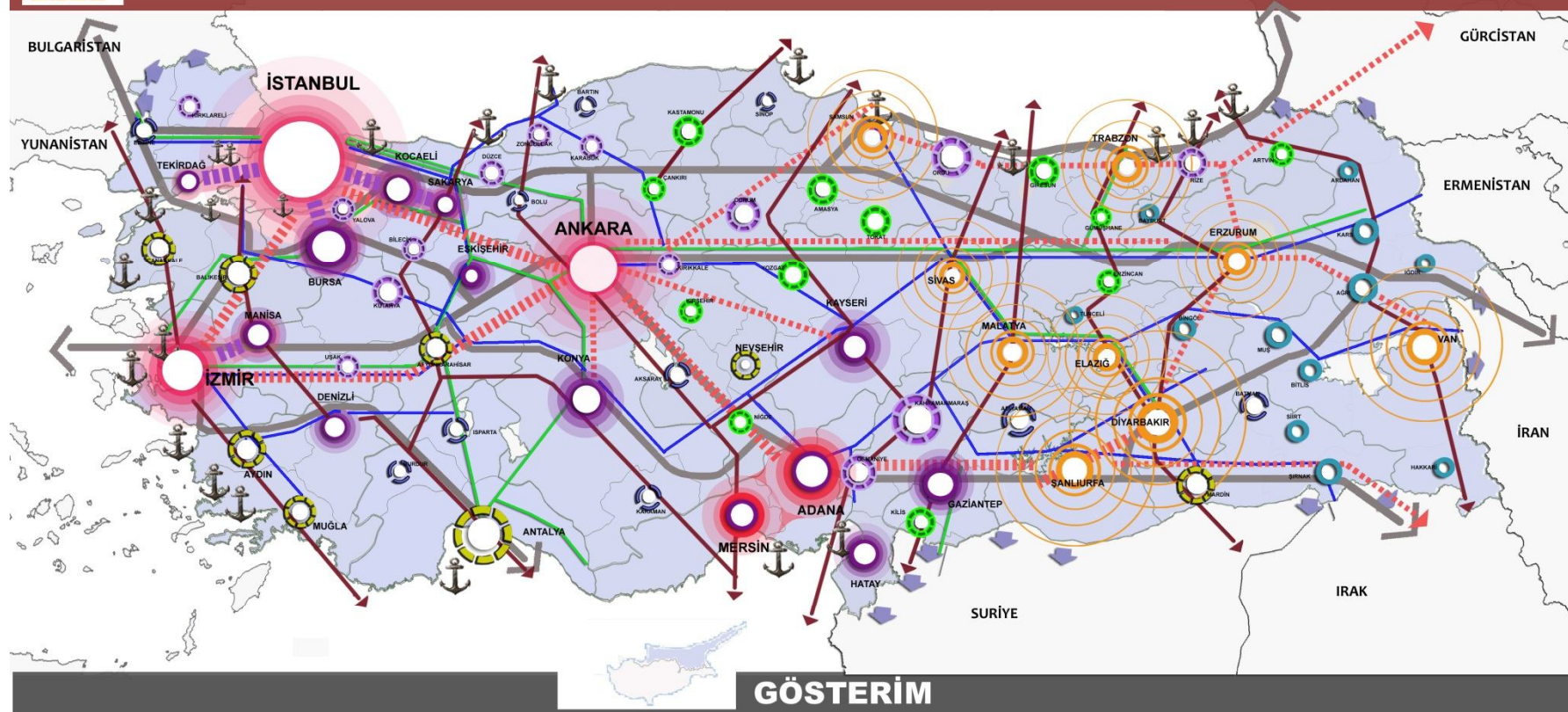
5.12 Ulaşım Ağının ve Erişilebilirliğin Geliştirilmesi

696. Doğu-batı yönünde gelişmiş olan ulaştırma altyapısının kuzey-güney aksları boyunca da geliştirilmesi sağlanacak, düşük gelirli bölgelerin limanlara, metropollere ve turizm bölgelerine olan bağlantıları güçlendirilecektir.
697. Öncelikle kuzey-güney ulaşım koridorları boyunca, metropoller, üretim merkezleri, turizm şehirlerini birbirine bağlayacak ulaştırma ağları güçlendirilecektir.
698. Şehirlerin erişilebilirliğinin artırılması ile İstanbul ve Ankara aktarmalı uçuşlarda katlanılan maliyetlerin azaltılmasını teminen, altyapısı uygun iller arasında çapraz uçuşlar özendirilecektir.
699. Metropollerin endüstriyel büyüme odaklarıyla, bu odakların ise sanayi gelişimi başlanmış kentlerle ulaşım imkanları geliştirilecektir. Bölgesel çekim merkezleri ile civar yerleşmeler arasındaki ulaşım imkanları iyileştirilecektir.
700. Herhangi bir il merkezinde olan bireyin en yakın havalimanına en fazla 90 dk (100 km) içinde erişebilmesi amacıyla illerin bölgesel ya da kendi ilinde bir havalimanına sahip olması gözetilecektir.
701. Özellikle metropol ve turizm odaklarındaki havalimanlarının raylı sistem ve karayolu ile erişim bağlantıları güçlendirilecektir.
702. Yurt içi yolcu taşımacılığının daha güvenli bir taşımacılık türü olan havayoluna kaydırılması için bölgesel havayolu işletmeciliği güçlendirilecektir.
703. Akdeniz ve Karadeniz Limanlarının Orta Anadolu ve GAP Bölgesiyle sınır kapılarına olan bağlantıları güçlendirilecektir.

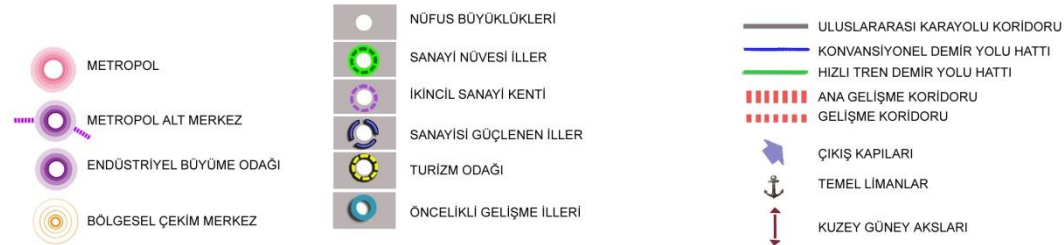
704. Limanların öncelikle etki alanları (hinterland) içerisindeki demiryolları ile olmak üzere ulusal ulaşım ağlarına entegrasyonu kuvvetlendirilecektir.
705. Özellikle iç kesimlerdeki yeni sanayi merkezlerinin ve önemli metropollerin limanlarla hızlı, verimli ve hesaplı yük taşımacılığına imkan veren demiryollarına kavuşması sağlanacaktır.
706. Yurtiçi taşımacılıkta denizyolu ulaşımının kullanımı artırılacak, uygun akarsu ve göllerde (tabii ve baraj gölü) taşımacılık desteklenecek; iç sularda ulaştırmayla bağlantılı yerel üretim ve hizmet sektörleri özendirilecektir.
707. Doğu-batı (Kars-Erzurum-Sivas-Ankara-İstanbul-Edirne) ve kuzey-güney (Samsun-Antalya, Samsun-Mersin-İskenderun, İstanbul-Antalya) ulaşım koridorları boyunca, metropoller ve turizm odakları yüksek standartlı demiryolu hatlarıyla birbirine entegre edilecektir.
708. Kuzeydoğu-güneydoğu aksı (Erzincan-Gaziantep) demiryolu bağlantıları sağlanacaktır.
709. Metropoller ve turizm kentleri başta olmak üzere önemli havalimanlarının bulundukları yerleşimlerle erişilebilirliğini artırmak üzere raylı sistem bağlantıları kurulacak ve güçlendirilecek, uygun görülen uluslararası havalimanlarının yüksek hızlı tren sistemiyle bağlantı kurmaları sağlanacaktır.
710. Özellikle yük taşımacılığında tek ulaştırma türünden çok kombine sistemlerden yararlanılması ve karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu türlerinin birlikte hizmet sunmaları sağlanacaktır.
711. Sınır kapılarına ulaşan ulaştırma altyapıları iyileştirilecek, kapıların hizmet standartları ve kapasiteleri yükseltilecektir.

BÖLGESEL GELİŞME ULUSAL STRATEJİSİ (2014-2023) MEKANSAL GELİŞİM ŞEMASI

GÖSTERİM

Not: Gösterimler Şematiktir.

Stratejinin Mekânsal Gelişme Öngörüsü (2014-2023)

712. Bugüne kadar geliştirilmiş sosyo-ekonomik kalkınmaya dair politika ve kararların mekanla ilişkilendirilmesinde yeterli ilerleme sağlanamamış, ekonomik planlama paradigmaları içinde kalkınmanın mekânsal boyutuna yeterli önem verilmemiştir. Kalkınmaya yönelik politika ve önceliklerin ülke sathındaki farklı niteliklere sahip yerleşimleri gözeterek politika uygulamalarında mekânsal duyarlılığın artırılması gerekmektedir. Strateji mekânsal gelişme çalışmaları için genel bir yönlendirme ve ulusal düzeyde altyapı planlaması için referans olma özelliği taşımaktadır.
713. BGUS ile başta bölgesel kalkınma politikaları olmak üzere sosyo-ekonomik kararların mekana duyarlı bir şekilde oluşturulması hedeflenmiş, ülke düzeyinde kalkınmayı hızlandıracak ve büyümeyi destekleyecek mekânsal organizasyon önerileri getirilmiştir.
714. Bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak ve bölgelerin rekabet güçlerini artırmak üzere bölgeler homojen birimler olarak ele alınmamış ve ülke genelinde daha dengeli bir mekânsal organizasyona ulaşmak üzere mekan organizasyonunda çeşitli politika önerileri geliştirilmiştir.
715. BGUS kapsamında 2014-2023 dönemi için geliştirilen mekânsal gelişim şeması temelinde kentsel ve bölgesel kademelenme politikaları ve yerleşmeler arası göç, mal, bilgi, ulaştırma, üretim ve dağıtım gibi akım ilişkileri üzerine kurgulanmıştır. Bu yaklaşımda “tüm bölgelerin kalkınmaya azami katkı sağlaması” ve “bölgelerarası fırsat eşitliği” temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. 2014-2023 dönemi için ülkemizde yerleşme sistemindeki dönüşümle birlikte bölgesel kalkınma politikaları arasındaki uyumun güçlendirilmesi ve mekâna duyarlı ve yere özgü politikaların uygulanabilirliğinin artırılması hedeflenmektedir. Mekânsal gelişim şemasında bölgesel kalkınma ile yerleşme sistemi ve ulusal ulaştırma omurgası arasında ilişki kurulmuş ve kalkınmanın mekânsal boyutu güçlendirilmeye çalışılmıştır.
716. Ülkemizde kentsel ve bölgesel yerleşme kademelenmesi; metropoller, metropol alt merkezler, endüstriyel büyüme odakları, bölgesel çekim merkezleri, ikincil sanayi kentleri, sanayi nüvesi olan dönüşüm kentleri, tarımsal nitelikli dönüşüm kentleri, turizm odakları ve öncelikli gelişme kent ve bölgeleri olarak sıralanmıştır. Söz konusu sınıflamalar, mekana duyarlı politikaların uygulama imkanını artırmak üzere bölgelerin potansiyelleri ve yapıları göz önünde bulundurularak tespit edilmiştir.
717. Üretim, mal, bilgi, ulaştırma ve göç gibi bölgelerarası akım ilişkileri kentsel ve bölgesel olarak kademelenmiş yerleşim sisteminde mekân organizasyonu politikaları arasındaki tutarlılığı sağlamaya dönük bir yapıda ele alınmıştır. Ekonomik ve sosyal bütünlüğü sağlamak, dezavantajlı bölgelerdeki sosyal dönüşümü hızlandırmak ve doğu-batı ve kuzey-güney entegrasyonunu artırmak üzere akımların güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Akımların güçlendirilmesi, faaliyetlerin bölgeler arasında karşılıklı tamamlayıcılıkları dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye’nin ülke mekânsal organizasyonunun ağ ilişkisi içerisinde, çok merkezli ve dengeli bir yapıya kavuşması hedeflenmektedir.
718. İstanbul-Ankara-İzmir ve Adana-Mersin metropolleri boyunca belirlenmiş ana gelişme koridoru ile birbirlerine daha iyi entegre olmuş, otoyol, hızlı tren ve havayolu gibi ulaştırma altyapısıyla birbirlerine bağlanmış ve metropol alt bölgeleriyle fonksiyonel bağların sürdürülebilir bir şekilde kurulduğu bir yapı hedeflenmiştir.

719. Ankara üzerinden Samsun-Artvin hattı boyunca, yine Ankara üzerinden Sivas-Erzurum-Van hattı ve Adana-Gaziantep-Şanlıurfa-Şırnak hattı boyunca belirlenmiş olan gelişme koridorlarıyla ülkenin doğu-batı entegrasyonunun artırılması, dış ülkelerle başta mal akımları olmak üzere ilişkilerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Doğudaki yerleşimlerin uluslararası ticaret imkanlarının geliştirilmesi sağlanacak, öncelikli gelişme bölgelerinin limanlara, metropollere ve turizm bölgelerine bağlantıları güçlendirilecektir.
720. Trabzon-Diyarbakır, Van-Trabzon, Samsun-Mersin, Samsun-Antalya gibi kuzey-güney aksları boyunca bu aksta yer alan illerin limanlara erişiminin artırılması, iç pazarda bütünleşmenin sağlanması, dış ekonomik coğrafyayla entegrasyonun güçlendirilmesi hedeflenmiştir.
721. İstanbul-Antalya ulaşım koridoru boyunca metropolleri ve metropol alt merkezleri turizm odakları ile bağlayan yüksek standartlı demiryolu hatları kurulacaktır. Kuzeydoğu-güneydoğu (Erzincan-Gaziantep) aksı boyunca demiryolu bağlantıları güçlendirilecektir. Ankara'nın hızlı tren merkezi olması sağlanacak, metropoller ve metropol altmerkezler arası hızlı tren bağlantıları sağlanacaktır. Çandarlı, Fiyos gibi limanlar başta olmak üzere önemli limanların ulusal ulaştırma ağına entegre edilmesi sağlanacaktır.
722. Bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak ve sürdürülebilirliğini sağlamak üzere hazırlanan bölge planlarında Bu Stratejide tanımlanan yerleşim sınıflaması, sosyo-ekonomik ve mekânsal eğilimler, kademelenmeler ve akım ilişkileri gibi şematik öngörüler bulunacaktır. Bölge planının öngörülerinin Stratejiyle uyumu gözetilecektir.
723. Büyük ölçekli yatırımların planlanması, uygulanması, yer seçimi ve bunların önceliklendirilmesi bakımından bu Stratejiyle geliştirilen mekânsal gelişim öngörülerine uyum gözetilecektir.
724. Mekânsal strateji planlarının bu Strateji'de geliştirilmiş olan yerleşim sınıflamasını, kademelenme, fonksiyonel ilişkiler ve mekânsal öngörülerini referans olarak alacaktır.
725. Ulusal düzeyde altyapı planlaması ve alt ölçek mekânsal stratejilere olan ihtiyaç devam etmektedir. Bölgeler ve yerleşimler bazında gelir, nüfus ve temel sosyo-ekonomik karakterlere göre altyapı ve yatırım kriterlerinin geliştirilmesinde Stratejinin mekânsal öngörülerinden yararlanılacaktır.

BÖLÜM 6

Uygulamanın Koordinasyonu, İzleme ve Değerlendirme

6 UYGULAMANIN KOORDİNASYONU, İZLEME VE DEĞERLENDİRME

6.1 Uygulamanın Koordinasyonu

726. İlgili kamu kurum ve kuruluşlarının bölgesel gelişmeyi ilgilendiren faaliyetlerinde BGUS'u temel almaları esastır.
727. Ulusal düzeydeki strateji, plan ve programların hazırlanmasında BGUS öncelikleri dikkate alınır. Bölgesel gelişmeyi ilgilendiren sektörel ve tematik stratejilerde BGUS ile uyum gözetilir.
728. BGK ve BGYK; Kalkınma Bakanlığının sekretaryasıyla sektörel politikalar ile bölgesel gelişme öncelikleri arasında uyumu sağlar.
729. Kalkınma Bakanlığı özel sektör ve sivil toplumun bölgesel gelişmeyle ilgili çalışmalarını ve bunların BGUS ile ilişkisinin tesis edilmesini özendirir.

Şekil 6-1: Bölgesel Gelişme Politikası için Uygulama Çerçevesi

6.1.1 Bölge Planlama

730. Bölge planlama ilgili tarafların ortak bir kalkınma vizyonu ve hedefler geliştirdiği sürekli bir öğrenme süreci olarak idrak edilecek; bölgelerin yapısal dönüşümünü hedefleyecek ve yönlendirecektir.
731. Bölge planları, bölgesel düzeyde ulusal ve sektörel politikaların uygulanmasında sektörler arası koordinasyonun sağlanması için arayüz olarak görev yapacaktır.
732. Bölge planları sektörel stratejilerin mekana uyarlanması, sektörler arası bağların kuvvetlendirilmesinde ve uygulanmasında araç olarak işlev görecektir.

733. Bölge planı, bölgelerin potansiyelini ve yerel değerleri harekete geçirecek strateji ve öncelikleri belirleyen; esnek, dinamik, katılımcı, alt ölçekli plan ve stratejilere temel çerçeve sağlayan ve uygulamaya önem veren bir yaklaşımla geliştirilecektir.
734. Bölge planları bölgesel mekânsal stratejileri belirleyici nitelikte hazırlanacak, mekânsal stratejiler ve çevre düzeni planlarının bölge planlarına uyumlu olarak hazırlanması sağlanacaktır.
735. Bölge planının altında yer alan ölçeklerdeki planların hazırlanmasında yerindenlik ilkesi esas alınacak; planların yönetimi ve denetimi için bütüncül bir sistem oluşturulacaktır.

6.1.2 Bölgesel Programlar ve Eylem Planları

736. Bölge planı önceliklerinin gerçekleştirilmesi için orta vadeli eylem planları niteliğinde bölgesel programlar hazırlanacaktır. Programlar bölge planının amaç, hedef ve stratejilerinin belirli bir dönem içinde nasıl hayata geçirileceğini tanımlar, öncelik alan(lar)ını, tedbir, faaliyet ve projeleri, sorumlu kuruluşları, araçları ve bütçe büyüklüklerini içerir.
737. Bölgesel programlar bölge planının tamamlayıcı ve uygulamaya dönük unsurdur, ajanslar tarafından orta vadeli olarak hazırlanır. Bölgesel gelişme stratejilerinin uygulanmasına yönelik tedbirleri somut ve detaylı olarak tanımlar. Kalkınma ajansı faaliyet alanı dışındaki yerel ve bölgesel düzeyde kalkınma çabası gerektiren öncelik, tedbir ve faaliyeti kapsaması gözetilir.
738. Programlarda öncelik alanı ve tedbir bazında maliyetler, merkezi idare, kalkınma ajansı ve ilgili kuruluş ve özel sektör eş-finansman tutarı ve eş-finansman oranları, AB katılım öncesi yardım ile diğer uluslararası ve ulusal programlardan sağlanacak katkı belirlenir. Program kapsamında yürüyen projelerin yürütülmesi sırasında ortaya çıkan gerçekleştirmeler, ihtiyaçlar vb.nin değerlendirilmesi ve finansman imkânları doğrultusunda gerekli revizyonlar yapılır.
739. Bölgesel programların finansmanı için “Bölgesel Projeler Ödeneği”nden tahsis edilecek kaynak, kalkınma ajansı kaynakları ve ilgili kurum bütçesinden ayrılacak tutar birlikte planlanır ve kullanılır.
740. GAP, DAP, DOKAP ve KOP projeleri eylem planları, beş yıllık bir dönem için başta kamu yatırımları olmak üzere bölgenin kalkınmasına dönük eylemleri önceliklendiren ve finansman ihtiyaçlarını ortaya koyan programlama belgeleri niteliği taşıyacaktır.

6.1.3 Yerleşimlere Özgü Programlar

741. Stratejide belirlenen yerleşim sınıflarına özgü programlar oluşturularak hayata geçirilecektir. Programların çerçevesini oluşturan unsurlar şunlardır: Öncelikler, hedefler ve göstergeler, kaynak tahsis biçimi, onay mekanizması ve uygulayıcı kuruluş, uygulama dönemi, izleme ve değerlendirme süreçleri. Programlar kapsamında altyapı, sosyal kalkınma ve işletmelere dönük destekler sunulacaktır.

742. Yürütülecek programların Onuncu Kalkınma Planı Öncelikli Dönüşüm Programları ile uyumu Kalkınma Bakanlığınca sağlanacaktır. Programların, yatırım programlaması ve il planlama ve koordinasyon sistemi ile ilişkisi tesis edilecektir.

Tablo 6-1: “Yerel ve Bölgesel Projeler Ödeneğinin” Bölgelere Tahsisinde Gösterge Paylar

Bölge Türü	Ödenekten Tahsis Edilecek Gösterge Pay
Yüksek Gelir	%10-15
Orta –Yüksek Gelir	%15-20
Orta – Düşük Gelir	%30-35
Düşük Gelir	%40-45

743. Bölgesel programlar, eylem planları ve tematik programlar için tahsis edilecek kaynaklarda bölgenin nüfusu, yerleşme özellikleri, işsizlik oranı ve gelişmişlik düzeyi esas alınacaktır. Gelişmişlik düzeyinin düşük ve işsizlik oranının yüksek olduğu iller için ayrıca kaynak tahsisi yapılabilecektir. Gösterge paylar BGK tarafından yeniden belirlenebilecektir.

6.2 İzleme ve Değerlendirme

744. BGUS’un izlenmesinde ve değerlendirilmesinde Kalkınma Bakanlığı, BGK ve BGYK’ya sekretarya hizmeti sunar. Kurum ve kuruluşlarla işbirliği halinde içerik ve sıklığı Kurullarca kararlaştırılacak izleme ve değerlendirme raporları hazırlar. İzleme ve değerlendirme raporlarında;

- i) BGUS kapsamında yürütülen faaliyetler
 - ii) Eylem planı, bölge planı ve bölgesel program hazırlıklarının BGUS ile uyumu
 - iii) Diğer stratejilerle BGUS arasındaki etkileşim
 - iv) Bölgesel gelişmeye ilişkin genel göstergelerdeki ilerlemeler
 - v) Genel değerlendirme
- yer alır.

745. Bu raporlar BGK’da tartışılır ve değerlendirilmek üzere BGYK gündemine sunulur. BGYK önerileri doğrultusunda stratejide revizyon yapılabilir.

746. BGUS, politika öncelikleri kapsamında izlenir ve değerlendirilir. Bu çerçevede izleme göstergeleri dört başlık altında oluşturulmuştur. Gösterge değerlerindeki değişim, izleme raporlarında incelenir.

Tablo 6-2: İzleme Göstergeleri

Sosyo Ekonomik Bütünleşme
• En yüksek gelirli bölgenin kişi başına gelirinin en düşük gelirli bölgenin kişi başına gelirine oranı
• Gini katsayısı
• İller arası göç hızı
• Nüfus artış hızı
Beşeri ve Sosyal Sermaye
• İlk ve orta öğretimde öğretmen başına öğrenci sayısı
• Ortaöğretim net okullaşma oranı
• Yüksekokul ve üzeri mezunların oranı
• İşgücüne katılım oranı
• Tarımın toplam istihdamdaki payı
Ekonomik Yapı ve Rekabet Edebilirlik
• Bin kişi başına kurulan girişim sayısı
• Yüz bin kişi başına patent başvuru sayısı
• İhracat tutarı
• Yabancı sermayeli şirket sayısı
• Sanayi ve hizmetlerin GSKD içindeki payı
• OSB işyeri parsel sayısı
• OSB doluluk oranı
• Küçük Sanayi Sitesi işyeri sayısı
• Küçük Sanayi Sitesi doluluk oranı
• On Bin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı
• Turizm Yatırım-İşletme ve Belediye Belgeli Yatak Sayısı
• Kişi başına banka kredi miktarı
• Kişi başına banka mevduat tutarı
• Kamu yatırımlarının Türkiye içerisindeki payı
Kentleşme ve Altyapı
• Şehirleşme oranı
• İçme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı
• Kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı
• Geniş bant internet abone sayısı

747. BGUS uygulama döneminin ortasında ve sonunda, veya BGK ve BGYK'nın uygun gördüğü zamanda bağımsız değerlendirme kriterleri doğrultusunda değerlendirilir. Ara değerlendirme uygulama döneminin ikinci kısmında yürütülecek çalışmalara yön vermek; son değerlendirme, hazırlanacak yeni dönemdeki strateji için girdiler oluşturacak şekilde politika önerilerini de içerecek yapıda oluşturulur.
748. Bölge planları ve bölge planlarına bağlı olarak hazırlanan programların uygulanmasında performans göstergelerinin kullanılarak ölçülmesi, uygulamanın kısa, orta ve uzun vadedeki sonuçlarının ve etkilerinin analiz edilmesi ve bunlardan yararlanılması esastır.
749. Ajanslar, bölge planı ve bölgesel program uygulamalarına ilişkin sistematik bilgi toplanmasını, analiz edilmesini, programların fiziki ve mali ilerlemelerinin ve sonuçlarının takip edilmesini içerecek şekilde izleme sistemi oluştururlar.
750. Bölge planı ve programı kapsamındaki gelişmeleri izlemek ve yönlendirmek üzere her bölgede kalkınma ajansları Kalkınma Kurullarının üyeleri içerisinde "Bölgesel İzleme Komitesi" oluşturulabilir. Bakanlık temsilcisi de Bölgesel İzleme Komitesinde yer alır.
751. Ajanslar, bölge planı ve planları kapsamında hazırlayacakları izleme ve değerlendirme raporlarını bir sonraki yılın mart ayına kadar, Kalkınma Kurulu, Yönetim Kurulu ve Kalkınma Bakanlığına sunarlar. Bakanlık bu raporları esas alan ve tüm bölgelerdeki gelişmeleri özetleyen "Bölgesel Durum Raporunu" Haziran ayına kadar Komite ve Kurul'a sunar. Komite ve Kurul görüşlerine göre Bakanlık, ajanslar ve ilgili kuruluşlar uygulamasının iyileştirilmesi için gerekli önlemleri alır. İzleme raporu sonuçları, plan ve program değişikliği ve revizyonlarında öncelikle dikkate alınır.
752. Bakanlık, izleme ve değerlendirme raporları doğrultusunda veya gerekli görülen hallerde, BGUS'ta revizyon talebinde bulunur. BGK'da görüşülerek uygun bulunan talepler onaylanmak üzere BGYK'ya sunulur.

EKLER

EKLER

1. BGUS Kapsamında Gerçekleştirilen Toplantılar ve Katılımcıları

Bölgesel Gelişme Kamu Kurumları Çalışma Toplantısı
(20.07.2012)

Adı Soyadı	Kurumu	Unvanı
Hikmet BAL	İçişleri Bakanlığı	Şube Müdürü
M. Muhiddin KESKİN	Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı	Proje Direktörü
Mustafa RUMELİ	Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı	Daire Başkanı
Oğuz SEHTİYANCI	Karayolları Genel Müdürlüğü	Şube Müdürü
H. Selcen HANÇER	Maliye Bakanlığı	Uzman
Gülsüm YAZGANARIKAN	Hazine Müsteşarlığı	Genel Müdür
Mithat KUP	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı	SG Daire Başkanı
Hüseyin Alp KAYA	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı	Uzman Yardımcısı
Tuğba GÜL	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı	Uzman Yardımcısı
Yaşar ŞİRİN	Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Daire Başkanı
Ahmet KARAKOÇ	KOSGEB	Daire Başkanı
Saadet İNCİ	Ekonomi Bakanlığı	Daire Başkanı
Ahmet TAŞ	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Daire Başkanı
Yusuf CERAN	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Daire Başkanı
Adem AĞIZ	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Şube Müdürü
Y. Özüm BOZKURT	İŞKUR	Uzman Yardımcısı
Fazlı KÜÇÜK	İŞKUR	Daire Başkanı
Emrah SÖYLEMEZ	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Şube Müdürü
Metin ŞENBİL	Gazi Üniversitesi	Doç. Doktor
Nuri YAVAN	Ankara Üniversitesi	Yrd. Doç. Doktor
Tahsin ŞİMŞEK	SGK	Daire Başkanı
Ömer ÇELİK	TCDD	Şube Müdürü
Zerrin KURT	DHMI	Şube Müdürü
Abdullah LİVATYALI	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Uzman Yardımcısı
Şeref KAZANCI	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Daire Başkanı
Mehmet BAŞAR	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Daire Başkanı
Hidayet KARANFİL	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	Daire Başkanı
Ahmet ŞİMŞEK	Kalkınma Bakanlığı	Planlama Uzmanı
Oktay Yılmaz TATAR	İller Bankası	Uzman
Onuray GÖZÜTOK	İller Bankası	Müdür
Adnan GÜMÜŞSOY	İller Bankası	Daire Başkanı
Neslihan ERGEN ANISAL	TOKİ	Şube Müdürü
Suat ORGUN	TOKİ	Daire Başkanı
Şaziye ERTÜZÜN	Milli Eğitim Bakanlığı	Mali Hizmetler Uzmanı
Mert ÖCAL	İŞKUR	Uzman
Nevzat F. KUNDURACI	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Uzman
Dolunay TOKMAK	Hazine Müsteşarlığı	Uzman

Ulaştırma ve Erişilebilirlik Odak Grup Toplantısı
(13.02.2013)

Adı Soyadı	Kurumu	Unvanı
Cengiz KURT	DHİMİ	Daire Başkan Yardımcısı
İlyas KOÇ	DHİMİ	Daire Başkan Yardımcısı
Önder TÜRKER	Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü	Daire Başkan Vekili
Oğuz SEHTİYANCI	Karayolları Genel Müdürlüğü	Şube Müdürü
Demet CAVCAV	Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	UAP Koordinatörü
Ömer ÇELİK	TCDD	Şube Müdürü

İş Dünyası ve Sivil Toplum Odak Grup Toplantısı Katılımcı Listesi
(06.05.2013)

Adı Soyadı	Kurumu	Unvanı
Tunga KÖROĞLU	TEPAV	Araştırmacı
Ceren Aydın ERGÜN	TÜSİAD	Kıdemli Bölüm Sorumlusu
Erdem DOKUR	MÜSİAD	Ankara Şube Müdürü
İhsan KARATAYLI	TTGV	Proje Yöneticisi
Kerem ERŞEN	TÜSİAD	Ekonomik Değer Sorumlusu
Recep ŞAHİN	Türkiye Belediyeler Birliği	Genel Sekreter Yardımcısı

Bölgesel Yönetişim ve Planlama Odak Grubu
(06.05.2013)

Kerim UYAR	KOP Bölge Kalkınma İdaresi	Yüksek Mühendis
Abdurrahman AYAN	KOP Bölge Kalkınma İdaresi	Mühendis
Adnan DEMİR	DAP Bölge Kalkınma İdaresi	Başkan
Aslıhan GÜVEN	GAP Bölge Kalkınma İdaresi	Genel Koordinatör
Serap ÖZER	GAP Bölge Kalkınma İdaresi	Genel Koordinatör
Dr. Nusret MUTLU	GAP Bölge Kalkınma İdaresi	Genel Koordinatör Vekili
Mehmet BABAOĞLU	KOP Bölge Kalkınma İdaresi	Başkan

Bölgesel Rekabet Edebilirlik ve İstihdam Odak Grup Toplantısı Katılımcı Listesi
(07.05.2013)

Adı Soyadı	Kurumu	Unvanı
Ahmet YILMAZ	SGK	Şube Müdürü
Recep Tuğrul ÖZDEMİR	TÜBİTAK	Sorumlu Vekili
Ahmet TAS	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Daire Başkanı
Vehbi MESİCİGİL	Türk Patent Enstitüsü	Strateji Geliştirme Müdürü
Fatih KARAHAN	Türk Patent Enstitüsü	Patent Uzmanı
Levent PARLAKGÜNEŞ	Hazine Müsteşarlığı	Uzman
Mustafa RUMELİ	Türkiye Yatırım Tanıtım ve Destek Ajansı	Daire Başkanı
H. Ali ÖZEN	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Daire Başkanı
Mehmet MADENCAN	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Daire Başkanı
Fazlı KÜÇÜK	İŞKUR	Daire Başkanı
M. Serdar KABUKÇUOĞLU	Türkiye Kalkınma Bankası	Daire Başkanı
H. Cihan DEMİRHOŞNULU	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Uzman Yardımcısı
Aynur ŞAHİN	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Daire Başkanı
Mustafa GÖKER	Ekonomi Bakanlığı	Daire Başkanı
Hürol KARLI	Ekonomi Bakanlığı	Uzman Yardımcısı
Defne Evin Hekimoğlu	Ekonomi Bakanlığı	Uzman
Meltem KELEŞ	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Şube Müdür Vekili

Umut YAVUZ	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Uzman Yardımcısı
İsmail ERŞAHİN	Türkiye Yatırım Tanıtım ve Destek Ajansı	Proje Direktörü
M. Muhiddin KESKİN	Türkiye Yatırım Tanıtım ve Destek Ajansı	Proje Direktörü

Kentleşme, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Odak Grubu

(07.05.2013)

İlker AKBAY	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Şehir Plancısı
Nevzat CAN	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Şube Müdürü
Oktay ÖZDEMİR	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Şehir Plancısı
Haluk BİLGİN	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Genel Müdür Yardımcısı
Emrah SÖYLEMEZ	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Şube Müdür Vekili
Ahmet Avşar ŞİMŞEK	İller Bankası	Daire Başkanı
H. Alp KAYA	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı	Uzman Yardımcısı
Güliden ERDEM	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı	Mühendis
Şebnem BOZOĞLU	TOKİ	Uzman
Tutku DOĞAN	TOKİ	Şube Müdürü
Mustafa PARLAK	DSİ	Daire Başkan Yardımcısı
Mahmut GÜNEŞ	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Daire Başkanı
Kamuran COŞAR	Orman ve Su İşleri Bakanlığı	Uzman Yardımcısı

BGUS'un Mekânsal Organizasyon Stratejileri Çalıştayı Katılımcı Listesi

(12-14.03. 2012)

12.03.2012		
Adı Soyadı	Kurumu	Unvanı
Jülide ALAN	BEBKA	Birim Başkanı
Sena GÜRSOY	İZKA	Uzman
Arzu KARAASLAN	DİKA	Uzman
Mehmet UNCU	DİKA	Birim Başkanı
E. Burak MERİÇ	GMKA	Birim Başkanı
Büşra KARAKAYA	GMKA	Uzman
Zeynep GÖK	GEKA	Uzman
Hamit BİRTANE	KARACADAĞ KA	Uzman
Çiğdem ÇÖREK	BAKKA	Uzman
Sümeyye TANRIVERDİ	AHİKA	Uzman
Mehmet YÜCEL	KUDAKA	Uzman
Dr. Süleyman TOY	KUDAKA	Birim Başkanı
Yasemin KARADENİZ YILMAZ	MEVKA	Birim Başkanı
Fuat KARAGÜNEY	MEVKA	Uzman
Lokman PEHLİVAN	BAKA	Birim Başkanı
İskender LEBLEBİCİ	ZEKA	Birim Başkanı
Candan Umut ÖZDEN	MARKA	Uzman
Yakup PEKER	ZEKA	Uzman
Sayre AYSAL	DOĞAKA	Uzman
Betül Yaprak YORGUN	DOĞAKA	Uzman
Sevgi KAPLAN	DOKA	Uzman
Saniye KESER	ORAN	Uzman
İbrahim ÇİMEN	BAKKA	Birim Başkanı
Ayhan TURHAN	MARKA	Birim Başkanı
İbrahim TAŞDEMİR	SERKA	Birim Başkanı
Mezher YÜKSEL	ANKARAKA	Uzman
Halise UYSAL	ANKARAKA	Uzman
Zehra YAŞIN	ANKARAKA	Uzman
Nedim SÖZEN	ANKARAKA	Uzman

Ceren KURĞA	SERKA	Uzman
Yıldırım ATA	FIRAT KA	Uzman
Duygu BEYOĞLU	İPEKYOLU KA	Uzman
Erhan DEMİRCAN	KARACADAĞ KA	Uzman
Onur YILDIZ	İPEKYOLU KA	Uzman
Tuğba ŞAVLI	OKA	Uzman
Ali Rıza ÖZMEN	AHİKA	Birim Başkanı
Burçak YÜKSEL	ORAN	Uzman
Harun KAPTANER	DAKA	Uzman
Barış KIYAK	GEKA	Birim Başkanı
Necmi GÜNDÜZ	TRAKYA	Uzman
Mehmet KARAMAN	TRAKYA	Birim Başkanı
Burcu ÖZÜPAK GÜLEÇ	İSTKA	Birim Başkanı
Bahriye TUTANÇ	İSTKA	Uzman
Mesut ÖZTOP	FIRAT	Birim Başkanı
Hülya ÖZÖNEN AKGÜL	KARACADAĞ KA	Birim Başkanı
Derya ÇAĞLAR	ANKARAKA	Birim Başkanı
Sibel ERSİN	İZKA	Birim Başkanı
M. Fatih KIROĞLU	ÇKA	Uzman

EK-3.1

Bölgesel Gini Katsayıları

2004-20082010 döneminde yayımlanan satınalma gücü paritesine göre kişi başına GSKDGSYH değerleri, 2001 öncesi yayımlanan kişi başına GSYİH değerlerinden gerek yöntem gerekse kapsam yönünden farklı olmasına rağmen Türkiye’de bölgeler arasında gelişmişlik farkının gelişimi konusunda iki verinin beraber kullanımının kısmen de olsa bir fikir verebileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda gini katsayıları 1995-2001 ve 2004-2010 dönemlerinde sırasıyla kişi başına GSYİH ve kişi başına GSKD, GSYH değerleri kullanılarak hesaplanmıştır.

Bölgeler arasında eşitsizliği ölçmek için kullanılan Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değişmektedir. Katsayı değeri 0’a yaklaştıkça bölgeler arasında gelir dağılımının daha adil olduğunu, 1’e yaklaştıkça bölgeler arasında gelir dağılımındaki farklılığın arttığını ifade etmektedir.

OECD, “Regions at a Glance”da $GINI = \frac{2}{n-1} \sum_{i=1}^{n-1} |F_i - Q_i|$ formülü ile

hesaplanmaktadır. Burada; n bölge sayısını $F_i = \frac{i}{n}$, $Q_i = \frac{\sum_{j=1}^i y_j}{\sum_{i=1}^n y_i}$ ve y_i farklılığı

ölçülmek istenen değişkenin (kişi başına GSYİH, işsizlik oranı vb.) bölgeler arasında küçükten (y_1) büyüğe (y_n) sıralandığında i bölgesindeki değerini göstermektedir.

Erişilebilirlik Çalışması Endeks ve Formüller

Erişilebilirlik Endeksi

Tanım: Erişilebilirlik, seçilen ulaşım türüne bağlı olarak bir kişinin bulunduğu nokta ile gitmek istediği nokta arasındaki mesafenin ölçülebilir değeridir. Erişilebilirlik analizinde illerin mekân açısından göreliliği ile yerleşimler arasındaki bağlantı dikkate alınmıştır. Yerleşimler arasında bağlantı mesafe cinsinden elde edilmektedir ki bu zaman ya da kilometre cinsinde olabilmektedir. Mesafenin maliyet ve enerji cinsinden ifadesi de mümkündür, ancak erişilebilirlik analizlerinde mesafenin zaman bakımından değeri (seyahat süreleri) dikkate alınmıştır.⁴³

Coğrafi Erişilebilirlik

Tanım: Coğrafi erişilebilirlik bir yerleşmenin diğer yerleşmelere olan uzaklıkları toplamının yerleşme sayısına bölümü olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi erişilebilirlik birçok değişkenden bağımsız olarak bir yerleşmenin coğrafya üzerindeki konumuna göre ulaşılabilirlik kapasitesinin ifade edilmesidir.

$A(G)$ = Coğrafi erişilebilirlik matrisi

d_{ij} = i ili ile j ili arasındaki mesafe

n = İl sayısı

L = Mesafeler matrisi (81X81)

$$A(G) = \sum_i^n \left(\sum_j^n d_{ij} \right) / n$$

$$d_{ij} = L$$

Ulusal Pazara Erişim

Tanım: Ulusal pazara erişim yerleşmelerin kendi nüfusu ile birlikte diğer illerin nüfuslarının söz konusu ile olan uzaklığına bölünmesiyle elde edilen sonucun toplamı olarak tanımlanabilir.

$A(P)$ = Potansiyel erişilebilirlik matrisi

d_{ij} = i ili ile j ili arasındaki mesafe

P_j = j ilinin nüfusu

n = İl sayısı

L = Mesafeler matrisi (81X81)

$$A(P) = \sum_i^n P_i + \sum_j^n P_j / d_{ij}$$

$$d_{ij} = L$$

Potansiyel erişilebilirlik matrisi dönüştürülebilir bir matris olmadığı gibi matrisin satırlar ve sütunlarının toplamı da aynı değeri vermediği için dönüştürülebilir bir matris değildir. Dolayısıyla potansiyel erişilebilirlik matrisinde yerleşmelerin aldıkları değerler farklılık göstermektedir. Bu farklılık ise yerleşmelerin yayılma (emissiveness) ve cazibe (attractiveness) kavramları ile açıklanabilmektedir.

⁴³ İller arası seyahat süreleri Karayolları Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki devlet yollarında yapılan ve taşıt sayımlarından alınan yıllık ortalama otomobil hızı kesimler bazında elde edilerek oluşturulmuştur.

- Yayılma bir yerleşmeden ayrılma kapasitesidir ve $A(P)$ matrisinde satırlardaki değerlerin toplamı olarak ifade edilir.
- Cazibe ise bir yerleşime ulaşma kapasitesidir ve $A(P)$ matrisinde sütunlardaki değerlerin toplamı olarak ifade edilir.

Ulaştırma Modlarına Erişim

Havayoluna Erişim

Tanım: Bir ilin havayolu ile erişilebilirlik düzeyi ilin en yakın havalimanına erişim süresi, havalimanının uçuş trafiği ve söz konusu havalimanından diğer havalimanlarına kurulan bağlantı sayısının ilişkisi olarak ifade edilebilir.

Denizyoluna Erişim

Tanım: Bir ilin limanlara erişilebilirlik düzeyi ilin yeterli kapasitede çeşitli yük türlerinin elleçlenebileceği ve konteyner taşımacılığının gerçekleştirilebileceği en yakın limana erişim süresi ile ifade edilebilir. Limanlar bazında elde edilen veriler ve her ilin en yakın limana erişiminin zaman bakımından değeri dikkate alınarak illerin limanlara erişimi bakımından erişilebilirlik endeksi ortaya konmuştur. İller bazında limanlara erişim kapasitesini analiz edebilmek için yük kapasitesi 500 hamton ve birçok türde yükün elleçlenebileceği ve konteyner taşımacılığının da mümkün olduğu limanlar dikkate alınmıştır. Ayrıca, bir liman başkanlığına bağlı birden fazla liman türü olması durumunda en yüksek kapasiteli ve limana yanaşabilecek gemi tipleri bakımından en geniş imkânları sunan limanlar göz önünde bulundurulmuştur.

Demiryoluna erişim

Tanım: İllerin demiryolu ağı ile erişilebilirlik kapasitesi, illerdeki istasyonların yük ve yolcu kapasitesi ile yeterli düzeyde elleçleme yapabilen ve yolcu taşımacılığı için yeterli düzeyde sefer sayısının olduğu istasyonlara erişim süresi bakımından ele alınabilir. Ülkemizde bulunan istasyonların yük ve yolcu kapasiteleri farklılık gösterdiğinden ve yeterli düzeyde yük ve yolcu kapasitesine sahip olmayan istasyonlar bulunduğu iller bazından demiryolu ağına erişim kapasitesini analiz edebilmek için yük kapasitesi 100 hamton ve yolcu kapasitesi 50.000 kişi olan istasyonlar dikkate alınmıştır.

Çok Modlu Erişim

Tanım: İlleri bazında çok modlu erişilebilirlik endeksi, illerin karayolu, havayolu, denizyolu ve demiryolu ağı bakımından erişilebilirlik endeksinin tamamının birlikte ele alınmasıyla hesaplanmıştır. Dolayısıyla toplam endeks (çok modlu erişilebilirlik endeksi) oluşturulurken bu dört alt endeks eşit olarak ağırlıklandırılmıştır.

En Yakın Hizmet Merkezine Erişim

Tanım: En yakın hizmet merkezine erişim analizinde ticaret, bankacılık, kamu hizmetleri, eğitim, sağlık, yükseköğretim gibi hizmet taleplerinin temin edileceği nüfus AB ve OECD çalışmalarında 300.000 olarak belirlenmiştir. Ülkemizde de illerin nüfusu farklılık göstermekle birlikte talep edilen bir hizmetin temin edilme yeri genellikle farklı bir ilden olabilmektedir. İllerin 300.000 nüfuslu en yakın ile olan erişilebilirlik endeksi oluşturulmuştur. 300.000 nüfus kriterinde ilin toplam nüfusu yerine kent merkezi nüfusu dikkate alınmıştır.

Normalizasyon

Tanım: İller bazında elde edilen değerleri eşit aralıklara (1 ile 100 arası) çekebilmek için endeks oluşturulmuştur.

$$\text{Normalize } A(G) = 100 * \left(\frac{A(G) - \min A(G)}{\max A(G) - \min A(G)} \right)$$

Kırsal Alana Erişim

Tanım: Köy yollarının asfalt ya da beton olma durumu kırsal alana erişimi artıran bir durumdur.

Yerleşim Sınıflama Çalışması

Bu çalışma ile Türkiye’de İller ulusal mekândaki oynadıkları rollere göre; Metropoller, Metropol Alt Merkezleri, Endüstriyel Büyüme Odakları, Bölgesel Çekim Merkezleri, Turizm Odakları, Yapısal Dönüşüm İlleri ve Öncelikli Gelişme İlleri olmak üzere 7 sınıfa ayrılmıştır. Her sınıfın nitelikleri ve karakteristiği farklı olduğundan sınıflar oluşturulurken farklı göstergeler kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada Temel Bileşenler Analizinin yanı sıra illerin birbirleri yakınlık ve uzaklıklarını görsel olarak verebilmek amacıyla Çok Boyutlu Ölçekleme (ÇBÖ) yöntemleri kullanılmıştır. Yapısal Dönüşüm İlleri alt sınıflara ayrılırken; mevcut verilerin daha homojen olması nedeniyle, iki boyutta orijinal yapıyla uyumlu şekilde elde edilemediği için yalnızca temel bileşenler analizi kullanılmıştır.

1. Endüstriyel Büyüme Odakları

Endüstriyel Büyüme Odaklarını belirlenirken, metropoller dışında kalan iller ile il imalat sanayi istihdamı ülke imalat sanayi istihdamının binde 5’inden büyük olan 38 il üzerinden araştırma yapılmıştır.

Bir ilin endüstriyel büyüme odağı olabilmesi için öncelikle sanayinin ve sanayinin yaratacağı yüksek katma değerden dolayı ekonomisinin güçlü olması beklenir. Ekonomik gelişmeyi ölçmekte kullanılan en önemli gösterge GSYİH verileridir. Ancak il bazında bu verilerin üretilmemiş olması dolaylı göstergelerin kullanılmasını gerekli kılmıştır. GSYİH ile tahakkuk eden vergi ve elektrik tüketimi arasında yüksek korelasyon olması nedeniyle ekonomik gücü dolaylı olarak ölçmek için ilin tahakkuk eden vergisinin ülke içindeki payı, kişi başına tahakkuk eden vergi, kişi başına elektrik tüketimi ve elektrik tüketimin Türkiye içindeki payı değişkenleri kullanılmıştır. Değişkenler hem kişi başına hem de ülke içindeki payı alınarak hem ildeki fert başına refah hem de bu refahın ülke içindeki kütleli büyüklük değerlendirilmek istenmiştir.

Sanayileşmiş bir ilde patent sayısı, ihracat, sanayide çalışanların istihdamı ve açılan şirket sayısının diğer illerinkinden fazla olması beklenir. Bu nedenle patent sayısının ve il ihracatının ülke içindeki payı 5 yıllık ortalama; açılan şirket sayısının ülke içindeki payı ise 3 yıllık ortalama olarak çalışmada kullanılmıştır.

Benzer şekilde endüstriyel büyüme odağı olacak bir ilin sanayinin yaratacağı katma değerden dolayı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin yüksek olması, göç alması ve nüfusunu artırması beklenir. Bu bakış açısı ile Endüstriyel Büyüme Odaklarında olması gereken nitelikler olarak düşünülen 10 değişken Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Endüstriyel Büyüme Odaklarının Belirlenmesinde Kullanılan Değişkenler

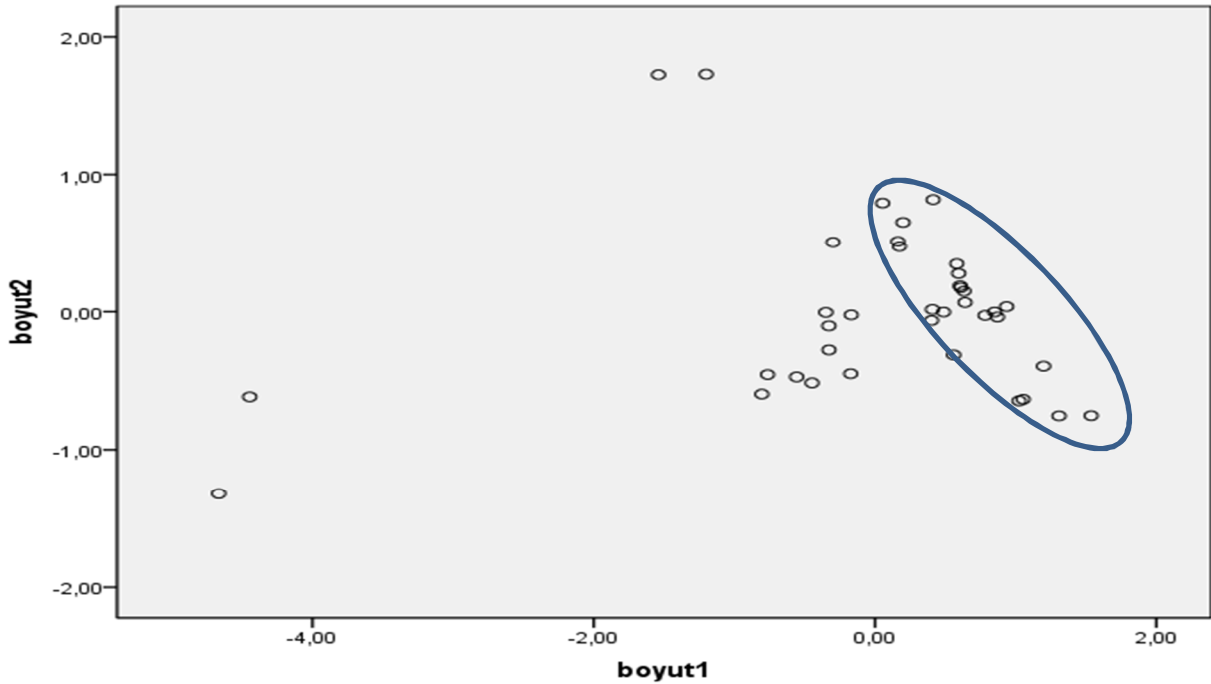
Değişkenler	Veri Kaynakları	Yıl
Ekonomi ve Gelir Göstergeleri		
Tahakkuk eden verginin ülke içindeki payı (yüzde)	Muhasebat Gn. Müd.	2012
Kişi başına tahakkuk eden vergi (TL)	Muhasebat Gn. Müd.	2012
Sanayi sektörü istihdamının ülke sanayi sektöründeki payı (yüzde)	TÜİK	2011
Patent başvuru sayısının ülke içindeki payı (5 yıl ortalaması)	Türk Patent Enstitüsü	2008-2012

İl ihracatının ülke içindeki payı (5 yıl ortalaması)	Ekonomi Bakanlığı	2008-2012
Açılan şirket sayısının ülke içindeki payı (3 yıl ortalaması)	TOBB	2010-2012
Nüfus Göstergeleri		
Şehir nüfusunun ülke şehir nüfusu içindeki payı (yüzde)	TÜİK	2011
Şehirlerarası net göç (kişi) (5 yıl ortalaması)	TÜİK	2008-2012
Altyapı ve Sosyal göstergeler		
Sanayi elektrik tüketimin Türkiye içindeki payı	TÜİK	2012
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik endeksi	Kalkınma Bakanlığı	2011

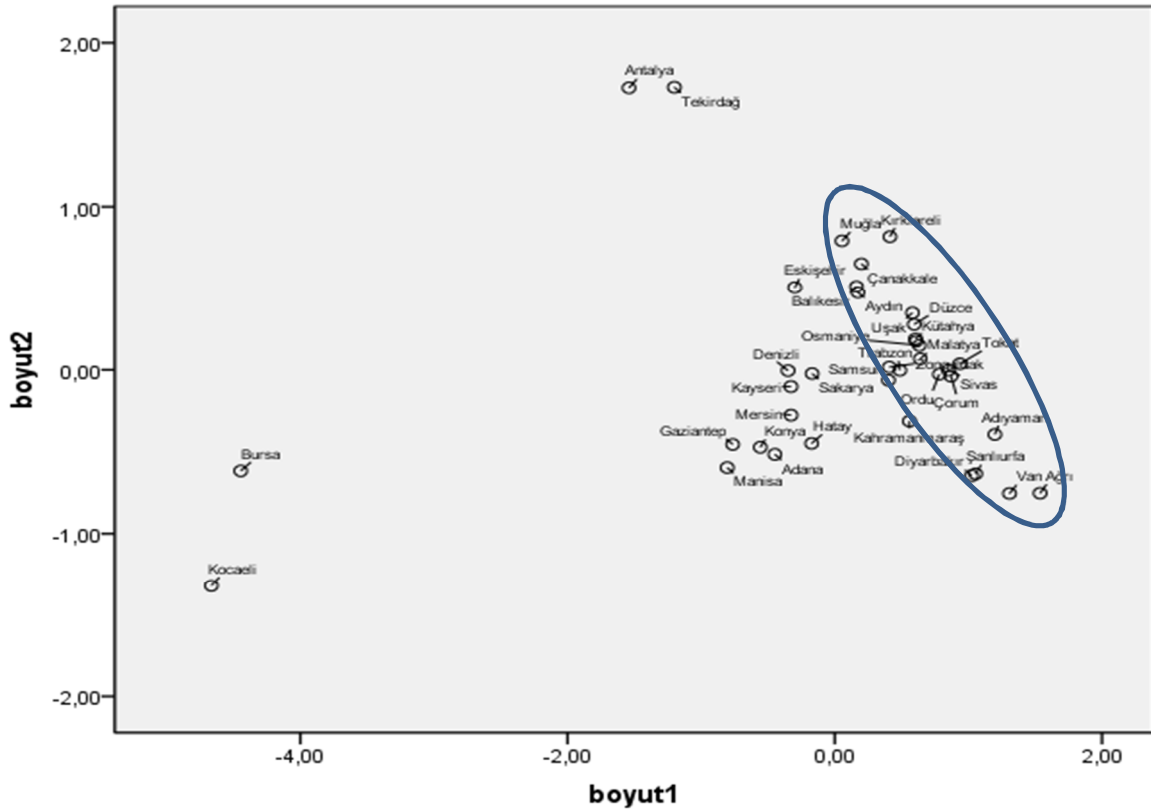
1.1. Çok Boyutlu Ölçekleme İle Elde Edilen Sonuçlar

Çalışmada 10 değişken üzerinden ÇBÖ analizi yapılmış, mevcut yapı 2 boyutla uyumlu bir şekilde ifade edilebilmiştir. 2 Boyutlu olarak elde edilen yapı, Grafik 1’de il isimleri verilmeden; Grafik 2’de ise il isimleri ile birlikte verilmiştir. Eksenler şekillendiğinde kişi başına tahakkuk eden vergi, tahakkuk eden verginin ülke içindeki payı, şehir nüfusunun ülke şehir nüfusu içindeki payı, net göç, sanayi elektrik tüketimin Türkiye içindeki payı ve sanayi sektörü istihdamının ülke sanayi sektöründeki payı göstergeleri boyut1’de ağırlıklı olmuştur. Boyut 2’de ise patent başvuru sayısının ülke içindeki payı ve il ihracatının ülke içindeki payı göstergeleri ağırlıklı olmuştur.

Grafik 1: 10 Değişkenli Yapının 2 Boyutlu Görüntüsü (İl Adı Verilmeden)

Grafik 2: 10 Değişkenli Yapının 2 Boyutta Görüntüsü (İl Adı ile)

Elde edilen grafikte illerin birbirine yakın olması bu illerin birbirine yakın özellik sergilediğini; uzak olması ise farklılaştığını göstermektedir. Grafik 2 incelendiğinde özellikle Kocaeli ve Bursa'nın diğer illerden büyük farkla ayrıldığı, bunu Antalya ve Tekirdağ'ın izlediği görülmektedir. Homojen yapıdaki illerden ayrılan diğer iller ise Gaziantep, Manisa, Konya, Adana, Kayseri, Denizli, Eskişehir, Mersin, Hatay, Sakarya illeri olmuştur. İllerin koordinat eksenleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi İle Elde Edilen Eksenler

Düzyey3	İller	Boyut1	Boyut2
TR421	Kocaeli	-4,6659	-1,3211
TR411	Bursa	-4,4463	-0,6166
TR611	Antalya	-1,5402	1,7253
TR211	Tekirdağ	-1,2008	1,7289
TR331	Manisa	-0,8053	-0,5966
TRC11	Gaziantep	-0,7638	-0,4552
TR521	Konya	-0,5574	-0,4724
TR621	Adana	-0,4482	-0,5155
TR322	Denizli	-0,3497	-0,005
TR721	Kayseri	-0,3283	-0,1024
TR622	Mersin	-0,3277	-0,2764
TR412	Eskişehir	-0,2991	0,5055
TR631	Hatay	-0,1734	-0,449

TR422	Sakarya	-0,1695	-0,0232
TR323	Muğla	0,0537	0,7921
TR221	Balıkesir	0,1624	0,5113
TR321	Aydın	0,1733	0,4743
TR222	Çanakkale	0,199	0,6514
TR831	Samsun	0,4014	-0,0636
TR811	Zonguldak	0,408	0,0161
TR213	Kırklareli	0,4126	0,8176
TR901	Trabzon	0,4874	-0,0027
TR632	Kahramanmaraş	0,5588	-0,3132
TR334	Uşak	0,5811	0,3478
TR423	Düzce	0,5945	0,2773
TR333	Kütahya	0,604	0,1885
TR332	Afyonkarahisar	0,6093	0,1743
TR633	Osmaniye	0,6323	0,1491
TRB11	Malatya	0,6397	0,0667
TR902	Ordu	0,7823	-0,0269
TR722	Sivas	0,85	-0,0028
TR833	Çorum	0,8704	-0,0389
TR832	Tokat	0,9354	0,0365
TRC22	Diyarbakır	1,0241	-0,6454
TRC21	Şanlıurfa	1,0539	-0,6344
TRC12	Adıyaman	1,1979	-0,3946
TRB21	Van	1,3078	-0,7545
TRA21	Ağrı	1,5364	-0,7527

1.2. Temel Bileşenler Analizi İle Elde Edilen Sonuçlar

Çok boyutlu ölçekleme ile elde edilen sonuçların güvenilirliğini test etmek amacıyla, bu değişkenlere temel bileşenler analizi uygulanmıştır. Birinci temel bileşenin açıklama oranı yüzde 58 olup, elde edilen endeks değerleri Tablo 3'da yer almaktadır.

Endeks değerlerinin kırılma noktaları baz alındığında Kocaeli'nden Sakarya'ya kadar olan illerin sanayisi en gelişmiş iller olduğu görülmektedir. İki farklı analiz sonucunda da aynı illerin bulunması tespitin tutarlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: İllerin Endeks Değerleri

Düzyey3	il	Endeks	Düzyey3	il	Endeks
TR421	Kocaeli	3,9212	TR811	Zonguldak	-0,290
TR411	Bursa	3,2163	TR831	Samsun	-0,319
TR611	Antalya	1,1081	TR632	Kahramanmaraş	-0,388
TR211	Tekirdağ	1,0296	TR901	Trabzon	-0,407
TRC11	Gaziantep	0,5691	TR334	Uşak	-0,477

TR331	Manisa	0,5444	TR423	Düzce	-0,479
TR521	Konya	0,4313	TR333	Kütahya	-0,488
TR621	Adana	0,3446	TR633	Osmaniye	-0,496
TR721	Kayseri	0,2309	TR332	Afyonkarahisar	-0,497
TR322	Denizli	0,2020	TRB11	Malatya	-0,540
TR622	Mersin	0,1986	TR902	Ordu	-0,604
TR412	Eskişehir	0,1599	TR722	Sivas	-0,664
TR631	Hatay	0,1092	TR833	Çorum	-0,702
TR422	Sakarya	0,0713	TRC22	Diyarbakır	-0,722
TR323	Muğla	-0,0372	TR832	Tokat	-0,761
TR222	Çanakkale	-0,1059	TRC21	Şanlıurfa	-0,761
TR221	Balıkesir	-0,1080	TRC12	Adıyaman	-0,882
TR321	Aydın	-0,1392	TRB21	Van	-0,916
TR213	Kırklareli	-0,2559	TRA21	Ağrı	-1,097

Kutu1: Çok Boyutlu Ölçekleme

Çok boyutlu ölçekleme (ÇBÖ), nesne ya da birimler arasında gözlemlenen benzerlikler ya da farklılıklardan oluşan uzaklık değerlerine dayalı olarak bu nesnelerin tek ya da çok boyutlu uzaydaki gösterimini elde etmeyi amaçlayan, böylece nesneler arasındaki ilişkilerin belirlenmesini sağlayan çok değişkenli bir istatistiksel analiz yöntemidir.

Genel anlamda çok değişkenli analizler $n \times p$ boyutlu X' veri matrisi ile ilgilenmektedir. Bazı durumlarda X veri matrisi yerine n tane bireyin birbirlerine olan uzaklıklarından elde edilen $n \times n$ boyutlu D uzaklıklar matrisi kullanılmaktadır. ÇBÖ'de de uzaklıklar matrisi kullanılmakta ve uzaklıkların simetrik olması nedeniyle $n(n-1)/2$ adet uzaklık değeri üzerinden işlemler yürütülmektedir.

ÇBÖ'nin amacı, mümkün olduğunca az boyutla, nesnelerin yapısını (uzaklık değerleri kullanarak) orijinal şekle yakın bir şekilde ortaya koymaktır. Bu nedenle ÇBÖ'nün boyut indirgemeyi hedefleyen bir Q tekniği olduğu söylenebilir. ÇBÖ; kümeleme ve diskriminant analizi gibi gruplamayı amaçlayan Q teknikleri arasında yer alırken, aynı zamanda boyut indirgeme özelliği nedeniyle R teknikleri arasında da yer almaktadır.

Veriler ile ilgili dağılım varsayımı gerektirmeyen ÇBÖ, değişkenlerin tipine bağlı olarak hesaplanan nesneler arasındaki uzaklıkları (data distances) en az hata ile temsil edecek bir ÇBÖ gösterim uzaklıklarını (configuration distances) herhangi bir regresyon yöntemi (doğrusal, polinomial, monotonik) aracılığı ile belirlemeyi sağlar.

ÇBÖ yönteminde veri uzaklık matrisinden elde edilen birim ya da nesneler arası uzaklıkların daha az boyutlu bir uzayda grafiksel gösterimi yapılır. Bunun için uzaklık matrisinin en az hata ile grafiksel gösterim koordinatlarına dönüştürülmesi gerekmektedir.

ÇBÖ'de orijinal uzaklıklar mutlak uzaklıklar olarak alınır. Orijinal uzaklıklar ile gösterim uzaklıkları (configuration distance) arasındaki uygunluğu ölçen ölçüye stres katsayısı adı verilir. Stres değeri 0,20'den büyükse uyumsuz gösterim, 0,10-0,20 arası düşük uyum, 0,05-0,10 iyi uyum, 0,025-0,05 arası mükemmel, 0,025'den küçük tam uyumu göstermektedir.

2. Bölgesel Çekim Merkezleri

Bölgesel Çekim Merkezleri ile başta azgelişmiş bölgelerde olmak üzere, büyüme ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek kent merkezleri belirlenerek, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişme ortamının oluşturulması, kamu yatırım uygulamalarında ve hizmet arzında mekânsal önceliklendirme ve odaklanmanın sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada Dokuzuncu Kalkınma Planı kapsamında belirlenen Bölgesel Cazibe Merkezleri Çalışması (2007) yeni veriler ile güncellenmektedir. Bölgesel çekim merkezlerinin az gelişmiş bölgelerde yer alması ve çevresine hizmet verme potansiyeli olan nispeten gelişmiş kent merkezleri olması gerekir. Çalışma kapsamında buna yönelik 10 değişken belirlenmiştir.

Önceki çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da Türkiye'nin görece az gelişmiş Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde (TR7, TR8, TR9, TRA, TRB, TRC Düzey 1 bölgeleri) yer alan iller kapsanırken Endüstriyel Büyüme Odaklarında yer alan Konya, Kayseri ve Gaziantep illeri ile TR81 Batı Karadeniz Bölgesi kapsam dışı bırakılmıştır.

İlçe düzeyinde verilerin sınırlı olması nedeniyle “bir ilin kendisi gelişmişse, merkez ilçesi de gelişmiştir.” mantığından hareketle çalışmada il verileri kullanılmıştır.

Bölgesel Cazibe Merkezi olacak bir kentin sosyal ve ekonomik açıdan gelişmiş olması beklenir. Bu amaçla önceki çalışmada merkez ilçe sıralamasında ilk 60 il seçilirken, bu çalışmada iller bazında yapılan SEGE 2011 endeksi kullanılmıştır. Bunun nedeni; Merkez ilçesi gelişmiş bir ilin kendisinin de gelişmiş olması ve SEGE 2011'in daha güncel olmasıdır.

Bölgesel çekim merkezi olacak bir merkezin bölgelerine hizmet sunabilmeleri açısından sanayi ve hizmetler sektörü istihdamı önemlidir. Bu gerekçe ile Cazibe merkezleri çalışmasında (2007) hizmetler sektöründe çalışanların oranının %38'e eşit veya büyük olması bölgelerine sunmaları gereken hizmetler açısından minimum değerlendirme kriteri olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada ise ilin hem sanayi hem de hizmetler sektörü istihdamının ülke içindeki payı değişken olarak alınmıştır.

Üniversiteler, bulunduğu bölgeye yükseköğretim hizmeti sunmanın yanında, bilim ve teknoloji açısından odak teşkil edebilecek ve sanayi-bilim ilişkisini kurabilecek üniversitelerin bulunması merkezlerin bölgelerinde üstleneceği işlevler açısından çok önemlidir. Ayrıca ulaşılabilir olması da rekabet edebilirlik açısından bir o kadar önemlidir. Bu amaçla, Cazibe merkezleri çalışmasında (2007) üniversite ile hava alanı ve hava meydanının varlığı bir kriter olarak alınırken, bu çalışmada öğretim elemanı sayısının ülke içindeki payı ve DHMİ yurt içi ve yurt dışı yolcu sayılarının ülke içindeki payı değişkenleri kullanılmıştır. Bunun nedeni artık her ilde en az bir üniversitenin olması ve son dönemde havaalanı sayısındaki artıştır. Çünkü bu durum değişkenlerin ayırt edicilik özelliğini kaybettiğinin bir göstergesidir.

Bölgesel Çekim Merkezi olabilecek bir merkez büyüme ve çevresine hizmet etme potansiyeline sahip olmalıdır. Bu nedenle nüfusunun da kütle olarak ağırlığının olması gerekir.

Ekonomik gelişmeyi ölçmekte kullanılan en önemli gösterge GSYİH verileridir. Ancak il bazında bu verilerin üretilmemiş olması dolayı göstergelerin kullanılmasını gerekli kılmaktadır. GSYİH ile tahakkuk eden vergi ve elektrik tüketimi arasında yüksek korelasyon olması nedeniyle ekonomik gücü dolayı olarak ölçmek için ilin tahakkuk eden vergisinin ülke içindeki payı, kişi başına tahakkuk eden vergi, kişi başına elektrik tüketimi ve elektrik tüketimin Türkiye içindeki payı değişkenleri kullanılmıştır. Değişkenlerin hem kişi başına hem de ülke içindeki pay olarak alınması hem ildeki fert başına refahı hem de bu refahın ülke içindeki kütsel büyüklüğünün değerlendirilmesi açısından önemlidir. Bölgesel Çekim Merkezi olabilecek illeri belirlemek üzere çalışmada kullanılan 10 değişken Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 4: Bölgesel Çekim Merkezlerinin Belirlenmesinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Veri Kaynakları	Yıl
Ekonomi ve Gelir Göstergeleri		
İlin tahakkuk eden vergisinin ülke içindeki payı (yüzde)	Muhasebat Gn. Müd.	2011
Kişi başına tahakkuk eden vergi (TL)	Muhasebat Gn. Müd.	2011
Sanayi sektörü istihdamının Ülke sanayi sektörü istihdamına oranı (yüzde)	TÜİK	2011
Hizmetler sektörü istihdamının Ülke hizmetler sektörü istihdamına oranı (yüzde)	TÜİK	2011
Nüfus Göstergeleri		
Şehir nüfusunun ülke şehir nüfusu içindeki payı (yüzde)	TÜİK	2012
Altyapı ve sosyal göstergeler		
Kişi başına elektrik tüketimi	TÜİK	2011
Elektrik tüketimin Türkiye içindeki payı	TÜİK	2011
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi	Kalkınma Bakanlığı	2011
Öğretim elemanı sayısının ülke içindeki payı (yüzde)	TÜİK	2011-2012
DHMI yurt içi ve yurt dışı yolcu sayılarının ülke içindeki payı (yüzde)	TÜİK	2011

Bölgesel Çekim Merkezlerinin belirlenmesinde çok boyutlu ölçkleme, temel bileşenler analizi, yöntemleri kullanılmıştır.

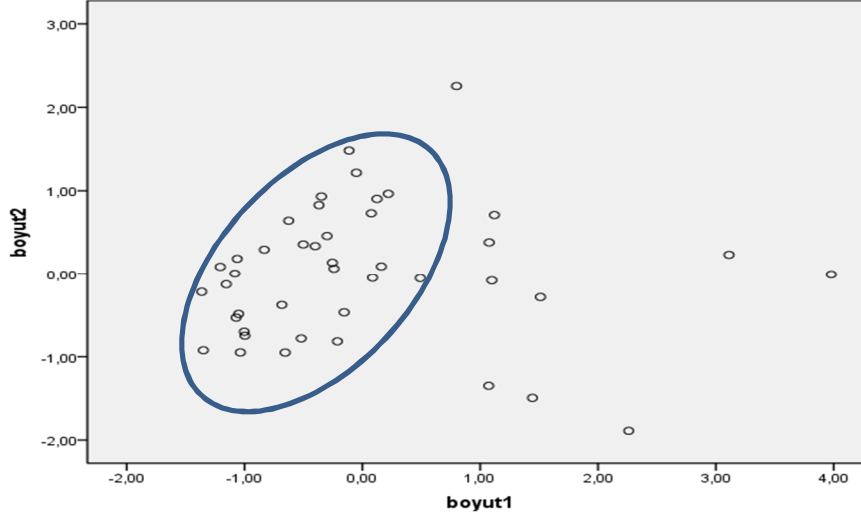
2.1. Çok Boyutlu Ölçkleme İle Elde Edilen Sonuçlar

Çalışmada 10 değişken üzerinden ÇBÖ analizi edildiğinde mevcut yapının 2 boyutla uyumlu bir şekilde ifade edilebilmiştir. 2 Boyutlu olarak elde edilen yapı, Grafik 3’de il isimleri verilmeden ve Grafik 4’te ise il isimleri ile birlikte verilmiştir. Grafikte boyut 1’in şekillenmesinde sanayi sektörü ve hizmet sektörü istihdamının Ülke sanayi sektörü istihdamına oranı, ilin tahakkuk eden vergisinin ülke içindeki payı ve Elektrik tüketimin Türkiye içindeki payı değişkenleri ağırlıklı olurken, boyut 2’de şehir nüfusunun ülke şehir nüfusu içindeki payı, kişi başına tahakkuk eden vergi, kişi başına elektrik tüketimi ve Öğretim elemanı sayısının ülke içindeki payı değişkenleri ağırlık olmuştur.

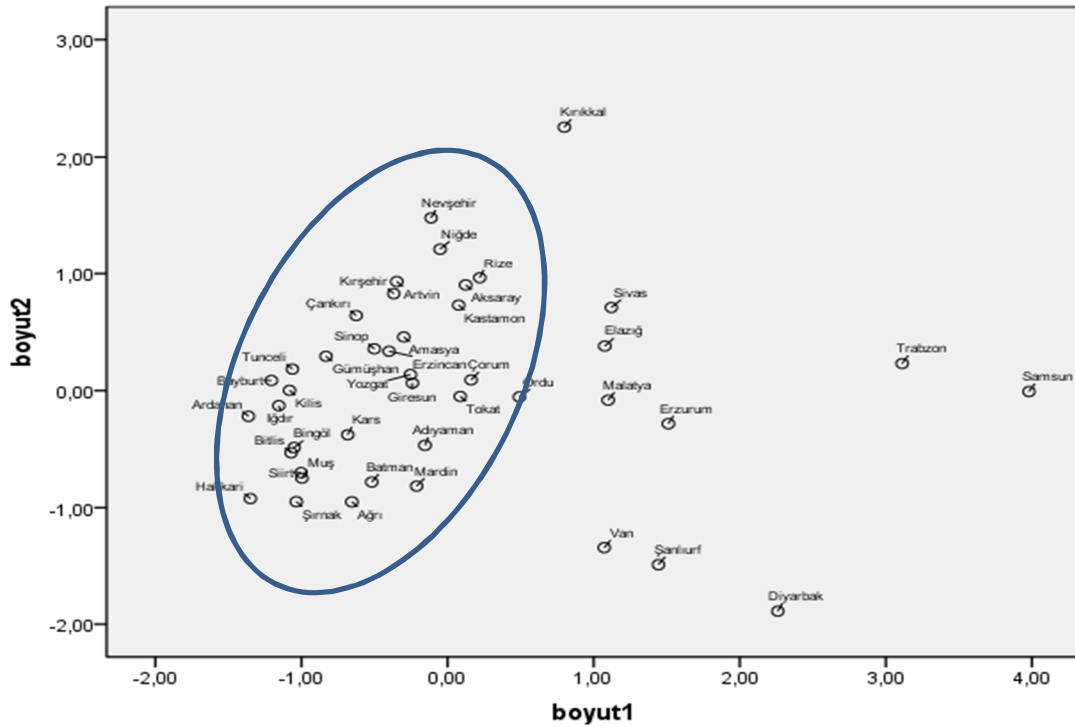
Grafik incelendiğinde analiz edilen illerin büyük bölümünün birbirine benzer özellikte olduğu görülmektedir. Trabzon, Diyarbakır, Samsun, Erzurum, Van, Elazığ, Malatya, Şanlıurfa, Sivas, Kırıkkale illeri ise diğer illerden daha farklı bir yapı sergilemektedir. Bu iller (Kırıkkale hariç) diğer illere göre daha büyük, ekonomik ve sosyal anlamda daha güçlüdür. Bu nedenle Bölgesel Çekim Merkezleri olarak belirlenebilir. Bununla birlikte Kırıkkale her ne kadar diğer illerden farklı bir yapı sergilese de, ilde havaalanının olmaması, Ankara gibi

büyük bir metropole sınır olması, nüfusunun düşük olması nedeniyle bölgesel çekim merkezi kapsamında yer almamıştır. Bu durumda Bölgesel Çekim Merkezleri analiz sonucunda; **Trabzon, Diyarbakır, Samsun, Erzurum, Van, Elazığ, Malatya, Şanlıurfa ve Sivas** illeri olarak belirlenebilir.

Grafik 3: 10 Değişkenli Yapının 2 Boyutta Görüntüsü (İl Adı Verilmeden)

Grafik 4: 10 Değişkenli Yapının 2 Boyutta Görüntüsü (İl Adı ile)

2.2. Temel Bileşenler Analizi İle Elde Edilen Sonuçlar

Çok Boyutlu ölçekleme ile elde edilen sonuçların temel bileşenler analizi ile de uyumlu olup olmadığını görmek amacıyla, bu değişkenlere temel bileşenler analizi uygulanmıştır. KMO değeri 0,66 olarak elde edilmiştir. Bu durum verilerin temel bileşenler analizine uygun olduğunu göstermektedir. Birinci temel bileşenin açıklama oranı yüzde 53 olarak elde edilmiş, elde edilen endeks değerleri Tablo 4’de verilmiştir. Endeks değerlerinin kırılma noktaları baz alındığında iki farklı analiz sonucunda da aynı illerin bulunması tespitin tutarlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: Bölgesel Çekim Merkezleri İçin İllerin Endeks Değerleri

İller	Endeks	İller	Endeks
Samsun	3,3278	Amasya	-0,2182
Trabzon	2,4083	Artvin	-0,2239
Diyarbakır	1,8758	Kırşehir	-0,2481
Şanlıurfa	1,2036	Erzincan	-0,3308
Erzurum	1,1849	Sinop	-0,4126
Malatya	1,0643	Çankırı	-0,4919
Sivas	1,0225	Batman	-0,4999
Elazığ	0,9809	Ağrı	-0,6297
Van	0,9323	Kars	-0,6544
Kırıkkale	0,7729	Gümüşhan	-0,7578
Ordu	0,4548	Siirt	-0,890
Rize	0,2845	Muş	-0,8943
Aksaray	0,1986	Şırnak	-0,9207
Çorum	0,1856	Tunceli	-0,9267
Kastamonu	0,1282	Bingöl	-0,9568
Niğde	0,0813	Kilis	-0,9702
Tokat	0,0794	Bitlis	-0,9860
Nevşehir	0,0583	İğdır	-0,9944
Adıyaman	-0,1225	Bayburt	-1,0951
Mardin	-0,1725	Hakkâri	-1,2087
Yozgat	-0,1998	Ardahan	-1,2330
Giresun	-0,2063		

3. Öncelikli Gelişme İlleri

Metropoller, Endüstriyel Büyüme Odakları ve Bölgesel Çekim Merkezleri belirlendikten sonra kalan iller arasından Öncelikli Gelişme İlleri belirlenmesi işlemine geçilmiştir.

Öncelikli Gelişme İllerini ekonomik açıdan sıralamada en geride kalan iller oluşturmaktadır. Bu illerde gelirin düşük olması, ekonomik durumun yetersizliği nedeniyle sürekli göç vererek nüfus kaybetmesi beklenir. Dolayısıyla beşeri sermayesi de zayıflayan bu illerde sanayi yeterince gelişmemiş ve rekabet gücü de zayıftır. Bu özellikler ve kriterler göz önünde bulundurularak Öncelikli Gelişme İlleri belirlemek üzere 11 gösterge belirlenmiştir (Tablo 6).

Belirlenen göstergelere temel bileşenler analizi uygulanmış, analizde birinci temel bileşenin açıklama oranı yüzde 49 olarak elde edilmiş olup doğal kırılma noktasına göre son 13 il öncelikli gelişme illeri olarak tespit edilmiştir. Ancak Kilis ili, Gaziantep’in etki alanı içerisinde olması ve coğrafi konumu göz önünde bulundurularak sanayi nüvesi il olarak değerlendirilmiştir (Tablo 7).

Tablo 6: Öncelikli Gelişme İllerinin Belirlenmesinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Veri Kaynakları	Yıl
Ekonomi ve Gelir Göstergeleri		
Tahakkuk eden verginin ülke içindeki payı (yüzde)	Muhasebat Gn. Müd.	2012
Kişi başına tahakkuk eden vergi (TL)	Muhasebat Gn. Müd.	2012
Sanayi sektörü istihdamının ülke sanayi sektöründeki payı (yüzde) ⁴⁴	TÜİK	2011
Patent başvuru sayısının ülke içindeki payı (5 yıl ortalaması)	Türk Patent Enstitüsü	2008-2012
Açılan şirket sayısının ülke içindeki payı (3 yıl ortalaması)	TOBB	2010-2012
Sanayi istihdamının il istihdamı içerisindeki payı (yüzde)	TÜİK	2011
Nüfus Göstergeleri		
Şehir nüfusunun ülke şehir nüfusu içindeki payı (yüzde)	TÜİK	2011
Şehirlerarası net göç (kişi) (5 yıl ortalaması)	TÜİK	2008-2012
Altyapı ve Sosyal Göstergeler		
Öğretim elemanı sayısının ülke içindeki payı (yüzde)	TÜİK	2011-2012
Kişi başına sanayi elektrik tüketimi	TÜİK	2012
Kişi başına mesken elektrik tüketimi	TÜİK	2012

Tablo 7: Öncelikli Gelişme İlleri

İl Kodu	İller	Endeks Değeri
TRA22	Kars	-0,89754
TRB13	Bingöl	-0,91079
TRA21	Ağrı	-0,98098
TRC33	Şırnak	-1,03056
TRC34	Siirt	-1,03598
TRB22	Muş	-1,04500
TRA23	Iğdır	-1,08278
TRB23	Bitlis	-1,11423
TRA13	Bayburt	-1,15587
TRB14	Tunceli	-1,21093
TRB24	Hakkâri	-1,41424
TRA24	Ardahan	-1,41645

⁴⁴ Hanehalkı İşgücü Araştırması verileri ile bölge kalkınma ajansı uzman görüşleri de göz önünde bulundurularak, TÜİK'in Nüfus ve Konut Araştırması çalışmasında Ağrı iline ilişkin sanayi verilerinde değişiklik yapılmıştır. Konut araştırmasına göre 0,64 olarak elde edilen sanayi istihdamının ülke sanayisi içindeki payı yerine 0,35 değeri konulmuştur. Benzer şekilde sanayi istihdamının il istihdamı içerisindeki payı olan yüzde 28 yerine yüzde 15 değeri konulmuştur.

4. Yapısal Dönüşüm İlleri

Metropol, Endüstriyel Büyüme Odakları, Bölgesel Çekim Merkezleri ve Öncelikli Gelişme İlleri belirlendikten sonra kalan iller, Yapısal Dönüşüm illeri olarak belirlenmiştir. Daha sonra bu iller Tablo 8’de yer alan göstergelere temel bileşenler analizi uygulanarak 3 gruba ayrılmıştır. Bu gruplar; “İkincil Sanayi İlleri”, “Sanayisi Güçlenen İller” ve “Sanayi nüvesi iller” olarak adlandırılmıştır (Tablo 9).

Çalışmada daha çok ilin endüstriyel yapısını ve gelir düzeyini gösteren değişkenler kişi başına ve ülke içindeki pay olarak kullanılmıştır. Yapısal Dönüşüm İlleri belirlenirken Endüstriyel Büyüme Odaklarında kullanılan değişkenler kullanılmak istenmiştir. Ancak, patent sayısı değişkeni illerin önemli bölümünde sıfır olmasından dolayı kullanılmamıştır.

Metropol, Endüstriyel Büyüme Odakları, Bölgesel Çekim Merkezleri ve Öncelikli Gelişme illeri belirlendikten sonra kalan iller, 81 ile göre oldukça homojen yapılıdır. Bu nedenle kalan iller üzerinden sınıflama ÇBÖ ile görsel olarak sunmak istenmiş ancak 2 boyutlu gösterim için stres katsayısının 0,13 olması (orijinal uzaklıklar ile gösterim uzaklıkları arasındaki uyumun zayıflığı) nedeniyle mümkün olamamıştır. Bu nedenle temel bileşenler analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri 0,59 olmuş, birinci temel bileşenin açıklama oranı yüzde 42,8 olarak elde edilmiştir.

Birinci temel bileşene göre elde edilen endeksin doğal kırılma noktasına göre 3 grup oluşturulmuştur. Ancak ikincil sanayi illeri; büyük ölçekli kamu sanayi yatırımları bulunan ve henüz ekonomisini tek sektöre bağlı yapıdan kurtarıp çeşitlendirememiş iller olarak tanımlanmıştır. Bu tanım göz önünde bulundurularak Kırıkkale ili, doğal kırılma noktasına göre ikinci grubun başında olmasına rağmen İkincil Sanayi İlleri arasına alınmıştır.

Tablo 8: Yapısal Dönüşüm İllerinin Belirlenmesinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Veri Kaynakları	Yıl
Tahakkuk eden verginin ülke içindeki payı (yüzde)	Muhasebat Gn. Müd.	2012
Kişi başına tahakkuk eden vergi (TL)	Muhasebat Gn. Müd.	2012
Sanayi sektörü istihdamının ülke sanayi sektöründeki payı (yüzde)	TÜİK	2011
Sanayi istihdamının il istihdamı içerisindeki payı (yüzde)	TÜİK	2011
Sanayi istihdamının ilin 15 yaş üzeri nüfusuna oranı (yüzde)	TÜİK	2011
Kişi başına sanayi elektrik tüketimi	TÜİK	2012
İl ihracatının ülke içindeki payı (5 yıl ortalaması)	Ekonomi Bakanlığı	2008-2012
İl sanayi elektrik tüketiminin ülke içindeki payı	TÜİK	2011
Açılan şirket sayısının ülke içindeki payı (3 yıl ortalaması)	TOBB	2010-2012

Tablo 9: Yapısal Dönüşüm İller (Alt Gruplar itibarıyla)

İkincil Sanayi İlleri		Sanayisi Güçlenen İller		Sanayi Nüvesi iller	
İller	Endeks Değeri	İller	Endeks Değeri	İller	Endeks Değeri
Zonguldak	2,6210	Bolu	-0,1483	Tokat	-0,7222
Kahramanmaraş	2,4347	Aksaray	-0,1507	Kastamonu	-0,7443
Balıkesir	1,6566	Edirne	-0,2154	Niğde	-0,7486
Aydın	1,5834	Karaman	-0,4557	Yozgat	-0,7591
Çanakkale	1,4051	Burdur	-0,4824	Kırşehir	-0,7647
Muğla	1,3186	Adıyaman	-0,4943	Giresun	-0,7849
Kırklareli	1,1401	Isparta	-0,5566	Artvin	-0,9591
Osmaniye	0,9700	Batman	-0,5579	Nevşehir	-0,9702
Bilecik	0,9218	Sinop	-0,5923	Amasya	-1,0252
Düzce	0,6973	Bartın	-0,6155	Çankırı	-1,1840
Kütahya	0,6129			Erzincan	-1,3882
Afyonkarahisar	0,4153			Kilis	-1,3948
Yalova	0,3868			Gümüşhane	-1,4158
Ordu	0,2982				
Uşak	0,2333				
Çorum	0,2134				
Mardin	0,1383				
Rize	0,1129				
Karabük	0,0614				
Kırıkkale	-0,0908				

EK

Kırsal Çözülmenin Dinamikleri Endeks Çalışması

Kırdan kente göç sürecinde kırsal nüfustaki çözülme veya seyrelme tehdidi karşısında illerin güçlü ve zayıf olduğu dinamiklerinin ortaya çıkarılması amacıyla yürütülen çalışma sonuçları aşağıya çıkarılmıştır. Buna göre beş farklı kategorideki değişkenlerin kullanılması suretiyle hesaplanan çözülme endeksi sonuçları illerin nüfus tutma kapasitelerini yansıtmaktadır. Söz konusu kategoriler; nüfus ve sosyal yapı, işgücü yapısı, yerleşme yapısı, sosyal ve fiziki altyapı ve tarımsal yapıdır. Bu kategoriler baz alınarak gerçekleştirilen endeks hesaplamasında kullanılan değişkenler nüfus artış hızıyla ilişkilerine göre tespit edilmiş olup aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo: Kırsal çözülme endeksi değişkenleri

Nüfus ve sosyal yapı	İşgücü yapısı	Sosyal ve fiziki altyapı	Yerleşme yapısı	Tarımsal yapı
15-34 yaş grubunun oranı	Tarım dışı istihdam oranı	Asfalt-beton yol oranı	İlçe-belde başına düşen köy sayısı	Tarımsal işletme başına düşen makine sayısı
65+ yaş grubunun oranı	Tarım istihdamında lise-üniversite mezunu oranı	Ortaokul bulunan köy oranı	Ortalama köy nüfusu	Bitkisel-hayvansal üretim yapan işletme oranı
Cinsiyet oranı	Tarımsal faaliyette bulunmayan hane oranı	Sağlık evi-ocağı bulunan köy oranı	Köylerin ortalama rakımı	Birinci sınıf tarım arazisi oranı
Sosyal yardım alan kişi oranı	Tarım istihdamındaki 40+ yaş grubu erkek oranı	Kooperatif başına düşen köy sayısı	Ovada-kıyıda kurulu köy sayısı	İşletme başına düşen bitkisel üretim değeri
Özürlü oranı	Tarım istihdamında işveren-ücretli çalışan oranı	Köy başına düşen ortak tesis sayısı	İlçe-belde nüfusunun oranı	Örtüaltı tarım arazisi oranı

T.C.

KALKINMA BAKANLIĞI

BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Ağustos 2013

Necatibey Cad. No: 110/A 06100 Yücetepe - ANKARA
Tel: +90 (312) 294 50 00 • Faks: +90 (312) 294 69 77

KALKINMA BAKANLIĞI YAYINLARI BEDELSİZDİR, SATILAMAZ.